3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1994

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec

Uređuje uredički odbor

Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

Tajnik uredništva: Mladen Jurčić

Godina izdavanja i tiskanja 1994.

Copyright: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 60 KUNA

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 10 KUNA

Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: »Tipografija« d.d. Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (94)

Sredinom ožujka održao je u Rimu *Piero Pajardi* predavanje s temom »Katarina-svetica politike« povodom izlaska iz tiska njegove knjige s istom tematikom. *Katarina Sijenska,* naime, primjer je »genija talijanske ženstvenosti«, kako je 15. III. 1994. rekao *Ivan Pavao II.* Ta neškolovana talijanska žena bila je savjetnik papa u najtežim časovima. Proglašena je sa sv. Franjom zaštitnicom Italije a 1970. i naučiteljicom Crkve. Njezine političke »egzortacije« dokaz su velikog »političkog« iskustva.

Po njezinu mišljenju građanska vlast daje se ljudima »na posudbu« a ne u vlasništvo, kako bi se njome služili na dobro onih kojima upravljaju. Stoga nositelji javnih službi i građanske vlasti preuzimaju s njome odgovornost a ne nekakvo bogatstvo. »Tko preuzima vlast«, kaže sv. Katarina, »mora služiti ljudima«. Zato je, prema riječima kardinala *Martinija,* »politici toliko potrebna svetost«. Tko dođe na vlast, odgovara onima kojima upravlja, odnosno onima koji su ga izabrali, i samom Bogu. On se mora odreći egoizma i ne zatvarati se u sebe, kako misli sv. Katarina, čija je poruka i danas aktualna, bez obzira na državno uređenje u kojemu živimo.

Ostalo mi je u sjećanju kako ju je *Pavao VI.* prije gotovo četvrt stoljeća proglasio naučiteljicom Crkve. Bio sam u bazlici sv. Petra kada je govorio o poruci te mističarke koja je u svojim praktičnim savjetima bila toliko »realna« i »prosvijetljena«. Kasnije, a pogotovo ove godine, pisao sam često o vlasti i službi, o tom kako kršćanski inspirirane politike i ekonomije nema bez služenja drugome. Sve je to davno prije znala ova priprosta i sveta žena. Znala je da se vlast bez služenja i suparništvo bez solidarnosti vrlo lako može izroditi u nasilje jačih nad slabijima. Isto je tako znala zašto se crkvene časti obično zovu službama a pape »slugama slugu Božjih« i zašto je najuzvišenija među ženama bila priprosta nazaretska Djevica, najponiznija službenica Gospodnja.

Stoga sam uvijek smatrao da prave (demo) kršćanske politike nema bez odgovornosti u službi bližnjemu. Za mene su razni »časnici« i »činovnici« u prvom redu »dužnosnici« i »službenici«. To vrijedi i za crkvene dostojanstvenike. U tom duhu pišu i razni suvremeni pisci kršćanskog nadahnuća, imajući pred očima Kristovu agoniju, kroz koju je On kao patnički Sluga Jahvin ušao u pobjedničku slavu uskrsne zore. Tu i opet moram spomenuti nezaboravnog *Georgesa Bernanosa.*

Škotski pisac *Bruce Marshall* ostavio je sličnu poruku o kršćanskoj patnji, jednostavnosti i poniznosti. Talijan *Domenico Del Rio,* u nizu novela što ih ove godine objavljuje časopis »Famiglia cristiana«, iznosi viziju budućnosti papinstva koje se približuje svojim prvobitnim izvorima u prošlosti te tako »aggiornamento« i »ressourcement« postaju jedno te isto, jedinstveni oblik kršćanske obnove. Tako npr. u noveli »Semplicità« Papa izdaje breve »Non in vanitate Dominus« i naređuje da ga ubuduće ne zovu »Sveti Oče!« ili »Svetosti!« (jer je svet samo Bog) nego jednostavno »Gospodine Papa!«. U istom je duhu pisan i članak *Vjenceslava Glibotića* u »Mariji«, br. 3/94, gdje ovaj franjevac komentira evanđeoske riječi: »Ne dopustite da vas nazivaju rabbi!« Ako sve to shvatimo, shvatili smo zašto su u očima Božjim tolike ponizne i jednostavne djevice i majke uzvišenije od raznih »ekscelencija«, »presvijetle gospode« i »doktora«. Kršćanska jednostavnost i uslužnost (koju valja razlikovati od »servilnosti«) morale bi biti i vrline kršćana koji se bore za vlast ili su do nje došli, kako ne bi postali »otuđeni«, tj. posjedovani onim što posjeduju.

* * *

Ljudi na vlasti, nažalost, često zaboravljaju da bi imali više koristi od otvorenih čestitih, jednostavnih i karakternih ljudi nego od »mudrih« savjeta servilnih »poslušnika«, »poslužnika« i »ulizica«, od njihovih laskanja, pohvala i »incenzuma«. Došavši kao gimnazijalac u lepoglavski »crni bataljon«, pa zatim u Novi Beograd, da s političkim zatvorenicima i kriminalcima iz čitave bivše Jugoslavije gradim nove »piramide«, boreći se za »kubike« te udišući i gutajući prašinu i cement, napisao sam stihove o tom kako smo »sklanjajući se od košave i sanjajući maestrale pred vratima novih dvora, osjetili da nam u grudima kuca srce od betona – uspomena tužna novih faraona«. To »faraonsko nasljeđe« bila je zapravo deformacija svega što označuje riječ »srce«, a »srce« je »sredce«, tj. središte ljudskosti. Pratilo me je u jugokomunističkom svijetu, a kada se taj svijet srušio kao kula od karata, tragovi su ostali u našemu javnom životu i nakon uspostave hrvatske države.

Primjećujemo da u borbi za život i vlast ponekad i opet pobjeđuju oni koji imaju jače laktove i očnjake, tvrđe i bešćutnije srce. Srce je simbol ljubavi i hrabrosti, otvorenosti i spontanosti, odgovornosti i solidarnosti.

U jugototalitarizmu svoju smo djecu odgajali da budu »snalažljivi«, a »snalažljivost« (na račun drugoga) smatrali smo kriterijem inteligencije. Dvoličnost i »elastičnost«, kameleonstvo, oportunizam i karijerizam danas neki nazivaju konvertitstvom, zaboravljajući da tu časnu riječ valja staviti u navodnike, jer su pravi konvertiti i u kršćanstvu bili najjače ličnosti (kao *Augustin* ili *Savao,* koji je postao *Pavao*). Kao da je bezdušni konzumizam i utilitarizam još više »zabetonirao« naša srca, koja bi morala kucati za ratom ranjenu domovinu i za opće dobro.

Ravnodušnost prema općem dobru, pohlepa za raznim »imanjima«, čak i sklonost krađi, koju u bivšem režimu nismo smatrali krađom, jer je potkradati državu bilo »Bogu ugodno djelo«, profiterstvo i bogaćenje na račun položaja na vlasti, pa čak i na račun humanitarne pomoći, sve je to dijelom i »faraonsko nasljeđe« države u kojoj su osobna odgovornost i privatna inicijativa bile »uškopljene«. Pričao mi je neki švicarski bankar, inače praktičan katolik, kako se 1956., nakon mađarske revolucije, našlo i u njegovu poduzeću nekoliko izbjeglica koji takve stvari nisu smatrali nedopuštenima i kako se namučio da bi ih uvjerio da sada žive u »normalnoj« državi. I mnogi Hrvati zaboravljaju da sada žive u svojoj državi, koja još uvijek krvari, pa ipak ne odustaju od prijašnjih navika i »crnog nasljeđa«.

Takvi su obično lišeni i svakoga dubljeg osjećaja za odgovornost. Kao i u nekim drugim zemljama bivšeg istočnog bloka, iako su se tužili na diskriminaciju s obzirom na njihovo nacionalno i vjersko uvjerenje, imali su neki egzistencijalni minimum sigurnosti, za kojim sada u tim zemljama mnogi čeznu jer im je bilo ljepše kao sardinama u konzervi nego da kao slobodne ribe zaplove oceanom na vlastiti rizik i odgovornost. I neki su se Izraelci osjećali sigurnije uz pune ili napola pune zdjele u egipatskom sužanjstvu nego uz *Mojsija,* koji ih je poveo u slobodu kroz pustinju. Uostalom, mnogim našim sunarodnjacima nije takvo »sužanjstvo« ni bilo previše teško. Nisu, doduše, imali dividende, višekatnice i tvornice, ali su zato stekli vikendice, automobile i luksuzne stanove.

Pitamo se možemo li od takvih stvoriti prave konvertite, obraćenike srca, koji će imati razumijevanja za opće dobro, osjećaja za marginalizirane, a naročito za žrtve rata, i smisla za služenje bližnjemu. Takvi odgovorni i moralni ljudi bili bi »službenici« i »dužnosnici« u pravom smislu te riječi, a ne »činovnici« i »časnici« koji se bore samo za »čínove«. I nekada su članovi »radnoga naroda« socijalističke Jugoslavije znali kako se dodvoravanjem moćnicima napreduje u karijeri, kako se za radnog vremena više ili manje prikriveno sabotira a stječe u »fušu«, kako se vlastitom snalažljivošću možeš obogatiti na račun nesretnih i nespretnih, svih koji su nesposobni za borbu i suparništvo s ljudima jakih laktova i očnjaka.

Dok je Jugoslavija bila najstaljinističkija među zemljama istočnoga bloka, svima je manje-više, osim vlastodršcima, bilo teško. Kasnije, nakon raskida s Kominformom, prodirali su drugačiji utjecaju sa Zapada, ali *konzumizam,* koji

je zamijenio *komunizam,* nije bio mnogo »moralniji«. Valja spriječiti »come back« bilo kakve Jugoslavije. Poštujući ekonomske zakonitosti, svojom požrtvovnošću i radom povećajmo proizvodnju i prosperitet, ali ne zaboravimo nikada na humanističke i socijalne korektive slobodnog tržišta! Tek tako ćemo omogućiti nacionalnu i moralnu obnovu i preporod, oslobodivši se nasljeđa koje snagom inercije koči naš polet.

* * *

Prave obnove zapravo i nema bez kirurških zahvata u tkivo naših navika i inercija, ukratko bez moralne revolucije, odnosno metanoje. Svaka revolucija ostavlja duboke tragove u povijesti pojedinaca i naroda. Za Francusku revoluciju znamo što je značila ne samo za francuski narod nego i za povijest čovječanstva. Međutim, prosudbe o njezinu utjecaju na moralnu svijest čovjeka i na društveni razvoj čovječanstva variraju od najpozitivnijih do najnegativnijih.

Putujući nedavno Europom, *Aleksandar Solženjicin,* koji vrlo dobro zna što je za Rusiju i čovječanstvo značila Oktobarska revolucija, nije propustio a da ne spomene kako teror svake revolucije donosi zlo i kako valja odati počast hrabrosti Vendejaca koji su ustali protiv terora vlastodržaca. Tršćanski pisac *Claudio Magris,* pak, piše o tom vendejskom »revivalu«, prosuđujući kritiku *Victora Hugoa* (»Devedeset i treća«) s obzirom na Francusku revoluciju u nešto drugačijem svjetlu.

Po mišljenju *Valerija Volpinija* i Claudio Magris izbjegava osnovni problem svake revolucije, tj. u kojoj se mjeri može prihvatiti načelo da je nasilje pokretač povijesti i sredstvo napretka. I za *Staljina* je more krvi što ju je prolio bila tek »povijesna nužnost«. Već je *Dostojevski* vizionarski u svojim »Nečistim silama« dao sliku poklonika te »povijesne nužnosti« i njihova krvološtva. U našemu stoljeću doživjeli smo vrhunac tehničkog napretka, ali i najveću dekadenciju kulture u djelovanju raznih »crvenih brigada« i njima srodnih organizacija. Uostalom, Hrvatska je usred Europe svjedok naokrutnijih zvjerstava. Logori kao Omarska i njima slični ni u čemu ne zaostaju za Hitlerovim i Staljinovim logorima smrti, dapače u okrutnosti ih katkada i premašuju.

Stoga valja svako nasilje i zločin shvatiti kao plod ljudske zloće i nemorala, a ne kao povijesnu nužnost koja se ne da izbjeći. Moralne i karakterne osobe unose u ozračje u kojem žive poruku mira i pravde, solidarnosti, ljubavi i hrabrosti. To je dužnost kršćana koji žive u ovom toliko nemilosrdnom svijetu. Stoga, kada mi govorimo o revoluciji, mislimo na moralnu revoluciju, a najveća moralna revolucija u povijesti čovječanstva bilo je upravo kršćanstvo sa svojom evanđeoskom porukom. I kad govorimo o obnovi, mislimo prvenstveno na moralnu obnovu, koja je preduvjet za realizaciju ne samo duhovne nego i materijalne obnove, tako potrebne našoj porušenoj i izranjenoj domovini. Ne pretjerujemo kad i opet ponavljamo: »Obnova će biti moralna ili je neće biti«.

Takva obnova treba da započne od nas samih i naših obitelji. U ozračju obitelji odgajaju se ispravni i čestiti ljudi. Ne zaboravimo da je obitelj osnovna stanica ljudskog društva, na što nas u svojemu nedavno objavljenom pismu u ovoj Godini obitelji upozorava *Ivan Pavao II.* Od zdravih obitelji započinje akcija »ozdravljivanja« i obnavljanja svake društvene zajednice i svake nacije, pa naravno i hrvatske.

U ovim teškim vremenima pred Hrvatskom je velik zadatak da ujedini svoje snage i potencijale u znaku solidarnosti i bratstva. Međutim, to bratstvo ostat će samo fraza (kao i vrijeme »bratstva i jedinstva«) ako ne budemo imali na pameti riječi *Fjodora Mihajloviča Dostojevskog:* »Dokle god svatko od nas ne bude brat svojem bližnjemu, bratstva neće biti«.

Kardinal Kuharić govori u katedrali na proslavi 100. obljetnice rođenja dr. Andrića

Radovan GRGEC

Dr. Josip Andrić (1894-1994)

(Govor održan 17. III. 1994. u Vijencu prigodom 100. obljetnice Andrićeva rođenja)*

Kad sam se rodio, u jeronimskoj zgradi, još uvijek nedenacionaliziranoj, stanovale su jedna uz drugu obitelji dr. Josipa Andrića i mojeg oca Petra Grgeca. Djeca obiju obitelji zajedno su rasla i igrala se u dvorištu pred Jeronimskom dvoranom, današnjim Kazalištem lutaka. Vjerojatno je to bilo najljepše razdoblje mojega života.

Imao sam prilike upoznati još kao dijete gotovo sve što se zbivalo pod krovom jeronimske zgrade od II. kata, gdje se nalazilo uredništvo dnevnika »Hrvatska Straža«, do prizemlja, gdje je bilo uredništvo Andrićeve »Obitelji«. Imao sam prilike upoznati dr. Josipa Andrića, jeronimskog urednika, jednoga od njazaslužnijih katoličkih laika i najsvestranijih hrvatskih intelektualaca, člana Družbe Braće Hrv. Zmaja, književnika, skladatelja i prevoditelja, potpredsjednika Društva bačkih Hrvata i oca brojne obitelji.

Tko je bio dr. Josip Andrić? Josip Andrić, kojega danas pomalo zaboravljaju mlađe generacije hrvatskih katoličkih vjernika, a i u širokim ga krugovima intelektualaca katkada zamjenjuju s Nikolom, Ivom ili nekim drugim Andrićem. Josip Andrić na čijem se sprovodu 1967., koji je vodio zagrebački nadbiskup dr. Franjo Šeper, izredalo desetak uglednih govornika sa sviju područja kulture, umjetnosti i javnoga života iz Hrvatske i inozemstva. Josip Andrić, na čijem je dvodnevnom simpoziju u Ristovači 1968. (akta je izdalo HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) 1971), sudjelovalo barem dva puta toliko najistaknutijih predstavnika našega nacionalnog i vjerskog života. Trojica najzaslužnijih za taj simpozij, uz vlč. Lazu Krmpotića, prof. Juraj Lončarević, dr. Ante Sekulić i prof. Bela Gabrić, otišli su zatim na višegodišnju robiju, a Orčićeva bista dr. Josipa Andrića, koju sada čuva župnik vlč. Stipan Bošnjak u Plavni, rodnom mjestu Andrićeve majke, srušena je. Napominjem da je, prigodom 25. obljetnice Andrićeve smrti u Slovačkoj objavljen prijevod njegova romana »Velika ljubav« (Velika laska) a u dvorani HVEP-a u Zagrebu komemoriran taj događaj predavanjima, recitacijama i izvođenjem Andrićevih kompozicija. Nije naodmet znati da je za vrijeme II. svjetskog rata, kada su u Jeronimskoj dvorani po želji nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca u organizaciji zagrebačkog Karitasa zbrinuta izbjegla kordunaška djeca, jedno od njih usvojio i dr. Andrić i brinuo se za nj uz svoje petero djece.

Josip Andrić rodio se 14. ožujka 1894. u selu Bukinu u Bačkoj od oca Šokca i majke Šokice, koja je umrla kad mu je bilo pet godina. Završivši prvi razred mađarske pučke škole u rodnom mjestu, preselio se u Morović (u Srijemu). Završio je tu ostale razrede i otišao u gimnaziju u Požegu, gdje je maturirao 1913. godine.

* Nakon mise kardinala Kuharića u katedrali, u Vijencu je održana priredba (v. str. 343). Misi su prisustvovali uz članove obitelji i dr. Jure Radić, dr. Ljubomir Antić i prof. Đuro Vidmarović.

Već tada, kao srednjoškolac, pokazao je velik interes za glazbu i za književnost, za učenje stranih jezika i za fotografiranje. Do mature komponirao je oko 40 raznih kompozicija, objavio više pjesama i dvije drame, a nakon mature se upisao na Pravni fakultet u Zagrebu, gdje je doktorirao 1920. godine. U Pragu je apsolvirao Trgovački fakultet a u Innsbrucku filozofiju na Teološkom fakultetu. Kao sveučilištarac objavljivao je svoje novele »Srijemske elegije« pod pseudonimom Pišta. Za vrijeme i nakon prvoga svjetskog rata uređivao je »Luč«, zagrebačke »Seljačke novine« i vinkovačku »Narodnu politiku«.

Veliku prekretnicu u njegovu životu predstavlja 1921. godina, kada je izabran za urednika i za odbornika HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda). Na tom je mjestu ostao 33 godine, osnovao i uređivao poznati tjednik »Obitelj« 16 godina, a uz to još nekoliko drugih časopisa, modernizirao i reformirao tu uz Maticu i Akademiju najstariju hrvatsku instituciju te izdao i uredio oko 500 knjiga.

Jeronimska izdanja proširio je na selu i u gradu u svim slojevima hrvatskog naroda. Među tim izdanjima posebno mjesto zauzima kalendar Danica, koji je postao najčitanija knjiga među Hrvatima katolicima i koji je dr. Andrić uređivao i kao umirovljenik do kraja života. Mnogo je putovao po Europi i izvan nje, povezujući se s Hrvatima u čitavom svijetu i s mnogim prijateljskim narodima, naročito sa Slovacima i Ircima. Na tim putovanjima nastale su mnoge reportaže a zatim u Jeronimskom društvu i izdane mnoge knjige, npr. »Najljepši među otocima-Sicilija«, »Irska«, »Na zelenom otoku«, »U Kristovoj domovini«. Nakon hodočašća u Palestinu nastao je Andrićev i naš prvi film te vrste »Hrvati u Svetoj Zemlji«. Od beletrističkih djela valja spomenuti «Dunje ranke«, »Nove brazde«, »Svega svijeta dika« i »Veliku ljubav«. Pisao je i studije s pravnog, gospodarskog i jezičnog područja, drame (Vuk u ovčjoj koži, Ukleto srce) te prevodio romane s njemačkog, francuskog, češkog i slovačkog jezika. Kao jeronimski urednik bio je organizator raznih priredaba, izložbi i manifestacija. Ukratko ugradio je svoje svestrane sposobnosti u napredak HKD sv. Jeronima. Mnogo je djela ostalo u rukopisu, tako npr. materijali za slovačko-hrvatski rječnik.

God. 1923. dr. Andrić se oženio sa Stankom Henneberg, iz kojega braka potječe petero djece, od kojih je svakom komponirao uspavanku i kolo. Nikada nije zaboravio na svoju prvu ljubav: glazbu. Izdao je s tog područja i nekoliko knjiga, među kojima je naročito važna »Slovačka glazba«, a kao etnomuzikolog sakupio je oko 2000 narodnih melodija po Bačkoj, Srijemu, Slavoniji i otoku Hvaru. O njegovu muzičkom i muzikološkom djelu još ćemo govoriti, a sada spomenimo još samo to da među cca 500 njegovih kompozicija središnje mjesto pripada operi »Dužijanca«.

* * *

Već smo spomenuli kako je pod krovom jeronimske zgrade kucalo srce hrvatskoga katoličkog laikata. Srce toga srca bio je dr. Josip Andrić, neumorni stvaralac i organizator. Davno prije II. vatikanskog koncila oko njega su se okupljali katolički svjetovnjaci koji su u svojim specifičnim zvanjima i svojim obiteljima, svjesni da se od klerika ne razlikuju u dostojanstvu nego u funkcijama, kao samostalne ličnosti vršili svoje zvanje i poslanje. Djelovali su nesebično za Crkvu i domovinu. To djelovanje bilo je ne samo književno nego i prosvjetno u vjerskom, nacionalnom i

stručnom pogledu. Dr. Andrić brinuo se da se govori i piše i o onim dijelovima hrvatskog naroda na koje su mnogi zaboravljali. Tako su nastale razne knjige o gradišćanskim Hrvatima, Bosančice, Prigorčice, Slavončice itd., razni priručnici o seoskom gospodarstvu, pčelarstvu, stočarstvu, peradarstvu itd., pučki udžbenici o zemljopisu, povijesti, kemiji, fizici itd. U tom su mu osobito pomogli prvorazredni stručnjaci, kao npr. Bogdan Babić, Marko Vunić, Franjo Krleža, Mate Ujević i drugi. Najbliži i najzaslužniji suradnik bio mu je kasniji ravnatelj HKD-a, prof. Luka Perinić. Izdavali su se u velikim nakladama molitvenici i katekizmi kao posebna književna vrsta s pitanjima i odgovorima. Njima se još i danas služe iskusni katehete na selu i u gradu. Iako veliki Katekizam Katoličke Crkve još nije objelodanjen kod nas, znamo da su upravo jeronimski katekizmi u mnogočemu njemu najbliži.

O svim tim izdanjima brinuo se neumorni i požrtvovni dr. Andrić. Iako je u svom radu pokazivao mnogo inventivnosti i kreativnosti, znao je da bez kontinuiteta tradicije nema pravog napretka. To su znali i ljudi koji su se oko njega okupili i koji su zajedno s njime uređivali razne jeronimske biblioteke i časopise. Uz »Obitelj« valja tu spomenuti i »Malu mladost«, »Gospu Lurdsku«, »Jeronimsko svjetlo«, »Selo i grad«, »Svetu Ceciliju« itd. Za raspačavanje knjiga i časopisa brinuli su se brojni povjerenici i sami književnici. Njihova su imena, uz imena jeronimskih službenika, ubilježena zlatnim slovima u povijest HKD sv. Jeronima, koje su neki s pravom zvali Andrićevim Društvom. Neka od tih imena nalaze se i u Andrićevu zborniku hrvatskih katoličkih pripovjedača »Sunčani vinograd«-1943, a neka u antologiji jeronimskih pjesnika »Za blagdanskim stolom«, koju smo objavili nakon njegove smrti. Umro je u Zagrebu 7. prosinca 1967., nakon što je pripremio za štampu jubilarno izdanje »Danice« (»Katolički godišnjak« za 1968).

Njegove zasluge kao jeronimskog urednika i katoličkog laika priznala je 1964. i službena Crkva kada je od pape Pavla VI. dobio odlikovanje komendatora sv. Grgura. Dobio je i mnoga svjetovna odlikovanja. Spomenimo također da je dr. Andrić jedan od najzaslužnijih promicatelja kauze sv. Nikole Tavelića, kojemu je posvetio i jednu svoju kompoziciju. Čudno je da se o čovjeku koji je u razmjerno kratkom vremenskom razdoblju toliko toga učinio danas tako malo čuje i u crkvenim redovima i u političkim krugovima.

Nakon njegove smrti više se o njemu pisalo među Hrvatima u dijaspori nego u našem tisku. Hrvati diljem svijeta znali su koga su izgubili. Tako npr. Marijan Mikac u jubilarnoj »Obrani« (br. 99-100) piše kako »ima velikih Hrvata koji umiru nezapaženo« a jedan od najzaslužnijih velikih Hrvata da je bio dr. Andrić koji je pola stoljeća predstavljao »prosvjećivanje cijeloga hrvatskog naroda«.

* * *

Jest, u tom čovjeku krila se velika inteligencija i silna energija. Okupio je oko sebe mnoge svećenike, ali u prvom redu najistaknutije katoličke laike, prijatelje iz domovine i svijeta, hrvatske seljake i radnike, koji su svi sudjelovali u jeronimskim izdanjima, a naročito u najpopularnijoj ediciji, »Danici«. Prevodio je i objavljivao najpoznatije svjetske književnike u »Knjižnici dobrih romana«, kao npr. Paula Bourgeta, Singrid Undset, Graziju Deleddu, Marka Twaina, Henrika Sienkiewicza, Selmu

Lagerlöff, Stevensona, Svensona itd. Pod jeronimskim krovom djelovali su i pisali Velimir Deželić (otac i sin), Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Mate Ujević, Mario Matulić, Duro Sudeta, Antun Matasović, Milutin Majer, Stjepan Markulin, Vjekoslav Gortan, Luka Perinić, Vojmil Rabadan, Kuzma Moskatelo, Marko Vunić, Krešimir Mlač, Pere Dulčić, Juraj Šćetinec, Božidar Širola, Viktor Grmović, Tomislav Prpić, Ton Smerdel, Stjepan Krčmar, Ivo Balentović, Ivo i Ankica Juras, Gabrijel i Štefa Jurkić, zatim Ignac Horvat iz Gradišća, Bunjevac Blaško Rajić, Ivo Horvat, Ante Jakšić, Jagoda i Ćiro Truhelka, Sida Košutić, Marko Soljačić, Mara Švel, Cvite Škarpa, Stjepan Hrastovec, Jeronim Korner, Antun Šimčik, Duro Kuntarić, Izidor Poljak, Narcis Jenko, Zvonimir Remeta, Ivo Kozarčanin, Milan Pavelić, August Đarmati, Stjepan Bakšić, Baltazar Violić, Gašpar Bujas, Mirko Validžić, Vinko Kos, Ante Sekulić, Stipa Bešlin, Branko Klarić, Rajmund Kupareo, Pavao Matijević, već spomenuti Bogdan Babić i Franjo Krleža, mnogi znanstvenici koji su znali pisati i za puk, seljaci pisci kao Stuparić, Kordić i Sulimanac te likovni umjetnici (uz Gabrijela Jurkića spomenimo još Zdenku Sertić, Kamila Ružičku, Vladimira Kirina, Mladena Vežu, Ivu Dulčića i Ivana Lackovića!). Tu su i razni stručnjaci i grafičari, kancelarijski službenici, distributeri i povjerenici. Ne smijemo zaboraviti ni odbornike na čelu s predsjednicima Društva, kao što je bio Ferdo Rožić, koji je bio i autor jeronimskih izdanja kao i neki drugi kanonici s Kaptola (npr. Zagoda, Lach Kolarek).

Sve se to okupilo oko neumornog i sveprisutnog Andrića, koji piše, uređuje, sastavlja predgovore i pogovore, prevodi, organizira priredbe i izložbe, putuje Hrvatskom i svijetom radi uspostavljanja potrebnih i korisnih kontakata, komponira, brine se za širenje jeronimskih publikacija i edicija na selu i gradu. Istodobno je prisutan na mnogim drugim područjima vjerskog i nacionalnog života. Ukratko, bio je jedan od najagilnijih, najaktivnijih i najzaslužnijih hrvatskih katoličkih laika, kojega s pravom možemo nazvati pretečom Drugoga vatikanskog koncila.

Na nama, njegovim nasljednicima, leži dužnost i zadatak da njegovo djelo nastavimo u novim prilikama nakon uspostave hrvatske države. Nadamo se da će nam to biti mnogo lakše sada kada se nad našim glavama ne nalazi neprestana opasnost jugokomunističke represije, zbog čega smo u bivšoj državi bili kao katolički laici i građani drugoga reda toliko puta šikanirani, progonjeni i osuđivani. Ipak, mi u hrvatskoj metropoli ne smijemo zaboraviti da Hrvatska još uvijek krvari i da rane još uvijek nisu zacijelile, ne smijemo zaboraviti na one naše sunarodnjake koji žive i životare u okupiranim područjima i u krajevima gdje nije lako biti Hrvatom. Iz jednoga od takvih rodom je i naš dr. Josip Andrić. Stoga se ovom prigodom posebno sjećamo Hrvata izvan granica domovine, Hrvata iz Podunavlja i Vojvodine, a naročito Bunjevaca i Šokaca iz Andrićeva užeg zavičaja.

Na nama je da ne dopustimo da uspomena na velikoga dr. Josipa Andrića potone u zaborav. Ova stota obljetnica njegova rođenja prilika je da se sjetimo svega što je za nas učinio i da mu još jednom uskliknemo: »Hvala!« u ime čitave Hrvatske. Hvala i slava dr. Josipu Andriću!

Središnja proslava 100. obljetnice rođenja dr. Josipa Andrića

Glavna proslava 100. obljetnice rođenja dr. Josipa Andrića, središnje ličnosti povijesti HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), održana je 17. III. 1994. u Zagrebu. Svetu misu u katedrali služio je zagrebački nadbiskub kardinal Franjo Kuharić, koji je održao i prigodnu propovijed. Pod misom je pjevao zbor Instituta za duhovnu glazbu, koji je na početku u »Vijencu« nakon mise otpjevao i Andrićevu skladbu himne sv. Nikoli Taveliću.

Priredbu je otvorio član Sabora Republike Hrvatske prof. Đuro Vidmarović, pozdravivši ugledne sudionike skupa u katedrali i na priredbi. Uz izaslanika Predsjednika Republike, dr. Juru Radića, tu su bili i biskupi Penzeš i Culej, sabornik dr. Ljubomir Antić i dr. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec govorio je o Andrićevu životu i djelu, a dr. Ante Sekulić o Andriću i Bačkim Hrvatima. Nakon toga je mo. Julije Njikoš govorio o Andriću kao glazbeniku uz izvođenje njegovih skladbi (Matiša Rajčić i Hvalimira Bledschneider), a mr. Miroslava Valašek govorila je o Andrićevu etnomuzikološkom radu. Na kraju priredbe vlč. Stipan Bošnjak pozdravio je prisutne u ime Hrvata u Bačkoj te s gosp. Stjepanom Pačarićem prikazao fotografije i dijapozitive iz Andrićeva života.

Dr. Josip Andrić

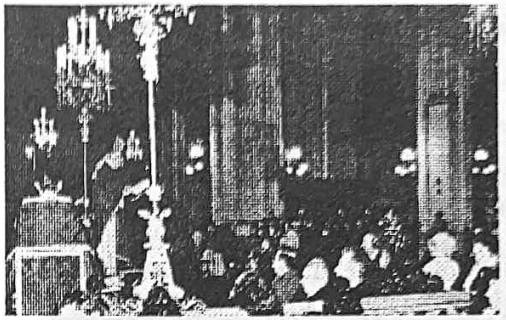

Na misi u katedrali prigodom propovijedi kardinala Kuharića. Sjede Vidmarović, Grgec i Radić.

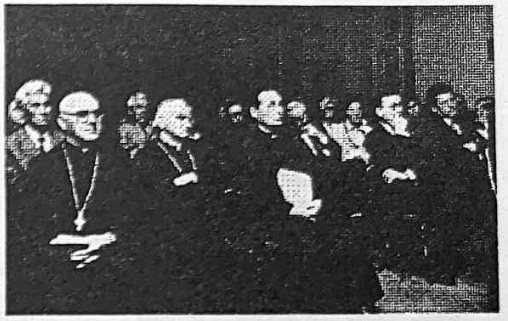

Ugledni gosti u »Vijencu«

Priredba u »Vijencu« (Sekulić, Grgec)

Slike s proslave 100. obljetnice rođenja dr. Josipa Andrića

Stjepan Sulimanac

(1915-1994)

Umro je naš Štefina. Tako smo ga zvali u Društvu, tako su ga zvali i njegovi drugovi s robije i iz Sabora. Prestalo je kucati jedno veliko srce. Prestao je jedan život. Jedan život za Hrvatsku. U nadi uskrsnuća, mi vjernici čekamo ponovni susret. Dotada Štefina ostaje uvijek u nama i s nama, kao što je bio i za života. Nikad ga nećemo zaboraviti!

Umro je u Zagrebu u 79. godini života nakon teške bolesti 18. V. 1994. Bio je jedan od najstarijih, najzaslužnijih i najvjernijih članova HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), u koje se učlanio kao mlad seoski momak, došavši u tu svrhu u Zagreb pješke iz Turnašice (kod Pitomače), gdje se rodio 1915. Društvo mu je 1991. objavilo knjigu »Naše pravice«, koju smo prije svečane komemoracije u Saboru podijelili svim sudionicima tog skupa.

Bio je neustrašiv Hrvat, uzorni vjernik i mučenik za svoje ideale. Kad kažem mučenik, ne mislim samo na njegovu prvu robiju u Lepoglavi, gdje je bio istodobno kad je naš drug robijaš bio i Alojzije Stepinac, ni na njegovu drugu robiju u Staroj Gradiški, gdje je upoznao mnoge ličnosti Hrvatskog Proljeća, nego i na čitav život u kojemu je doživio mnogo nevolja. I jedno od njegove djece stradalo je prije dvije godine. Sve nedaće podnosio je strpljivo, radeći i žrtvujući se za druge. Za nas je kao višestruki robijaš, zatvorenik i patnik bio znak naše nacionalne sudbine, zajedništva i kontinuiteta.

Žarom apostola vjerovao je u sadašnjost i budućnost Hrvatske. Ostao je uvijek jednostavan i skroman, i kad je postao potpredsjednik Sabora. Za njega je vlast bila u prvom redu služba, služba drugome. Nesputan rastom apetita i potreba, ostao je uvijek slobodan čovjek, raspoloživ za služenje općem i zajedničkom dobru, što je osnovna karakteristika politike u dobrom smislu te riječi.

Ugasnuo je, iscrrpljen bolešću, služeći domovini. Dao nam je primjer koji valja nasljedovati i koji će nam biti uvijek pred očima. Hrvatska se na dostojan način oprostila od svojega velikog sina. I u našem Društvu odali smo počast njegovoj dragoj uspomeni.

Na komemorativnom skupu u Saboru od njega su se oprostili Marijan Jergović, Radovan Grgec, Đuro Perica, Marijan Šunjić, Adam Meštrović i Stjepan Mesić. Istoga dana, 20. V. 1994., ugledni predstavnici vlasti prisustvovali su i sprovodu u rodnoj Turnašici, kao i dan prije toga na ispraćaju na Mirogoju uz prisustvo Predsjednika Republike.

U posljednje tri godine Stjepan Sulimanac neumorno se borio za denacionalizaciju naše zgrade (Trenkova 1, Tomislavov trg 20 i 21), koju su nam jugokomunističke vlasti »nacionalizirale« 21. III. 1960. Nadamo se da će se njegov san o procvatu Društva uskoro ostvariti. To je san sviju koji su, zahvaljujući djelatnosti HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), ostali povezani s Crkvom i domovinom.

HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA)

Komemoracija Stjepana Sulimanca u hrvatskom Saboru 20. V. 1994.

Nazočni pjevaju Lijepu našu

Govori ravnatelj HKD sv. Jeronima, prof. Radovan Grgec

Bijela noć

U bijelu noć
uz procesiju rijeka nebom
svjedoči pjesnik vremenu,
razlistava čuđenje
po svijetu.
Jezgre razbuktale,
s mjesecom na dlanu
leluja kroz tamnu krv
bez glasa, bez dodira,
bez kože, bez prevara.

Put velikog vjenčanja

U svetkovini tihoj, blagoj
kad mjesec, sveudilj,
svoje pastirice svlači, blaži
raspet ćemo jedra tajna
i brodit slasno
sjajnim krugom
kristocentričnih nam bića.
Stezat ćemo, bez straha,
časna sestro
obzorja bakrena
u put velikog vjenčanja.

Niotkud

donosiš dom
svrhu il stanište
poludjela svirko.
Iz kostiju šturka
jezeriš modrinu
i guraš me
već svučena –
smislu.

Jedno pismo Dubrovčanina Antuna Stražičića upućeno Josipu Jurju Strossmayeru

(Prilog upoznavanju nastanka i nestajanja tzv. Srba-katolika u Dubrovniku kao prolazne pojave)

U drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća na političkoj sceni u Dubrovniku bili su i tzv. Srbi-katolici. Njih je stvarala velikosrpska ideologija, začeta stavovima Vuka Stefanovića Karadžića (»Srbi svi i svuda«) i provođena nastojanjima vodećih srbijanskih političara (najprije Ilije Garašanina, zatim Nikole Pašića), koji su za ta svoja nastojanja angažirali tisak, brojne agente i znatna novčana sredstva iz tajnih srbijanskih fondova. O nastajanju Srba-katolika u Dubrovniku i njihovoj političkoj aktivnosti u tom gradu već je pisano [1] i nema stoga potrebe da ovdje o tome pobliže govorimo.

Pojedini Dubrovčani, koji su prihvatili katoličko srpstvo, ubrzo su uvidjeli u kakvom su se političkom kolu našli, te su, osudujući svoju zavedenost, napuštali tu antihrvatsku političku organizaciju i postajali pobornici hrvatske političke misli. Jedan od tih bio je i novinar Antun Stražičić [2]. Njegova politička ispovijed sadržana je u pismu od 7. listopada 1893., koje je iz Dubrovnika uputio Josipu Jurju Strossmayeru, bosanskom i srijemskom biskupu sa sjedištem u Đakovu [3]. Donosimo to pismo u cjelini:

»Preuzevši biskupe!

Vaša će se Preuzvišenost za cijelo začuditi ovome pismu, i ako ne ću, ne mogu da vjerujem, da sam ja prvi pokajanik, koji se obraćam Vašoj Preuzvišenosti ne samo da mi velikodušno oprosti grijehe, nego da se za mene i Bogu pomoli, da me se sjetite u Vašoj molitvi, kao čovjeka, koji je cijelu mladost proveo lutajući po bespuću prokletoga ateizma, u koji me bijaše bacio varljivi sjaj svjetskoga liberalizma.

Nijesam vjerovao! a imao sam dobru majku, koja mi je u râno djetinjstvo usađivala božanstvene klice vjere Božje. Imao sam majku, koja me u crkvu vodila, s kojom sam često sklopljenim rukama klečao pred Isukrstovijem propećem... pa ipak nijesam vjerovao! Sotona je tako obuzela bila moje srce, da sam još u mlado doba moga života želio čitati Voltera, Lamenea, Renana, Gislauzonia, Mazzinia i čitavu povorku ostalijeh bezbožnijeh književnika. Crkva mi je izgledala kao tmina. Boga sam zamišljao kao jednu suvišnu karikaturu. Raj, pakao, anđeli, sveci ... sve je to u mojim očima bila laž, obmana i govorio sam, da su sve to popovi izmišljali da bolje varaju svijet, da bolje trguju.

Nije ni to dosta. U mojoj pokvarenoj duši mislio sam, da se i ja, ova neznatna malenkost, moram boriti proti crkvi i popovima – ali, eto one velike zablude, od koje se nijesam mogao tako dugo vrijeme oprostiti da sam moju crkvu prezirao, da sam moje popove mrzio, hulio papu i biskupe, dočim sam poštovao i protestante i »pravoslavne« i

sve druge vjere – jer ja sam bio protivnik samo katoličke crkve! Na žalost tako rade i drugi nesretnici, tražeći njeki liberalizam, neće da proučavaju istinu i da se uvjere, da je baš najčistiji liberalizam u krilu rimske crkve, nego poričući to, nalaze ga svud samo ne kod rimokatolicizma.

Što ću dalje – kad sam bio dotle došao, da sam se stidio pokleknuti ili se prekrstiti, stidio sam se i zaviriti u crkvu, da me ko ne vidi i da mi ne reče, da sam mračnjak!

A sve one, koji su se Bogu molili smatrao sam budalama, ne vjerujući da može biti pametna čovjeka, da u Boga vjeruje.

Veliki Biskupe, grozne su, strašne su ove istine... ali vjerujte, ja se ne stidim, ja se čak i ponosim, da ih evo bez stida otkrivam i priznajem, jer i ovdje osjećam milost Božiju, koja me sokoli i govori mi: »Čovječe, popravi se! Čovječe, kao što se nijesi stidio griješiti, još manje se stidi grijehe priznati«!

Živeći tako u zabludi tražio sam drugove ljude, koji su mislili kao što sam i ja mislio, koji su prezirali, mrzili crkvu Isukrstovu, kao što sam i ja mrzio. I vjerujte mi više s toga, nego s ičega ja sam se pridružio u političkome mišljenju Srbima.

Srbi mrze papu! Srbi mrze Strossmayera! Srbi su »liberalni«!

Eto to me priteglo njima, a kad sam više otišao k njima, naravna posljedica, da sam počeo prezirati i Hrvate. U jednu riječ prezirao sam Hrvate, što vjeruju, prezirao sam rimsku crkvu, govoreći da nema Boga, ali za inad rimskoj crkvi u »Zastavi«, »Napretku«, »Vršačkom glasniku«, »Vili«, »Bačvaninu« i drugim listovima branio sam »pravoslavnu«, odnosno grčkoistočnu crkvu.

Mržnja – to je bio kod mene »spiritus movens«.

Pokvaren, strašno pokvaren sam bio. Ali dok sam ja tako radio, vjerujem da se je moja dobra majka za mene pred Bogom molila, da je u meni ostala još koja iskra vjerske ljubavi, koju mi je majka u srce usađivala i ta se iskra plamenom zaplamtila...

Veliki, dobri Biskupe još malo dana i ja ću biti spašen.

Baš danas bio sam kod velečasnog oca Miškova[4], dominikanca, i izjavio sam mu moju vruću želju, da se s Bogom pomirim, pa sam se riješio, da se u četvrtak, poslije 9 godina, ispovijedim, a u nedjelju pričestim.

Živeći među Srbima, osim političkih razočaranja, gdje sam se uvjerio, da srpski narod, krivicom njegovih raztrovanih prvaka, srlja u ponor i hoće da u taj ponor baci i Hrvate, samo s toga što su rimokatolici – uvjerio sam se također, da oni, da Srbi, na žalost, žive danas samo za to, da mrze rimokatolike. S početka sam i ja bio taki, ali kada mi je Božija providnost bacila u ruke knjige, koje ne dišu voltarianskim, nego duhom istine, kada sam pročitao framasonsku sektu od Lea Tenea, put od križa u prevodu Kurelca, kršćansku apologetiku Daviviea, spise Lacordara, kršćansku filozofiju Nievlasa, njeke poslanice Vaše Preuzvišenosti i još mnoga druga bogoljubna djela... osjetio sam se u ponoru zala i opačina, vidio sam put istine, spasa, svjetlosti, sjetio sam se moje majke; shvatio sam da i ja imam troje djece, koju ću upropastiti, ako se ne obratim na pravi put i kleknuo sam, bez srama i stida pred majku Božiju... oh, biskupe, toga melema, toga zadovoljstva i onaj čas, kad sam prvi put, poslije devet godina pred majkom Božijom sklopio ruke – ne mogu Vam opisati... ja se danas osjećam sretnim. Subota je, a neprestano čekam taj blaženi četvrtak, da se ispovijedim i Bogom pomirim.

Ali mogu li se pomiriti s Bogom, ako sve moje neprijatelje do današnje, koje sam nepravedno napadao, ne molim za oproštenje?

Ne – ne mogu! Ja zla nijesam činio nikome, nego sebi i duši svojoj. Nema čovjeka, da može reći, da sam mu zlo mislio ili o zlu radio – ali ih ima mnogo, da sam ih nepravedno napao za to, što sam mislio da ću tako učiniti uslugu lažnome liberalizmu.

I sve, koje sam tako napadao, bilo pismeno, bilo usmeno molio sam, da mi oproste. Biskupe, napadao sam i Vašu Preuzvišenost! Ja vjerujem, da ćete Vi, preko tijeh napadaja, ako ste za njih čuli ili ih čitali, bili prešli pogledom prezira, ali moja je dužnost, da Vas u oči generalne ispovijesti molim za oproštenje i da se u četvrtak pomolite Bogu za moju griješnu dušu, da me čuva od sada od svake sotonske napasti, kako bi živio kao pravi kršćanin i kao takav vaspitao djecu svoju.

Ne tražim da mi to poručite ili pismeno javite. Svega toga nijesam dostojan. Samo Vas molim, da se i mene u molitvi sjetite – jer sam kršćanin pokajnik, koji se obraćam mojem biskupu, zvijezdi moje crkve i moga naroda, da mi oprosti. Ja, biskupe, imam prava da to tražim, Vi nemate prava da mi uskratite, jer inače ne bi bili ono što ste i što ćete ostati dok je vijeka i svijeta: veliki Strossmayer!

Ja shvaćam, da će Srbi na sve načine tumačiti moj drugi način življenja. Ali, ma kako me napadali, moja je svijest čista, da sve ovo činim iz uvjerenja. Iz uvjerenja, biskupe, tako me pomoglo sveto pričešće!

Ne tražim od nikoga materijalnih probitaka. S te strane sam kod Srba dobro stajao. Ali moral ne dam materijalizmu. Kopaću zemlju, nosiću kamenje, da prehranim svoju porodicu, ali ću biti sretan, jer miran, da sam se s Bogom pomirio, miran da ne radim i ne griješim protiv slavenske misli – a ta je, da i Hrvatska bude sretna.

Ne mrzim Srbe, žalim ih. I na sve napadaje odgovaraću im molitvama pred Bogom. Do koji dan će izaći moja brošura, gdje im dokazujem, da oni mrze Hrvate samo s toga što su katolici i stavljam ruku na prsi i osjećam, da sam s moje strane u toj brošuri iznio samo istinu, ne da im naškodi, nego da i Hrvatima i Srbima (ako imaju narodne svijesti) bude od koristi.

Klevetali su me, da sam u Sarajevu izdavao list pomoću vlade. Sad me kleveću, da me je Vaša Preuzvišenost kupila. Kunem Vam se, koliko je istina ovo drugo, toliko je i pravo. To ću i na ispovijesti reći, jer smatram grijehom za novac narod prodavati. Kad se ispovijedim od svih drugih, groznijih grijeha, ispovijedio bi se i od ovoga, da sam griješio – ali nijesam. Savjest mi je čista, da za podli novac nijesam radio nikad ništa. Radio sam protiv slavenske u opće, zastupajući današnju srpsku misao a là »Srbobran«, ali ne za novac, ne po ičijem naputku, nego što sam živio u zabludi i mislio, da rušenjem Hrvata znači spas Srba; rušenjem katoličke crkve, da će carevati gnjili liberalizam!

A kao što su mi u političkom djelovanju do sada bile čiste ruke, od sada će i još više, jer je Bog sa mnom, jer se u mojem srcu ugasila mržnja! A na posljetku – i ako pûki siromah, riješio sam se i zemlju kopati, ali kao pravi kršćanin živjeti.

U nadi, veliki biskupe, da ćete zadovoljiti molbi pokajnika i preporučiti ga Bogu u Vašim molitvama završujem, jer me suze savlađuju i molim od Vaše Preuzvišenosti očinski blagoslov.

Antun Stražičić, novinar«.

Na poleđini zadnje stranice tog pisma, Strossmayerov tajnik Milko Cepelić je svojeručno zapisao: »Biskup mu je odgovorio preko Ang. Miškova«. Nismo uspjeli doći do tog Strossmayerova odgovora. A bilo bi interesantno vidjeti i pročitati taj odgovor. Biskup Strossmayer i o. Anđeo Miškov bili su u dobrim suradničkim od-

nosima. Miškov je bio više puta Strossmayerov gost u Đakovu, pa tako i u siječnju 1894. Tada je Strossmayer po o. Miškovu, koji je iz Đakova otputovao u Zagreb, poslao pismo Franji Račkom, u kojem preporučuje Antuna Stražičića: »Putuje u Zagreb i dalje otac Miškov, pak Vam šaljem po njemu list... To je korist velika i božijoj i narodnoj stvari. Otac Miškov govorit će Vam o nekomu Stražičiću, kog Vam i ja preporučujem«[5]. Što je Antun Stražičić želio u Zagrebu da mu je za ostvarenje te želje trebala podrška F. Račkog – ne znamo točno. Ali, predpostavljamo, da je Stražičić tražio novinarsko zaposlenje u Zagrebu, smjerajući na rad u »Obzoru« (u kojem je F. Rački imao stanovit utjecaj). No, kako znamo, u »Obzoru« se Stražičić nije zaposlio, a Rački – koji je u to vrijeme bio već predsmrtno bolestan – nije ga vjerojatno uspio ni preporučiti. Povezan s vodećim dalmatinskim narodnjacima (Strossmayerovim političkim istomišljenicima i prijateljima), Stražičić je uspio da od br. 76/1895. postane urednik »Jedinstva«[6] – narodnjačkog glasila u Splitu.

Bilješke

1. Ivo Perić, *Dubrovačko razdoblje političkog djelovanja Frana Supila,* Anali Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku br. XVII/1979; Stijepo Obad, *Od ponarođenja općine do kraja stoljeća (1869-1899),* č. »Dubrovnik« br. 2-3/1992.
2. Rođen je 1864. u Dubrovniku. Otac mu – pomorac i brodograditelj – potječe s otoka Mljeta. Kao novinar započeo je djelovati u Dubrovniku, gdje je uređivao list »Radnik«, zatim u Sarajevu (u listu »Napredak«), u Novom Sadu (u listu »Zastava«), u Splitu (u listu »Jedinstvo«, odnosno »Naše jedinstvo«) i najzad u Sarajevu (u »Jugoslavenskom listu«). U Sarajevu je i umro 1921. (Jugoslavenski list. Demokratsko-liberalno hrvatsko glasilo br. 246, Sarajevo 1921,1).
3. Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI-A.
4. O. Anđeo Marija Miškov (1848-1922), dominikanac, bio je u to vrijeme (1893) prior dominikanskog samostana u Dubrovniku. Spada u vrlo zaslužne djelatnike svoga reda. Pobliže o njemu u članku Marijana Biškupa, *Hrvatski dominikanci XIX. i XX. stoljeća, širitelji štovanja Majke Božje, u: Štovanje Bogorodice u Hrvata u XIX. i XX. stoljeću,* izd. Kršćanske sadašnjosti, sv. 15, Zagreb 1990.
5. J. J. Strossmayer – F. Račkom, Đakovo 24. I. 1894, *Korespondencija Rački – Strossmayer.* Knj. IV. Uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1931, 414.
6. Hrvoje Morović, *Građa za bibliografiju splitske periodike.* Novine 1875 – 1941, Split 1968,10.

Ivan SVETIĆ

Hrvatska '45.

Vrijeme je stalo.
Duša u grlu.
Ni suza nema.

Spasimo snove.
nada još nije
izgubljena!

Marijan ČEKOLJ

Proljeće

Pognute glave
tek niknuo kukurijek
raste iz snijega.

Prvi jaglaci
su procvali –
na Valentinovo!

Pred rascvjetalom
krošnjom jabuke ruke
sklopljene na molitvu.

Ivan DAMIŠ

Bibliografski pogled u knjige o kardinalu Alojziju Stepincu

(Nastavak)

X.

Prof. Vinko Nikolić jedan je od eminentnih predstavnika hrvatske emigracije i urednik »Hrvatske revije«. Još je 1964. ukazivao na potrebu jedne opširne i dokumentirane Stepinčeve biografije. Njegova se želja ispunila tako što je priredio dvije velevrijedne knjige o Stepincu:

»STEPINAC MU JE IME. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata«. Knjiga prva, Barcelona, Hrvatska revija, 1978, 459 stranica.

»STEPINAC MU JE IME. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata«. Knjiga druga, Barcelona, Hrvatska revija, 1980, 582 stranice.

U predgovoru prvog sveska, Nikolić donosi i svoj zapis iz 1964. o potrebi pisanja Stepinčeve biografije: »Već godinama se govori i piše o potrebi knjige na hrvatskom jeziku o našem besmrtnom kardinalu Alojziju Stepincu.

Trebala se je dogoditi najveća hrvatska tragedija, sintetizirana u riječi »Bleiburg«, da i posljednji Hrvat — bez obzira na vjeru — spozna Stepinčevu veličinu, koja prelazi granice naše Domovine, nad kojom se Kardinalov lik izdiže kao simbol i svjetionik. Još pred kraće vrijeme najmladi katolički nadbiskup Stepinac, Primas Hrvatske, u času velike Tragedije preuzima na svoja leđa križ čitave Nacije i posta svom hrvatskom narodu jedina i velika nada: jedina utjeha i put na bespuću i mraku. Taj veliki Stepinac podigao je odlučno glas u obranu svog poniženog naroda i svoje zarobljene domovine u času, kad se je skoro čitav svijet okrutno oborio na nas, da nam oduzme život i pogazi čast. Tako je, eto Stepinac postao neumrlim narodnim svecem i duhovnim vođom Hrvatskog naroda: hrabrim i mudrim odvjetnikom zarobljene i ušutkane Hrvatske.

Neizmjeran je stoga, naš dug prema Stepincu. Mi, njegovi vjerovnici, trebamo ga vraćati — ne radi Stepinca, nego zbog nas samih. To ćemo učiniti, ako tog svetog pravednika Stepinca poštujemo: ako dobrog mučenika Stepinca slijedimo: ako se poput žarkog rodoljuba Stepinca borimo i po njegovom uzoru za prava svoga naroda žrtvujemo. Moramo svijetu propovijedati veličinu Stepinca i svakome s ponosom pokazati, da je Stepinac najprije naš, hrvatski, ali kao izvanredna moralna pojava, da pripada i čitavom slobodnom svijetu. Malo je naroda, koji danas imaju takva velikana kao mi Hrvati, ali je nažalost jednako tako malo naroda, koji kao mi za svoje narodne probitke tako malo iskorišćuju ovakvu veličinu. Jedan od dokaza za to jest i činjenica, što do danas nismo objavili na hrvatskom knjige o Stepincu. Izišla je na francuskome (istina, napisao ju je Hrvat: pok. O. Dragun): izišla je na engleskom i na talijanskom, ali još nije na hrvatskom, a Primas Hrvatske već dvadeset godina na svojim plećima

— kao Div iz legende — nosi našu narodnu sudbinu. Stepinac nam je osvjetlao obraz pred svijetom, i mi govoreći o njemu, govorimo najbolje o sebi, o svom narodu. Jer ako je ikoja hrvatska ličnost utjelovljenje najljepših hrvatskih osebina, to je svakako Stepinac.

Trebamo, stoga, knjigu o Stepincu. Svrha je takve knjige, da se u njoj sabere što više gradiva, svjedočanstava i uspomena, da život i djelo nadbiskupa Stepinca izložimo najprije pred svoj narod, da najprije on u potpunosti bude svjestan ove izabrane veličine. Ovakvo će onda djelo služiti kao poticaj i za sve ostale poznavaoce Stepinca i njegova djela, da pridonose nove podatke. Istom onda, na temelju svega ovoga, moći će se napisati cjeloviti prikaz Stepinčeve ličnosti i njegova djelovanja: istom onda, nakon ovih, nazovimo ih predradnja na hrvatskom jeziku, moći će se na raznim stranim jezicima i svijetu pokazati Stepinca, vjerno i potpuno, ali uvijek u okviru hrvatske stvarnosti i hrvatske povijesti. Zato Stepinca svijetu trebaju prikazati u prvom redu Hrvati: prikazati ga onakvim, kakav je on doista bio. Takav Stepinac je potreban hrvatskom narodu kao njegov neumrli Dobri Pastir, koji i danas iz svoga groba u bijeloj Katedrali bdije nad sudbinom potlačene Hrvatske.« Zatim prof. Nikolić nastavlja: »Radi posebnih ne (prilika) nismo uspjeli prije objaviti ovu, davno najavljenu knjigu. To činimo sada, i prema prvotnoj zamisli i pozivu, objavljujemo osobne uspomene i svjedočanstva nekih naših istaknutih ljudi, koja su bila napisana za ovu knjigu (međuvremeno su neki autori i umrli). Da upotpunimo prikaz ondašnjih prilika, u kojima se odvijala Stepinčeva drama, probrali smo i neke već objavljene članke, dapače i dva prevedena sa stranih jezika«.[18]

Opširan prikaz obaju djela dao je Pavao Tijan: »Tako zamišljeno djelo nužno je moralo biti opsežno i po sadržaju raznoliko, dapače i s neizbježnim ponavljanjima stanovitih činjenica, izreka, aluzija i drugih mjesta. Urednik je te poteškoće sretno riješio. Pitanje opsega, koje se rješava samo velikom novčanom investicijom, skinuo je s dnevnog reda upustivši se smiono, gotovo vratolomno, u posao, ali s čvrstim pouzdanjem u Stepinčev zagovor, kako se iz svega vidi, te u svijest Stepinčevih štovatelja. Nadajmo se, da se nije prevario. Drugo pitanje, pitanje preglednosti i čitkosti, riješio je slobodnom kompozicijom djela. Nije se držao ni kronološkog, ni nekog drugog sistematskog reda, već je sastavljao velike cjeline povezujući priloge i dokumente oko jedne osnovne ideje, i tako je dobio devet dijelova ili velikih skupnih poglavlja, koji odgovaraju ovim naslovima:

I AUTOPORTRET ALOJZIJA STEPINCA (str. 31-71)
II DRAMA JEDNOGA ŽIVOTA (str. 73-162)
III »PREŽALOSNI PROCES« (Dovle I svezak) (str. 163-453)
IV BOLEST I SMRT JEDNOG PRAVEDNIKA (str. 5-102)
V GROB NJEGOV, BIT ĆE GROB SVECA (str. 103-175)
VI SVJEDOČANSTVA ZA VELIKOG SVJEDOKA VJERE (str. 177-290)
VII HEROJSKI SIN DOMOVINE (str. 291-328)
VIII DUHOVNA LJEPOTA KAO NADAHNUĆE (str. 329-365)
IX PRILOZI ZA SINTEZU JEDNOG PORTRETA (str. 367-514)

Izvan toga reda stoji na početku urednikov uvodnik, Stepinac mu je ime, a na kraju II. sveska pogovor, Nadbiskup Stepinac — na tlu svoje zemlje, u zbivanjima svoga vremena (str. 531-550).

Na taj način je urednik postigao, da se čitatelj može najprije orijentirati, kad uzme knjigu u ruke, pogotovu ako pazi i na savjesno sastavljeno Kazalo spomenutih osoba, a onda se može djelom služiti po volji i čitati što mu se prohtije, kako se to već radi kod zbirnih djela, antologija ili čitanaka, na što se posebno aludira u Pogovoru.

U svom Uvodniku, jednako kao i u Pogovoru, Nikolić je pred čitateljima savjesno položio račun o svom uredničkom radu. Vrijedno je i potrebno pročitati te njegove sastavke, jer gotovo iz svakog retka izbija njegovo duboko i istinsko poštovanje te bezgranična i gotovo djetinja ljubav prema velikom sinu Hrvatske. Ali to nije sve. U tim sastavcima ima mnoštvo korisnih podataka ne samo o urednikovu radu na sastavljanju ove knjige, nego i nekoliko potrebnih obrazloženja o stanovitim načelnim pitanjima, koja su se uredniku nametala, kad je trebao zauzeti svoj stav.

Tako je npr. zauzeo ispravan stav u najosjetljivijem i najvažnijem pitanju odnosa između Crkve i Države, između biskupijske službe i politike, između Stepinca kao čovjeka Crkve i kao Hrvata, jer se je na tom problemu temeljio progon Nadbiskupov, njegov proces i kazna, što je sve opet bila dramatska prilika, da se u svoj potpunosti pokaže veličina Stepinčeva duha. Stepinac je cjelovita ličnost i ne može se dijeliti na crkvena čovjeka i hrvatskog rodoljuba. (str. 10).

Raščistio je i ono tobože »nesigurno mjesto« u Stepinčevu obrambenom govoru o plebiscitarnoj izjavi hrvatskog naroda za Državu Hrvatsku i za autentičnost toga mjesta donio je novu potvrdu ništa manje nego iz najnovije knjige Stepinčeva tužioca Jakova Blaževića, Tražio sam crvenu nit (1976). (Sv. I. str. 22-23).

Posebno je bio savjestan i kritičan u odabiranju, prosuđivanju i obrađivanju donesenih dokumenata i uza sve to upozorava, da će mnoge od tih dokumenata trebati jednom sravniti s originalima, jer su ti dokumenti do njega dolazili različitim putevima, pa čak i iz stranih jezika. (Sv. I, str. 23-24).

Urednik je zabilježio i jedan od valjda zadnjih nastupa nadbiskupa Stepinca u NDH, kad je došao na književno veče u Hrvatskom Izdavalačkom Bibliografskom Zavodu, na kojem je Tin Ujević recitirao svoju pjesmu Molitva za koru kruha i zdjelu leće. Za Nikolića, koji je također bio prisutan na toj priredbi, ovaj događaj ima veliku sentimentalnu vrijednost i duboko simboličko značenje. (Sv. I, str. 27-29).

Uz ostalo, urednik se zalaže za obnovu Stepinčeva procesa, kao i za njegovu beatifikaciju, odnosno kanonizaciju, u čem će gradivo skupljeno u ovom djelu mnogo pripomoći, te apelira na »snažno hrvatsko pero« koje će jednom znati iskoristiti svu ovu građu i ocrtati zaokruženi, potpuni i sugestivni lik našeg Kardinala.«[19]

Tijan dalje nastavlja, aludirajući na nastanak jednog književnog djela o Stepincu: »Jesihova Crvena ruža na oltaru je štivo za bogoljubni puk, kako se je to prije govorilo za ovakve knjige. Vrijednost je njezina u tom, što ju je napisao jedan od bližih Nadbiskupovih suradnika, ali u njoj nije uvijek lako odijeliti stvarnost od fikcije. Pridonosi za upoznavanje Stepinčeve ličnosti, ali ne može biti konačna riječ, jer su mnoga imena izmišljena. Osim toga, dobar dio radnje je smješten u Sloveniju, a nama treba Stepinac na svom tlu, u Krašiću, Zagrebu, u svojoj prostranoj nadbiskupiji i cijeloj Hrvatskoj, zatim u Lepoglavi i opet Krašiću i zagrebačkoj katedrali.

Sva je prilika, da ćemo morati još dosta dugo čekati na jedno veće i ambicioznije književno djelo o Stepincu, koje bi napisalo »snažno hrvatsko pero«, kako to želi Vinko Nikolić. Benigarovom knjigom i ovim zbornikom stvoreni su prvi preduvjeti, jer u njima ima na okupu mnogo gradiva i poticaja. No, osim toga, moramo imati na

umu, da najveći dio hrvatskih književnika, a to su oni u domovini, ne mogu i ne smiju pisati o Stepincu, a ipak treba računati, da je najvjerojatnije, da dobro književno djelo o Stepincu nikne u Hrvatskoj, a ne u tuđini. Ali bez obzira na cenzuru i pomanjkanje prave slobode za književno stvaranje u današnjoj Hrvatskoj, ne valja zaboraviti ni to, da je teško, da neko umjetničko djelo većih razmjera i trajne vrijednosti nastane pod neposrednim dojmom događaja. Pod neposrednim utiscima rađaju se lirske pjesme, ali za roman, novelu ili dramu treba više vremena za spremanje i pisanje«.[20]

Evo još nekoliko misli o ovom monumentalnom djelu: »Objavljujemo i mnoge dokumente. Izbjegavali smo prepričati ih, jer smo im željeli sačuvati dokumentarnu vrijednost, zato smo ih prenosili u cjelini, nastojeći uvijek, brižljivim uspoređivanjem raznih primjeraka, donijeti ih u temeljnom izvorniku (nije uvijek bilo lako to utvrditi, jer godinama su se mnogi dokumenti pojavljivali u prijevodima na raznim jezicima).

Sabrali smo (godinama misleći na ovu knjigu) razne vijesti po svijetu u vezi Stepinčeva progona, zatvaranja, suđenja, tamnovanja i zatočeništva te, zatim, imenovanja kardinalom, pa konačno, i same njegove smrti, i dio toga donosimo ovdje u sigurnosti, da će biti za mnoge čitatelje pravo otkriće, uvijek od najvećeg interesa. Kako dokumenti, tako i vijesti, izjave, odjeci i sve ostalo poredano je ovdje u sadržajne cjeline (unutar tehničkih mogućnosti i vremenskih okvira), bez posebnih komentara, koji bi mogli samo razvodniti njihovu snagu i vrijednost, pa sve ovo služi stvaranju ambijenta, usred kojega je djelovao Stepinac, a sve je to samo gradivo za jedno vješto i snažno hrvatsko pero, koje će u skoroj budućnosti iz svega, što je do sada objavljeno (ili će još biti objavljeno) ocrtati cjelovit i zaokružen lik velikog hrvatskog sina Alojzija Stepinca.

Sve ove sadržaje, donesene samostalno i, redovito, cjelovito, sâm čitatelj treba da poveže u cjelinu, probirući iz njih, pa će tako moći stvoriti sliku ambijenta, u kojemu je živio i djelovao Alojzije Stepinac. On je velika povijesna ličnost, može se ispravno prosuditi samo unutar odgovarajućih povijesnih okolnosti. Ovo nije Stepinčev životopis, nego zbornik o Stepincu. Stepinac je uokviren u svom vremenu, vrijeme se održava u njemu, treba ih motriti kao cjelinu, da bude slika cjelovita i vjerna.

Još da napomenemo, da nam se činilo, da nas nitko nije mogao bolje i prikladnije uvesti u ovu knjigu, nego sâm Stepinac, zato na početku knjige donosimo nekoliko njegovih priloga, u kojima se sugestivnom snagom ocrtava duhovno-herojska veličina ovog Božjeg čovjeka u najdramatskijem razdoblju njegova života, kada njegova životna borba dolazi do svoje katarze.

Da upotpunimo ovu izvanjsku, ljudsku i povijesnu sliku Stepinca, donosimo ovdje i mnoge fotografije, uglavnom nepoznate ili manje poznate (probirući poznate): a da obogatimo grafički ovu knjigu, objavljujemo i likovne priloge, u kojima su hrvatski likovni umjetnici izrazili svoja udivljenja nad pojavom Stepinca, kao što su i mnogi hrvatski pjesnici u stihovima izrazili svoja nadahnuća nad ovom nesvakidašnjom pojavom u hrvatskom vjerskom i nacionalnom životu.

Nadodajmo još, govoreći o kompoziciji i tehničkoj strani ove knjige, da je naslovni omot izradio anonimni majstor. Naslov smo preuzeli iz govora glasovitog sjeveroameričkog govornika, pomoćnog newyorškog biskupa, Fulton J. Sheena, koji je on izrekao prilikom svečanog blagoslova i otvaranja monumentalne škole »Archbishop Stepinac High School« u White Plains, nedaleko New Yorka, koje je vrlo svečano obavio 12. rujna 1948. nadbiskup New Yorka, kardinal Francis Spellman, i tako učinio, da »tisuće kamena tisuću puta odzvanjaju: Stepinac mu je ime!«[21]

U članku »Pripremimo se za 20. godišnjicu smrti kardinala Alojzija Stepinca«, »Hrvatska revija« bilježi: »S hrvatskog nacionalnog stanovišta, kao i s našeg osobnog, važno je da upoznamo život i djelo, da upoznamo žrtvu Alojzija Stepinca. S našeg osobnog, jer ćemo po njegovu životu i djelu postati bogatiji, viši duhovnim uzrastom, moralno vrijedniji, postat ćemo bolji, jer ugledajući se u njegovu moralnu veličinu, i sami duhovno rastemo.

S hrvatskog nacionalnog stanovišta, važno je da svaki od nas pridonese kultu Stepinca u svijetu, da ga veliki svijet što bolje upozna. Po afirmaciji Stepinca, afirmira se i Hrvatska. Što više on bude poznat i cijenjen u svijetu, rast će i vrijednost našeg naroda i naše zemlje: po moralno velikim sinovima i sama njihova domovina postaje moralno ve Stoga, u svaki hrvatski dom treba unijeti ovaj zbornik o Stepincu, ali ne samo kao ures našemu domu, nego kao štivo za svakoga od nas. Bit će to velika slava za Hrvatsku, za čitav hrvatski narod, ne samo za katolike, nego i za muslimane i za pravoslavne, nego dapače, i za sve ljude, makar vjerski ravnodušne, koji poštivaju moralne veličine, kada Alojzije Stepinac — ovaj Svetac iz Hrvatske — bude uzvišen na oltare Crkve. Nadamo se, da taj dan nije daleko!

Za svetost Stepinca već su dali dragocjena svjedočanstva trojica Papa i mnogi crkveni prvaci, a čin beatifikacije (kanonizacije) dug je Crkve prema Stepincu i njegovom hrvatskom narodu. Međutim, i svjetovne vlasti imaju svoj veliki dug prema Stepincu. Ne samo čitav hrvatski narod, njegova ogromna većina, čvrsta je u uvjerenju, da je Stepinac pravednik i da je nevin bio osuđen, nego tako vjeruju i svi ljubitelji istine i pravde. Stoga jedna buduća narodna demokratska vlast u Zagrebu morat će kao jedan od svojih prvih javnih činova izvršiti reviziju procesa protiv Stepinca i njega proglasiti nevinim, kao što u njegovu moralnu neporočnost i duhovnu veličinu vjeruju svi ljudi dobre volje, koji poštivaju duhovnu veličinu i moralne značajke. Taj dan Stepinčeve velike i opće slave nije daleko. Prije toga dana želimo, da srpsko pravoslavlje izvrši izmirenje sa Stepincem, uvidjevši i priznavši konačno na temelju dokumenata, da su svi progonjeni, bili oni Srbi ili Židovi, pa čak i Hrvati, imali u Stepincu svoga zaštitnika, jer Stepinac je, taj Božji Čovjek, u ime svoga Boga iskreno i duboko volio svakoga čovjeka, ljubio sve ljude. Stepinac, dakle sâm po sebi, po svome djelu propovijeda ljubav među svima ljudima! Mi takvog Stepinca želimo štovati, jer to daje vrjednost ljudskom životu!«.[22]

Ne manje zanimljiv i važan prilog o spomenutom djelu dao je Mirko Vidović: »Bliži se konac ovog stoljeća, i premda do njegova svršetka ostaju nepuna dva desetljećja, teško je predvidjeti šta se sve može zbiti u tom razdoblju, budući da se i u svijetu i u ljudskom životu stvari sve brže događaju. No, kad se na njegovu završetku nadnesemo, moći ćemo bez dvojbe ustvrditi, da se je u njemu odigralo više divnih i strahovitih događaja, nego li vjerojatno u čitavoj ljudskoj povijesti, koja mu je prethodila. Da li ćemo i kako izaći iz ovog stoljeća punog proturječja, i hoće li se napokon ostvariti nade ljudskog roda u veću pravednost i relativnu opću slobodu, teško je reći, ali jedno je pouzdano: ma kakav bio ishod ovog stoljeća, u njemu će ostati uzvišen lik u okviru sudbine hrvatskog naroda — lik zagrebačkog nadbiskupa, kardinala i mučenika Alojzija Stepinca. I kao što je u prošlom stoljeću hrvatskom povijesti dominirao lik đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji nam dobrim dijelom uvjetova sudbinu u ovom stoljeću, tako bi se moglo dogoditi, da dominirajućim likom ovog stoljeća ostane Alojzije Stepinac iz sela Krašića i da njegova

integralna i snažna osoba bude kroz našu svijest presudom za naš put slobode, samostalnosti i duhovnog procvata u idućem stoljeću.

Sretna je okolnost, što je još za života Diktatorova počela Vicepostulatura ovog epski postojanog Božjeg ugodnika, kao što je sretna okolnost, što je u toku te Vicepostulature došlo do sumiranja njegova postojanja u svijesti hrvatskog naroda: dva toma zbornika »Stepinac mu je ime« ostat će u mnogim hrvatskim kućama kao književno-izdavački spomenik Iseljene Hrvatske, a njegovo je značenje daleko veće. Kroz čitavi niz priloga moguće je uočiti bit poruke ovog zbornika: kako je u strašnom vrtlogu oko Drugog svjetskog rata jedan narod pokušao biti slobodnim, i taj pokušaj doveo u pitanje odstupanjem od načela, na kojima je stoljećima gradio svoju etiku i svoju povijest, kako je taj nesklad rezultirao nevidenom patnjom i stradanjem čitavog naroda i — kako je kroz svu tu olujnu epohu prošao jedan Pravednik s jasnim predodžbama o dobru i zlu. Malo je prelata u katoličkom svijetu, koji su u toku samih događaja tako lucidno uočili pogubnost zasužnjujućih i totalitarnih ideologija i postupaka, kao što je to učinio zagrebački nadbiskup Stepinac. I stoga je proživljavajući patnju nezaslužene kazne, zaslužio udivljenje svijeta — i svojih neprijatelja. Stoga je svojom pojavom svratio pozornost jakih i silovitih na patnje svog naroda i postao-ostao alternativom svakom bezumlju.

U tome se sastoji, uglavnom, bitna poruka ovog dvotomskog zbornika: nakon života i djela ovog Pravednika, nižu se desetci mišljenja, osvrta i procjena ovog fenomenalnog života i upotpunjuju se umjetničkim videnjem, čuđenjem i čudesima«.[23]

Iz ovoga prikaza vidimo kako je razmišljala naša inteligencija u emigraciji, ispravno predviđajući neke događaje koji su se i dogodili.O zborniku »Stepinac mu je ime« vrlo je pohvalno pisao i ugledni španjolski časopis za građansku formaciju i kulturnu djelatnost prema naravnom i kršćanskom pravu »Verbo«, u Madridu, u svom bogatom dvobroju za svibanj-lipanj 1981. godine. Suradnik časopisa »Verbo« potpisan inicijalima R. O. poše: »Koincidirajući s 20. godišnjicom smrti kardinala Alojzija Stepinca, ovo djelo pod hrvatskim naslovom »Stepinac mu je ime« na preko tisuću stranica, objelodanjuje do sada uglavnom neobjavljena svjedočanstva, uspomene i dokumente od nesumnjive povijesne važnosti o uzvišenom liku mučenika Mons. Alojzija Stepinca, koji je bio Kardinal — Primas Hrvatske i Nadbiskup Zagreba.

Ovo brižno priređeno djelo svratilo je na sebe posebnu pozornost na posljednjoj Međunarodnoj izložbi knjiga u Frankfurtu, i to ne samo Hrvata rasutih po svijetu, nego i stranih posjetilaca, jer ono predstavlja preobilni izvor informacija za stručnjake, a na poseban način za pripadnike mladog hrvatskog naraštaja koji nije imao prilike ni mogućnosti upoznati istinu o slučaju Stepinac. Kako za živa Tita, tako i nakon njega, posebno su se brinuli, a i brinu se, da se u ovaj problem ne dira.

U prilog ovomu djelu, koje nas zanima, govori na poseban način i činjenica, da čim se je pojavilo, jugoslavenska je vlast objavila odgovarajuću zabranu nad djelom za čitavo jugoslavensko područje; i ne samo to, nego je i razvijena nova kampanja ocrnjivanja kardinala Stepinca i uopće Katoličke crkve u Jugoslaviji. Ovo se pripisuje činjenici, što je uspomena na kardinala Stepinca svakoga dana sve življa među Hrvatima, a ujedno, što se po čitavome svijetu održavaju komemoracije 20. godišnjice njegove smrti. Tako je npr. lik Mons. Stepinca bio istaknut u Kongresu Sjedinjenih Američkih Država za uzor kao odlučan branitelj i borac za temeljna prava, dok je Vijeće općine grada New Yorka na svojoj svečanoj sjednici donijelo odluku, da se jedan gradski trg posveti uspomeni kardinala Stepinca.

Radi ove obnovljene aktualnosti kardinala Stepinca, koja posve demantira nekadašnja Titova predvidanja, da će Stepinac biti vrlo brzo zaboravljen, ovo djelo, o kojem pišemo, dolazi u posebno prikladan čas, jer ono će, kao temelj i izvor za trajno proučavanje a i prevođenje na razne jezike, biti od univerzalne koristi«.

Nakon toga pisac iznosi kraći sadržaj dvaju svezaka zbornika, navodeći naslove poglavlja te spominjući neka svjedočanstva za Stepinčevu veličinu, i onda završava:

»Kako se radi, uglavnom o dokumentima, uspomenama i svjedočanstvima do sada neobjavljenima, možemo samo željeti ovom vrijednom djelu veliki uspjeh među sunarodnjacima kardinala Stepinca, kao i poseban interes i pažnju među onima, koji proučavaju ovu tematiku, međuvremeno, dok djelo ne izide u prijevodima, na što se sigurno neće dugo čekati«.[24]

XI.

Zagrebački »Večernji list« 28. siječnja 1981. donosi: »Zagreb, 27. siječnja – Na svečanoj promociji knjige Jakova Blaževića »Djela I-IV« (»Sjećanja, dnevnici, izbor iz radova«), koja je danas održana u Društvenom domu SSRN Centar u Zagrebu govorio je i autor knjige predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske, Jakov Blažević. »Dobar dio svog izlaganja Jakov Blažević je usmjerio na treću knjigu, – »Mač – a ne mir« i kao aktivni sudionik tog vremena upozorio da je naša historiografija gurnula u stranu Mačeka i Stepinca, promovirajući Antu Pavelića kao tvorca čudovišne i zločinačke tvorevine takozvane Nezavisne Države Hrvatske. Činjenica je, međutim, da je Pavelić sa svojih stotinjak razbojnika na talijanskim kamionima tapkao dva do tri dana u Karlovcu, dok se Nijemci nisu dogovorili s Mačekom i Stepincem što i kako treba raditi. Tek tada je dignuta rampa Paveliću«.[25]

»... Izlaganje Jakova Blaževića s promocije njegove knjige emitirao je Radio Zagreb u dnevniku 27. siječnja. Među ostalim Jakov Blažević je aludirajući na nasljednike nadbiskupa Stepinca rekao: »Stepinčevu crkvu danas uporno propovijeda najzaostaliji dio vodećih kaptolskih ljudi. Otvoreno kažu, propovijedaju, pišu, Radio Vatikan im služi, da Stepincu može suditi samo Bog i historija.

Historija je sudila sa međunarodnim sudovima protiv ratnih zločinaca. A Bog – koji, čiji? Da li onoga koji glumi 'alter ego' Stepinca, ili one ostale crkve, da ne govorim o vjernicima.

I kada taj 'alter ego' kaže u svojoj adresi, da je sloboda vjeroispovijesti osnova svih sloboda, treba ga pitati što on hoće; vraćati historiju natrag... Kada su naši 'alter ego' klekli u Jasenovcu i drugdje, poklonili se žrtvama, složili se sa ovim narodom, koji ih je osvetio, i više?

Ne, oni traže historijsku reprizu, danas kada se priključuju nekom svjetskom pokretu za slobode čovjeka idu protiv ove zemlje, ovog naroda, ovog socijalizma, koji im je dao najveće slobode.

Neka nam ti branici čovječnosti, sloboda i savjesti nabroje, koliko su svojih zavedenih popova-dželata suspendirali – a divinis –.

Neka nam vatikanska državna i eklezijastička hijerarhija odgovori kako tjeraju u red, radi korektnih međudržavnih odnosa, svoje najviše dužnosnike, kada nakon

pedesete godišnjice mladomisništva iz Zagreba direktno putuju na razgovor ratnom zločincu popu Cecelji, kapelanu Pavelićeve vojske?

Oni koji trajno trebaju odgovarati ovom narodu, iskajavati grijehe, danas se vješto prebacuju u ulogu ispovjednika a sami se još ne ispovjediše. Ipak uspješno siju zabunu jer se neki naši ljudi nehotice uvaljuju u kontradikciju in adjecto kada u prvu premisu socijalizma ugrađuju vjerske slobode, zaboravljaju socijalističke nove odnose koji su spiritus movens svih ljudskih sloboda. Tko hoće ljudskih sloboda, pa i vjerskih, neka zavrne rukave u izgradnji našeg socijalističkog poretka. Jasenovac je njima moralno, ljudski predaleko, ali mjesecima plove do daleke Australije, Novog Zelanda i Južne Afrike, skupljaju i uče demoralizirane otpatke ove zemlje Sursum corda a u nastavku to znači: nije sve gotovo, čekajte...«

Predsjednik Blažević je postavio također pitanje: Zašto naši ljudi, naša sredstva informiranja šute o svemu tome? Predsjednik Blažević je završio izlaganje riječima: »I na kraju aktualno: da ih istjeramo na čistac, da ih se pozove na Cicerona: Quousque tandem, Catalina?...«

Izlaganje predsjednika Blaževića objavili su »Oslobođenje«, Sarajevo 28. siječnja pod naslovom: »Oni hoće historijsku reprizu« i »Politika«, Beograd 29. siječnja s naslovom »Sveštenici moraju vernicima prvi reći istinu«.[26]

Pregled Blaževićevog trećeg dijela jest slijedeći:

MAČ, A NE MIR
PREDGOVOR
Prvi dio
Režiseri »politike čekanja« 25
Što je hrvatsko, a što je antinacionalno, antihrvatsko 32
Iza kulisa 38

SUĐENJE LISAKU I DRUGIMA

Suđenje Lisaku i drugima 45
U Hrvatsku radi djelovanja u smislu ustaških načela 75
Pakovanje kofera i uništavanje arhiva 92
Generalna dozvola 98
Šećer i brašno 138

Drugi dio
NOB ne spada u politiku već u moral i etiku 145
Tko je Stepinac 151

»ČOVJEK NIJE ONO ŠTO TAJI, VEĆ ONO ŠTO ČINI«
(André Malraux)
Uzorak hipokrizije: »Moja savjest je čista« 173
Iza leđa Marije Bistričke 191

PRESLUŠAVANJE STEPINCA

Stepinac kod Kvaternika i Pavelića 207
Ratni zločin je zločin i ništa drugo 403
Umjesto zaključka 417

PRILOZI 433

O čemu se u knjizi radi uz sadržaj koji smo donijeli, govori nam i Titova izjava na str. 7, dana u intervjuu američkom tisku i televiziji uoči službenog posjeta SAD: »...Širile su se vani razne priče o tome da se mi borimo protiv crkve, protiv vjere, da hapsimo vjernike. Točno je da smo mi hapsili i neke od njih, ali samo one koji su sarađivali s okupatorom. Takav je slučaj bio i s nadbiskupom Stepincem u Zagrebu, koji je bio ustaša: za vrijeme rata u Hrvatskoj je prekrštavao pravoslavne u katoličku vjeru. Sarađivao je s Nijemcima i ustašama. Bio je otvoreni neprijatelj nas i naših naroda. I morali smo da ga hapsimo i osudimo na 16 godina. Docnije i nije bio u zatvoru, već je upućen u svoje selo gdje je imao crkvu i mogućnost da se moli. Tu je i umro od leukemije«.[27]

I »Predgovor« koji je napisao glavni Stepinčev sudac Žarko Vimpulšek (str. 11-21) govori o čemu je riječ i kakvim je tonom knjiga intonirana. »Proces o kojem je riječ u ovoj knjizi spada u tu, nazovimo je – kvislinšku grupaciju, ali predstavlja izvjestan specifikum i naročito je ilustrativan, tako da zaslužuje ovako solidnu obradu kao u ovoj knjizi.

Ne samo po svom sastavu: uglavnom sami svećenici od nadbiskupa pa naniže do običnog franjevca-laika. I po svom sastavu još utoliko što pored nadbiskupa i njegovog tajnika, pored provincijala franjevačkog reda sjedi jedan od zaista najokrutnijih, najkrvavijih »rasova«, kako ih je narod posprdno zvao. Erih Lisak, ustaški pukovnik, glavni ravnatelj za javni red i sigurnost, itd. I to sjedi kao poznanik još iz doba okupacije, sjedi kao stari prijatelj, kao saučesnik, suizvršilac u istom krivičnom djelu protiv naroda. Kao da za vrijeme rata i okupacije nije bilo dosta klanja, vješanja, mučenja, pa treba dogovorno (Lisak + Stepinac) upriličiti narodu još jednu reprizu.

Čovjek ne može a da se ne pita što povezuje ta dva kruga: jedan visoki crkveni, a drugi fašističko-koljački. Jedan pored drugog sjede nadbiskup, doktor teologije s najvišim jezuitskim vatikanskim školama, a do njega nedovršeni student medicine, koji je sve svoje životne kvalifikacije stekao za četiri godine trajanja NDH, kroz nož, pušku, klanje, odmazde i sl.

Ova knjiga daje odgovor na ta pitanja. Još davno prije osnivanja blokova stvara se već blokovska sprega, stvara se već situacija za »sveti« rat protiv komunizma u kojem se ratu mobiliziraju sve ovakve snage: od ustaških i četničkih koljača, preko seljačko-demokratskih mačekovaca do najvišeg katoličkog klera.

U cijelom tom domaćem antikomunističkom orkestru stožernu ulogu zauzima Alojzije Stepinac.

Ali u tom pogledu Stepinac nije prvi i nije sam.

On ima velike uzore na Zapadu, koji dobiva rat, ali ostaje na svojim antikomunističkim pozicijama«.[28]

Vimpulšek nema srama priznati u svom »Predgovoru« i ovo: »Kasnije je dr Politeo držao obrambeni govor za Stepinca, u kojem je malo pretjerao. Postavio se potpuno u poziciju Stepinca. Kao da nije onaj isti, uživio se u ulogu svog branjenika, pa sam mu ja, kasnije, u razgovoru to spočitnuo.

– Vi ste malo, ja mislim, pretjerali. Govorili ste stvari u koje sami ne vjerujete.

On mi na to reče: – To nije važno što ja vjerujem, važno je što vjeruje moj branjenik.

Bila je to njegova logika, logika pravnika koji zna da se iz kontradiktornog postupka, dakle iz suprotstavljanja javne optužbe i obrane, treba da rezultira istina i pravda«.[29]

Na svu ovu komediju oko izdavanja Blaževićevih djela radi kojih je valjda dobio i počasni doktorat iz pravnih znanosti[30], a ta ista »Djela« pretvaraju se već u stari papir, reagirala je »Hrvatska revija«, donoseći sve napise iz štampe u domovini u svezi s time: prosvjed kardinala dr. Franje Šepera te izjavu ravnatelja dušobrižništva za Hrvate msgr. Vladimira Stankovića. »Hrvatska revija« donijela je svu ovu dokumentaciju pod naslovom »Dokle ćeš, Jakove Blaževiću, zlorabiti naše strpljenje. Zloglasni Stepinčev tužitelj ponovno izaziva hrvatski narod«.[31]

U »Vjesniku – Sedam dana« od 31. 1. 1981. Blažević je napisao i članak pod naslovom »Činjenice su drukčije«. Članak je naravno potpuno u duhu Blaževićeve knjige, međutim je lako pokazati, već i literaturom iz onoga vremena, da članak vrvi lažima.

U prvoj rečenici članka stoji da je »naša historiografija u momentu okupacije zemlje i stvaranja NDH gurnula u »šturo« Mačeka i Stepinca, dok je Pavelića promovirala za tvorca te čudovišne zločinačke organizacije«. Proizlazi da povijesne knjige, koje o tome pišu, izvrću stvarne činjenice.

Znadem da nije zahvalno kritički se osvrtati na stavove jedne tako ugledne ličnosti, ali smatram da je korisno čuti i mišljenje nas običnih ljudi, koji mislimo nešto drukčije. Blažević kao političar ima svoje stavove i normalno je da se ne slaže s političarima koji imaju druge stavove. Uobičajeno je da političari svoje političke protivnike pobijaju i živom i pisanom riječi. To čini i Blažević i to može biti u redu.

Drugo je, međutim, pisati povijest. Povijest mora biti znanstvena. Mora biti nepristrana i kritička, mora govoriti samo istinu pa bila ona ugodna ili gorka.

Povijesne knjige argumentirano tvrde da se Pavelić travnja 1941. zadržao nekoliko dana u Karlovcu zbog čekanja na Hitlerovu suglasnost. A istina je i to da su Hitlerovi ljudi, zbog veće popularnosti u narodu htjeli postaviti na čelo NDH radije Mačeka, ali je on to odlučno odbio.

Naši povjesničari uglavnom zamjeraju Mačeku zbog njegove izjave dane 10. travnja 1941, ali su svi jedinstveni u tome da ju je dao pod pritiskom. Nadalje, svi tvrde da je Maček pozivan da se priključi NOP-u, ali da je on to odbio. Prema tome, ako smo ga pozvali u NOB, bili smo mu spremni sve oprostiti, što je ranije učinio. Tako smo oprostili dru Ivanu Ribaru njegovo učešće na Mačekovoj izbornoj listi. Dru Svetozaru Rittigu smo zaboravili, što je 1929. išao u Beograd pokloniti se kralju i izraziti svoju suglasnost s uvedenom diktaturom, koja je pozatvarala i pobila mnoge rodoljube, mnoge komuniste, pa i V. Mačeka osudila na tri godine zatvora (za vrijeme rata je četiri godine bio zatvoren).

Međutim, što se tiče Alojzija Stepinca, ondašnjeg zagrebačkog nadbiskupa, suvremeni povjesničari su jedinstveni u tome da ga uopće ne ubrajaju niti u političare, niti spominju njegove veze s političarima, a najmanje ga okrivljuju za neka zlodjela.

Npr. u knjigama M. Iveković, »Hrvatska lijeva inteligencija 1918-1941« (Školska knjiga, Zagreb), »Povijest Hrvatskog naroda«; dr. K. Milutinović, »Dr Ivan Ribar« i sličnim drugim, gdje se detaljno opisuju događaji onoga vremena, nema ni jedne riječi o Stepincu. U Knjizi »Zagreb 1941« se spominje samo neki Stepinčev izvještaj koji tereti zapravo ustaše a ne njega. Većina povjesničara se poziva na dra F. Čulinovića, koji je najbolji poznavalac onih ratnih prilika.

F. Čulinović u sveučilišnom udžbeniku »DOKUMENTI O JUGOSLAVIJI« tvrdi pomoću dokumenata da nije Crkva nego država vršila prisilno pokatoličavanje (pogrešno: »prekrštavanje«) pravoslavnog življa.

Tako citira spis broj 11689/41. kojim se osniva »vjerski odsjek« za pitanja pokatoličavanja. Zatim citira dopis toga odsjeka broj 7/41. od 25. X. 1941, kojim taj odsjek zabranjuje da se netko od strane Crkve miješa u ove poslove.

Povjesničari također posjeduju dokumente o tome da je 2. lipnja 1945. došlo do službenog susreta predstavnika države i Katoličke Crkve u nas. U Zagrebu su najviši predstavnici Hrvatske i Jugoslavije (Bakarić, Tito) primili delegaciju Crkve na čelu s biskupom Salisom. Dva dana kasnije, 4. lipnja 1945., primio je Predsjednik Jugoslavije Tito nadbiskupa Stepinca.

Istarski svećenik Božo Milanović, odlikovan od Tita, piše u knjizi »Moje uspomene« (150.str.) kako je s nekim bogoslovima bio rujna 1946. u Zagrebu pa kaže: »Ondje smo posjetili predsjednika vlade dr Bakarića, nadbiskupa Stepinca i Vladimira Nazora«.

Kao što vidimo: povijesni dokumenti su neumoljivi. Da je Maček bio gori od Aleksandra i Pavelića, kako se želi reći u članku, to bi i povjesničari napisali, ali nisu imali takvih dokumenata. Da je Stepinac bio zločinac, kako ga se želi prikazati, zar povijesničari ne bi našli bar jedan dokumenat o tome? Zar bi ga primio Tito? A toliko zaslužni i hvaljeni Milanović među tri najuglednija Zagrebčanina 1946. ubraja Bakarića, Stepinca i Nazora«.[32]

Tih osamdesetih godina Blažević kao da se nikako nije mogao primiriti od procesa Stepincu. Pisao je članke, davao intervjue. Kasnije su nastale iz tih članaka dvije knjige. U knjizi Jakova Blaževića »Povijest i falsifikati« (Zagreb 1983.) uvršten je i njegov intervju »Svijetu« pod naslovom »Protiv korova, radi žita«. Ovdje u knjizi na 189. stranici veli: »Prema tome, »opsjednut« sam Titom, a ne Stepincem«.

Iz tog vremena u »Poletu« (tjedniku Saveza socijalističke omladine Hrvatske) pojavio se i intervju u kom je Blažević javno priznao da je proces Stepincu bio nametnut, da ga je Tito tražio, a da se mogao izbjeći, da je Stepinac bio malo elastičniji«, jer mu je drug Tito nudio, tražio od njega da katoličku Crkvu u Hrvatskoj odvoji od Rima...«

Godine 1986., Blažević izdaje brošuru »Brazdama Partije« (sastavljenu također od govora i intervjua). Na 91. stranici Blažević priznaje da je Tito za Stepinca energično rekao: »Gonite ga«!

XII.

Osvrt na knjigu Branimira B. Stanojevića: »ALOJZIJE STEPINAC – ZLOČINAC ILI SVETAC (Dokumenti o izdaji i zločinu)«, Beograd, »Nova knjiga«, 1985.

Već u uvodu autor nam daje naslutiti, pozivajući se na »dokumenta koja nam nudi ova knjiga, posebno dokumenta koja su obuhvaćena sudskim procesom ustaškim zločincima i Stepincu iz 1946. godine«, kakav ćemo odgovor dobiti. Neobično je daljnje autorovo razmišljanje: »Njihovo je objavljivanje [tih dokumenata] potreba ovog vremena, jer mnogo je onih koji bi da zloupotrebe naše nepoznavanje tih dokumenata – što zbog ograničenih mogućnosti ljudskog pamćenja, što zbog nemogućnosti našeg upoznavanja, sa njima. Pojedina ponavljanja ne događaju se između korica ove knjige, ona su se već dogodila u životu. Po tome ona ga samo

oponaša. Da bi čovek ušao u lepše jutro, ostvarujući tako ljudski san, prinuđen je, na žalost, da ne štedeći se, uroni prethodno u duboki mrak« (str. 5).

Evo i razdiobe ove knjige od 631 stranice:

»Koreni i vrela« (str. 7-76)
»Pet pastirskih grehova« (str. 79-363)
»Nadbiskup i svedoci« (str. 367-468)
»Raspelom, kaznom i Jasenovcem« (str. 469-509)
»Svođenje računa« (str. 512-588)
»Stvaranje mita« (str. 589-621)
»Registar imena značajnih za razumevanje knjige (str. 623-627)

Prije nego se upustimo u analizu ove knjige treba spomenuti da je u beogradskim Književnim novinama, u broju 685/85. od 1. travnja 1985, izašao članak srpskog pisca Branislava Petrovića pod naslovom »Zločinac ili svetac«. Pisac iznosi problematiku različitih stavova o pokojnom kardinalu Alojziju Stepincu, kojega jedni nazivaju zločincem, a drugi ga uzdižu sve do »svetaštva«.

Petrović smatra da bi trebalo »danas u atmosferi demokratičnosti i tolerancije, mirnije i razložnije pristi razrešenju ovog »slučaja« koji rađa tolike nedoumice i koji društvu u celini pričinjava ozbiljne nevolje«. On smatra da kardinal Franjo Kuharić koji »javno uzdiže ličnost i dela počivšeg kardinala Alojzija Stepinca, on za to verovatno, ima jake razloge potkrepljene činjenicama s kojima bi mirne savesti i čista obraza mogao stati pred lice Pravde«.

Kad se nakon ovoga ovako pisanog članka, u Beogradu pojavila knjiga gotovo istoga naslova, mnogi su se ponadali da je to nastavak stavova iznesenih u »Književnim novinama«, da se ostvaruje zaključak Petrovićeva članka: »e da bi se, u atmosferi istinske tolerancije, došlo do istine, do istine koja će biti razumljiva razumu, do prave ljudske istine o Alojziju Stepincu«. Međutim, svi oni koji su se u tom smislu nečemu ponadali, i nabavili navedenu knjigu, teško su se razočarali. Stanojević nam u svojoj knjizi ni najmanje ne želi reći istinu o pokojnom Stepincu.

On ide uhodanim putem svojih prethodnika, koji su već gotovo 40 godina ponavljali neku tobožnju krivnju nadbiskupa Stepinca, spominjali zločine počinjene za vrijeme rata, koje je on cijelo vrijeme rata javno osuđivao, da bi na koncu on za njih bio odgovoran.

Tko bar djelomično pozna ovu problematiku, uočit će koliko neistina, da se ne kaže laži, vrvi u knjizi. Knjiga je puna citata pod navodnim znakovima, da bi izgledala uvjerljivija, ali nigdje se ne kaže otkuda su uzeti ti citati. Mogu veoma lako biti i izmišljeni, možda ne od strane Stanojevića, već od onoga od koga ih je on prepisao. Već je dr Politeo, Stepinčev branitelj na Sudu, dokazao da se optužba služila falsifikatom, odnosno da je citirala ustašku štampu, koja je lažno prikazivala neke događaje o Stepincu. Međutim, to eto ne smeta ni Stanojeviću ni drugima da te falsifikate ponavljaju.

Jedino u knjizi što je vjerojatno doslovno napisano i što bi moglo biti vjerno originalu jest kompletna optužnica, iskaz svjedoka optužbe, kompletni govori tužioca i presuda s obrazloženjem. U knjizi je dan i dio saslušanja po izboru pisca, tj. samo ono što odgovara optužbi.

Ono što je do 1985. bilo teško razaznati iz raznih pisanija, radio i TV emisija o Stepinčevim »zločinima«, sada se to iz Stanojevićeve knjige vidi, iz optužnice, za što je zapravo nadbiskup Stepinac bio optužen. Stanojević samu optužnicu stavlja u poglavlje knjige pod naslovom »PET PASTIRSKIH GREHOVA«; optužnica je naime sadržavala pet točaka:

1. Suradnja s okupatorom
2. Prekrštavanje pravoslavnih
3. Vojni vikarijat
4. Spašavanje NDH
5. Pastirsko pismo.

Obrana, iako osakaćena i onemogućavana, opovrgla je sve ove točke optužnice. Spoznaje, koje smo stekli tijekom proteklog vremena, dovode nas do čuđenja kako je uopće moglo doći do takve optužnice. Nije li to bila bruka pred cijelim svijetom?

Što je npr. u ono vrijeme značila »suradnja s okupatorom« i kako se o njoj sudilo, neka nam kaže ovo nekoliko primjera iz svjetovnog tiska!

Već je Zagrebački »Vjesnik« od 12. veljače 1984. donio članak »Falš-akordi jednog sudskog spora«, u kojem opisuje kako je Zagrepčanin Vladimir Frajtić 1952. osuđen na smrt, odnosno 20 godina robije, zbog suradnje s okupatorom, a kasnije prvi ljudi iz Hrvatske (dr Bakarić, dr Gregorić i dr.) su potvrdili da je bio nevin.

– »Večernji list« u feljtonu »Osuđeni a nevini«, u broju od 2. i 3. srpnja 1984., navodi primjer Dane Jelenića iz Siska, koji je 1948. suđen na 20 godina zatvora, također: zbog suradnje s okupatorom. Kasnije, nakon pada Rankovića, tražio je obnovu procesa, i od istog suda u Zagrebu proglašen nevinim. Na Sud je bio pozvan i Žarko Vimpulšek, koji je prvi put sudio Jelenića (isti Vimpulšek je sudio i nadbiskupa Stepinca), ali se nije odazvao navodno zbog bolesti; međutim poručio je: onda sam sudio onako kako mi je bilo naređeno.

– Treći slučaj iste godine 1984. donosi »Vjesnik« od 11. srpnja u članku »Kritički o dahauskim procesima«? U Sloveniji je naime 1948. i 1949. osuđen izvjesni broj ljudi na veće vremenske kazne pa i na smrt zbog suradnje s okupatorom s time da su 1979. godine sve te presude poništene.

Uzmemo li još primjer koji nam navodi Dedijer u Drugoj knjizi svojih »Priloga« na strani 948. kako se je poslije rata pripremalo veliko suđenje Miroslavu Krleži zbog suradnje s okupatorom (odbijao ići u partizane, a u isto vrijeme išao u pohode Paveliću), onda vidimo kako suđenje zbog suradnje s okupatorom u ono poratno vrijeme nije nikakav dokaz da je takva suradnja i postojala, a još manje to nije dokaz da je dotični bio i zločinac. Za nadbiskupa Stepinca je utvrđeno da je njegova »suradnja« bila jedino u tome i u tolikoj mjeri da spašava progonjene.

Koliko je do danas potvrđena humana gesta o prijelazima pravoslavaca na katoličanstvo i na taj način ublaženi njihovi progoni, imamo bezbroj dokaza (brojni primjeri u knjizi »Katoličko svećenstvo u NOB-u«, ne ulazeći u zloupotrebe koje su činjene izvan Crkve), pa je to potvrdio i sam Krleža, nakon čega, kažu, to se pitanje kao negativno neće više potezati.

Što se tiče vojnog vikarijata, tu ni rasprava na Sudu nije ništa dokazala protiv okrivljenoga Stepinca. On je naime imao pravo postavljati vojne dušobrižnike i u

vojsci bivše Jugoslavije, i za vrijeme NDH, a vidimo iz knjige »Katoličko svećenstvo u NOB-u« da ih je postavljao i u NOB-u. Svetozaru Rittigu, kako stoji u istoj knjizi, slao je u partizane redovito i plaću.

O nekom »spašavanju« NDH nije nadbiskupu Stepincu ništa dokazano, ali se otkrilo da je on mnogo učinio u spašavanju grada Zagreba od rušenja, što su Nijemci planirali učiniti prilikom povlačenja.

Konačno, u petoj točki optužnice, spominje se neko pastirsko pismo, izdano u rujnu 1945. Međutim to pastirsko pismo, nije djelo nadbiskupa Stepinca nego svih biskupa Jugoslavije, što je na njemu posebno naglašeno. U tom pismu su nabrojene neke nepravilnosti učinjene prema Crkvi (npr. oduzeti samostani, škole, sjemeništa, tiskare, razne ustanove, zabranjena sva vjerska štampa, brojni svećenici po zatvorima itd) pa biskupi traže i žele da se te prilike izmedu Crkve i države što prije srede.

Dr Ivo Politeo, u svom završnom govoru na Sudu dokazao je kako je dr Vladimir Bakarić, tadašnji predsjednik Hrvatske, u Saveznoj narodnoj skupštini 24. ožujka 1946. »izrijekom priznao, da se visoki i službeni funkcionari klera sve do početka godine 1945. nisu angažirali za Nijemce i NDH«.

Stanojević u svojoj knjizi ide uhodanom metodom: iznosi razna zlodjela koja su činili pojedini ljudi za vrijeme rata, ubacuje tu ime po kojega svećenika, i onda na kraju to sve treba pripisati nadbiskupu Stepincu. Ako se htjelo koliko toliko napisati objektivnu knjigu, onda ona nije smjela biti bez jednako i pošteno iznesene obrane nadbiskupa Stepinca. Zašto Stanojević nije napisao i sve ono što su rekli svjedoci obrane? Zašto nije naveo da je bilo prijavljeno 35 svjedoka obrane a bilo je pripušteno samo 7? Među odbijenim svjedocima su bili i ugledni Srbi dr Julije Budisavljević, dr Milutin Radetić, prof. Dragišić, prof. Negovetić, pravoslavni vladika Emilijan i drugi.

Iskazi svjedoka optužbe, čiji su tekstovi doslovce preneseni u knjizi, govore doduše o zločincima, ali o nečijim drugim, a ni jedan jedini o nekom najmanjem prijestupu nadbiskupa Stepinca.

Pitamo se zašto Stanojević nije pošteno u svoju knjigu stavio završne govore dvojice branitelja nadbiskupa Stepinca, dra Ive Politea i dra Natka Katičića? Politeo je onaj isti advokat koji je branio Josipa Broza, Augusta Cesarca i druge ugledne ljude pa se Tito o njemu uvijek izražavao kao o velikom, čestitom i poštenom advokatu. A taj Politeo je do temelja pobio sve točke optužnice, koje je preuzeo. Usput je nepobitno dokazao da je nadbiskup Stepinac u onim teškim ratnim vremenima učinio jako mnogo na spašavanju svih progonjenih, tražeći oslobođenje od optužbe.

Zašto, konačno, nije u cijelosti donesena obrana optuženog nadbiskupa Stepinca?

Ako je od čitatelja u knjizi toliko skrivena obrana, da li se onda može smatrati da nam ta knjiga namjerava dati neku istinu o Stepincu?

Moglo bi se postaviti pitanje novinaru Stanojeviću, zašto je u naslov knjige stavio »ili svetac«, jer je cijelu građu u knjizi postavio tako da nadbiskupa Stepinca prikaže isključivo zločincem. Vjerojatno je to učinio da se tako naruga onima koji cijene i štuju uspomenu pokojnog nadbiskupa«.[33]

Koliko je pokojni nadbiskup i kardinal Alojzije Stepinac zaslužio da ga se štuje kao sveca ili da ga se proglasi svecem, reći će o tome sud Katoličke Crkve, a ne Stanojević.

Kad je Stanojevićeva knjiga objavljena htjelo se pamfletima koji su se upravo počeli nizati u beogradskim izdanjima, okriviti za genocidnost ne samo kardinala Stepinca, nego i čitav hrvatski narod.

Zato ozbiljna znanstvena historiografija ne može Stanojevićevu knjigu prihvatiti drugačije nego kao pamflet i ništa drugo.

XIII.

Pred nama je još jedna knjiga pisana u komunističkom vremenu. To je knjiga dr Ivana Cvitkovića: »KO JE BIO ALOJZIJE STEPINAC«, Sarajevo 1986, 333 stranice.

Sadržaj je knjige slijedeći:

Zašto knjiga o Alojziju Stepincu? 7-11
Antikomunizam Katoličke crkve za vrijeme pontifikata Pija XI i Pija XII . 13-20
Životni put Alojzija Stepinca 23-40
Stepinčev antikomunizam 43-63
Političko ponašanje Alojzija Stepinca za vrijeme drugog svjetskog rata . . 67-224
Sukob sa novom stvarnošću 225-278
Kome i čemu koncept »Stepinčeve crkve« danas 281-320
Registar imena 321-327
Registar pojmova 329-333

Međutim već kod samog pogleda na korice knjige imamo što vidjeti. Na koricama spomenute knjige je fotografija. S pravom bilježi pop Vaso u svezi naslova knjige: »Na koricama druge spomenute knjige jest fotografija glavnog »junaka ovog romana« još iz njegovih mladih dana. I ta izvorna, po svoj prilici još predratna, fotografija montažom je iskrivljena, izvitoperena, te tako lice unakaženo poput odraza u smiješnim ogledalima. Zatim su još – na crno-bijelom fotosu! – crvenim tušem obojene zjenice očiju ličnosti s fotografije.

Zar se na slici-fotografiji svakog, pa i najomiljenijeg čovjeka ne mogu crvenom bojom napraviti »krvave oči« samo ako se to hoće? Knjigu nisam čitao, a niti ću je čitati. Jer ako je već na naslovnoj strani izvorna fotografija montiranjem zlobno iskrivljena, izvitoperena i zlonamjerno obojena, a to je očito, što tek mogu misliti s kolikom je objektivnošću i istinoljubivošću opisana biografija, koja je predmet i sadržaj knjige«?[34]

Autor Cvitković za motto knjige uzima Krležinu misao: »Ono što je umrlo treba pokopati, a pozitivne vrijednosti, koje su nam namrla pokoljenja, valja uskrisiti i postaviti za uzor onima koji dolaze«.

Odmah iz toga daje odgovor zašto je trebala nova knjiga o Alojziju Stepincu: »Da su svi, a prije svega dio svećenika i hijerarhije Katoličke crkve kod nas, slijedili navedenu Krležinu misao, ne bih se odlučio za pisanje ove knjige. Međutim, zvanično rukovodstvo Katoličke crkve, posebno posljednjih godina, želi Stepinca prikazati kao »dosljednog sljedbenika Evanđelja«, koji je »optužen kao neprijatelj čovjeka, kao neprijatelj hrvatskog naroda, čak kao krivac za nedaće crkve«. U svojoj izjavi sa Biskupske konferencije Jugoslavije od 30. aprila 1981. godine biskupi navode »da su svjedoci spontanog štovanja koje se trajno očituje na njegovom (Stepinčevom – I. C.)

grobu. Izražavaju nadu da će Crkva jednoga dana izreći svoj sud o tom štovanju i ličnosti kardinala s vjersko-moralnog stanovišta, pošto objektivno ispita sva svjedočanstva«. Zapadnonjemački radio iz Kelna »Dojče vele«, 10. februara 1985. godine i njemačka katolička agencija KMA objavili su da »vjernici danas štuju kao mučenika (Stepinca – I. C.) tražeći da bude proglašen svetim«.

Koliko građani zaista žele »štovanje« A. Stepinca, pokazalo je istraživanje koje je, u organizaciji Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, obavila 1982. godine dr. Štefica Bahtijarević. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 1500 ispitanika od čega je 20% bilo članova Saveza komunista i 80% nečlanova Saveza komunista (među njima veliki) broj vjernika, 84% katoličke vjeroispovijesti). Na pitanje »Koliko se slažete s onim stavovima i postupcima vjerskih organizacija koje se kod nas zalažu za (jedan od modaliteta je bio) naglašavanje uloge Stepinca«, od nečlanova Saveza komunista (ponavljamo, među njima je bilo 84% onih koji su se odredili kao pripadnici katoličke vjeroispovijesti) su 4,8% odgovorili da se potpuno slažu, a 82% da se ne slažu s time. Od članova Saveza komunista za modalitet »potpuno« opredijelilo se 0,7% ispitanika, a za modalitet »ne« 97,4%)«[35]

Cvitković zatim navodi i druge pokušaje iz kojih proizlazi da crkveni dostojanstvenici, vjernici i katolički novinari žele Stepinca vidjeti kao sveca. U tu svrhu Cvitković posebice ističe navodne riječi kardinala Franje Kuharića iz 1984. godine.

»F. Kuharić je 1984. godine, povodom godišnjice smrti A. Stepinca, rekao: »Stepinčev grob stoji u katedrali da Hrvate grije i osvjetljava«, naglašavajući da je Stepinac »nevin proganjan i optuživan« i da to »nije nikakvo čudo, jer su komunisti osudili i Isusa Krista«. Zaključio je svoj govor riječima da je »historija pokazala da su svi politički procesi bili namješteni i montirani, kao i suđenje Stepincu«. Bio je to povod pojedincima u inostranstvu da špekulišu da je i Euharistijski kongres u Mariji Bistrici 1984. godine bio »trijumf Stepinčeva duha«, te se za Stepinca kaže da je »najveći sin kojeg je ikad Hrvatska rodila«?![36]

Nakon objavljivanja Cvitkovićeva djela zaredale su pozitivne kritike s komunističkog stajališta o knjizi. Tako je u zagrebačkom »Danas-u« Nenad Ivanković pisao: »Doduše, nedavno se u nas pojavila knjiga dra Ivana Cvitkovića Ko je bio Alojzije Stepinac (Sarajevo, 1986).

Ne ulazeći u sve aspekte tog djela, valja reći da ono, na svoj način, znači korak naprijed u tretmanu spomenute teme. I to u prvom redu zbog toga što Cvitković svoju knjigu nije pisao da bi po tko zna koji put prepisao već rečeno, nego mu je ambicija bila da dade i neke nove elemente (npr. obilno citira Draganovićevu arhivu) i to u nakani objektivnijega ili točnije sveubuhvatnijega prosuđivanja uloge i djela Alojzija Stepinca. Zato se Cvitković ne boji spomenuti i činjenice koja se inače (u političko-propagandnom ratu) ističu u korist zagrebačkom kardinalu i, dakako, s njima polemizirati. No usprkos tome, njegova knjiga ima i svojih ograničenja, što je i posve razumljivo s obzirom na ukupno stanje naše »stepinologije«. Posebno ako imamo u vidu da stepinština kao svojevrsni povijesni fenomen (koji u mnogo čemu nadrasta samu Stepinčevu osobu) nije samo politička činjenica (koja je svoj finale imala na suđenju 1946. godine) nego ima i svoju kulturno-povijesnu teološku i inu dimenziju.

To je važno istaći i zbog toga što je, da tako reknemo, čisti politički aspekt stepinštine manje-više jasno artikuliran, prepoznatljiv, ali i dokraja neshvatljiv bez svojih teološko-kulturnih korijena. S druge pak strane, danas postoji sve izrazitija

tendencija da se stepinština sve više artikulira i kao stanovita eklezijalno-kulturno-moralna alternativa, najprije unutar crkve, a onda i u širem smislu. Stoga nam se čini nužnim i korisnim da se danas kada se govori o Stepincu i onome čega bi on imao biti simbol, više govori pod tim potonjim aspektima, jer ostati samo na perpetuiranju političkih optužnica (koje uglavnom ne idu dalje od onoga što je na sudu rečeno prije četrdeset godina), na neki način znači ne micati se s mjesta, ostajati u rovovima i pošto je bojno polje napušteno od glavnine.

To tim više što je, po našem sudu, stepinština, neprihvatljiva i kao eklezijalni model, i to s gledišta vitalnih interesa crkve i vjere jednako je neprihvatljiva i kao kulturni model, jer u osnovi znači nedemokratsku i za današnje prilike neprihvatljivu kulturno-civilizacijsku »alternativu« (tamo gdje se kao takva želi ispostaviti)«.[37]

Zaredale su i druge recenzije. U časopisu »Socijalizam« Stjepan T. Šimić nadovezuje se na Cvitkovića: »Zvanično rukovodstvo Katoličke crkve u posljednje vrijeme želi Stepinca da prikaže kao »dosljednog sljedbenika Evanđelja«, F. Kuharić kao najvećeg sina kojega je rodila Hrvatska i kome su procesi bili montirani, a dio episkopata Katoličke crkve u Jugoslaviji, pak pokreće pitanje Stepinčeve rehabilitacije. »Glas koncila« dotle veli da Stepinac nikada nije surađivao sa ustašama, te da će on, sugerira se, jednoga dana biti svetac. To je, zapravo samo dio »argumentacije« kojom se kani ovoga poznatog, ne samo crkvenog velikodostojnika za vrijeme NDH proglasiti nevinim, štoviše, uzornim Hrvatom, humanistom, pa eto, gotovo i svecem. Pomenuti izvori, sem toga neupućenoj omladini i pučanstvu sa svojih propovijedaonica, preko štampe i na druge načine serviraju i druge »istine« zalažući se za koncept »Stepinčeve crkve« danas«.[38]

Na kraju recenzije, ove po redu devete knjige, dr. Ivana Cvitkovića, Šimić piše: »O političkim i nacionalnim zločinima Stepinca Jugoslavija je predala Svetoj stolici knjigu sa dokaznim materijalom, na što nije stigao odgovor, dok nacionalisti i klerikalci nanovo pokušavaju rehabilirati Stepinca i prikazati ga »svecem«, »nevinim« i sl. No, i pored toga, nakon svršetka rata nova socijalistička Jugoslavija uložila je velike napore da se izgrade novi odnosi između Države i Crkve. Tu dobru volju, međutim, nisu prihvatili zagovornici »Stepinčeve crkve«, koji neće da prihvate da se crkva može uspješno razvijati i u socijalističkom društvu, koji socijalističku misao i praksu proglašavaju »lažnom ideologijom koja će nestati, dok će crkva ostati za sva vremena, koji su protiv angažovanja vjernika i svećenika u Socijalističkom savezu, odnosno u izgradnji socijalističkog samoupravljanja, koji identifikuju religiju i naciju (i pored toga što je učenje crkve uglavnom bilo anacionalno i orijentirano prema tuđinu). Autor upozorava da među katoličkim autorima postoji i progresivna struja koja razlikuje naciju i religiju (Tomislav Šagi Bunić i drugi), katolicizam i hrvatstvo. Znatan dio završnog poglavlja knjige posvećen je razmatranju odnosa Crkve spram hrvatstva i Vatikana, odnosima Austro-Ugarske prema hrvatstvu, zapravo religiji i naciji općenito u našim prostorima. Pristalice i zagovornici »Stepinčeve crkve« obnavljaju koncepciju arhaičnog jezika i pokušavaju da izazovu jezičnu netoleranciju, da osiromaše moderni izraz, nude klerikalnu interpretaciju nacionalne povijesti, poistovjećujući historiju sa kršćanstvom. Možda je ponajbolje ove retke završiti autorovim riječima — da će ova knjiga biti od koristi i advocatusu diabolisu«.[39]

Pozitivne recenzije o Cvitkovićevoj knjizi nisu mimoišli niti časopisi ćiriličnog izdanja. Slobodan Nagradić u časopišu »Marksistička misao«[40] daje ocjenu — Cvit-

kovićevoj knjizi pod naslovom »Detabuiranje prošlosti. Povodom knjige dr. Ivana Cvitkovića — »Ko je bio Alojzije Stepinac«, Nagradić posebice naglašava: »Središnje mjesto autor u ovoj publikaciji poklanja elaboraciji političkog djelovanja A. Stepinca, nadbiskupa zagrebačkog, za vrijeme drugog svjetskog rata. Tu je Cvitković prezentirao glavni »Optužni« materijal koji »tereti Alojzija Stepinca za suradnju sa ustašama, blagosivljanje nekih njihovih aktivnosti, za učešće u akciji nasilnog pokrštavanja pravoslavnih i prevođenje Srba i Jevreja u katoličku crkvu, za direktnu osudu narodnooslobodilačkog pokreta i permanentnog obraćanja vjernicima da ne učestvuju i ne pomažu pokret i vojsku koju predvode komunisti — nemoralni ljudi i bezbožnici. Zbog svega rečenog, kao i direktne pomoći ustaško-terorističkoj grupi 1946. g. Stepinac je naime uhapšen i osuđen. Dio katoličkog klera i u zemlji i u inozemstvu, i danas smatra da većina optužbi na račun A. Stepinca ne stoji, te da on i njegovo djelo nisu onakvi kakvim ih predstavlja komunistička propaganda. Cvitković se odvažio da dokumentarno pokaže da takva razmišljanja i djelovanja pojedinaca, pa i nekih »struktura«, unutar Katoličke crkve nisu zapravo ništa drugo nego nastojanje za potpunom političkom rehabilitacijom A. Stepinca i njegovog političko-crkvenog ponašanja, odnosno nastojanje za vraćanje prilika i uslova za djelovanje Crkve kakvo je bilo u vrijeme Stepinčevog nadbiskupovanja«.[41]

Komentirajući Cvitkovićevo samopostavljeno pitanje: Tko je bio Alojzije Stepinac, Nagradić piše: »Posljednje stranice svoje knjige ispisao je Cvitković nudeći čitaocima odgovor na pitanje – ko je bio Alojzije Stepinac. Budući da se do odgovora nije došlo lako, već tek poslije dugogodišnjih istraživanja i preispitivanja do tada (ç) poznatog, to će onda i u ovom osvrtu biti prezentiran nešto duži izvod iz autorovog rezimirajućeg stava – odgovora o Stepincu: Duhovno odrastao na 'predziđu kršćanstva', Stepinac je svoju anatemu zasnivao na stavovima Svete Stolice. Njegov antikomunizam ne može se pripisati nikakvom 'nasrtljivom ateizmu' i staljinizmu. On je imao korijenje u katoličkom socijalno-političkom učenju, u svoje izvorište, pored crkvenog stava, i u njegovim političkim opredjeljenjima za vrijeme revolucije, kao i u socijalnom miljeu nastalom nakon nje. Stepinac, kao predsjednik biskupske konferencije, potrudio se, skupa sa dijelom rukovodstva Katoličke crkve, da za vrijeme drugog svjetskog rata opravda 'počast' predziđa kršćanstva. Zbog toga je, pored ostalog, vodio Katoličku crkvu u savezništvo sa ustaštvom u nadi da će lakše ostvariti svoj militantni antikomunizam i 'historijski' obračun sa pravoslavljem« (str. 314 i 316).[42]

Kolikogod se recenzenti trudili da što pozitivnije prikažu ovu knjigu treba reći da je ona jedno od neznanstvenih djela o Stepincu. S time se slaže i uvodničar »Glasa Koncila« 1986, br. 19. str. 2. Uvodničar se doduše osvrće na Cvitkovićevo pisanje o Stepincu u »Nedjeljnoj Dalmaciji«, gdje Cvitković od 4. svibnja 1986. započeo objavljivati veliki feljton pod naslovom »Tko je bio Alojzije Stepinac«. Očito je da postoji sličnost između Cvitkovićeva feljtona i knjige. U uvodniku Glasa Koncila stoji: »Ovdje nam, međutim, nije namjera govoriti ni o suđenju ni o štovanju kardinala Alojzija nego upravo o objavljenom početku spomenuta feljtona. Autor mu je dr. Ivan Cvitković, koliko nam je poznato, dugogodišnji djelatnik komisije za odnose s vjerskim zajednicama i visoko kvalificirani ateistički stručnjak za religijska pitanja. Od tako predstavljenog znanstvenika javnost ima pravo očekivati barem korektnu znanstvenu metodu i dokumentirane podatke. Međutim dr Cvitković kao da se zarekao zanijekati vlastitu znanstvenost. Od početka do kraja članka tvrdi neistine, krivo citira, podmeće

ljudima ono što nikada nisu rekli ni napisali. To je već povod da se razmisli – ne o Stepincu, nego i tome kako je javnost ugrožena neistinom i kako je u takvu ozračju suvišno govoriti o donošenju objektivnih sudova. Koja to katolička štampa ističe da »pokatoličenja pravoslavnih nije ni bilo, već da su pravoslavni dobrovoljno prelazili na katolicizam«? Koliko se sjećamo »Glas Koncila« pisao je upravo suprotno. Također je istina da nadbiskup Stepinac nikada nigdje nije rekao, kako mu Cvitković podmeće, »Slava Kristu – smrt komunistu«. Cvitkovićeva pak zanimljiva primjedba da Stepinčev antikomunizam ima duboke korijene u katoličkom učenju, u papinskoj osudi komunizma«, doista traži ozbiljniji govor o povijesnom srazu kršćanstva i prijeratnog komunizma, onog staljinističkog. Nevjerojatno je da Cvitković može kardinalu Kuhariću podmetnuti da je g. 1984. na obljetnicu Stepinčeve smrti rekao: »Stepinčev grob stoji u katedrali da Hrvate grije i osvjetljava«. Takve rečenice u tom govoru nema. Zašto li se pak znanstvenik zgraža što je Stepinac navodno »bacao anatemu na Antikrista«? Zar Antikrist može biti član Crkve da bi ga iz nje trebalo izbacivati, tj. anatemizirati? Treba još svakako primijeniti da nije znanstveno navode iz zaplijenjenih osobnih dnevnika citirati kao čvrsta stajališta njihova autora, jer dnevnik je privatna bilješka, puna natuknica koje bi se prije davanja u javnost zacijelo zaokružile i pojasnile. Nema sumnje da u tom feljtonu ima i točnih navoda. Ali navedene i druge neistine i netočnosti bez sumnje lišavaju pisca reputacije znanstvenika, čine ga neuvjerljivim i ponavljaju pitanje o pravim ciljevima takve kampanje«.[43]

Na ovo nadovezujemo i neobjavljene zabilješke g. Lojze Buturca: »Knjiga vrvi od brojnih neistina i izvrnutih činjenica. I sami podaci o životu Stepinca su krivo prikazani, npr.:

- nije Stepinac rođen u Krašiću nego u Brezarićima,
- nije srednju školu završio u »nadbiskupskom konviktu«, nego u Nadbiskupskom sjemeništu,
- nije bio u Americi niti se odanle javljao u dobrovoljce, nego je u dobrovoljce išao iz ratnog zarobljeništva u Italiji,
- nije »poslije rata svršio ekonomsku školu«, nego je započeo studirati poljoprivredu itd.

Cvitković nadalje iznosi u svojoj knjizi po njemu tri važna dokumenta, kojim pokušava optužiti nadbiskupa Stepinca, međutim sva ta tri »dokumenta« su dokazani falsifikati.

Kao prvo, citira pismo dr Grisogona u kojem se iznose strašna zlodjela protiv Srba u Hrvatskoj u što su umiješani i pojedini svećenici. Kasnije je dokazano, posebno u knjigama dr Ljube Bobana, da se radi o falsifikatu.

Nadalje, slično Dedijeru, citira navodno pismo nadbiskupa Stepinca Papi od 18. svibnja 1943, u kojem se Nadbiskup tobože zalaže za spašavanje NDH, za koje je pismo branitelj Stepinčev Politeo dokazao da se radi o falsifikatu.

I za treće tobožnje pismo Draže Mihajlovića Stepincu dokazano je da ga Mihajlović nije nikada pisao niti da ga je nadbiskup Stepinac ikad primio.

Što se tiče »političkog ponašanja Alojzija Stepinca u vrijeme rata«, čemu Cvitković posvećuje posebno poglavlje, isti Politeo je temeljito pobio sve te iznesene optužbe.

Jedno poglavlje nosi naslov: »Stepinčev antikomunizam«. Iz navedenog feljtona smo vidjeli da je nadbiskup Stepinac jednako spašavao i komuniste i da su mu se oni

zbog toga obraćali, međutim je sigurno da on nije tada prihvaćao tu ideologiju. Njemu su naime tada bila poznata samo dva ostvarena komunizma. Onaj u Španjolskoj koji je prema zvaničnoj povijesti Španjolske, pobio 4186 vanjskih svećenika, među njima 13 biskupa, 2365 redovnika i 283 časne sestre i onaj Staljinov komunizam, koji je poslao u logore i smrt desetke miliona nevinih«.[44]

XIV.

Obrađujući dosadašnje biografije o kardinalu Stepincu, lako smo mogli zapaziti kako su se iz godine u godinu pojavljivale knjige među iseljenim Hrvatima i u Jugoslaviji. Dok su biografije iz iseljene Hrvatske pozitivno govorile o nadbiskupu Stepincu, dotle su knjige u Jugoslaviji polazile s najgorih komunističko-staljinističkih pozicija. Tako je to trajalo do kraja 1985. godine, odnosno početka 1990. kada je demokracija zakucala i na vrata Hrvatske.

U to vrijeme nalazio sam se na službi u samostanu u Slavonskom Brodu. Krajem prosinca 1989. gosp. Feliks Veber tadašnji tehnički direktor tiskarskog poduzeća GRO »Plamen« iz Slavonskog Broda reče mi da im je njihov suradnik vlč. Ivan Zirdum ponudio za štampanje prilagođeni prijevod francuske biografije o Stepincu »LE CARDINAL STEPINAC, MARTYR des droits d'hommme«, Apostolat des editions, Paris 1981.

Gosp. Veber izrazio je i određenu zabrinutost da bi poduzeće moglo imati štete, ako knjiga bude zaplijenjena od SUP-a, budući da je još na vlasti bio komunizam. U najvećem povjerenju predložio sam gosp. Veberu da za slučaj slučaja fotokopira barem cijeli rukopis, a ja ću ga na vlastitu odgovornost pohraniti kod sebe. Tako je i bilo.

Međutim, »Plamen« je sretno štampao ovaj životopis koji je nakon izdanja, opet za svaki slučaj od vjernika – barem u Sl. Brodu bio brzo rasparčan.

Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke je tada pisao o toj knjizi: »Konačno smo dobili i u Domovini pravu knjigu u pravo vrijeme. Riječ je o prijevodu životopisa svete uspomene kardinala Alojzija Stepinca s francuskog na hrvatski jezik od M. Landercy. Ona je pisala ovu svoju knjigu na temelju svjedočanstava, materijala i objavljenih radova na francuskom jeziku, služeći se napose knjigom o. Alekse Benigara »Alojzije Stepinac«, koja je izašla u Rimu 1974. g. Knjiga je izašla u Parizu 1980. pod naslovom »Le Cardinal Stepinac martys des droits de l'homme«, a devet godina kasnije 1989. izdao ju je na hrvatskom jeziku prof. Ivan Zirdum, župnik u Đakovačkim Selcima.

Francuskom izdanju predgovor je napisao tadašnji pariški nadbiskup kardinal Francois Marty, koji priznaje da je bio potresen čitajući ovu knjigu, »koja opisuje život kardinala Stepinca...

Knjiga donosi mnoga reagiranja, svjedočanstva i odjeke nakon smrti kardinala Stepinca, te u Dodatku Izjavu kardinala Šepera, Propovijed kardinala Kuharića i Riječ dr Ratka Perića, rektora Hrvatskog papinskog zavoda sv. Jeronima u Rimu. Tu je i Izjava sabora Biskupske konferencije 1981. g. Na kraju je naznačena literatura, što je veoma dobro, jer jedva da se o ikom od Hrvata toliko pisalo i govorilo u svijetu kao o kardinalu Stepincu«.[45]

Na hrvatskom jeziku knjiga je objavljena pod naslovom: M. LANDERCY: KARDINAL ALOJZIJE STEPINAC s francuskog preveo I. Zirdum, izdavač župni ured Dakovački Selci, 1989. Knjiga ima 304 stranice, a za njezino je objavljivanje bio zaslužan i o. Vladimir Horvat, DI.

Sadržaj je knjige slijedeći:

Domovina kardinala Stepinca . . . . . (str. 9-14)
Zavičaj Alojzija Stepinca . . . . . (str. 15-23)
Ponovno otkriveno zvanje . . . . . (str. 25-32)
Koadjutor zagrebačkog nadbiskupa . . . . . (str. 33-50)
Mons. Stepinac, zagrebački nadbiskup . . . . . (str. 51-66)
U metežu Drugog svjetskog rata . . . . . (str. 67-107)
Mons. Stepinac u Titovoj Jugoslaviji . . . . . (str. 109-139)
Stepinac pred sudom . . . . . (str. 141-216)
Stepinac u zatvoru i zatočenju . . . . . (str. 217-233)
U sutonu života . . . . . (str. 235-260)
Odjeci nakon smrti . . . . . (str. 263-269)
Nekoliko svjedočanstava . . . . . (str. 271-274)
Završetak . . . . . (str. 275-277)
Dodatak . . . . . (str. 278-295)
Literatura . . . . . (str. 297-304)

Ova je knjiga prvo poslijeratno domovinsko izdanje koje pozitivno određuje život nadbiskupa Stepinca. U »obnovljenom životu« imamo i opširan prikaz knjige s njezinim pozitivnostima i nedostacima.[46] Autor prikaza, Ivo Sečkar između ostaloga piše: »Prvo je to djelo bez »ukrasnih« epiteta: zločinac, koljač, ustaški ideolog, vatikanski i fašistički agent, incijator genocida, srbožder, neprijatelj pravoslavlja, istrebitelj Jevreja, podmukli jezuit, licemjer itd. Jedinstveni je »florilegij« psovki, kletvi, kleveta, žuči, mržnje, bijesa, jada, otrova, blata, i to iz pera tako elitnih herostrata kao što su Viktor Novak, Jakov Blažević Vladimir Dedijer, Vasilije Krestić, Ivan Cvitković, Dragoljub Živojinović, Dejan Lučić, Milan Bulajić – sve sami doktori, profesori, akademici. Ugledni izdavači nisu žalili novac ni truda da tim udžbenicima mržnje daju što luksuzniju opremu. Namjerno ne spominjem crnorisce (hrišćanske i kršćanske), ni tisuće i tisuće agresivnih, poslušnih vulgarizatora »antistepištine«, kao ni legije neukih prepisivača. Nije moguće nabrojiti sve one što su dopustili da im mračni ahrimanski atavizmi blokiraju razum, da ne vide ni ono što gledaju. Međutim, to nije stvar historiografije, nego parapsihologije i psihijatrije. Eto, zato smo s pomiješanim osjećajima sumnjičavosti i radosti primili Landercyevu knjigu, koja je prijevod djela namijenjenog stranim čitateljima. No, ako razmislimo: zar i mi koji smo Kardinala voljeli i štovali u ovom ozračju straha nismo postali zapriječeni i otuđeni od njega, jer smo, da bismo došli do bilo kakvih podataka o njemu, morali kupovati podmukle sustavne antistepinčevske harange.[47]

Sečkar ukazuje i na pojedine nedostatke u knjizi, što je i razumljivo budući da se radi o svojevrsnom »ponosu prvine«.

»Zamjerke? Nažalost, mnogo ih je. I subjektivnog i objektivnog značaja. U one načelne prirode ne bih ulazio, jer komentari su slobodni, a samo činjenice svete. (S obzirom na to da mi nije dostupan francuski original, ne znam koji će se od prijevoda odnositi na pisca, a koji na prevoditelja i priređivača). Razumijem da se u svakom sumarnom pregledu nužno upada u uopćavanja: u izboru autor mora izostaviti nešto što bi drugi smatrao bitnim, pa se zbog toga neke hipoteze doimaju kao teze, dvojbe

kao tvrdnje i sl. Ali u tome redovitom nizu ponešto je iskočilo iz takta (barem prema mojem sluhu), pa bih upro na to. Zasmetalo mi je što je (na 85. str.) nekritično ekscerptiran neki »dokument« u kojemu se euforično prikazuju »dobra učinjena u NDH«. Među tim »dobrima« jest i obustavljanje svih dotadašnjih novina.Držim da se makar u bilješci morala naglasiti dopuna tog »nepristranog suda«, to da je među »obustavljenim« listovima bio haesesovski Hrvatski dnevnik i katolički Hrvatski glas, što je »nepristrano« bilo »zaboravljeno«. Nadalje, »veličanstvena islamska džamija« (str. 86) nije podignuta za vrijeme NDH, već je Meštrovićev Dom likovnih umjetnosti preuređen u džamiju... Među prvim osuđenicima na smrt bio je kanonik dr Pavao Lončar, kojemu je Nadbiskup teško spasio život, a i Nadbiskupova su rođenog brata Miju ubile ustaše.

Svaki biograf, naročito ako je prisiljen na lakonski govor nužno selekcionira događaje u životopisu, vodeći računa o tome je li potrebno i uputno načinjati neku temu za koju je neizbježno dulje obrazloženje. Ipak: zašto je preskočena epizoda kad je na povratku iz rata mladi Stepinac u katarzičnoj fazi pomalo tolstojevskog »povratka zemlji« bio obiteljskim prilikama prisiljen da pokuša osnovati vlastitu obitelj. U tom tjesnacu sklapaju se kratkotrajne, društvenim konvencijama nametnute potpuno platonske zaruke (kojih u kanonskom smislu nije bilo) s Marijom Horvat (1896-1939), koje su najviše u epistolarnom obliku trajale od početka siječnja do kraja ožujka godine 1924. Zaručnik je bio alojzijanski mladić, pa je k Žrtveniku Gospodnjem mogao pristupiti čista srca i svijetla obraza. Dalje, o svim važnim sudionicima »slučaja Stepinca« trebalo je makar u bilješkama donijeti osnovne biografske podatke da bi se pojmilo kako je oko njega i u napadu i u obrani – da li slučajno? – sve bilo elitno. Npr. trebalo je nešto reći o renomiranu pravniku, predsjedniku Sudskog vijeća dr Žarku Vimpulšeku (1911-1985), modelu staljinističke indokrinacije i manipulacije u »sudstvu, višinskijevski zagriženom javnom tužitelju dr Jakovu Blaževiću (1912), a naročito o velikom, uzorno principijelnom branitelju dr Ivi Politeu (1887-1956), čiji pledoaje za optuženog Stepinca čini čast »demokratskim slobodoumnim hrvatskim odvjetnicima«, pa je to postao magistralni tekst svjetskog odvjetništva, a dr Politeo je i zbog toga izabran za počasnog potpredsjednika Međunarodne unije advokata, za koju je izradio Kodeks profesionalne etike, potom o pravdoljubivom odvjetniku, istaknutom pravnom teoretičaru dr Natku Katičiću (1901-1983), koji je, premda je optuženog branio po službenoj dužnosti, svestrano razorio sve teze optužbe o tzv. prekrštavanju Srba u Vojnom vikarijatu. Pa onda, trebalo je zabilježiti: tko je bio, zacijelo plemenit čovjek, vrstan internist primarius dr Branislav Bogičević (1894-1969), kardinalov osobni liječnik? Što je »Morbus Vasquez«, bolest od koje je bolovao i umro? Također držim da je već radi ilustracije učinkovitosti »praksisa« u inženjerstvu torture valjalo naznačiti da su »krunski svjedoci« optužbe bili Nadbiskupovi suradnici i svećenici. Nanesena je nepravda Josipu Vranekoviću (1921-1964), Stepinčevu dobrom duhu u danima njegova krašičkog zatočeništva (poimence je jednom spomenut u tekstu i jednom u potpisu pod sliku). Svom Nadbiskupu i Kardinalu bio je župnik, duhovnik, podijelio mu je sakrament umirućih i sklopio oči. K tome, bio mu je domaćin, faktotum, bolničar, zaštitnik, anđeo čuvar, pa i njegov Eckermann. Njemu je u nizu prilika priopćavao svoje eshatologijske meditacije, koje je upravo izaijski iznio u pismu Milostisavu Ciku 11 rujna 1959, godine: »Nama treba samo vjera, čvrsta i stalna vjera. Gospodinu se ne žuri. Mnogi mi pišu, da žele doživjeti samo jedan dan, da nestane tog pakla. Lijepo je to i ja ih razumijem. Ali ne smijemo zaboraviti,

da se za to traže žrtve. Taj željkovani dan će doći. No nije važno da li će ga ovaj ili onaj doživjeti. Pogotovo nije važno budem li ga ja doživio. Ako treba, neka ide i život«.

Taj »mali seoski župnik« o Kardinalovim posljednjim trenucima napisao je retke koji, neovisno o neprocjenjivoj dokumentarnoj vrijednosti i literarno dostižu vrhunce svega što je napisano o umiranju i smrti pravednika. Biser hrvatske književnosti! (Njega, Kardinalova župnika, na posljednji su počinak u Krašiću ispratila dva budući kardinala – Šeper i Kuharić).

A sada spomenimo neke faktografijske pogreške, što bi ih u novim izdanjima svakako valjalo ispraviti. Krećem slijedom stranica: Na 11. pogrešno se povijesni pojam Ugarska, s kojom je Hrvatska nakon 1101. bila u personalnoj uniji, zamjenjuje s Madžarskom. Na str. 13. u nabrajanju hrvatskih kulturnih dostignuća izostavljeno je Sveučilište u Zagrebu, najstarije i najuglednije sveučilište u jugoistočnoj Europi, kao i najstarija južnoslavenska Akademija. Nisu točne tvrdnje na 15. i 26. str. da je msgr. Matija Stepinac bio Alojzijev stric u izravnoj liniji, jer njegov otac Josip nije bio Matijin brat, nego bratić. Premda se na 15. str. točno navodi da je crkva u Krašiću sagrađena 1913. na str. 28. tvrdi se da je Stepinac svoju mladu misu slavio »u župskoj crkvi u kojoj bijaše kršten«. Da bi se izbjegla zabuna (jer očito crkva iz 1913. godine nije mogla biti crkva Alojzijeva krštenja), autor je trebao objasniti da je arh. Stjepan Podhorski u novu crkvu ukomponirao staru, u kojoj je Alojzije Viktor bio kršten. Mladi Alojzije nije se školovao »u liceju« (str. 18), nego u Klasičnoj gimnaziji na Katarinskom trgu u Zagrebu, gdje je maturirao godine 1916. Ni kad je riječ o plaćanju školarine nije riječ o liceju, već o orfanotrofiju u kojem je živio (str. 18). Hrvatski sabor 29. listopada (a ne studenoga) 1918. godine donosi odluku kojom se »Dalmacija, Hrvatska, Slavonija sa Rijekom proglašuje posve nezavisnom državom prema Ugarskoj i Austriji« i »pristupa u zajedničku narodnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnografskom području toga naroda«. Tako je, a ne kako piše na str. 21. Izvještaj (na str. 29) o atentatu na Stjepana Radića u Skupštini 20. lipnja 1928. kad ga je Puniša Račić teško ranio, trebalo je dovršiti konstatacijom da je Radić nedugo zatim (8. kolovoza 1928. godine) umro od posljedica ranjavanja. Granđa i Pernar nisu u atentatu teško, već lakše ranjeni. U odlomku o zagrebačkoj katedrali ne spominje se Smidt-Bolléove restauracije (str. 33). Konkordat nije definitivno odbačen na sjednici Senata godine 1937, nego ga je Stojadinović prije povukao, ne iznoseći ga pred Senat (str. 49). Na str. 59. i 60. katolički dnevnik Hrvatska straža stalno se naziva tjednikom, a kaže se da je nastao »zalaganjem Mons. Stepinca«, premda je on tada bio student u Rimu. Na Šarićev prijevod Biblije na hrvatski (1941-1942) Stepinac nije imao nikakva utjecaja (str. 60). Prvi odlomci poglavlja »U metežu Drugog svjetskog rata« djeluju konfuzno (str. 67). Autor spominje Anschluss Austrije, a prešućuje komadanje i okupaciju Čehoslovačke, Münhenski sporazum izostavlja. Dok bilježi nadnevak Pakta Hitler-Staljin, početak drugoga svjetskog rata 1. rujna 1939. godine uopće ne notira. Puč 27. ožujka 1941. godine naziva »ostavkom beogradske vlade« (bila je to vlada Cvetković – Maček). I slično. Nebulozno je eufeminiziranje nastanka NDH. Pavelićevu sramotu predaju južne Hrvatske Mussoliniju kao da opravdava Mussolinijevom »nezasitnošću«, protiv koje Pavelić tobože »protestira«. Na 68. str. Marcone je nazvan poslanikom. U potpisu pod sliku Stepinca s Bakarićem (str. 110) napisano je da je to »pri ulasku partizana u Zagreb«, a slika je s proslave Dana ustanka 27. srpnja 1945. Apsurdni lapsusi, pogreške i omaške mogli su se izbjeći s malo više pozornosti«.[48]

(Nastavit će se)

18. Isto, str. 19 – 20.
19. TIJAN Pavao, *nav. djelo*, str. 363-364.
20. Isti, str. 374-375.
21. *Hrvatska revija*, 28/1978, br. 4., str. 751-752.
22. *Hrvatska revija*, 29/1979, br. 3, str. 500-502.
23. Isto, 31/1981, br. 1, str. 128-130.
24. *Hrvatska revija*, 31/1981, br. 3, str. 541-542.
25. *Večernji list*, Zagreb, 28. 1. 1981.
26. AKSA – Informativni bilten, Zagreb 30. 1. 1981.
27. Josip BROZ TITO, *Govori 1978*, »*Borba*«, Aktualna politička biblioteka, Beograd, januar 1979, str. 93.
28. VIMPULŠEK Žarko, (Predgovor) u knjizi Jakova Blaževića »Mač, a ne mir. Za pravnu sigurnost građana«, Zagreb, Beograd, Sarajevo 1980., str. 11-12.
29. Isti, str. 17-18.
30. GERŠKOVIĆ Leon, Jakov Blažević započeo kao revolucionar radničke klase tridesetih godina – danas počasni doktor našega socijalističkog prava. *Naša zakonitost*, 1981, 11-12, str. 23-25.
31. *Hrvatska revija*, 30/1981, 1, str. 151-159.
32. Rukopisni odgovor g. Lojze Buturca poslan Uredništvu Glasa koncila, ali nije objavljen.
33. Usp. rukopisne bilješke o knjizi od g. Lojza Buturca. I ovom prilikom zahvaljujem se g. Buturcu na susretljivosti.
34. Pop Vaso, Dosta je pogledati korice. *Glas koncila*, 1986, br. 18, str. 2 – (4. 5. 1986).
35. Usp. CVITKOVIĆ Ivan, Ko je bio Alojzije Stepinac. Sarajevo, 1986, str. 7-8.
36. Isti, str. 9.
37. IVANKOVIĆ Nenad, (Ne) prevladana Stepinština. *Danas*, 1986, br. 226, (17. 6. 1986) str. 27-28.
38. ŠIMIĆ T. Stjepan, Dr Ivan Cvitković »Ko je bio Alojzije Stepinac«, »Oslobođenje«, Sarajevo 1986, *Socijalizam*, 29/1986, br. 7-8, str. 135-136.
39. Isti, str. 137-138.
40. NAGRADIĆ Slobodan, Detabuiranje prošlosti. Povodom knjige dr Ivana Cvitkovića – Ko je bio Alojzije Stepinac. *Marksistička misao*, 1988, br. 5., str. 293-304.
41. *Nav. djelo*, str. 297-298.
42. Isto, str. 302.
43. *Glas koncila*, 1986, br. 19, str. 2.
44. Na zabilješkama se g. Lojzi Buturcu najljepše zahvaljujem. O Cvitkovićevom feljtonu vidi još: –ŠSM– »Nitko nije kriv dok se ne dokaže«, *Glas koncila*, 1989, br. 11, str. 12; DON JURE, kad mi Voltaire ne pomaže. *Glas koncila*, 1986, br. 21, str. 8.
45. *Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke*, LXXVII/1990, br. 3, str. 75.
46. SEČKAR Ivo, Na putu k Stepincu. *Obnovljeni život*, 1991, br. 1, str. 159-166.
47. *Nav. djelo*, str. 159.
48. Isto, str. 162-164.

Drago MARŠIĆ

Proljeće će

Umoran i shrvan
ruke blijede
lice iznakaženo

Usne pune
prljavoga cvijeća

Uz 90. obljetnicu rođenja Edvarda Kocbeka

Edvard Kocbek, velikan slovenske književnosti i kršćanske mudrosti, rođen je 27. rujna 1904. u Sv. Jurju kod Ščavnice, u onom dijelu Slovenskih Gorica koji se zove Prlekija. Klasičnu gimnaziju pohađao je u Mariboru i Ptuju. Poslije mature 1925. upisao se u mariborsku Bogosloviju koju napušta pred sam kraj druge godine te se 1927. upisuje na romanistiku u Ljubljani. Postaje urednikom i suradnikom više časopisa. Godine 1934. izdao je u Ljubljani prvu zbirku pjesama »Zemlja«, a 1937. objavio je esej »Razmišljanje o Španjolskoj« koji je prouzročio duboku i sudbonosnu diferencijaciju unutar slovenskih katoličkih krugova. Ljeti iste godine upoznaje u Parizu Edvarda Kardelja i Prežihova Voranca. Godinu dana kasnije počeo je u Ljubljani izdavati samostalni časopis »Dejanje« u kojemu se zalaže za koheziju slovenstva, za ljudskost, stvaralački intenzitet i deklerikalizirano kršćanstvo. Ubrzo poslije osnivanja Oslobodilačkog fronta Slovenije 27. travnja 1941. uključuje se u njegovo djelovanje i odmah ulazi u Izvršni odbor kao predstavnik skupine kršćanskih socijalista, a 18. svibnja 1942. odlazi iz ljubljanske ilegale u partizane. Bio je delegat na prvom i drugom zasjedanju AVNOJ-a, polasnik u Vatikanu, a u prvoj saveznoj vladi ministar za Sloveniju. U proljeće 1946. vraća se iz Beograda u Ljubljanu gdje 1949. objavljuje partizanski dnevnik »Drugovanje« a 1951. knjigu novela »Strah i hrabrost« zbog koje se je morao povući iz političkog života u napornu desetogodišnju privatnost. Godine 1963. izlazi mu pjesnička zbirka »Strava« za koju dobiva Prešernovu nagradu, 1967. objavljuje drugi dio partizanskog dnevnika »Povelja«, a 1977. »Sabrane pjesme« u dvije knjige. Umro je 3. studenoga 1981. u Ljubljani gdje je i sahranjen.

U »Pariškom dnevniku od 28. siječnja do 21. ožujka 1955«, pisanom u godinama stroge privatnosti, Kocbek se vraća svojim izvorima, ali nipošto kao utočištu iz davnih godina sazrijevanja, već kao radikalizaciji temeljnog pitanja o vlastitoj zrelosti i nezrelosti, kao ozbiljnoj duhovnoj i moralnoj operaciji. Njegov odnos prema Francuskoj odredio je francuski mislilac Mounier koji je stvorio personalizam, po Kocbekovu shvaćanju ne u smislu filozofskog sustava, već kao sredstvo za buđenje i vraćanje čovjeka sebi samome i svom bližnjemu.

Uz Mouniera u dnevnicima se spominju i drugi francuski mislioci i književnici koji su imali određen utjecaj na Kocbekovo osobno izgrađivanje i duhovno oblikovanje. Zahvaljujući upravo tom utjecaju Francuza, stvaralačkoj bliskosti s njima i odvažnom proživljavanju revolucionarnih promjena u slovenskoj i svjetskoj stvarnosti Kocbek na jednom mjestu zapisuje: »Ostajem ono što jesam«.

Ostajem ono što jesam

(Odlomci iz pariškog dnevnika)

31. siječnja 1955.

Nikome, ni vjernicima ni ateistima, nije dozvoljeno da se postavi na svoje duhovne pozicije kao na siguran i neoboriv temelj, nego mora te pozicije uvijek iznova krijepiti, iskušati i obnavljati. To naročito vrijedi za vjernike koji još uvijek više cijene sigurnost od pobude. Današnje čovječanstvo ne treba uobraženih skeptika i nestrpljivaca koji se bičuju, već su mu potrebni ateisti koji ne »vjeruju« u sebe i vjernici koji poznaju istinu rizika. Naime, ateist nije slobodniji samo zato što ne vjeruje, niti je vjernik snalažljiviji samo zato što vjeruje. Obojica su slobodni i snalažljivi samo onda kad svojom savješću čuvaju svoju iskrenost i hrabrost.

Najviše valja raditi u onoj oblasti suvremenog kršćanstva gdje još uvijek pustoši duhovni apsolutizam. Treba mu u svoj jasnoći predočiti temeljnu kršćansku istinu da je Krist svojom žrtvom pomirio čovječanstvo sa samim sobom. Otkupljenje je dakle posvemašnje te omogućava spasenje svakom stvorenom biću: mogu se spasiti i oni koji ne poznaju Spasitelja ili ga ne mogu priznati te se čak pošteno bore protiv njega. Ta dogmatska kršćanska istina priznaje dakle istinsku vjeru u prividnoj nevjeri. Crkva ne zahtijeva da svatko osobno ispovijeda Krista, nego želi da svatko prizna Božju prisutnost u svijetu, barem »implicite« ukoliko već ne može »explicite«, što daje čvršću strukturu vjerskom iskustvu. Taj »implicite« je dovoljan ukoliko je jedino moguć. A može se izraziti u oblicima nekršćanskih religija, čak u oblicima pseudoreligija, kao što su za neke ljude znanost, umjetnost, filozofija, politika ili filantropija. Prema tome ljestvica otkupiteljskih mogućnosti toliko je široka koliko je šarena različitost ljudskih položaja. Povezanost s Bogom sastoji se u punoj i poštenoj predanosti uzornom svijetu.

4. veljače 1955.

Prijatelja Pierra Emmanuela zatekao sam kod kuće. Upoznao me sa svojom ženom Kineskinjom, zavalio se u naslonjač i pripalio englesku lulu. Mnogo mirnije djeluje negoli za vrijeme našeg susreta u Sloveniji, mnogo izrazitije i suverenije. Razvio se u osobu kojoj se možeš približiti samo s trudom i poštovanjem, jer unatoč svom lirskom odnosu prema svijetu on je umski tako razvijen da svojim osobnim formulacijama daleko odskače od svojih vršnjaka u francuskom književnom i vjerskom okruženju. Zato ima u njemu nešto samotnog i ta samotnost se s vremenom na vrijeme u razgovoru raspali i plane svom žestinom. Nimalo čudno što smo počeli razgovarati brzo i preticati svoje vlastite misli. Dotakli smo se nekih činjenica u našim sudbinama

i najedanput se nađosmo na pučini čovječanstva. Tu smo se umirili i počeli otvarati velike karte. Bijasmo više ili manje istog mišljenja da ne moramo više očekivati novi svjetski rat, jer će se ambicija velikih protagonista početi iživljavati u pozitivnijem takmičenju, koje će doduše prouzrokovati još više sukoba, i to neobično zamršenih, ali razdoblje krvavog obračunavanja uglavnom je završeno. Sve nam govori da će se Sovjetski savez i Sjeverna Amerika početi duševno i duhovno približavati, jer će predstavljati jedinstvenu industrijsku i tehničku misaonost. Razlika između njih bit će manja od jaza između njih i nerazvijenih zemalja. Ideološka nadgradnja Sovjetskog saveza brzo će oslabiti i zakržljati, ali će zato Rusi u mnogočemu preuzeti duhovno vodstvo, jer ih je razdoblje postrevolucijske diktature oslobodilo velikog broja sitničavih problema te će biti utoliko sposobniji za brži, moćniji i bivstveniji napredak. U svakom slučaju naša buduća sudbina je evolutivna, budućnost neće više biti sklona revolucijama. Stoga valja već danas živjeti što pozitivnije i konstruktivnije. Jedino na taj način može se što prije svladati nasilje koje samo otežava razvoj, a u prvom redu moguće je suprotstaviti se nihilizmu koji je strašan pratilac svakog neprirodnog napredovanja.

10. veljače 1955.

Pariz mi se odjednom približio i obuzeo me. Svakim danom nevidljivo se prikradao u moje srce i polako ga iznova osvojio. Tek sam deset dana u ovom gradu i već se osjećam tako domaćim da me prožima nešto poput nostalgije pri pomisli na skori odlazak. Ovog puta Pariz mi se otkrio kao posebno živa i nadobudna sredina. Njegovi stanovnici žive neposredno i nelažljivo. Poslije rata Pariz je postao mnogo jednostavniji, Francuzi su izgubili prilično na oholost i pretjeranom ugledu kojeg su sebi izborili vojničkim pobjedama. Velike promjene u svijetu oduzele su sjaj čak i parolama francuske revolucije i kartezijanizmu njihova latinskog duha. Svakakva teška iskustva počovječiše taj narod i vratiše ga njegovim stvarnim mjerama, a ujedno ga otvoriše traženju novih mjerila i vrijednosti. Kadgod razgovaram s bilo kojim Parižaninom, bio to pipničar ili romanopisac, vozač ili svećenik, političar ili sindikalist, svaki put prepoznam u njemu čovjeka koji dobro sluša i realistički odgovara, a istovremeno se nemirno zanima za sve što mu je nepoznato i daleko. Francuzi zajedno s Englezima dobro znadu da su postali dio veće cjeline, bilo da tu cjelinu vide u konzervativno zamišljenom gospodarskom jedinstvu zapadne Europe ili u naprednom društvu socijalističkih država. Ako je taj proces u ostalim dijelovima Francuske možda polaganiji, u Parižanima je dosegao najviši stupanj. Pariz je izgubio i mnogo demonskog i anarhističkog, njegov negativan čar danas je mnogo skromniji, gotovo potresno čovječji. Mladež živi mnogo zdravije negoli je živjela mladež prijašnjih generacija, umjetnici nestadoše kao kasta i posve se uključiše u normalan život, radni čovjek postao je najveći potrošač tržnice i kulture.

16. veljače 1955.

Čitavo prijepodne pješačio sam gradom. Kad sam počeo hodati više se nisam mogao zaustaviti. Iz ulice u ulicu, od raskrižja do raskrižja, od vidikovca do vidikovca.

Nemoćan za bilo što drugo. Na kraju sam odsjeo na ostakljenoj terasi ispred jedne kavane i zagledao se u bučni ljudski svijet. Terase isijavaju posebne zrake tako da je u njima baš ugodno. Ritam velegradskog života osjetim mnogo dublje promatrajući ga s nepomičnog vidika. Odjednom me obuzme blaženost čovjeka među ljudima, pričinilo mi se kao da se nalazim u modernom samostanu i da svoju nevidljivu ćeliju nosim sa sobom. Činilo mi se da tako domaćeg tuđinca kao što sam ja ne uzmogne sav Pariz i da bliska nazočnost milijunskih bića nikoga tako ne oplemenjuje kao mene.

17. veljače 1955.

Čitav dan viđao sam neobične stvari: na prozoru mačku koja se igrala sa cvijećem u vazi; mladu majku koja je plesnim korakom vozila dijete u kolicima; slijepog čovjeka koji se uvjerljivo smješio; alterskog crnca u pukovničkoj uniformi; redovnicu na motorkotaču; trgovinu u kojoj se prodaju same maske; djecu među dimnjacima na krovu; tako čarobno lijepu djevojčicu da sam se morao zaustaviti i nasloniti na zid.

21. veljače 1955.

Uspinjući se danas poslije podne na četvrti kat stare kuće u blizini senata, nisam ni slutio da me Gabriel Marcel nestrpljivo iščekivao. Došao sam poznatom misliocu da mi preda gradivo o sebi za ljubljanske znance koji žele napisati studiju o njemu. Njegova duhovna fizionomija bijaše mi poznata, egzistencijalistički nazor na svijet oblikovao je mnogo prije Sartrea, samo što se razlikuje od njega ponajprije svojim otklanjanjem ateizma. Marcel nema filozofskog sustava, njegova djela su neke vrste razmišljanja, pogotovo njegovo prvo i najznačajnije djelo »Metafizički dnevnik«. U njemu se oslobodio posljednje navale idealizma i posvetio se analizama stvarnih čovjekovih položaja, tako da pripada najranijim francuskim fenomenolozima. Kasnije je razvio jasno egzistencijalno stajalište u kojemu je osnovna misao ta da čovjek nije predestiniran, nego je rezultat svog vlastitog htijenja i vladanja, znači da smo uistinu samo to što nastajemo. Međutim čovjek ne nastaje slijepo već upravljen prema Apsolutnom Biću s kojim se na taj način povezuje. Pa ipak, njegovo poimanje Boga nije esencijalističko, po njemu nas u pravcu Apsolutnog razvijaju više vitalni negoli intelektualni procesi. Taj razvoj ovisan je više o moralnim dispozicijama nego o umskim, vjerujemo prije u nekoga negoli u nešto, vjera je više vjernost Božjoj osobi negoli dogmatskoj formuli. Ta bliskost sa sudbinom i životom otkriva mu pojave pred kojima je tomizam zatvarao oči, a to su prije svega tjeskoba i očaj. Jedno i drugo drži Gabrijel Marcel središnjim doživljajima koji su čovjeku dani zato da se u njima odluči za ufanje u vjeru. Vedrina i dobrohotnost razlivene su na Marcelovom lavljem licu. Posjeo me na kauč, a sam je sjeo na drugi nasuprot ovome. Pogledom sam obuhvatio čitav stan, tri osobe otvaraju se jedna u drugu, sve su ispunjene policama za knjige, knjige i časopisi leže po podu i na stolicama. U sredini stoji klavir, jer Marcel je također dobar pijanist i glazbeni kritičar. O meni je imao nekoliko podataka, počeo je s njima i tako se razvio naš razgovor za koji sam već na početku znao da neće imati tek uljudno

značenje. Čitavo vrijeme živahno je gestikulirao, rukom je više puta zamahnuo u prazno, zatim bi popravio svoju sijedu grivu koja mu je izazovno padala na obraze. Razgovarali smo o nedostatnosti čisto sociološke koncepcije marksista i o varljivom optimizmu tradicionalne katoličke filozofije.

23. veljače 1955.

Ugledavši u crkvi St. Germain des Pres mladu ženu koja je sabrano i vapijuće molila, i vidjevši kako je micala usnicama i bila u svojoj sabranosti posve jedinstvena, prožela me misao: molitva nije upravljanje duha u nepoznato i tajnovito, već skretanje prema osobno određenom cilju, razgovor s Bićem koje je posve stvarno i prisutno. Bijaše mi svejedno koji je razlog ženu natjerao da se obrati Bogu, u tom trenutku zamijećivao sam prije svega elementarnost njene potrebe, silovitost njene pobude i osobno značenje njenog susreta s Božanstvom. Bog je tako osoban da te primorava na elementarnost i strastvenost, ili ćeš ga ljubiti ili odbaciti. Milijuni i milijuni ljubili su ga do sada najvećom ljubavlju što je uzmogne ljudsko srce. Zar bi se moglo dogoditi da nema onoga kojemu se čovjek utječe u svojoj najvećoj muci? Ukoliko bi se čovječanstvo do sada svojim najsvetijim i najintenzivnijim čuvstvima utjecalo fikciji, bio bi to dokaz apsurdnosti ljudske biti. To bi značilo da za čovjeka nema ni smisla ni rješenja ni otkupljenja.

Vrativši se na ulicu, odjednom mi se opstojnost Boga povezala s opstojnošću bližnjega. Čovjekove apsolutne sklonosti usmjerene su u traženje osobne blizine, nipošto u neosobnu daljinu. Bog i bližnji u kršćanstvu su tijesno povezani, u nijednoj drugoj koncepciji nisu tako tijesno povezani jednom jedinom zapovijedi: »Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem i svom dušom, svim svojim mišljenjem i svom svojom moći. To je prva i najveća zapovijed. A druga je ovoj jednaka: Ljubi svoga bližnjega kao samoga sebe. Nijedna druga zapovijed nije veća od ovih«. Nikad do sada nije se opstojnost Boga i bližnjega u čovjeku tako poljuljala kao danas i nikad do sada nismo je tako elementarno i povezano otkrivala kao danas; kao bića koja najviše ugrožavaju naše ja i kao sile koje se mogu svladati jedino ljubavlju. Pred njima osjećamo strah, ponos i sram.

3. ožujka 1955.

Poznanica me povezala s Mauriacom i odredila vrijeme susreta točno u dvanaest. Kad me sobarica dovela u primaću sobu primjetih ga kroz otvorena vrata u drugoj sobi, visokog i pogrbljenog, u ruci je držao sliku na ulju i promatrao je kao da razmišlja gdje bi je mogao objesiti. Za tili čas stvorio se preda mnom pružajući mi svoje koščate ruke: »Dakle, vi ste taj slovenski književnik«? Pogledao sam ga u jasne i živahne oči i ustanovio da je njegova glava mnogo izrazitija, čak ljepša nego na fotografijama koje sam vidio. Sjeo je udobno na kraj divana, pošto je mene posjeo u naslonjač, te prebacio nogu preko noge. Kroz prozor ugledah suncem obasjanu ulicu i s desne strane široku

Seinu. Rekoh da me nije natjerala tek puka radoznalost, već poštovanje koje gajim prema njemu kao velikom piscu i istinskom kršćaninu. Sjetio se slovenskog prijevoda »Poljubila je gubavca« i »Zmijska legla«, sjetio se nekih poznanika iz Ljubljane, te me stao ispitivati o pojedinostima nekih kulturnih pojava. Sedamdesetogodišnji južnjak je unatoč slabom zdravlju živahan, okretan i radoznao, tako da ostavlja dojam duhovno nemirnog čovjeka koji mora neprestano uspostavljati i krijepiti u sebi ravnotežu. Mauriac je jedan od onih pisca koji žive i stvaraju u unakrižnoj vatri javnog života. Punih četrdeset godina raskrinkava svojim romanima francusku provincijsku i pariško buržoaziju, a njeni uvriježeni zastupnici napadaju ga uvredljivim riječima kakve ne doživljava nijedan živući kulturni djelatnik. Njegove knjige su poput navjestiteljica sudnjega dana, jer bude građane iz njihovih pobijeljenih grobova i otkrivaju ih u njihovoj golotinji. Unatoč tome što pored prosječnih građana nastupaju u njegovim djelima gotovo uvijek i likovi koji otvaraju čovječanstvu pogled u bistrinu i milost, Mauriacu predbacuju grubost i nepravednost, naglašavajući da romanopisac mora biti sličan onom Noinom sinu koji je svojim plaštem pijanom ocu prekrio golotinju. Još više zamjeraju Mauriacu to što već godinama izvan književnosti polemički zadire u aktualan život te brani položaje mladih i radnih ljudi pred privilegiranim i preživjelim kastama. Tako je prije rata bio na strani španjolske republike, za vrijeme rata u pokretu otpora, a poslije rata postao je najborbeniji saveznik afričkih naroda koji se bore za slobodu i jedan od najbližih suradnika Mendes-Francea. Treći front – smijemo li tako kazati – otvoren mu je u samom francuskom katolicizmu gdje su vjernici podijeljeni na one koji se još uvijek drže društvenih i političkih pozicija i na one koji društvenu i političku neovisnost povezuju s okrijepljenom evanđeoskom inicijativom.

Sve mi je to bilo pred očima dok sam sjedio ispred njega i dok smo u razgovoru prelazili na francuske prilike. Oči mu se zasjajiše kad sam spomenuo neke njegove junačke pothvate koji su i među nama u Sloveniji pobudili čuđenje. Njegov elegantan lik živnuo je i ponekad čak prasnuo u smijeh. Mauriac se znade mnogo glasnije smijati negoli pričati, glas mu je naime krhak i gotovo hrapav. »Stvari se neizbježno razvijaju onako kako se razvijaju i dobro je da se razvijaju, jer nalazimo se pred golemim promjenama koje ne smiju i ne mogu više nastati pomoću revolucija. »Iz njega isijava mnogo veći optimizam nego što bi se moglo zaključiti po njegovim tmurnim romanima. Međutim, tko ih dobro poznaje, znade da je u njima na mnogim mjestima razlivena tako čarobna nježnost kakvu uzmogne samo veliki umjetnik. Ne mislim samo na silan miris smole provansalskih smreka i nezaustavljivu svježinu normandijskog povjetarca, već na tajanstvenu mogućnost čovjekovih unutarnjih raspoloženja koja se otkrivaju poput egzotičnog cvijeta te svojim žarom uklanjaju zlo i grijeh.

»Draga mi je vaša simpatija«, rekao mi je kao čovjek kojemu je stvarno stalo do sučovjekove pomoći. Učinio mi se bogat i siromašan u isti mah, pun kompleksa i suprotnosti, suprotnosti koje pobjeđuju čuđenje i bojazan. Kad sam ga na kraju upitao koja ljudska vrijednost zavređuje danas najveću pozornost, odgovorio je: »Ne znam hoću li pravo odgovoriti, jer svatko je navezan na svoje potrebe te je odgovor vrlo subjektivno uvjetovan, ipak mislim da je to kršćanska ljubav prema bližnjemu. Ta mi ljubav krijepi vjeru u Boga i vjeru u čovjeka, premda mi predbacuju heretičnost i nečovječnost. »Taj odgovor bijaše mi nadasve drag, jer me učvrstio u mislima koje se poput crvenih niti provlače kroz moje pariško bivanje.

5. ožujka 1955.

Parizu zahvaljujem na slijedećoj spoznaji koju u takvom opsegu i jasnoći može posredovati samo velegrad: Novi svijet koji nastaje nešto je mnogo više od svote političkih i društvenih promjena koje se zbivaju u raznim oblicima i na raznim točkama planete. Mijenja se prije svega čovjek, to znači kvaliteta. Novo je također svemirsko neizbježivo značenje mijenjanja. U određenom smislu dobivamo poslije rata veći i uznemirljiviji osjećaj za mijenjanje svijeta i čovjeka nego što smo ga imali za vrijeme rata kad smo bili aktivni nositelji mijenjanja. Voluntaristički pobudnici mijenjanja nestaju takoreći u sve bržem i samopokretnijem ritmu svemirskog i elementarnog preoblikovanja svijeta i čovjeka. Otkriće za otkrićem, svako otkriće povlači za sobom niz pitanja i odmah na njih odgovara, svako otkriće nešto zaključuje i ujedno sređuje sredstva i ciljeva za novo otkrivanje. Danomice se otvaraju laboratoriji i ustanove, svaki dan izlaze znanstveni katalozi i sve jasniji i drskiji postaju znanstveni elaborati. Svake godine bude se novi milijuni u svjestan zemaljski život, time se ujedno bude njihove nove potrebe i težnje. Sve više ljudi može se obraniti pred bolešću i smrću, sve više je zdravih mladih ljudi. Čovjekov osjećaj i misao postaju sve skladniji i radikalniji. Međutim novost svijeta nije samo pozitivna. Znanjem se povećava neznanje u najvećim ljudskim stvarima, nitko ne zna više što je materija te ima li svemir svoje granice. S redom se povećava nered i nasilje, s udobnošću se povećava relativizam i čovjekova fizička sreća samo je za vlas udaljena od nihilizma, na svijetu ima sve više samoubojstava. Znanstvenici se gube u specijalizaciji, pred očima im nedostaje ontološka i tvarna cjelina. Širenje kulture prouzročuje vulgarizaciju. Naglašavanje objektivnosti vodi stupnjevanju subjektivnosti. Umjetnici istoka i zapada sve više zapadaju u osamljenost i unutarnju izgubljenost. I što je najgore: život sveukupnog čovječanstva postaje sve tehničkijim, automatskijim i unutarnje neplodnim. Ljudi žive bez unutarnje prosvjetljenosti, bez prava žalosti i veselja.

Pa ipak, valja nam živjeti u tom otvorenom i elektičkom svijetu. Nitko se ne može više maknuti iz njega. Postoje stvari i činjenice koje nitko ne može zanijekati. Previše znamo da bismo dobro znali, previše smo već različiti da bismo mogli biti jedinstveni. Naše znanje nas povezuje i razdvaja, red nas usitnjava i tišti, umjetnost nas zbližava i otuđuje u isti mah. To što prihvaćamo i doživljavamo nemoguće je više zanijekati. Dapače, treba se hrabro postaviti i dalje razvijati. Nitko ne može zatvoriti svoje oči i uši, svijet postaje našom jedinstvenom zadaćom. Međutim jedinstvena zadaća ne znači još jedinstveni put i jedinstveni cilj. Nikad do sada u ljudskoj povijesti nisu se različitost, kompleksnost i bogatstvo tako suprostavljali pojednostavljivanju i nasilnosti u pravcu hijerarhijskog jedinstva kao danas. Zato mora svatko ostati na mjestu gdje se nalazi te u vjernosti vremenu i prostoru preuzeti na sebe izvorno određeni dio zajedničke zadaće. Jedino na svome mjestu svatko je majstor, poznavatelj sebe i okoline, tradicije i projekcije u budućnost, nositelj ufanja i ljubavi, uređivač svemirskog nereda i uništavatelj očaja.

8. ožujka 1955.

Danas sam sreo udovicu Mounier. U trenutku kad sam je pogledao u oči prožeo me najintimniji osjećaj otkad sam u Parizu. Mounier bijaše čovjek koji je odredio svoj

odnos prema Francuskoj te me već prije rata navezao na Pariz, da u svom odnosu prema »Espritu« i ne govorim. Sve moje sadašnje posjete, moji susreti, svi doživljaji i spoznaje više ili manje posljedica su mog susreta s njim. Uspomena na velikog prijatelja, koji već petu godinu počiva u grobu, premda nije doživio ni pedesetu, pobudila je u meni niz drugih uspomena na događaje koji su za me bili sudbonosni. Prvi broj »Esprita« zatekao me u hrvatskoj provinciji ujesen 1932. te je u mnogočemu odredio moj unutrašnji rast i izvanjski pravac. A kad sam se godine 1937. s Mounierom i osobno upoznao nastao je među nama odnos koji nije moguće obuhvatiti izrazito dokumentarnim oblikom. Moram priznati da je njegov utjecaj na mene bio izvanredan. Sretan je onaj mladi čovjek koji ima pravog učitelja. Za Mouniera ne mogu kazati da je bio moj neposredni učitelj, odnosno da je bio samo učitelj: bio je više od učitelja, prorok, prethodnik, uzor kojega vidiš i osjećaš ponajprije izdaleka, za kojega znaš da živi monumentalno i da sa svim svojim velikim odlukama usmjerava tvoj život u svim značajnim trenucima. Nisam se uvijek slagao s njim, pa ipak je u mom životu najviše značio od svih suvremenih mislilaca. Nitko u mojoj domovini i u svijetu nije po mom mišljenju pravilnije pisao i uvjerljivije živio od njega, Mouniera. Bijaše zapravo posljednji i najbliži član rodoslovnog utjecaja koji seže daleko unatrag i kojega je na početku stoljeća najizrazitije izvodio Charles Peguy: otklanjanje novca i uzdizanje siromaštva, novi odnos između vremenitosti i nadprirodnosti, središnje značenje inkarnacije za čovjekov moralni i vjerski život, zauzetost za razvoj povijesti, što je ujedno omogućavanje otkupljenja. Mounier je stvorio personalizam, međutim to za njega ne bijaše filozofski sustav, već sredstvo za buđenje čovjeka i za vraćanje čovjeka sebi samome i svome bližnjemu. Za razliku od Peguya Mounier ne bijaše protivnik modernog svijeta, zato njegova glavna i neprestano aktualna zadaća bijaše izvršenje prijeloma između kršćanskog reda i postojećeg društvenog nereda, kako je to najavio već u prvom broju svog časopisa. Navješćivao je svoje poslanje: materijalni i tjelesni život, slobodno vrijeme, duhovni život, umjetničku izobrazbu, pjesnički dijalog sa svijetom, dijalog s bližnjim, dijalog s Bogom. Upravo zbog toga bio je od početka do kraja svog javnog života društveni revolucionar, politički ljevičar, ali nikada marksist. Bio je prije svega radikalan duh: »Revolucija kojoj neće slijediti preoblikovanje čovjeka umrijet će vlastitom smrću«. Za njega proleter zbog svog dijalektičkog položaja nije još novi čovjek, industrijsku revoluciju i tehniku treba svladati s novim čovjekom. Stoga je zamjerao marksizmu što je preuzeo i zanemario neke tehnološke, sociološke, psihološke i duhovne pojave u čovjeku. Držao je da se pojam napretka nadovezuje neposredno na kršćanstvo, očišćeno od individualizma i pesimizma. Bio je uvjeren da je transcendenciju nemoguće odijeliti od imanencije bez kazni, da je vječnost i sadašnjost jedinstvena stvarnost. Povezivao je napredno i spasiteljsko stajalište te ga svojim sjajnim polemikama branio zdesna i slijeva. Bio je animator kakvih Francuzi nemaju mnogo, njegova misao bijaše odgojiteljska, nikad sustavna. Zato nije nikad ni htio iskonstruirati svoj sustav te se uloviti u utopijskom programu. Možda mi je baš zbog toga bio najdražim uzorom.

21. ožujka 1955.

Kad se spuštala noć i oči mi se razbistriše za unutarnje zrenje upitah se: Koje su moje glavne spoznaje?

Odgovorih samome sebi: Došao sam do spoznaje da za mene nema više ništa novoga na zemlji. Ništa opasno i zagonetno ne može više ugroziti moj duh. Ništa od svega što sam vidio, čuo, doživio i doumio nije moglo zanijekati moj pogled na svijet. Kao što me rat nije mogao duhovno uništiti, tako me dodir s iskrenom golotinjom Zapada nije mogao omamiti. Ostajem što jesam.

Preveo: Božidar Brezinščak Bagola

Alojz BULJAN

Moje selo

Moje selo ima bezbroj imena
svi mu ime spominju
jedni se hvale kako ga čiste od ljudi
od imena njegova
drugi plaču kako glasa od njega nemaju
ima i onih trećih
koji sve znaju o mome selu
da li će oni drugima moći reći
ono što ih boli.

Moje selo ima bezbroj imena
zovu ga Ponjir, Pudin Han,
zovu ga Velagići, Vojići, Ramići...

a možda i u njemu
i sada netko užasnut viče
mene, mene, Gospodine!

Odlazak

Molitva
kroz ruke kaplje nebo
pregršt vode krštenja
čelom dotakni hlad
ostavljam križni put
i zvono
i grad

Hrvatski jezik

Naučio sam te
od majke seljanke
u selu
bijelu.

U gradu bi mi se
djeca smijala
zbog tebe
a ja sam
s ponosom
gledao sebe.

Kasnije te vlast
iz škola ganjala,
a šačica pjesnika
o tebi sanjala.

Zbog tebe su neki
i u tamnici bili
jer ljubav prema tebi
nisu krili.

Jeziče hrvatski,
zajedno s nama,
slobodan si sada
i u budućnost kreći
s bogatstvom
svojih zlatnih riječi.

Onkraj ljudi?

Bablja sunca
ponad sivocrne pustoline.
Stablasto-
visoka misao
grabi se za svjetlosni trag: još je
pjevati pjesama onkraj
ljudi.

(Paul Celan: Mijena daha; prevela Truda Stamać)

Pjesnik Paul Celan ima pravo: još ima pjesama za pjevanje i bit će ih sve dok se stablasto visoka ljudska misao iz dubina bića nezadrživom potrebom izraza, koja je dio opće potrebe za smislom, grabi za putokaz svjetlosna traga. Dok na svijetu bude ljudskog senzibiliteta, uvida, traženja neprolaznih vrijednosti i bitnih slika postojanja, bit će pjesama i neutažive potrebe za pjevanjem, ali možda ipak... onkraj ljudi? Dolazi li vrijeme kad nitko za taj pjev neće mariti, niti će ga trebati, nesmiljeno vrijeme pustinjske tišine srca, kroz koju će šumjeti samo pusta, ravnodušna tehnologija, informacije i poriv za zabavom?

Premda više gotovo nijedan izdavač u nas ne želi objaviti ne samo knjigu pjesama već ni bilo kakvu knjigu, osim prijevoda često posve bezvrijednih bestselera, priručnika, ili pak trenutnih, »aktualnih« tema »koje idu«, ipak često govorimo o prijekoj potrebi duhovne obnove. No bez najdubljih izraza bića (ili duha) nema i ne može biti nikakve duhovne (a ni kulturne, jer one su nerazdvojno povezane) obnove.

Gore navedenu pjesmu napisao je pjesnik koji je u pedesetoj godini života počinio samoubojstvo skokom u rijeku. Hoće li mutni brzaci sve površnijeg doba u kojemu ljudi kao da više nemaju dubljih težnji, a osjećaju i sve veću averziju prema razmišljanju, uskoro odnijeti i utopiti cijelu poeziju? Štoviše, nose li je već i utapaju?

Kao da više ne vrijedi teza Benedetta Crocea da posebno nadareni pisci trebaju isto takvu publiku, to jest da su genij i ukus identični. Uvijek će biti nadarenosti i nadahnuća – ali što je s ukusom? Postoje li još nadareni čitatelji? Misaoni ljudi koji doista duboko osjećaju i zadovoljavaju se samo onim bitnim sve su usamljeniji, izumiru, a za duh ne postoje čak niti nekakvi rezervati. Dubine bića i bit naših osjećaja, vjerovanja i slutnji ionako je vrlo teško, gotovo nemoguće izraziti, a kad posebno nadareni ljudi poslije dugog, mukotrpna traženja, kojemu često žrtvuju i dobar dio života, pronađu prave riječi i slike čija zvučna evokativnost dopire do dubina drugih bića i može im pomoći u njihovim traženjima, tih drugih više nema, jer sve je opustošeno beznadnom površnošću, hladnoćom i pohlepom. Zlato što ga je pjesnik pronašao uzaludno je u pustinji duha i sveopćem pomanjkanju senzibiliteta, pa on

uviđa da je zapravo promašio svoj život, rasipajući ga na ono što nitko ne razumije i ne cijeni. Nekad je rasipati život značilo upravo obratno: gubiti vrijeme i osjećaj za prave vrijednosti u ispraznoj trci za materijalnim, ili za površnim zabavama, a danas se (zastrašujuće li ironije!) rasipanjem života smatra potraga za duhovnim vrijednostima i za najdubljim izrazom bića.

Danas svaki imalo pametniji izdavač zna da je objavljivanje pjesama puki gubitak i zato poslovna glupost, pa bile te pjesme i iznimno uspjeli rezultat istinskoga, dugoga i doista duboka traženja. Sve više govorimo o tržišnoj ekonomiji, ali koliko na tržištu vrijede duh, duhovnost, nadarenost, pravi osjećaji ili snažno nadahnuće? Čovjek koji sve to posjeduje danas je posve beskoristan i zato promašen.

Doista, još ima pjesama za pjevanje, ali hoće li pjesnik morati stvarati ne samo u samoći, nego ni za koga, hoće li morati živjeti i raditi (jer za njega je to isto) onkraj ljudi? Onkraj mnoštva sigurno da – uostalom, tako je uvijek i bilo – no srećom, uvijek će postojati posebne osobe koje ne mogu bez glazbe uvida u najsjajnije i najbitnije slike života i bez odjeka Tajne u stihovima, jer znaju da bez toga posvuda pretežu hladnoća, površnost, plitkost i uzaludnost.

Ipak, koliko je takvih, našem samotnom pjesniku srodnih bića i gdje su? On to ne zna, jer možda ih oko njega uopće nema, pa za koga onda iz mutnih bujica postojanja uporno ispire gorko zlato stihova? »Za sebe, za sebe! Da, ja cvjetam sama«, prkosno klikće Mallarmeova Herodijada, a upravo Mallarme može biti uzor pjesnicima, jer je, unatoč neshvaćenosti, u sivoj, gotovo redovničkoj samoći nepokolebljivo tražio ono najizvornije i najsvježije u izrazu, jedinstveni, samo njegov zvuk, pa iako su mu pjesme razmjerno malobrojne (sve stanu u jednu jedinu zbirku), svaka je poput dijamanta izbrušena dugo traženim i pronađenim riječima i slikama koje, nalik na čarobne formule, kristalno odzvanjaju u biću senzitivna čitatelja, a u njima nema ničeg suvišnog, nespretnog ili banalnog. Ipak, Mallarme nije dočekao da tu jedinu zbirku za života vidi objavljenu.

No može se postaviti pitanje čemu ta uporna, herojska (a jalova?) požrtvovnost pjesnika? Koliko on zapravo gubi u svojim usamljenim, makar kako dragocjenim traženjima »onkraj ljudi« i njihovih sebičnih, plitkih interesa? Ima li smisla posve po strani, dragovoljno i nužno izoliran, u gotovo potpunoj samoći i tišini, nepokolebljivom upornošću graditi nešto tako zahtjevno, što zanima samo mali broj ljudi – jer daleko nadilazi razumijevanje većine – i za što će pjesnik možda (ali samo možda!) biti nagrađen u budućnosti, kad ga više neće biti? Drugim riječima: ima li potraga za smislom uopće smisla?

Srećom po ljudsku misao, senzibilitet i kulturu, pjesnik se ne pita »čemu?«, kao što se ne pita ni koliko ga stoji taj napor, jer ne radi iz koristi. On doista i jest svojevrsni heroj, a postojanje mu je uzor, utjeha, ohrabrenje i podrška drugima, isto tako rijetkima, izabranima i zauzetima koji poslije njega dolaze istim, teškim, uskim, samotnim, ali stvaralačkim, izgrađujućim, pa zato nužnim i duboko smislenim putem.

Makar s kakvim se teškoćama, nerazumijevanjem i nezainteresiranošću sučeljavao, pravi pjesnik ipak nikako ne može bez izražavanja onog najdubljeg u sebi i to je dobro, jer znači da pravo pjesništvo neće i ne može nestati ni u najnepovoljnijim prilikama (ili bolje neprilikama), čak ni ako se pjesnik teško razočara prazninom, zavišću, zlobom i tupošću onih oko njega, kao i podmetanjima, prešućivanjem, nemogućnošću objavljivanja itd. Onaj pravi, neprocjenjivo dragocjeni unutrašnji

svijet doista nadahnuta umjetnika raste i uspjeva, makar i u okolnoj pustinji. Pokušati spoznati svrhu svega, bit, smisao i prave vrijednosti svog postojanja i svijeta, a onda sve to nastojati što promišljenije, izvornije i sažetije izraziti, znači izgubiti svijet, njegova površna zadovoljstva, zabave i većinu blagodati koje pruža, jer u tom se traženju moramo odreći svega površnog (a i nije riječ o tome da se *moramo* odreći, nego neizbježno uviđamo nedovoljnost, prolaznost i ispraznost, pa nas ništa plitko više ne privlači). No premda time gubimo svijet, određeni ljudi ne mogu bez najdubljeg traženja koje, zapravo, vodi u izolaciju. S druge strane, »predati« se svijetu, slijepo »zaroniti« u njegove šarene prividе također znači izgubiti ga, jer bez svijesti, spoznaje, uvida i čvrstih principa koji nas vode nismo ništa i ništa što radimo i posjedujemo nije doista vrijedno.

A na putu do spoznaje (i izraza) onoga što je u dubini, sve nam se jasnije razotkrivaju glupost, predrasude, krive predodžbe, ograničenost i malešnost većine ljudi oko nas, površnost većine odnosa i ispraznost većine težnji. Što se više penjemo, bolje vidimo nizine. Zato postajemo »neprikladni« za ovaj svijet, neprilagođeni svagdašnjem životu, pa čak i odbačeni, neka vrst dragovoljnih izgnanika. Javlja se opasnost da malo tko razumije naše traženje i čežnje, pa i ono što izražavamo u svojim djelima, jer mnoge smo ostavili za sobom, »s one strane« i zašli smo kamo nas malo tko može slijediti – »onkraj ljudi«. »Tko povećava znanje, povećava bol«, tvrdi biblijski Propovjednik, a veliki, samotni tražitelj najpreciznijega izraza, Paul Valéry, poručuje:

...a onda ću se ja još više smračiti
i vi ćete me ostaviti
na mom putu
i ja ću vas ostaviti...

I ti stihovi ukazuju na beskompromisnost u traženju najvrednijeg, bitnog u sebi i svojim mogućnostima, onoga što može pretočiti u najbolji izraz. Pritom se pjesnik ne obazire na ukus (ili pomanjkanje ukusa) »široke publike«, na ono pomodno, kratkotrajno, iskonstruirano kako bi bilo trenutno uspješno. On tako ne postupa iz nekog »elitizma«, tvrdoglavosti, uobraženosti ili prezira prema čitatelju, nego baš obratno, kako bi čitatelju pružio trajnu vrijednost. Zato hrabro i samozatajno istražuje ono najplodnije i najčistije u srcu i spoznajama, ne zadovoljavajući se beznačajnim ni polovičnim, jer vjeruje da tako dospijeva do univerzalno vrijednog, do najboljeg i najplemenitijeg u svim srcima, u biću svakog senzitivnoga, misaona pojedinca (a samo ga takav čitatelj zanima), koji se ne gubi u pukim, makar kako privlačnim, ali uzaludnim prividima i banalnostima, na štetu svog (i ljudskog) duha. Pjesnik se, paradoksalno, udaljuje od ljudi baš zato da bi ga svjesni, senzitivni pojedinac (što znači – jedini pravi čovjek) mogao tim bolje slijediti, pronalazeći odsjaje sklada i punoće u ispraznosti svijeta. A tu je punoću teško postići, pa tu može biti vrlo malo kompromisa s neplodnom površnošću.

Pisac mora biti zahtjevan, jer se, ako je doista nadaren, često približava onome što je neizrazivo, ili je barem vrlo teško prenijeti, ali se najdublje tiče čovjekove unutrašnjosti. »Budalaština je sve što se može napisati«, ustvrdio je Paul Valéry. »Što nije neizrazivo nema nikakve važnosti«. Kao čitatelja, dakle, a pogotovo kao pisca, zaista me zanima samo ono što mi na nov način osvjetljuje ili objašnjava moju unutrašnjost i njezine mogućnosti, ljudski senzibilitet, ili pak pokazuje neku važnu

stranu kaotična, naizgled besmislena svijeta i tu nalazi ohrabrujuću slutnju sklada. Tako stvoreno djelo neće postati bestseler, ali će biti kamen za najvažniju gradnju – zdanja duha.

Da bismo nešto dali drugima, moramo to pronaći u sebi, a da bismo potpuno zadovoljili čitatelje, moramo najprije zadovoljiti sebe i zato je pravi književnik zahtjevan i prema sebi i prema svojoj publici kod koje ne gleda na brojnost. Samo jedan produhovljeni znalac, koji se ne zadovoljava klišeima, ni prozirnom, često škripavom mašinerijom razvikanih, a inferiornih djela, nego se, potaknut onim što mu pisac govori, spušta u sebe, pa možda čak i nastavlja autorovo traženje, razvijajući ga u novim smjerovima, vrijedi više od tisuću površnih čitatelja.

Ako bi netko mladoga i još oduševljena pjesnika upozorio: »Promašit ćeš život, usamljen i neshvaćen na svojim visovima, a neopipljiva i za svakoga osim tebe smiješno beznačajna nagrada bit će ti tek osjećaj ispunjenosti duboko u tebi, osjećaj isto tako samotan kao i ti. Isplati li se to? Vrijedi li tolikog odricanja«?, on bi ipak mogao odgovoriti: »A isplati li se i koliko uopće vrijedi život bez plodnosti i značenja stvaralaštva, potvrde vrijednosti našeg bića«?

Mnogo je puta rečeno: pjesnik naprosto mora pjevati, mora se izražavati kao što potok mora izvirati i teći i to je jedino objašnjenje takve nepokolebljivosti i mnogih inače nerazumljivih žrtava. I u najnepovoljnijim prilikama ljudski glas nastoji i dalje zvučati čisto, osmišljeno i žarko, kako bi skladom nadvladao svijet. Za taj se neuništivi glas može reći (a često se i kaže) da je uzaludan, ali (da ponovno navedemo Celana, s kojim smo i počeli) noćnim nebom našeg postojanja rasprostire »zviježđe koje on /čovjek treba za stanovanje, tu/ među ljudima« (Prozor na kolibi).

Bit umjetnosti je da pokuša govoriti (ili mucati) o bitnom – o smislu i besmislu života, o našoj žeđi za svrhovitošću i ciljem, o tajni našeg doživljavanja svijeta, prirode itd., o Bogu, ljubavi... a kroz svoje slike, metafore, skrivena značenja, simbole i glazbu pjesništvo sve to najsažetije, najizravnije i najpotpunije zahvaća. Zbog toga pjesnik i jest (i uvijek će biti) bitno potreban.

Mladen JURČIĆ

Vjerujem

Vjerujem
u minimum
smisla
– koji je sve.

U iskricu
koja prerasta u vječnost.

Vjerujem
u zrno gorušice.

Jesi

Ti jesi ... ponajprije zato
što ti je u dugoj hladovini djetinjeg poslijepodneva
izvor među sadnicama osjeta
pio toplinu s usana
i jer si u riznici vrta iza kuće, tek na trenutak,
osjetio da tako potpuno jesu ona trešnja
i grm ribizla kraj starog plota
i da tako potpuno jesi s njima,
da jest i da će biti
ta neutaživa strastvenost igara
i jer je šumarak u podne
tako razigrano silazio među ciklame
da je svijet nezadrživo cvjetao
prema nejasnu zahtjevu u peteljci srca.
I ove zime još jesi
zbog nezaboravljenih bliskosti s krošnjama,
bajki koje su, uvezane u ljetne večeri,
urezivale putove k obzoru srca,
a osvojene se šume odronile u te
da se više nikad ne udalje
u baš posve nedostižno.

U dahu ponoći mjesečinasti je pljusak
još neispričanih priča
slutio buduća otiskivanja,
a tisuće je grana potonulo
u listanje iza tvojih vjeđa...

***Jesi** – sada i ovdje,*
ti, u čiji pogled livade, klisure, pučina
još žele ući kao u svetište,
sada i ovdje, jer pjevaš,
unatoč svemu,
osjećaš, vjeruješ, značiš
i uporno, unatoč svemu,
sve jasnije i jasnije
postaješ...

Trpimir MACAN

» Spremnost« 1943. – III.

(bibliografski podlistak)

Snaga i nemoć liberalne Hrvatske

Odredivši tako svoje prošle, sadašnje i buduće neprijatelje, urednici i suradnici *Spremnosti* pisali su o razvitku hrvatske političke misli, njezinoj izvornoj snazi, zastranjivanju, zabludama i slabostima. Ponajviše su to izražavali u člancima o povijesnim osobama.

List je objavio uvodni i zaključni dio predgovora knjizi Blaža Jurišića *Ante Starčević. Izabrani spisi* (1943), zatim politički člančić Ivana Oršanića, nepotpisanu bilješku u rubrici Politički pogledi i novinarski citatni članak Štedimlije. I to bi bilo sve o Starčeviću.[19]

Josip Horvat za Avelina Ćepulića (1820-1869) piše da je »predhodio svojem vremenu nedogmatičnim shvaćanjem politike, širinom vidokruga, dubokom političkom naobrazbom europskoga mjerila, trjeznoćom i točnošću prosuđivanja političkih pojava i njihovih vrjednota. Kad je umro, stekao je najveće priznanje, koje može postići politički čovjek u Hrvatskoj: i politički protivnici priznali su mu umnost i čestitost.«[20]

Božidar Murgić je u povodu 15. obljetnice smrti Aleksandra Horvata napisao članak o njemu i njegovu saborskom govoru 6. VII. 1918. u kojem je dotaknuo i srpski zločin nad hrvatskim vojnicima u Odesi, a Tias Mortigjija je u prigodi 5. godišnjice smrti Živka Bertića pisao o njegovoj političkoj evoluciji, navodeći Bertićeve kritičke poglede na srpsku politiku iz knjižice *Hrvatska politika* (1927). Upozoravajući na njezinu aktualnost Mortigjija se poziva i na Frana Supila, koji je 1893. rekao da hrvatski narod mora pripravan dočekati slom Austro-Ugarske Monarhije, te zaključuje da i sada treba biti pripravan na sve mogućnosti.[21]

Magdić je o Šufflayu pisao kao o misliocu koji je spojio europsko i narodno, jer »izključivi nacionalizam ne predstavlja i ne može predstavljati rješenje« kao što »ne mogu zadovoljiti [ni] kosmopolitska, nadnarodna rješenja«, a Mortigjija ga je isticao kao »izgraditelja naše političke misli i kao najiztaknutijega hrvatskog ideologa europeizma u novijem vremenu« te – kao Magdić – zastupnikom »uzke povezanosti hrvatskog nacionalizma i europeizma«.[22]

Kapitulacija Italije i sjedinjenje Dalmacije pružili su priliku da se sjete Ante Trumbića. To su učinili uredništvo, Mortigjija i Filip Lukas. Uredništvo mu je priznalo čuvanje zemljišne cjelovitosti Hrvatske, što mu nije uspjelo između srpskog i talijanskog imperijalizma te zbog unutrašnjih hrvatskih slabosti. Mortigjija ga naziva »u novijem vremenu najizrazitijim borcem za cjelokupnost hrvatskog narodnog područja«, »posljednjim od stare garde boraca za sjedinjenje dalmatinske i posavske Hrvatske, velikim zatočnikom cjelovitosti hrvatske zemlje i naroda«, koji je

suprotstavljao »talijanskom imperialističkom iredentizmu najjače snage svojega naroda, hrvatsko živo i poviestno državno pravo«. Naglašuje kako je Trumbić nakon 1918. »htio postići barem zemljištnu povezanost Hrvatske« u vrijeme kada je srpsko državno vodstvo realizirajući velikosrpski program »prepuštalo nas Talijanima i tako nas oslabljivalo«, pa je »u više nego li u nejednakoj borbi uspio, da zahtjeve utanačenja 'Londonskog pakta' (1915.) svede na granice Rapalla (1920.). A nekadašnji njegov zastupnički drug, Poglavnik dr. Ante Pavelić, kao državni poglavar poslije težkih iskušenja i samopriegora oslobađa Hrvatsku silom nametnutih 'Rimskih ugovora' iz god. 1941., obezsnažuje i rapallske granice.« Njegovo je pak ime, napose nakon druge okupacije jadranske Hrvatske i nametnutih Rimskih ugovora, »postalo znamenom našeg prosvjeda protiv novog izražaja stoljetnog neprijatelja s druge strane Jadrana, znamenom naše odlučnosti, da uložimo sve snage i da se poslužimo svim sredstvima, kako bi uzpostavili cjelovitost Hrvatske.« Lukas je u svom povećem tekstu više govorio o prilikama nego li o naslovniku.[23]

Iznoseći vlastite uspomene na Trumbića, Lukas piše kako nije bio revolucionarac, da je bio katolik, konzervativac i optimist, »izraziti dinarski tip dalmatinsko-hrvatske simbioze, dok su mu duhovne značajke čisto hrvatske«, ukorijenjen u seljačkoj podlozi i borac za slobodu i nezavisnost hrvatskoga naroda. Dotiče glavna poglavlja iz Trumbićeva političkoga djelovanja od 1903, napose se zadržavajući na njegovoj ratnoj i poratnoj fazi. Kaže da u emigraciji počinje »ona gigantska borba, da se spasu hrvatske zemlje od komadanja« između Italije i Srbije, a da je Rapallskim ugovorom bio »londonski ugovor pokopan, a Dalmacija spasena našem narodu, osim Zadra i Lastova, dok su Istra i neke slovenačke zemlje ostale u okviru Italije«. On kaže da je Rapalla bio svjestan i Trumbić, a njegovo popuštanje još od Krfa Lukas opravdava općom frazom o vođenju politike i potrebom da što više hrvatskih zemalja i naroda ostane na okupu, u jednoj državi i izvan talijanske vlasti. U Kraljevini SHS »započinje treća faza Trumbićeva razvoja, u kome se očituje njegovo razočaranje s djelovanjem Srba u novo stvorenoj državi, i njegov povratak na narodnu hrvatsku individualnost«. Boreći se za ravnopravnost Hrvata i za federalistički poredak »Trumbić se vraća na ideju slobode i nezavisnosti hrvatskih zemalja u duhu nauke Ante Starčevića«. Lukas zaključuje: »Svi javni kao i privatni potezi njegova života, kao i svako njegovo djelo sastavni su dielovi jedne posve usklađene ličnosti, koja se izrađivala na osnovi krvnog naslieđa, narodne predaje i ideala, sredine svoga rođenja, kao i suvremenih ideja i težnja, a onda također i izvan njega, kao duh vremena«. Lukas kaže da Trumbića nisu vodili sebični interesi i osobne ambicije, već da su motivi uvijek bili opće dobro i narodni interes te da »na koncu života nije ništa drugo ostavio, već svoje pošteno ime i svoj neizbrisivi potez u našoj poviesti«.

Lukas je usput dotaknuo noviju srpsko-talijansku suradnju, napose u II. svjetskom ratu kada su Srbi »kao oruđe Talijana vršili najgora zločinstva nad Hrvatima u Dalmaciji, pa zajedno s njima ubijali svećenike, nevinu djecu i žene«, kada su Talijani »makiavelistički, a nekršćanski onako strašno postupali s našim narodom u toj zemlji, da se ni u kolonialnoj politici europskih naroda u barbarskim zemljama takav postupak ne pamti«.

Magdić je pak pisao o negativnu utjecaju liberalizma na hrvatsku politiku u doba kada je u Srbiji prevrat 1903. snažno potaknuo velikosrpsku misao: »Ta velikosrbska politička misao toliko se uspjela prilagoditi europskoj liberalnoj stvarnosti, da nas-

koro u okviru ondašnjeg hrvatskog zbivanja nije bila moguća nikakva stvarna oporba protiv te misli, osobito onda, kada se pojavila pod krinkom Skerlićeva 'jugoslavenstva'. Spoj između liberalnog 'naprednjačtva' i Skerlićeva 'jugoslavenstva' dao je formulu, kojoj liberalna Hrvatska nije odoljela«. Hrvatstvo postaje nazadno, reakcionarno i hrvatski se nacionalizam etiketira kao »konzervativni separatizam« u suprotnosti s tendencijama općeg razvitka. Godina 1918. slavlje je velikosrpske 1903. i vrijeme najveće krize hrvatstva, ali i početak hrvatske političke renesanse. Unutar preporodnoga hrvatskog seljačkog pokreta ipak je putem inteligencije djelovao liberalizam, i intelektualno vodstvo vodi sporazumima. Hrvatska pak politička misao potpuno se, odbacujući liberalizam, razvila u ustaškom pokretu.[24]

Seljački pokret i njegov vođa Stjepan Radić i 1943. zaokupljao je pozornost pisaca u *Spremnosti*. Ponavljajući da je Radić obilježio čitavo desetljeće hrvatskoga političkog života (1918-1928), Mortigjija piše da je tada »izgrađen zadnji, zaključni stupanj u oblikovanju Hrvatstva kao moderne nacije« i ističe:

»Na prvom je mjestu u ovom pogledu unutarnji osjećaj jedinstva narodnog bića, organska sviestna povezanost hrvatskog čovjeka i zemlje od Drave do Jadrana, od Drine do alpinskih obronaka. U zaključenju ovog razvojnog procesa je Stjepan Radić odigrao odlučnu ulogu, što se odvijalo u najužoj vezi s konačnim određenjem i oživotvorenjem pojma hrvatskog političkog naroda. Radić je proširio ovaj pojam do najširih granica, do međa našeg suvremenog i poviestnog životnog prostora obuhvativši i politički aktiviravši cjelokupno hrvatsko seljačtvo, najveći i pretežni dio naše narodne zajednice, koji u staroj predratnoj građanskoj mal ne još polufeudalnoj Hrvatskoj nije mogao doći do rieči i utjecaja, javnog očitovanja. Time je stvorena čvrstoća i stalnost u našem javnom političkom životu [...] Radić je [...] nakon prevrata učinio nosiocima narodno-političke borbe najšire i najbrojnije slojeve, seljačtvo, čitav hrvatski narod. Time je prirođeni dobrim dielom latentni osjećaj jedinstva i suosjećaja došao do razine sviestne povezanosti. Stjepan Radić je okupio narod svih krajeva, po prvi put u poviesti, oko jedne misli i određene težnje, oko jednog vodstva i središta. Time su stvarno dokrajčena pokrajinska razlikovanja i regionalni partikularizmi, podržavani različitim državno-pravnim položajem naših zemalja kao rezultata peripetija prošlosti. Hrvatski čovjek iz svih naših krajeva, širom hrvatskih zemalja – zajednički upire poglede u svoje središte i svoga vođu, u Zagreb i Stjepana Radića. Čvrsto je uzpostavljena cjelovitost (integritet) Hrvatstva. Ne samo duhovna, nego i zemljišna povezanost«.

Mortigjija uočava da se nakon Prvoga svjetskog rata gotovo čitavo hrvatsko područje našlo u jednoj državi (»zajednički u podložnosti«), u čemu vidi zasluge Ante Trumbića, »neumornog borca za zemljištnu cjelokupnost Hrvatske iz vremena prije i poslije 1918«, i dovoljno širok okvir u kojemu je Radić mogao povesti »prvi dio oslobodilačke borbe za slobodu i državnu nezavisnost«. U njoj je izcrpio »sve mogućnosti i sva sredstva« koja su mu bila na raspolaganju u formalnom jugoslavenskom demokratsko-parlamentarnom sustavu, a na njegovu je borbu Beograd odgovorio atentatom. Tim je zločinom zaključeno prvo razdoblje »oslobodilačke borbe protiv srbske okupacije«, a nove su prilike tražile nove metode, tj. »radikaliziranje i revolucioniranje hrvatske narodne borbe«. Tome je pridonijela i Radićeva politička oporuka, put nacionalistički i revolucionarni, o prekidu s Beogradom, koji je realiziralo ustaštvo. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj je pak »etničko-duhovna cjelovitost Hrvatstva [...] dobila najjače temelje«.[25]

Magdić je negirao klasnu, staleško usmjerenost Radićeva pokreta. Tvrdio je da je Radić »uviek želio voditi stranku s obće narodnim značajem«, a »naglašavanje seljačkih elemenata i odnosne ideologije imalo je više značenje podcrtavanja pravog izvora narodne snage i zauzimanja stava prema tuđinskim ideološkim utjecajima«. Kako nije bio građanska stranka »kamuflirana seljačkim imenom«, Radićev pokret je došao u prvi politički plan za opće krize građanske Hrvatske do 1918, kojoj je pridonio i Prvi svjetski rat, i od njegova govora 24. studenog 1918. počinje »novo oblikovanje političkih snaga u Hrvatskoj«.

Stoga su Radićeve zasluge što je Hrvatsku, koja je 1918. bila u potpunom političkom rasulu, izveo iz krize, što je uklonio mogućnost liberalno-građanske rascjepkanosti i shvaćanje da političar mora biti građanski tip, što je izgradio organizaciju koja je preuzela odgovornost za politiku i dala podlogu za okupljanje hrvatskih narodnih redova te što ju je držao sveobuhvatnim narodnim pokretom a ne samo jakom strankom, zatim što je politički sjedinio Hrvate »od Zemuna od Jadranskog mora i od Međimurja do Hercegovine« i ostvario sveobuhvatni narodni pokret za borbu proti poretku uspostavljenom u Versaillesu, što je ostvario sklad između nacionalnoga i društvenoga te probio okvire liberalno-kapitalističkoga poretka, ali i spriječio bujanje komunizma u Hrvatskoj (i čuvajući jedinstvo svoga pokreta bujanje ljevice u njemu) te najposlije omogućio prodor novog aktivističkog tipa koji je ponio teret idućega razdoblja i ostvario hrvatsku narodnu samosvojnost.[26]

Hrvatska država europska potreba

U ratu, koji se odvijao sve nepovoljnije za Osovinu, uredništvo je *Spremnosti* sve češće tiskalo članke o budućnosti Hrvatske. Njima se htjelo definirati zemlju i narod, dokazati neophodnost države te pokušati propagandno pripraviti se za skorašnje kobne trenutke.

Mirko Košutić je definirao hrvatski narod kao zajednicu koja je naraštajima »poviestno i sudbinski povezana s određenim svojim zatvorenim životnim prostorom«, koju karakterizira zajedničko podrietlo, sposobnost asimilacije, suradnja onih koji hoće s njom živjeti te na koju utječe životni prostor. U narodno je područje ubrojio Hrvatsku, Dalmaciju, Slavoniju, Srijem, Bosnu i Hercegovinu, a nije spomenuo cijelu Istru ni Bačku.[27]

Ivan Krajač se dosta okušavao u geopolitičkim člancima,[28] a pokušao je raspravljati i o kulturnim osobinama Hrvata.[29] U tome je uz dobra gledišta pokazao dosta povijesnih, političkih pa i nacionalnih predrasuda u slobodnoj esejističkoj kombinatorici podataka i domišljanja.

Zastupao je potrebu recepcije bolje i jače kulture, koja je kao »vrhovni kulturni rezultat u istinu pozitivno načelo života [...] najmjerodavnije kulture, pa je zato mjerodavno za sve narode dotičnog kulturnog pojasa«. Uključivanje u takav krug plodonosno je i u reproduktivnom i u produktivnom pogledu. Oporba pak izražaj je inferiornosti i otvara prostor »negativnim i rušilačkim ideologijama i praktikama (marxizam i boljševizam«), što vodi »takve narode prema konačnoj propasti, te u nemoćno i bezvoljno apatično robstvo prema sviestnom međunarodnom judaizmu, koji je jedina trajna nepromjenjiva konstanta posljednjih nekoliko tisućljeća«.

Drugo mu je polazište da su Hrvati »već u predpoviesti izgrađeni kao gotov narod i da već na početku poviesti nose u sebi glavne bitne elemente, koji objektivno tvore poseban narod«. Oni su jedan od »najstarijih i najranije izgrađenih europskih naroda«, velikih moralnih, organizacijskih, vojničkih i državotvornih osobina. Oni nisu osvajački narod i govore isto tako starim i izgrađenim vlastitim jezikom. Također, tako formirani, posjeduju receptivnu kulturnu sposobnost, asimilacijsku i produktivnu moć. U novoj su pak domovini primali starosjedilačku krv, ali »nisu primili u sebe važniju mješavinu semitske krvi«. Budući da su od početka prožeti zapadnoeuropskom kulturom, u Hrvata kulturna recepcija nije »samo vanjska i formalna, nego je unutarnja i organska asimilacija dotične kulture, a na osnovi ranije već izgrađene vlastite nacionalnosti«. Zbog prožetosti Zapadom Hrvati nisu podlegli istočnjačkim ratnim i ideološkim navalama, a mogli su se uspješno oduprijeti i zapadnjačkim pokušajima denacionalizacije. Uvjet uspješne narodne otpornosti opet je apsolutna vjernost svom vlastitom narodnom biću, prirodi, prodajama, povijesti, kulturi i državnosti, a podloga jesu velike kulturne sposobnosti.

Razloge asimilacijske moći u Hrvata Krajač nalazi opet »u do sada ustanovljenoj kulturnoj sposobnosti Hrvata i njihovoj organičkoj pripadnosti zapadnoj, dakle najvišoj i do danas mjerodavnoj kulturi, koja je hrvatski probavljena i u neku ruku nacionalizirana, stekla svoje vječno građansko pravo na čitavom hrvatskom geopolitičkom području«, zatim u ukorijenjenosti u vlastitom tlu, »vlastitom vitalitetu i u narodnoj žilavosti« te u simpatičnoj hrvatskoj naravi (»blagorodnost, gostoljubivost, idealizam, požrtvovnost, junačtvo, poštenje, držanje vjere i snošljivost, jednako kao i bogatstvo hrvatske zemlje«).

Znatnu ulogu pridaje »neprekinutom nizu velikih, silnih i jakih individua, kakve u sličnim borbama pozna u Europi samo još slavni španjolski narod« (i dodaje da je možda u oba naroda djelovala »i ista starogotska krv«).

Krajač svakako i zaključno ističe povijesnu misiju Hrvata u obrani domovine i Zapada proti Istoku, odakle su dolazile sve prijetnje do suvremene borbe proti srpskom boljševizmu. On tako ističe jedinstvo hrvatskog i europskog duha proti negativnim, rušilačkim, antikulturnim i antietičkim težnjama Istoka od Avara do ortodoksije, židovstva, masonerije, marksizma i boljševizma. Zatim kaže da je hrvatski narod svojom borbom, »na svojoj vječnoj straži na pragu Iztoka stekao pravo na svoj vlastiti život na čitavom svojem historijski i etnički izpunjenom geopolitičkom području«, a svoju misiju Hrvati mogu ostvariti »samo kao podpuno nezavisan narod i država, izključivi gospodar svoje zemlje i njezina bogatstva«.

Kao i Krajač, drugi su također dokazivali hrvatsku pripadnost zapadnjačkom svijetu i odgovornost prema Europi, kojoj su Hrvati predstraža. Članke u tom smislu najčešće je pisao Magdić. [30]

Kako je pak temeljni suvremeni spor »sadržan u neprijateljskom stavu eurazijskog boljševizma prema zapadnjačkom kulturnom krugu« i budući da se Hrvatska bori proti boljševizma, u tome jest značenje hrvatske države i »ona predstavlja vriednost, s kojom se ne smije igrati ni sadanje hrvatsko pokoljenje, ali ni oni, u čijim će rukama ležati sudbina svieta. Hrvatska država predstavlja jednu potrebu zapadnjačkog kulturnog kruga«. Stoga je treba očuvati i razvijati, a za to je potrebna koncentracija svih narodnih snaga, nadvladavanje razlika i pojedinačnih politika. Računalo se i na one na koje je negativno djelovala talijanska okupacija, ali ne i na one koji su bili u službi neprijatelja hrvatske države.

On je, ne spominjući ustaštvo, nastojao učvrstiti njegove pozicije. Pišući o desetljeću nakon prvoga svjetskog rata, kaže da se tada razbuktala misao o hrvatskoj državnoj samosvojnosti, ali »na crti pasivnosti, koja je predstavljala bitnu značajku hrvatske politike«. Taj pasivan tip bio je defenzivan, uporan u obrani, ali nedovoljno dinamičan, prodoran i čvrst, a »vrieme slavenstva i demokracije u Hrvatskoj« nije pogodovalo stvaranju pozitivnoga hrvatskog tipa. Ipak, u tom je desetljeću kroz žrtve beogradskoga nasilja i iskustva pasivne politike, koja je rezultirala ubojstvom Radića, sazrijevao hrvatski politički aktivizam, kojega će predstavnici preuzeti politiku i čvrstim stajalištem steći poštovanje i u inozemstvu. Nakon 1928. taj se tip javio, prelomio s prošlošću i, doduše, pri tome oborio i mnoga dobra svojstva prvašnjega hrvatstva, ali tu nije bilo izbora. Sama se pak baština te politike ne smije proigrati, jer »sa padom tog političkog aktivizma pada i misao hrvatske državnosti«.[31]

Magdić nakon kapitulacije Italije osuđuje njezin imperijalizam i tvrdi da se moderni nacionalizam mora »iz temelja razlikovati od imperialističkog i šovinističkog nacionalizma građanskog demokratskog razdoblja«. On ponovno ističe: »Prikupljanje svih narodnih snaga zahtjev je vremena. Tko se tome ogluši, neprijatelj je naroda i države«. Bitno je obraniti samostalnost i integritet države u pobjedonosnom ratu, a na unutrašnjoj fronti valja dobiti bitku za javno mnijenje.

»Uviek se mora polaziti sa stanovišta – piše on – da hrvatska država danas predstavlja realnost, da je ona ostvarena u jednom politički povoljnom času i da je to uvjetovano našom pozicijom u ovom ratu. [...] Dok se podpuno ne osigura obstanak države, dotle se ne možemo i ne smijemo kretati putevima eksperimentiranja i nekog diplomatiziranja. [...] Mora nam biti jasno, da sva fraziranja stanovitih skupina i pojedinaca o demokraciji, humanizmu, narodnoj vladavini, diktaturi i sl. u vezi s određenjem hrvatstva ne znače ništa, ako kod toga nije zauzet jasan stav prema realnosti narodne države.« Dotaknuvši kapitulaciju Italije i protuustašku propagandu, kaže: »Govorilo se o radnom narodu, slavenstvu, demokraciji, antifašizmu ili čemu drugomu, uviek se ide za tim, da se nanese šteta pravoj hrvatskoj politici. Kada se napada ustaški pokret, onda se ne radi o upućivanju na propuste i pogrješke, koje nužno mora imati svaka ljudska tvorevina, već o želji za kompromitiranjem onog činbenika, koji je u poviestno odlučnom času proveo obnovu hrvatske državnosti i čije postojanje danas predstavlja glavno jamstvo za obstanak države. Kada se vrši kritika 'Rimskih ugovora' iz godine 1941., onda nije u pitanju iskreno povriedeni nacionalni osjećaj, već želja za rušenjem auktoriteta u Hrvatskoj.«[32]

Narodno-obrambeni rat vodi se »na čitavom poviestnom i narodnom području«, na kojemu se održavanje ravnoteže ne može zamisliti bez postojanja jake hrvatske države. Njoj pak, piše uvodničar, mjesto nije na Balkanu nego u Europi: »Uklapanje Hrvatske u balkansku politiku značilo bi samo još jače zamrsiti, i onako već zamršena i izprepletena balkanska pitanja. Značilo bi povezivati balkanska pitanja sa srednjoeuropskim, što bi unielo pometnju u obće europsko zbivanje. Ovakvo gledanje uviek je predstavljalo aksiom hrvatske politike. Koliko god je hrvatska politika u prošlosti bila u svojim pojedinostima neizgrađena, ipak se ona u svojoj bitnosti uviek usmjeravala prema Srednjoj Europi s oslonom na naše primorsko područje, jer je to odgovaralo kako potrebama tako i narodnom osjećaju. Jugoslavenska zabluda [...] predstavljala je u tom pogledu samo epizodu [...] Drina nije nikada predstavljala u sviesti hrvatstva samo neku rieku, već je značila granicu, koja zatvara područje šire od

poviestne Hrvatske. To ne znači, da se Hrvatska zatvara prema balkanskom svietu, već samo činjenicu, da Hrvatska ne pripada Balkanu. To ne znači dalje, da je Hrvatska desinteresirana prema balkanskom zbivanju, već da ona na to zbivanje gleda sa svog stajališta, kao dio Srednje Europe. [...] Hrvatska kao dio Srednje Europe može vršiti blagotvornu ulogu na Balkanu upravo radi svog graničnog položaja. Kao dio Balkana Hrvatska bi bila uvučena u balkanske sukobe, te bi samo uvećala njihov broj, a da ne bi ništa mogla doprinieti njihovom riešavanju [...].« Kako je to i u hrvatskom i u europskom interesu, zato je i u prošlosti i u sadašnjosti potrebna »hrvatska država u punom vrhovničtvu«. Za to snose odgovornost svi pripadnici narodne zajednice. Potrebna je i konstruktivna i dobronamjerna kritika, koja će ići za tim da se »očuvaju i ojačaju postignute tekovine«. Pri tome valja razlikovati »stvarnost narodne države od pogrješaka, koje se izpoljuju u toku njezinog trajanja« i ne treba kritikom pogrešaka zauzimati negativno stajalište prema državi. Stoga se mora svim silama čuvati državu, »izražaj težnja čitavog hrvatskog naroda [...] i odraz međunarodnog stanja«.[33]

O »pogrješkama« ustaškoga režima pokušavalo se pisati i u drugim člancima: »Nije naš ideal, da Hrvatska bude garište i groblje. Naš je ideal, da u Hrvatskoj stvorimo pogodan okvir za harmoničan razvoj hrvatske narodne zajednice kao europskog činbenika. Ali, da bi se to provelo potrebna je suradnja svakog Hrvata. Potrebno je prieći preko svega sitnog, što nas je odvajalo kroz desetljeća. Potrebno je zaboraviti na počinjene pogrješke, koje su možda bile velike i preko kojih se u normalnim vremenima ne bi moglo prelaziti. Ali, danas se mora prelaziti preko svega, da se ne upane u najveću pogrješku, a to je uništenje uvjeta za sretniju budućnost hrvatskog naroda, što predstavlja ne samo našu, već i europsku potrebu. Na potez ruske imperialne politike u Jajcu trebamo dati naš hrvatski odgovor. Taj je u uzpostavi jedinstva svih hrvatskih redova i integralnom okupljanju oko danas najvriednijeg hrvatskog rezultata – naše narodne države«.

Tvrdilo se kako su događaji uvjetovani »našim smještajem na prostoru« a ne pogreškama koje su mogle utjecati samo na intezitet zbivanja, da je i aktivističko pokoljenje »bilo odviše obterećeno baštinom prošlosti«, ali da je ipak obnovilo državnost i učinilo Hrvatsku političkim subjektom te da će povijest dati kritički sud o događajima 1941. i njihovim popratnim pojavama, a da u aktualnom trenutku treba naći način »za uspješno usmjeravanje najširih slojeva narodne zajednice na putu ostvarenja novih vidika«. Na tom je putu »političko jedinstvo hrvatskih redova zahtjev vremena, a i djelotvorni aktivizam svih krugova narodne zajednice.[34]

I Mortigjija je pisao da su »baš nastojanja oko izgradnje jedinstvene svijesti i organizirane djelatnosti predstavljala i predstavljaju prve, temeljne točke nacionalne politike«, da nema razlike između sadržaja pojmova narodno područje, povijesno državno pravo i životni prostor te da je hrvatskom narodu ideal nacionalna država i obrana »ostvarene geografske i etničke individualizacije«.[35]

Suma takvih pogleda izražena je i u uvodniku božićnoga broja.[36]

Koliko su više pisci spominjali državnu i narodnu zajednicu, toliko su manje isticali ustaški pokret, pa je u tome vidljiva razlika između godištâ 1942. i 1943. Dakako, to ne treba dalekosežnije tumačiti. Tjednik je još uvijek ustaški i režimski, ali zbivanja na bojištima 1943. i unutrašnji razvitak upućivali su i urednike i suradnike da složenije razmišljaju.

Dakako, 10. travnja se i dalje ocjenjuje kao »najveći poviestni dan hrvatskoga naroda«,[37] citira se Pavelića o apsolutnim ustaškim zaslugama za uspostavu Nezavisne

Države Hrvatske i za njezino održanje,[38] ili se uvodnički ističe jedinstvenost »suvremene hrvatske politike, kakvu je zacrtao ustaški pokret«.[39] Malo je članaka o ustaškoj organizaciji,[40] a od pojedinaca komemorirani su jedino Jure Francetić i Pero Kojaković.[41] Čović je uz lijepe riječi o poginulom Franceticu i njegovoj žrtvi napao »one žalostne Hrvate, koji su svoju državu shvatili svojom kravom muzarom, u jednome času, kada su karieristi, prevrtljivci, klikaši i laktaši mal ne prekrili obzorje naše suvremene stvarnosti«.

Bilješke

19. B. Jurišić, Lik Otca Domovine, *68*, 1-2.- I. Oršanić, Starčevićev primjer, *53*, 1-2.- Naše narodno evanđelje, *53*, 3 (»Ustaška načela su zadnje, sintetičko poglavlje nauke i programa Otca Domovine«). – S. M. Štedimlija (S. M. Š.), Hrvatstvo ili slavenstvo. Dr. Ante Starčević o misli i politici panslavizma, *68*, 3.
20. J. Horvat, Jedan naš politički realist, *96-97*, 9.
21. B. Murgić, Odesa – hrvatski Katyn. Počelo je 1916. godine: srbski su častnici u Rusiji mučili i ubijali Hrvate, ratne zarobljenike, *63*, 1.-Usp. M. Magdić (M-ć), Šandor Horvat, *63*, 3.- T. Mortigjija (T. M.), Naša 1918. i današnja problematika, *89*, 1-2.
22. M. Magdić, Sudbinsko određenje Hrvatske. Žive snage Šufflayeve baštine, *52*, 2.-T. Mortigjija, Intelektualna obrana Hrvatske, *52*, 3. Tiskana je i crtica sa suđenja Šuffleyu.
23. U., Europska potreba, *89*, 1.-T. Mortigjija (T. M.), U Hrvatskom Pantheonu na Jadranu, *90*, 1.- Isti (m), Aktualan lik Trumbića, *91*, 3.-F. Lukas, Izgradnja jedne ličnosti, *96-97*, 5-6.
24. M. Magdić, Liberalizam i jugoslavenstvo. Uz 40-godišnjicu beogradskog prevrata od 29. svibnja 1903, *66*, 1 i 7.- Isti (M-ć), Hrvati i diktatura 6. siečnja, *73*, 2, pobija srpske tvrdnje da je to bio pokušaj socijalne revolucije i tvrdi da je to bio završetak unutrašnjega političkog obračuna koji je počeo Solunskim procesom i pokušaj izlaska iz krize velikosrpske hegemonije proti glavnoj zapreki, hrvatskoj državnoj misli.
25. T. Mortigjija (M.), Ostvarivanje cjelovitosti Hrvatstva. Prilikom 15. godišnjice smrti Stjepana Radića, *76*, 1.- Isti, Na temeljima narodnog pamćenja, *70*, 1.- Isti (m), Zadnje namjere Stjepana Radića, *70*, 3. U ovom članku Mortigjija traži potvrdu za misao da bi Radić – da je preživio – promijenio svoju politiku. To mu je domišljanje »od velikog zanimanja i značenja ne samo za našu političku poviest, već i za podpunost čvrstoće temelja naših suvremenih nastojanja«. Potvrdu je našao u članku Ivana Krajača, »suradnika Radića na gospodarsko-trgovačkim pitanjima«, »Dvije političke sinteze (*Hrvatska revija*, 1938. br. 11. proširen u *Hrvatskom narodu*, 20. VI. 1943). u njemu je Krajač opisao svoj razgovor s Radićem »u njegovoj kući u Hercegovačkoj ulici u Zagrebu nekoliko dana prije smrti«. Tada je, navodno, Radić rekao Krajaču da čim ozdravi mora reformirati svoju politiku: »Moramo na prvom mjestu napustiti naš dosadašnji pacifizam, jer to ne vodi do uspjeha pogotovo gdje protivnik nastupa s drugim sredstvima« te prihvatiti borbu »s jednako jakim sredstvima« što vodi do uspjeha, a »ne pasivnost, koju tumače kao našu slabost i nesposobnost«. Uz to treba reformirati i odnos prema ideji slavenstva i osloniti se na sve staleže. Prema Krajaču, Radić je tada izjavio: »U Beogradu nemamo uobće što više tražiti«. U proširenom članku Krajač je dodao da mu je Radić rekao da će čim ozdravi s hrvatskim zastupstvom emigrirati, rasporediti se po prijestolnicama i djelovati te: »ne ćemo se natrag vratiti nego samo u slobodnu i nezavisnu državu Hrvatsku«. Iz toga Mortigjija zaključuje o ispravnoj orijentaciji Pavelića, koji je pošao naumljenim putem S. Radića, vođe i učitelja hrvatskoga naroda. – U potvrdu navodi i pismo Miška Račana, seljaka iz Velikih Zdenaca, bivšeg narodnog zastupnika HSS, tadašnjega člana Hrvatskog državnog sabora i doglavnika, u kojemu se ovaj sjeća da je nakon zbora Seljačko-demokratske koalicije u Dubrovniku 1928. Radić u vlaku za Beograd izjavio kako će morati mijenjati svoje stajalište o slavenstvu [u], »Moramo u cielosti mienjati«, *75*, 3). – *Spremnost* (*77*, 3) je iz *Hrvatskoga naroda* od 8. VIII. 1943. prenijela dio članka Krešimira Devčića, bivšega urednika *Narodnoga vala*, kojemu je Radić navodno davao ove smjernice: »1. Ništa više sa Srbijom. 2. O Jugoslaviji i jugoslavenstvu nema ni govora. 3. Ante Starčević je imao pravo. 4. Nakon ovog strašnog zločina sviest nas ne može siliti, da smo i dalje u tom družtvu, nego nam mora priznati našu vlastitu državu. 5. Hrvatska državna samostalnost i nezavisnost temelj je naše daljnje politike«.

26. M. Magdić, Poviestna zasluga Stjepana Radića, *76*, 2. Magdić kaže da je Radić gradio na pravaštvu, koje pak radi ondašnje liberalne raskorijenjenosti nije postalo širokim pokretom.
27. M. Košutić, Naš narodno-životni prostor, *96-97*, 10.
28. I. Krajač, Zagreb s gledišta geopolitike, *55*, 2: članak se nastavlja pod naslovom Naša geopolitička pitanja, *56*, 8, *57*,8 i *64*, 6 (poglavlja: Smještaj i položaj Zagreba, Hrvatsko međurječje i njegovo središte, Posebnost hrvatskog geopolitičkog položaja, Na zglobnom položaju obiju glavnih osi hrvatskog geopolitičkog područja, Središtnje područje hrvatskog petorječja, Ključni prometni položaj. Prometne koordinate središta hrvatskog petorječja, Vitalitet osnovan na prometu, Zaključak). – Isti, Balkan, Hrvati i susjedi. Međusobni geopolitički odnosi i naša samosvojnost, *79*, 2, *80*, 2, *81*, 7, *82*, 4, *83*, 6, *86*, 2, *87*, 2, *88*, 2, *89*, 2, – Isti, Boka Kotorska. Suvremena geopolitička razmatranja, *96-97*, 7-8. Argumentira strateško, prometno i političko značenje Boke dokazujući da ona ima biti u sastavu hrvatske države, da ni Crna Gora ni Srbija ne mogu ispuniti njezinu pomorsku funkciju. – O Krajačevoj studiji *Važnost Senja kao prirodnog središta Hrvatskog primorja i zaleđa* pisao je P. *Tijan* (pt). Geopolitička studija o Senju, *71*, 11.-N. A., More kao kulturni i državnotvorni čimbenik, *81*, 7, *82* 6, *83*, 6, *84*, 7, *85*, 6, *89*, 6, *90*, 6, *91*, 6, *92*, 6, *93*, 7-8, *94*, 7-8 i *95*, 7. – F. Lukas, Središnja hrvatska zemlja prije i sada, *58*, 3, (prenose završetak njegove studije »Bosna i Hercegovina u geopolitičkom pogledu«, Sarajevo 1942).
29. I. Krajač, Kulturna sposobnost Hrvata. Na izvorima naše samosvojnosti, rasnog sastava i državotvornih vrlina, *67*, 9: Kulturna recepcija Hrvata. Zašto u našoj sredini nije bilo i nema vlastitih protukulturnih, protukršćanskih i protueuropskih teorija i pokreta, *72* 9: Naše kulturno stvaranje i suradnja. Hrvati su već u svojoj predpovijesti bili predodređeni za organsko sudjelovanje u kasnijoj europskoj kulturi, *75*, 9: Asimilatorska snaga Hrvata, *78*, 1-2: Kulturne specifičnosti Hrvata. Bogatstvo neposrednih kulturnih utjecaja i doticaja s temeljnim mediteranskim kulturama, *94*, 9: Kulturni individualizam Hrvata. Jasno izražena povezanost i jedinstvo s europskim duhom, *95*, 9.
30. M. Magdić (Verus), Sudbinsko određenje Hrvatske, *78*, 3: Temeljni zadatak našeg vremena, *79*, 1-2: Zadatci sadašnjeg časa, *81*, 1-2.-Dok Magdić nije izrazito definirao svoj europski krug, Ivan Krajač, Njemačka i Hrvatska, *85*, 1-2, kao konstantu izgradnje »arijske Europe« vidi njemačko-hrvatsku osovinu i u njoj »os rezistencije Europe«.
31. M. Magdić, Dozrievanje hrvatskog političkog aktivizma. Vrieme prieloma 1918-1928., *70*, 2.
32. M. Magdić, Zadatak vremena, *82*, 1: Potreba političkog realizma, *83*, 1-2. U članku Ur, Određenost i jasnoća, *93*, 1, brani se ustaški pokret kao državotvoran. – Jedinstvo hrvatskih muslimana i katolika napose se naglašivalo, njihovu smošljivost i suradnju zahtijevalo. Smisao toga jesu i vijesti i komentari u povodu posjeta Hrvatskoj velikoga muftija jeruzalemskoga Muhameda Emina el Husejnija ili istupi ustaških dužnosnika: M. H. (Muhamed Hadžijahić)., Muhamed Emin el Husejni. Veliki muftija jeruzalemski o Hrvatima, *61*, 1. M. Fišter, Arapski sviet i Hrvati muslimani, *63*, 1-2. – Colin Ross, Most prema Iztoku, *67*, 1-2. – I. Bogdan (ib), Hrvati muslimani za vrieme Jugoslavije, *65*, 3 (govor V. Vrančića u Banjoj Luci 16. V. 1943, u kojem pozitivno ocjenjuje Jugoslavensku muslimansku organizaciju).
33. U., Europska potreba. Jaka hrvatska država na stoljetnoj straži zapadnjačkog kulturnog i životnog kruga, *91*, 1. – Ur., Pravo mjesto Hrvatske, *90*, 1-2.
34. Ur., Od Moskve do Plive, *94*, 1 (poticaj za prvu rečenicu možda je dobio u pismu čitatelja, koji je tvrdio da je Hrvatska u pravednom obrambenom ratu i da želi pobjednički mir, jer za Hrvate ne bi bio »mir smrti, mir groblja, mir u uništenoj i zbrisanoj Hrvatskoj« (Pravedni rat i pobjednički mir, *90*, 3). – Ur., Magla i određenost, *95*, 1. – V. Rieger je neprijateljskom proglasio krilaticu »ustaše su svemu krive«, ali tvrdi da tako misle i oni koji nisu neprijatelji, pa čak i neki prijatelji. On odbacuje da su ustaše krivi za četničku i partizansku gerilu, navodi ustašku borbu, zasluge za državu i žrtve, a za sve optužuje talijanske generale, njihove štićenike četnike i partizane, te kritizere i protivnike ustaškoga pokreta. Napadao je također defetiste i širitelje lažnih vijesti. U obranu ustaša javljali su se i drugi glasovi. Branilo se ustašku sposobnost, da vode državu, napadalo opurtuniste i karijeriste, osobito one koji su se uvukli u pokret pa iznutra opet »tiše i skrivenije« napadaju. Govorilo je o potrebi radikalne kritike »oblika i ljudi prošlosti« te o potrebi borbe proti »kamufliranih braniča prošlosti« (V. Rieger, Tko je kriv? *90*, 3.-M. Čović, »Politički ljudi«, *52*, 2.- Arb., Mistifikatori. Ustaška revolucionarna kritika mora temeljito analizirati ovakve pojave, *65*, 2.
35. T. Mortigjija (T. M.), Temeljni zahtjev, *88*, 1.
36. Treći Hrvatski Božić. Hrvatska država – najvažnija hrvatska stvarnost, *96-97*, 1.
37. Matija Kovačić, K trećoj godini slobode, *59*, 1.-Usp. Treći Uzkrs u slobodi, *61*, 1.

38. M. Magdić (m-ć), Jedino pod ustaškim imenom, *63*, 3.-Ništa bez Ustaštva, *91*, 3. – Pavelića se citiralo, ali nisu se prenosili čitavi njegovi govori niti ih se opsežno prepričavalo. Publiciralo se njegove fotografije, ali uglavnom kao državnoga poglavara. Usp. npr. *47*, 3, *63*, 3, *64*, 3, *68*, *3*, *78*, 3, *81*, *2*, *91*, 3. Najčešće su objavljivane skupne fotografije (17), rijetko fotoportreti (3) i jednom snimak poprsja koje je izradio kipar R. Ivanković. – Stipe Mosner, Bugarski prievod knjige: Poglavnik je riešio hrvatsko pitanje, *65*, 7. – B. Magdić, Prije dva godišta. Prvi Poglavnikovi dani u domovini, *59*, 3, (citati iz njegova rukopisa – *Poglavnik*).
39. Ur., Jedina politika. Na temelju odgovornosti prema vlastitoj savjesti, Hrvatskoj i Europi, *87*, 1.
40. Ustaški pokret danas i sutra, *88*, 3, zaključno je poglavlje iz knjižice *Ustaški pokret* (Zagreb 1943). - Olga Osterman, Podpunost naše izgradnje. Zadaća Ženske loze ustaškog pokreta, *91*, 3. – Povijesna je bilješka »Politički savez« komunista i ustaša, *57*, 3 (kao i 1942. Javorovim riječima iz 1935. pobijaju ikoju suradnju), a prigodna Janko Skrbin, Prvi totalno državotvorni naraštaj, *59*, 2. – Dojmove s posjeta izaslanstva Ustaškoga sveučilišnog stožera Njemačkoj opisala je Ivona Latković, Današnja hrvatska i njemačka intelektualna mladež, *70* 2.
41. M. Čović, Vitez Francetić, *58*, 1-2. – Karlo Mirth, Iskra ličkog krša. Nekoliko uspomena i sjećanja na Juru viteza Francetića, *58*, 2. – Viktor Živić, Pjesnik hrvatskih legionara. Prilikom godišnjice smrti i izlazka zbirke pjesama ustaše-legionara Pera Kojakovića, *80*, 6. – Stanko Mudrovčić, Hrvatski legionar. Uspomene na najmilijega druga i uzor ustašu-legionara, *51*, 7. – Za Dušni dan općenit nekrolog napisao je Jakov Kostović, Onima, kojih više nema, *88*, 3.

Milan RADIĆ

Nekad i danas

Davno je Zagreb
bio malen i sitan
a danas je velik
i golemi titan.

Dva visoka tornja
drage katedrale
stoljećima zvijezde
gase i pale.

Šenoin grade
i suzo Matoševa,
danas svijet o tebi
govori i pjeva.

Iz dana u dan
niču nove kuće
i u svakoj kuca
mlado srce vruće.

S Griča si, grade,
prešao preko Save
i odsvud nas gledaju
tvoje oči plave.

Ivana RADIĆ

Krijesnice

Nebo je baršun meki
tamnoplave boje,
a dolje u grmlju
krijesnice se roje.

Dragi, mali svjetlaci
darovi noćnih sati,
svjetlucajte u ljeta sparna
i neka se djetinjstvo vrati.

Sitne točkice male,
očice crvene, sjajne,
da li u treptaju vašem
bez riječi govore tajne?

Nebo je baršun meki
s tisuću zvijezda u zraku,
a ovdje krijesnice gore
i svijetle u ljetnom mraku.

Ivan BENAC

Hrvatska u ishodu povijesti

Možda se nikada dosad ljudska povijest nije iskazala u svoj svojoj golotinji, kao sada u slučaju Hrvatske i Vukovara u njoj. I u Bosni i Hercegovini, ali najprije u Hrvatskoj jer je tu zapravo prešla onaj Rubikon zamagljivanja i pretvaranja i otkrila pravo lice. Prije svega mislim na povijest Europe koja, bez obzira na njezino porijeklo, zapravo i jest najautentičnija povijest čovjekova hoda kroz vrijeme: sve ostale povijesti, pritom mislim na razdoblje Srednjeg i Novog Vijeka, ili su posljedica, ili odjek ili oponašanje te povijesti.

Sve ideje, odnosno ideologije kao programatske nositeljice ideja, sva stremljenja ljudi i naroda koja su se javno i potajno začinjala, kuhala, razvijala i tinjala tijekom stoljeća, a posebno u doba osvješćivanja i osamostaljivanja ljudske misli i osobe (posebno u XVIII., XIX, početkom XX stoljeću, doživljujući pritom svoj konačni uspjeh ili fijasko i to najčešće veoma rigidno, u krvi i neviđenom stradanju čovjeka. Stoga se iz povjesne perspektive, bez obzira na pomanjkanje povjesne distance, već sada može reći da je XX. stoljeće ostvarenje nekih čovjekovih snova, ali je najčešće krvavo otriježnjenje od njegovih iluzija. Naše je stoljeće klimaks i na neki način, erupcija dosadašnjih povijesno idejnih tenzija iz njihove pritajnosti i suzdržavanja, na svjetlo dana, gdje su se pokazale na djelu, ogoljene, istinite ili lažne u eksperimentu stvarnosti koja ih odbacuje ili potvrđuje bez milosti i obzira. Sve je u ovom stoljeću postavljeno na stol, sve su se karte otvorile.

Glavne ideje-pokretači u dosadašnjoj povijesti, ekstremno suprotne u svojim tendencijama, koje su »eksplodirale« u pokušaju ostvarenja u ovom stoljeću bile su, s jedne strane, želja neke grupe odnosno naroda za pljačkaškom prevlašću i porobljavanju drugih grupa odnosno naroda te, s druge strane, ideja ljudske solidarnosti i mira u jednakosti i toleranciji, na temelju nacionalne uviđavnosti i ljubavi. Prva proizlazi neposredno iz primarnog nagona za održanjem i prevlašću, često bez ikakve duhovne filtracije, pa bismo je, često dosta uvjetno, mogli nazvati primitivnom: a ako je čisto pljačkaška, s namjerom uništenja protivnika, moramo je nazvati plodom gruba primitivizma. Ona druga uvijek ima barem nastruhe altruističke ljubavi.

(Ta ideja ljubavi bila je *nužna* za izgradnju i usavršavanje čovjekove osobnosti bez koje nije bio moguć nikakav daljnji čovjekov napredak, ni kulturni ni civilizacioni, a najizrazitije i zapravo najimperativnije došla je s kršćanstvom, iako je bilo i ranijih i kasnijih pokušaja, ali ne tako određenih i radikalnih. Naime bila je nužna, jer ratio sa svim svojim razlozima nije bio dovoljno jamstvo da se ljudski usmjere, humaniziraju, emotivni nagoni sebičnosti, jer ti razlozi uvijek su bili utemeljeni na sebičnosti. Štoviše, ratio — koji je zapravo sluga i provedbeno oruđe emotivnih poriva — pomaže ostvarenju sebičnih nagonskih i emotivnih težnji. Stoga je Krist nagonu-emociji grabežne sebičnosti suprotstavio emociju ljubavi među ljudima koja će i razum (ratio) nužno usmjeravati na pronalaženje tolerantne i pravične uskladenosti interesa, što razum nesumnjivo može ako mu je ljubav, a ne mržnja i grabež, emotivni pokretač.

Ratio, naime, sâm po sebi nema sadržaja već pronalazi načine za provedbu emotivnih poriva, kao svog sadržaja, pa je stoga Krist, kao temeljni emocionalni poriv i time glavno jamstvo uljuđena postupanja stavio ljubav nasuprot sebičnosti, koju, dakako, nije ukinuo već samo oplemenio zapovijeću: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe«, što je proglasio vrhovnim zakonom.)

Spomenute ideje-pokretači na kraju su se oblikovale najprije u imperijalizmu i malo kasnije u imperijalističkom nacizmu, te također u imperijalističkom komunizmu s jedne strane te, s druge strane, u donekle stvarnom i donekle formalističkom pokretu za demokraciju i ravnopravnost naroda na temelju humanističko-tolerantna stava kršćansko-prosvjetiteljske provenijencije. Pritom treba reći da je ideja komunizma u početku bila kvaziracionalna materijalistička ideja radničke solidarnosti protiv izrabljivanja i religijskog »zaglupljivanja«, s glavnim emocionalnim motivom mržnje na više-manje izmišljena izrabljivača i religije. Ideja, dakle, racionalno sasvim nebulozna, u sebi uska i nedorečena s mržnjom i grabežom kao pokretačem («razvlastiti kapitalističkog eksploatatora«), a svugdje gdje je prevladala (uvijek lažima i nemilosrdnim terorom), odmah je postala krinka (često veoma prefidna) za najgrublji imperijalizam najbrojnije nacije (najbolji primjer je bivša Jugoslavija).

Kod svih spomenutih suprotnih ideja, radilo se ujedno i o oštro suprotstavljenim etičkim stavovima u međuljudskim i međugrupnim odnosima.

Sve te inače davnašnje ideje (i mnoštvo drugih marginalnih) došle su, dakle, do vrhunca svoje oformljenosti i popularnosti i pokušale se ostvariti u 20. stoljeću. Tako je ona ranija ideja (zapravo više faktična realnost nego ideja) svjetskih imperija i prevlasti velikih nacija, načeta već u prvom svjetskom ratu, da bi koncem drugog, s malim otezanjem, potpuno skončala kao besmislena. Ta ista ideja je, međutim, u obliku sebičnog nacionalizma tobože povijesno odabranih nacija, jasno artikulirana tek poslije Francuske revolucije, dobijala sve više na zamahu i konačno zapalila drugi svjetski rat, najmasovniji, najkrvaviji u povijesti. Zapravo je bila motiv svih sudionika toga rata, izuzev SAD, s više ili manje radikalizma ovisno o njihovoj prikraćenosti i ospjednutosti umišljenom veličinom.

Ideja komunizma, napokon bezobzirnog i krvavog pokušaja ostvarenja, na kraju je također morala propasti kao realno neprovediva kvazifilozofska izmišljotina, a s njom je propao i njezin imperij najbrojnije nacije. Ona je posljednja od globalnih stoljetnih iluzija koje su »eksplodirale« i propale u ovom stoljeću; posljednja od velikih ideologija. Tako bi se moglo reći da danas na globalnom planu više nema neke ideologije koja bi programski htjela ostvariti ideju za preobrazbu ljudskog društva (klasični religijsko-duhovni pokreti kao trajne tendencije tu, dakako, ne spadaju).

S druge strane čini se da se sve više ostvaruje i veoma oklijevajuće učvršćuje spomenuta tisućljetna ideja ljudske solidarnosti, tolerancije i slobode pojedinca u obliku humanističkih demokracija, a na globalnom planu i u obliku Ujedinjenih naroda. Međutim, to se, nažalost događa na planu manjem od politike same države, koje zbog svojih navedenih makar i neznatih i sumnjivih interesa nemaju nimalo sućuti za tuđa stradanja i očigledne napravde, a ako slučajno i imaju, to na djelu pokazuju veoma neodlučno i sporo bez prave efikasnosti zbog nekog posve nejasnog i neutemeljena opreza.

S raspadom komunističkih imperija koje su pod vidom tobožnjeg internacionalizma zapravo tlačile manje narode (ne samo materijalno, pljačkom već i

oduzimanjem nacionalnog identiteta na kulturnom i svakom drugom planu) i ti su manji narodi u ovom stoljeću konačno počeli ostvarivati svoje često tisućljetne ideje o oslobađanju i samostalnoj državi. Nato čelnici i predstavnici srpskog naroda, gotovo bez iznimke u želji da ostvare davnašnju ideju velike Srbije na relativno velikom prostoru, osporavaju ne samo pravo, ostalim narodima bivše SFRJ na vlastitu državu na svom teritoriju, već im osporavaju i identitet, da nisu ni Hrvati, ni Muslimani, ni Crnogorci, ni Makedonci, pa čak ni Bugari, već da su svi redom Srbi, te da ih stoga treba ili ponovno posrbiti ili uništiti. Ne mogavši ih posrbiti (direktno ili pod vidom nekakvog jugoslavenstva) odlučili su ih uništiti, to jest odlučili su se na genocid, i to za početak najprije Hrvate i Muslimane. S tim već ranije stvorenim planom genocida počeli su odmah 1918. godine, to jest odmah po nastanku prve Jugoslavije, koja je bila samo kulisa, a u stvari je to, kao i kasnije SFRJ, bila velika Srbija, jer su svu odlučujuću vlast imali u rukama isključivo Srbi. Genocid su počeli žandarskim terorom, zabranom nacionalnog imena, pljačkom (naročito putem drastično visokog poreza i javnih daća u »prečanskim« krajevima i početkom zamjenom valute) i krajnjim osiromašenjem i time prisiljavanjem na iseljenje, te na kraju otvorenim ubijanjem i uništavanjem cijelih naselja, što čine i danas pred licem cijeloga svijeta, na najdrastičniji način, neviđen u povijesti.

Dakle, u Europi, i to najizrazitije u bivšoj SFRJ, ostale su još posve neostvarene dvije stoljetne ideje: ideja manjih naroda za samostalnost u svojoj državi i velikosrpsko presizanje za cijelim područjem SFRJ. I dok ostali traže da im ostane onaj minimum teritorija koji im je raniji komunističko-prosrpski režim dao u obliku republike, velikosrbi im to osporavaju s otvorenom nacifašističkom namjerom otimanja njihovih teritorija s potpunim uništenjem ili istjerivanjem nesrpskog pučanstva. Najodlučnije su ime se suprostavili Hrvati, pa se sad između njih vode povjesne bitke uz sudjelovanje Muslimana na hrvatskoj strani. Srbi su u velikoj prednosti zbog ogromne količine oružja prisvojene od bivše JNA, koji su Evropu i svijet tretirali kao srpsku vojsku. Prisiljavalo se Hrvate da toj vojsci, u isključivu korist Srba, dopusti odnošenje cjelokupnog naoružanja, iako je kupljeno hrvatskim novcem (kao što je i sve naoruženje JNA uglavnom kupljeno hrvatskim i slovenskim novcem).

U tom sukobu, kako je u početku rečeno, povijest se iskazala u svoj svojoj bijedi na planu čovječnosti. Napredak ljudskosti u čovjeku — (to jest određene duhovnosti s unutarnjim emotivnim zgražanjem nad svakim činom nepravde i nemilosrdnog postupka s drugim čovjekom, koje je tijekom tisućljeća moralo postati urođeni regulator i emotivni pokretač svih naših postupaka i najodlučnije i najvažnije mjerilo čovječnosti u svijetu uopće) — zapravo je jedini pravi znak čovjekova napretka i ostvarenja paradigme čovjeka uopće. A baš tu se, ponavljam, na koncu 20. stoljeća drastično pokazala ljudska zaostalost ravna onoj s početka povijesti. Tako srpski primjer pokazuje da se čovjek (ako se tu opće može govoriti o čovjeku) etički nije nimalo odmakao od kanibalizma, osim što je tehnički usavršio provedbu tih zvjerstava popraćenih neshvatljivom divljom mržnjom kao temeljnim emotivnim pokretačem njegova djelovanja. Nacifašizam prošlog rata, strašna sramotna ljaga Europe kao nositelj novovjekovne kulture, bio je daleko ispod zločina što ih četnici čine nad nesrpskim narodima — civilima, ženama, djecom. Za četnike, kršćanska ni ikakva druga ideja ljudske solidarnosti kroz čitavu povijest kao da nikad nije izrečena — njihova emocionalnost nije ništa drugačija od one pretpotopne kanibalske, osim što

je još zagađenija mržnjom. Za etičko-čovječnu sliku modernog čovjeka i za njegov razvikani humanizam možda je još žalosnije da ostali, nazovimo ga kulturni svijet, gotovo ravnodušno promatra ta zvjerstva bez odlučnijih osuda i, štoviše, preko svojih predstavnika vlasti odbija da imalo efikasnije zauzda ta čudovišta. Naprotiv, tom svojom pasivnošću upravo ih podstiče na još gore te tako postaje sudionik u njihovim zlodjelima. Čak zapravo aktivni sudionik. Jer kako drugačije protumačiti zabranu prodaje oružje golorukoj žrtvi i time zabranu da se žrtva obrani od zvjerskog napadača, naoružanog do zubi, osim da žrtvu svjesno prepušta da je napadač ubije. Pritom naglašavam, napadač ne želi žrtvu pokoriti ili zarobiti, kako bi pokoravanjem mogla spasiti život. Ne, napadač je želi ubiti, uništiti da bi sebi stvorio etnički čist prostor. I žrtva nema izbora: mora se braniti ili umrijeti. A svijet joj uskraćuje naoružanje i tako je bezočno osuđuje na smrt. Dapače: njenu smrt u tisućama mirno svakodnevno promatra, a kao milost šalje joj hranu, kako ne bi umrla od gladi. (Ovaj apsurd nameće usporedbu s arenom u starom Rimu, kad su hranili gladijatore i druge da bi ih u areni gledali kako se ubijaju ili ih razdiru zvijeri: etički stav »police verso« je, čini se, isti.)

Povijest se, dakle, otkrilila upravo na prostorima Hrvatske (naročito Vukovara) i BiH: zbacila sa sebe nakite čovječnosti i kulture te u krupnom planu pokazala čovjeka etički na jednostavnoj razini kao što su bili ne samo predkršćanski Rimljani, već u mnogočemu i puno prije. Istina, pojedinačno zgražanje svakako postoji i nije rijetko, čemu treba odati priznanje ali, nažalost, bez ikakva utjecaja na neljudskost faktičnog ponašanja tkzv. velike politike. Štoviše, napadaču se i danas, kao i nekad u Pragu, čine svi mogući ustupci. Tako, na primjer, u ime zapravo male srpske manjine od 12% (neznatne u usporedbi s 20% do 40% ruske manjine u mnogim novim državama bivšeg SSSR) prisiljava se Hrvatska da se stvarno odrekne vlasti na više od 30% svog teritorija, uz punu političku autonomiju Srba, dok se istodobno, gotovo bez ikakva protivljenja, Srbiji dopušta doslovce potpuno obespravljenje albanskog, hrvatskog i drugih naroda u Srbiji. Nadalje, dok Hrvati uzalud protestiraju zbog svakodnevna grubog kršenja tkzv. primirja, uništavanja imovine i ubijanja naših ljudi, sve pred očima UNPROFOR-a, nitko u svijetu da bi na to maknuo prstom. Istodobno se diže strašna galama na najmanji gest naše obrane od tog napadača i odmah nas se izjednačuje s njim i prijeti sankcijama. Teško je povjerovati da su takve grube napravde prema nama kao žrtvi moguće, uz one vrhunske napravde zabrane uvoza oružja, da je moguća takva bezdušnost na etičko moralnom planu (koji je bitna odrednica ljudske kulture i civilizacije uopće), da je u 20. stoljeću moguća takva nečovječnost te da je to ishod čitave kulturne povijesti čovječanstva. Ali tako jest.

Još je teže povjerovati kako srpski zločinci postupaju s Hrvatima i Muslimanima na okupiranim područjima. Oni su tamo obično roblje: moraju nositi oznake i raditi za Srbe bez ikakve naknade. Sve nesrpsko stanovništvo pozatvarali su u logore smrti, gdje svoju neshvatljivu mržnju protiv tih apsolutno nevinih civila ali osim gladi i ubijanja iskaljuju svakodnevnim batinjanjem i svakodnevnim drugim zlostavljanjem. Tako nešto, s takvom mržnjom, u povijesti nije zabilježeno, pa je pitanje odakle to potječe, iz kakvih možda nekih prapovijesnih poriva praljudske psihe. Ili je u pitanju prst Sotone.

Ako bismo ipak pokušali nekako racionalno objasniti korijene te đavolske mržnje, koja potječe još iz 19. stoljeća, držim da neću pogriješiti ako kažem da je to počelo onda kad su se pravoslavci u Hrvatskoj i BiH počeli posrbljavati preko Srpske

pravoslavne crkve. Naime, nijedna od pravoslavnih nacionalnih crkava ne pokazuje toliko animoziteta prema katoličkoj crkvi i katolicima kao upravo Srpska pravoslavna crkva. I to od samog nastanka. Razumljivo je da je tu mržnju preselila i na svoje vjernike. Mržnja prema muslimanima i islamu, kao vjekovnom neprijatelju još od Kosova, nije ništa manja. Tome su svakako doprinijele i povlastice koje su tuđinske vlasti stalno davale doseljenim pravoslavcima (tj. kasnije Srbima) nasuprot starosjedilačkim buntovnim Hrvatima. Neprestano povlašteni, a za vrijeme dviju Jugoslavija još i potpuni gospodari, Srbi nisu mogli ni zamisliti da bi ti Hrvati, vječno građani drugog reda, mogli zavladati u svojoj zemlji, a oni izgubiti isključivu vlast i povlastice te u svemu postati jednaki njima (što im se nudi i posebnim zakonom i garantira nadzorom UN). Toj nadutosti, s prezirom i mržnjom prema drugima posebno je pridonijelo još i stalno kljukanje običnoga naroda od strane crkve, škole i intelektualaca motivima (i lažima) ne samo o veličini Srbije već i o Srbima kao o nekom velikom i nepobjedivom narodu i tako se kod tog prostog puka stvorilo tvrdo uvjerenje o Srbima kao izabranom i posebno junačkom narodu s mitskom veličinom, kojoj je takorekuć sve dozvoljeno.

S druge strane istodobno je kod tog, uglavnom primitivnog puka stvarano uvjerenje o manjoj vrijednosti drugih naroda, posebno hrvatskog, ne samo kao katoličkog već i zbog njegove (kako se zastupnik Zelembaba jednom prosto izrazio) mekane, nejunačke naravi dostojne svakog prezira (o Muslimanima pogotovo tako misle). A od prezira i zavisti do mržnje kod primitivnih ljudi samo je mali korak, a povod mu može dati svaka i najmanja uzbuna prezirana čovjeka, ili bilo kakav i najmanji njegov uspjeh (zavist kod primitivaca je stravično otrovna, a sasvim je izjednačena s osjećajem mržnje i često još i gora u svojoj destruktivnosti protiv objekta zavisti). Primitivci su pak uvijek oni koji su emotivno opsjednuti nekom vlastitom veličinom, pogotovo ako je to nekritički i lažno, pa makar bili i tobožnji intelektualci (diploma sama po sebi nije dokaz kulture, posebno ne prožetosti kulturom, jer kulturan čovjek — bez obzira na završene ili nezavršene škole — kulturan je prije svega po objektivnosti svoje autokritičnosti i po emotivnoj odmjerenosti i suzdržanosti, tj. po stupnju duhovne prevlasti i ljudski vrijednosne razložitosti u svojim osjećajima i postupcima). Taj primitivizam podstican je i od nacionalne crkve, koja nimalo kršćanski proglašava, na primjer, svecima sve srpske vladare bez obzira na eventualnu svetost njihova života tj. samo zato što su srpski vladari, a kneza Lazara lažno čak proglašavaju još i carem. Štoviše, episkop Lukijan u Dalju, par dana nakon što su četnici tamo ušli i poubijali preko tisuću Hrvata, svečano izjavljuje da su svi Srbi svet narod i da bi ih trebali pustiti na miru. U tom podsticanju primitivizma srpski intelektualci pogotovo prednjače. Tako Srpska akademija objavljuje memorandum neshvatljive uobraženosti o srpskoj veličini, s programom srpske imperijalne ekspanzije: Vuk Drašković tvrdi: »Gdje je god srpski grob, tu je Srbija«, Milan Paroški se prijeti: »Tko god kaže da Baranja — uključujući i dio Mađarske do Balatona — nije Srbija treba ga ubiti kao psa«. a dr. Vojislav Šešelj uzvikuje: »Hrvatima ćemo zarđalom kašikom vaditi oči« itd. Za stav Srpske pravoslavne crkve karakteristično je još da je ona odbila prijedlog Islamske vjerske zajednice da zajednički odaju poštu muslimanskim žrtvama četničkog pokolja na Drini izvršenog u drugom svjetskom ratu: odbila je a da ni formalno nije porekla strašnu činjenicu pokolja koji se i danas pred njenim očima nastavlja u daleko većem obimu.

Ta crkva kao i srpski intelektualci isto tako uporno lažno okrivljuju katoličku crkvu i kardinala Stepinca za stradanje Srba, iako iz neposrednih dokumenata vrlo dobro znaju da je kardinal Stepinac u doba rata, izlažući se i sam opasnosti, štitio i spašavao Srbe i ostale. Huškačka mržnja je, dakle, kod njih, osim kod časnih iznimaka, jača od svake pa i očigledne istine.

Njihov propagandni izgovor da su njihovi genocidni zločini osvete za 700.000 Srba stradalih u Jasenovcu, providna je i nezgrapna laž u koju oni sami ne vjeruju. Jer kad bi toliko Srba bilo ubijeno u Jasenovcu, danas u Hrvatskoj ne bi bilo gotovo nijednog Srbina, a ima ih preko 500.000. S druge strane po popisu stanovništva neposredno nakon rata na području nekadašnje NDH bilo je više Srba nego prije rata, dok je Hrvata i Muslimana bilo za oko 10% manje nego prije rata. Prema tome, ako su i stradali, stradao je neznatan broj Srba u odnosu na Muslimane i Hrvate, koji su pobijeni uglavnom na kraju rata u okviru srpskog genocidnog plana. Srpska osveta je, dakle, i tada bila mnogostruko veća pa nije bilo razloga za njezin nastavak, ali oni se ipak složno pozivaju na nju kao izgovor za današnji drastični nastavak 70-godišnjeg genocida. To srpski intelektualci i Srpska pravoslavna crkva vrlo dobro znaju, ali im je ta laž, kao i groteskna laž o genocidnosti hrvatskog naroda, bila potrebna za spomenuti izgovor. Pri tom valja radi istine reći, bez i najmanje namjere neke obrane ustaša, da su srpska genocidna politika i njen izvršitelj kralj Aleksandar stvorili ustaše kao prirodnu reakciju obrane od terora, tlačenja, pljačke, zatiranja imena i kulture kao i ubijanja hrvatskog naroda i njihovih vođa. Da kralj Aleksandar sve to nije činio u okviru veliko-srpskog genocidnog plana, već da je barem donekle izašao u susret gandijskoj miroljubljivoj Radićevoj politici (umjesto da ga ubije), nikad ustaša ne bi bilo. A glede samog Jasenovca, radi istine treba reći da je najmanje Srba stradalo tamo. Jasenovac je, naime, bio politički logor, po uzoru na njemačke i oni koji su tamo stradali nisu stradali kao Srbi, već uglavnom kao politički protivnici (partizani i slično), isto, kao i Hrvati (partizani, hss-ovci i slično).

Pored svjedočenja Ivana Meštrovića i mnoštva ostalih dokaza (kao i činjenice da su četnici na početku rata počeli ubijati Hrvate i Muslimane i to nastavili tijekom cijelog rata, skupa s partizanima, naročito pri svršetku i nakon rata), krunski dokaz da se radi o davno planiranom i kontuirano vršenu genocidu, a da su ustaše i Jasenovac samo lažni izgovor jest današnje plansko ubijanje i progon Hrvata i Muslimana i potpuno etničko čišćenje zamišljena područja nekakve velike Srbije.

Tako je, da zaključimo, simbol i ishod dosadašnje tisućljetne povijesti čovjekove kulture duha i duševnosti, postao bjesomučno i bezdušno u prah razoreni Vukovar. On je ujedno i dokaz strašne destruktivnosti čovjekove racionalističke civilizacije, ako je ona motivirana samo bestijalnom sebičnošću bez ikakva osjećaja ljudske solidarnosti i suosjećanja, čije je usađivanje i učvršćivanje u čovjekovoj emociji, kao motiva svake njegove racionalne djelatnosti, morala biti glavna svrha povjesna razvitka: jer upravo je to uvjet svakog drugog razvitka kao trajne i sveljudske vrijednosti. Međutim, Vukovar je danas, koncem XX. stoljeća, dokazao da u osjećanju ljudskosti još nismo dosegnuli ni razinu tog osjećanja kod oca Abrahama od prije nekoliko tisućljeća prije Krista, tj. na početku povijesti, kad je, potaknut samilošću i pravednošću, Abraham zamolio Gospodina da poštedi Sodomu od uništenja ako se u njoj nađe barem pet nevinih pravednika.

Ipak, Vukovar, kao i cijela Hrvatska i Bosna i Hercegovina, vjerujem da su pljuska i osvješćujući šok čovječanstvu i, usudujem se opet reći, da poslije Vukovara nikad više neće biti kao što je bilo. Vukovar je zato i simbol prekretnice u povijesti. Stoga vukovarska žrtva kao i žrtva hrvatskog i muslimanskog naroda, nadamo se, neće biti uzaludne ni na globalnoj ravni ljudske povijesti.

Znam da je možda pretenciozno uzdizanje do simbola naše malenkosti, za koju veliki svijet jedva mari, iako se radi o vrhunskom zločinu protiv čovječnosti. Međutim, unatoč te »neznatnosti« ono je ipak simptom zamrlosti, ako ne bolesti, ljudske duše, možda i ubijanja te duše utapanjem u sitnim razlozima kratkovida *ratia*, ako već nije simptom letargična prepuštanja pred neizbježnom propašću. U svakom slučaju, mi s našim malim Vukovarom, ipak smo barem opomena svijetu da do promjena u ljudskoj duši mora doći da bismo opstali: kažem u duši, jer ona je pokretač svega.

(U Zagrebu, srpanj 1992. g.)

Ivan NOVAČKI

Samo tišina šapće ljubav

Moja se jutra
pospana bude

Pogledom te tražim
a srce me zebe

Samo tišina šapće ljubav

Drhtajem srca
Očekujem tebe

Nad mojom glavom
Bešćutno nebo

Pogledom te tražim
a srce me zebe

A tebe nema
nema i nema

Umjesto tebe
prilaze mi sjene.

Marjan ČEKOLJ

Ljeto

Blješti daljina
obasjana suncem iz
dubine mora.

* * *

Izvrnut a bok,
čamac s obale
gleda u more.

* * *

Vruć povjetarac,
koga li rashlađuje
u ljetno podne?

Put u Slavoniju

Korak po korak, ne bez tragova duga pješačnja, ali ipak još bodro, napredovala je trojka pješačeći cestom što od Zagreba vođaše prema Vinkovcima. Žuđenima, ali još ne blizu. S obiljem prašine na cipelama, pohabanima i ne baš po mjeri. Ali – išlo je.

Cipele i nisu mogle biti po mjeri, jer na gotovo stotinjak kilometara, od Svetoga Križa (još mu ne stigoše promijeniti ime, toli mrsko »naprednjacima«!) više puta ih prepadoše grupice jadnika što ne bijahu bolje obučeni od njih, ali nošahu crvene petokrake na kapama, a – što je još važnije – i oružje. Nesumnjivo, snažan »argument« za omiljelu »zanimaciju« tih što se nazivahu vojskom, pardon! Armijom!, pa još k tome i narodnom, za »trampu« njihovih loših odjevnih i inih predmeta za nešto bolje s nedragovoljnim vlasnicima. Koji, doduše, bijahu civili, koji, doduše, nošahu sa sobom propusnice »narodnih vlasti«, ali koji su bili nenaoružani (zar bi inače preživjeli?) i pred zakrvavljenim očima što lakomo gutahu njihovu odjeću i, naročito, obuću, moradoše »vlastitom voljom« pristati na zamjenu.

U slučaju naliv-pera, brijaćih aparata i satova (srećom ih preventivno ostaviše kod rodbine u Zagrebu!) i nije bilo zamjene, nego naprosto: :)avaj«! »Divna« ruska riječ, koju su uz Marxa, »kaćuše« i indoktrinaciju tako štedro dobili od »moćnog i bratskog« saveznika.

Neki su preglédali dokumente, ti su, premda sumnjičavi, još donekle sačuvali privid korektnosti, ostali se baš i nisu suviše trudili da prikriju lakomost...

– Sreća je još što smo civili – promrsi na otvorenoj cesti, daleko od bilo kakvih patrola, zasjeda ili kontrola, zbijeni, tamnoputi Šarčević. Pravi pravcati civil s ispravnim dokumentima, ali – da vam odamo tajnu – razvojačeni, poraženi domobran što se pravodobno domogao civilnih »prnja«, te – Bog-te-pitaj-kako – i posve ispravnih dokumenata kao radnik što se vraća u rodnu Slavoniju.

Oba suputnika kimnuše odobravajući glavom, odobravajući oprezno, jer i sami bijahu dijelovi vojske što se povukla, nikad poražena, ali na prijevaru razoružana. I obojica također »pravi pravcati« civili, s ispravnim ispravama. Niži, vižljasti, majstor za popravke bicikala, što je zaista i bio prije početka druge velike vojne, a sada mu dobro dođe za »prave« dokumente, bio je domobranski vodnik obkoparske struke, vičan raznovrsnim situacijama i stoga najvažniji u grupici.

A treći, također »najpraviji« civil, sveučilištarac što se vraća u svoju Slavoniju, jer, eto, u svibnju te nesretne 1945. dalje se nije moglo studirati. Bio je najmlađi, sa znanjem njemačkoga, što je bilo bez ikakve koristi, a ponešto i engleskoga, što bi još i moglo proći, da ti »engleski saveznici« nisu trebali da postanu »zemlja proleterska«. Bez obzira na čin, a to se više nije ni smjelo spominjati, bio je u tom »velikom maršu na istoku« tek ravnopravan ostalima, a u ponekim prigodama i minoran.

I da ih predstavimo (imena su, najzad, bila upisana i u dokumentima, što bijahu posve pravi, osim što su se svi izjasnili kao najobičniji »smrdljivi civili«): Šarčevića su

zvali Crni, što mu je čupi neukrotive kose posve odgovaralo, vodnik je na krštenju dobio ime Stjepan, a zastavnik se zapravo zvao Mihovil, nu to su svi, pa i on sam, skraćivali u Miho.

Upravo se negdje sjeverno, prema obroncima Dilja, naziralo u daljini neko selo, što je značilo da ondje zacijelo ima i »oslobodilaca«, pa razgovor usmjeriše u bezazlene teme.

– Eh, da mi se napiti vode! – uzdahnu Stjepan, gledajući otužno prema selu što provirivaše na nekoliko kilometara, negdje iza bujna stabalja.

– Samo ćeš se više znojiti – otpovrnu Crni – pa ćeš biti još i jače žedan.

– Ipak, voda ne bi škodila – doda Miho.

– Piti valja veoma umjereno, već je prevruće – ponovno se javi Crni.

– Što se tiče pića, imaš pravo, ali umiti se i malo isprati usta, baš bi bilo potrebno – ne da se Miho.

– Da, malo progrgljati svježe vode, to da, ali bez umivanja. To nisam volio ni dok sam bio mali – našali se Crni.

– Ipak. Umiti se i ne otrti vlagu s lica i vrata – nastavlja Miho, tek toliko da razgovor ne utrne. U razgovoru brže prolazi vrijeme, bolje reći prolaze kilometri.

–Bit će bolje da ušutimo, od sela dolazi neka grupica – upozori Stjepan.

I zaista, neko troje ili četvero ljudi približavalo se glavnoj cesti, na kojoj se od smjera zapada začu i neko kotrljanje, drndanje. Okrenuše se: dostizala su ih zaprežna kola. S malim, očito bosanskim konjićem, koji je vukao cijelu – bolje reći polovičnu – obitelj put istoka. Polovičnu stoga što se u kolima nije nalazio nijedan muškarac mladih ni srednjih godina. Samo sjedobradi kočijaš (bio je to očito djed obitelji), dvije žene u dimijama i troje djece.

Kola ne baš najčvršće izradbe, a i dugim putem dobrano rasklimana, pružala su ipak kakav-takav komfor. Sjedili su na blazini što je uneke amortiziralo trešnju kola ponešto rasklimanih kotača po istrošenu makadamu.

Kako se grupica sa sjevera približavala cesti, tropojka što je pješačila odluči iz razloga opreza ne pozdravljati obitelj muslimana iz kola. Da su muslimani, vidjelo se ne samo po dimijama (žene sjedahu na rubu ograde kola, e da bi bilo više mjesta djeci), nego i po fesu što je kako – tako štitio starca od sunca.

Osobe što dolažahu iz nedaleka sela sa sjevera, pokazaše se kao u crno obučene, djelomično zabrađene žene. »Nema opasnosti« – lakoumno zaključi Miho (najmlađi!). Čas kasnije prene ga vrištanje iz nekoliko ženskih grla:

– Ustaše, gadovi, voze se! Vidi što su sve opljačkali!

Djed, a i njegovi, pokušaše šutnjom prijeći preko svega i otići dalje prema istoku. Ali već je najodlučnija, ako ne baš i najgrlatija od žena prišla kolima i uhvatila za vodice, zaustavivši kola, što je jadni konjić jedva i dočekao.

Ali ne i djed i njegova družina. Na ponovnu viku kako voze »opljačkanu srpsku imovinu«, pokušaše se braniti da je to sve malo njihova jada, što povezoše od svojih kuća, da su bili potjerani (tko zna je li bilo baš tako, ali sigurno je da krenuše na zapad od straha, i sa svojom vlastitom jadnom imovinom, odnosno dijelom nje), ali sve je bilo zaludu.

Crne vrane, gotovo bi se moglo reći lešinarke, dograbiše se prvo jastuka, pa onda perina i svega iole vrednijega iz kola. Starac i žene pokušaše nekako spasiti svoju imovinu, ali ubrzo odustaše, videći da bi mogli još i gore proći. Ostati bez odjeće, pa

čak i bez glava. Tužnim pogledima ispratiše hrpu što je pobjednički nosila opljačkano, cičeći i dalje o »ustašama«, »pljačkašima« i »žaleći se na svoju hudu sudbinu kako sada moraju vraćati ono »što im je banda opljačkala«.

Dugo se za njima čuo mrmor, a kola već krenuše – znatno olakšana, što je, posve očito, činilo zadovoljnim jedino konjića, a možda i djeda, jer je bio mogao ostati i bez toga mršavoga, ali još ne posve iscrpljena konjića. Tada Stjepan plaho pripomenu:

– Vjeruješ li da su te ženturače bile zaista opljačkane?

– Pa, nije baš nemoguće, od ovih jadnika posve sigurno ne, ali vjerojatnije je da time prikrivaju svoje pljačkaške nagone – dobaci Crni.

– Da, a najveća je šteta što bismo ih nas trojica mogli golim rukama spriječiti u pljački, pa čak i pretući, ali što bismo time postigli? – doda Miho.

– Postigli bismo to da bi dozvale, dočičale po kojeg naoružana partizana, pa odosmo i mi i putnici iz kola u – kako oni vele – »treći bataljon«. I što je još ljepše, dozvale bi vjerojatno takve partizane što su još prije koji mjesec imali bujniju i neuredniju bradu nego taj jadni musliman, mrtvačku glavu na šubari i koji su poput zečeva bježali dok smo još imali oružje... Ovaj – doda poslije kraćeg razmišljanja – nikakvo mi oružje nismo imali, ta mi smo obični civili! – ispravi se na kraju Stjepan.

Pogledaše se značajno, uzdahnuše i tromim korakom krenuše dalje prema istoku. Dublje u svoju Slavoniju, sada »oslobođenu«.

Janko DIMNJAKOVIĆ

Epitaf bez lovora

Tito, čudno ime u balkanskom loncu,
Pustopašni bravar sa srcem hajduka,
Majstor mudre igre, Staljinova bruka,
Što sve je barune zdriblao na koncu.

Hrvatska ti kratka i Evropa mala,
Pa u znaku Lava, Slona i Žirafe
Što te voze sve do južnomorskih žala.

Al'će doći dan, pun buke i bijesa,
U kojem, dok na nas nebo oganj stresa,
Odjedamput blijede hvalospjevne strofe.

Tvoji će ti druzi pretresati kosti,
A za tobom ostat pustoš bez radosti
Ko za mrtvim clownom iza katastrofe.

Sunce na pruzi

(haiku)

Bačen u ceker
na smrznutu salatu –
blatni kukurijek.

* * *

Gle, forzicija!
Pustoš tek dotaknuta
kistom proljeća.

* * *

Istarski gonič
i zec – oba preskaču
crvene brazde.

* * *

Pjesma slavuja,
dok ga tražim u krošnji,
odleti dalje!

* * *

Pusti dječji vrtić.
Pokraj cigle u lokvi
kapljice kiše.

Dok ohrabrujem
sinčića pomišljam na
svoje slabosti.

* * *

Iza pletačkih
igala nasmiješene
oči trudnice.

* * *

Širok planinski
lanac na tren skrit njenom
oku lepezom.

* * *

Dvije gitare
traže se sred žamora
čistim tonovima.

* * *

U proljetnoj noći
svjetiljka u parku širi
miris cvijeća.

* * *

Nakon proljetne
kiše sunce na pruzi
prati korake.

Petnaesta obljetnica smrti Ljudevita Jonkea

Hrvatski lingvist Ljudevit Jonke svojim je životnim putem, znanstvenim i stručnim djelom i domoljubnom uključenosti u pregnuća vlastita naroda svakako osobnost kojoj u povodu 15. obljetnice smrti (Karlovac, 29. srpnja 1907 – Zagreb, 15. ožujka 1979) posvećujemo pozornost lako razumljivu i logičnu. Obilježavajući Dane hrvatskoga jezika, organizirane svake godine u ožujku povodom potpisivanja i objavljivanja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. godine, upućujemo svoje misli zaslužnom filologu i požrtvovnom proučavatelju materinskog jezika, ljubitelju i znalcu hrvatske umjetnosti riječi, borcu za nesputan život hrvatskoga jezika i za uvjete koji bi omogućili njegovo slobodno proučavanje.

Ljudevit Jonke bio je sveučilišni profesor i akademik, dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu i predsjednik (i potpredsjednik) Matice hrvatske, direktor Instituta za lingvistiku pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu i direktor Instituta za jezik JAZU, glavni i odgovorni urednik časopisa *Jezik* i mnogih drugih izdanja, pa je, dakle, postigao uzorne domete u svom radu, ali mu životni put nikako nije bio jednostavan. Sveučilišni studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kod Stjepana Ivšića i drugih uglednih profesora jamačno mu je pružio dobru naobrazbu iz struke, a osobito je specijalistički studij u Pragu (1930-1932) nudio obećavajuće plodove, posebno s obzirom na upravo tada osobito živo i bogato djelovanje praškog lingvističkog kruga. No nije se tridesetih godina izrazitije posvetio lingvističkom radu već je prevodio reprezentativna djela češke književnosti autorâ Ivana Olbrachta, Vladislava Vančure i drugih, pisao o češkoj i o hrvatskoj književnosti (o Olbrachtu, Čapeku, Wolkeru, Hašeku, Mažuraniću, Vrazu, Šenoi, Krleži i drugima), tako da npr. u časopisu *Hrvatski jezik* 1938-1939. ne nalazimo Jonkeove suradnje. K tomu je sve do 1942. bio gimnazijski profesor neuključen u sveučilišni život. Sigurno je dolazak na asistentsko mjesto u profesora Stjepana Ivšića bio važan te su i osobiti rezultati ubrzo postignuti: 1944. je doktorirao disertacijom o *Dikcionaru* Adama Patačića napisavši i još pokoji vrijedan prilog, npr. jedan o Blažu Tadijanoviću. Nakon drugoga svjetskog rata sve do 1949. pretežno se još bavi češkim jezikom i češkom književnosti, i to zato što je tek te godine (1949) izabran za predavača suvremenoga hrvatskog jezika na upravo osnovanoj katedri. Slijedeće, 1950. godine, postao je docentom, a u sveučilišnoj karijeri dalje je napredovao uobičajeno: od 1955. je izvanredni profesor i od 1960. redovni profesor. Takav je slijed zbivanja u studiju materinskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bio važan, jer je Ljudevit Jonke unio u hrvatsku sredinu nezaobilazne elemente praških naučavanja o standardnom jeziku (elastična stabilnost, autonomija standardnoga jezika, raznolike službe književnoga jezika). Upravo je zbog takve naobrazbe mogao osobito uspješno voditi *Jezik*, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika pokrenut 1952. u Hrvatskom filološkom društvu; također i na tzv. Novosadskom dogovoru 1954. Jonke se svojim istupima prilično odvajao od ostalih sudionika modernošću pogleda o standardološkim pitanjima, pokazujući u teškim

uvjetima i doličnu skrb za nacionalna prava. I prilozi o povijesti hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću jasno pokazuju stanovitu novost Jonkeova pristupa tematici, pa je ocjena o Ljudevitu Jonkeu kao o preteči sociolingvističkoga pristupa u našoj sredini sigurno utemeljena.

Objektivna težina i složenost hrvatskoga jezičnog pitanja u proteklim su desetljećima praćene i raznim političkim pritiscima protiv hrvatskoga jezika i nepovoljnim stavovima o našem jeziku u stranoj znanosti. Težnje novosadskoga sporazumijevanja bile su unitarističke i izazvale su velike nevolje u hrvatskoj sredini, a u mnogobrojnim polemikama profesor se Jonke na različite načine uporno odupirao pritiscima protiv naše jezične individualnosti. Nakon izlaska *Pravopisa* 1960. Jonke je primio odlikovanja, ali borba nije prestajala, a osobito su teškoće nakon Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika bile vrlo velike. Tijekom 1971. povukao je potpis sa zaključaka Novosadskog dogovora, ali je potkraj te godine došlo do političkog preokreta, pa je kao predsjednik Matice hrvatske bio izložen novim napadima i diskvalifikacijama, uključujući i prisilno umirovljenje 1973. I dalje je nastojao raditi, ali bez prave volje. Razočaran, obolio je i umro u 72. godini života.

Jezikoznanstvena prošlostoljetna zbivanja ponešto su proučavana i prije prvoga Jonkeova priloga o toj problematici objavljena 1954. (»Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu,* 2/1954), ali se više radilo o raščlambi pojedinih lingvističkih djela nego o cjelovitoj obradbi odgovarajućih pitanja. Tek je Jonkeova analiza tih važnih događanja bila temeljita i objasnila je logiku jezične povijesti kako se ona doista odvijala. Prvenstveni interes pokazao je naš autor za djelovanje Zagrebačke filološke škole (Gaj, A. Mažuranić, Babukić, Šulek, Veber Tkalčević), ali nije mogao zanemariti ni druge znamenite pojave toga doba. Taj je rad svakako bitan u znanstvenom smislu, ali i više od toga. Pobuđivao je na svestrano proučavanje jezične povijesti, poticao na istančanost pristupa pitanjima važnima i u tumačenju prošlih zbivanja i u suvremenosti. Razmišljanja o terminima književni jezik, narodni jezik, standardni jezik, o naravi tih pojmova i o drugim momentima što su tražili brzo rješavanje utemeljivala su nove poglede o zadacima jezične kulture. No uz nepovoljno stanje u znanosti, osobito prvih godina Jonkeova intenzivnog bavljenja materinskim jezikom, takve su okolnosti vladale i u političkom životu. Ni aleksandrizam druge Jugoslavije nikako nije bio blag, pa se, recimo, pedesetih godina čak u povijesnoj znanosti raspravljalo o tom jesu li Hrvati i Srbi jedna nacija ili dvije.

Posebno velike zasluge stekao je profesor Jonke uređujući časopis *Jezik* (glavni i odgovorni urednik do 1970) kojem je, može se reći, bio stvarateljem. Napisao je u njem velik broj priloga, pozivao druge lingviste (osobito mlađe) na suradnju, pa je i time hrvatskoj filologiji priskrbio neprolaznu dobrobit. Objavljivao je u tom časopisu najrazličitije članke, znanstvene radove, oglede načelnog značenja, prikaze, jezične savjete itd. Nametala su se mnoga praktična standardološka pitanja, pa je na njih uporno odgovarao, i to pišući svojim dotjeranim stilom i na lako razumljiv način. Vodio je jezične rubrike u *Telegramu,* u *Vjesniku* i drugdje, gdje se također prvenstveno bavio jezičnim savjetništvom. Ti su članci pobudivali veliku pozornost i sigurno su bili utjecajni.

Objavio je tri knjige: *Književni jezik u teoriji i praksi* (Znanje, Zagreb 1964; 1965), *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća* (Matica hrvatska, Zagreb 1971) i *Hrvatski književni jezik danas* (Školska knjiga, Zagreb 1971). Prva njegova knjiga ujedno je i najbolja, mnogo je prikazivana, nagrađena je i često citirana. Danas možemo žaliti što makar u djelo o književnom jeziku 19. i 20. stoljeća nije uvrstio sve svoje važnije radove o jezičnoj povijesti, da nam budu lako pristupačni. No ta je knjiga ipak pretežno u znaku polemike u svezi s provođenjem Novosadskoga dogovora: protiv unitarističkoga nametanja ekavice i drugih nehrvatskih standardnojezičnih značajki i uopće protiv koncepcija što su predstavljale nepravdu prema hrvatskom narodu. Treća je knjiga skup novinskih članaka iz *Vjesnikove* jezične rubrike 1970-1971. Dirnut leptirom žurnalizma, objavljivao je mnogo u novinama, pružajući na popularan način pouke i savjete svima zainteresiranim.

U svemu možemo zaključiti da je profesor Ljudevit Jonke radom ispunio svoj život i da su njegove filološke zasluge vrlo velike. Mnoštvo obveza i teške prilike u kojima je djelovao onemogućile su ga u potpunijem ostvarenju znanstvenih planova. Uglavnom tradicionalist u pristupu jezičnom fenomenu, ipak je pedesetih godina osjetno osuvremenio naša shvaćanja o književnom jeziku djelomice baštineći nauk ugledne praške lingvističke škole. U teškim kušnjama nacionalnoga života postupao je odmjereno, ali i odlučno i hrabro. Sjećajući ga se živo u povodu obljetnice smrti ujedno izričemo zahvalnost njegovu nesebičnom prinosu hrvatskoj filologiji, o kojem će biti potrebno znanstveno proučavanje.

Zvonko PETROVIĆ

Drago MARŠIĆ

Jadno moje podne

Jadno
moje
podne

Bruno ZORIĆ

Žute šume uzdišu

Blijeda jutarnja kiša
Žute šume uzdišu
Kao mladoženja.
Smijem se očima,
dok moja dunja raste iz mraka.
U kosi ružmarin
Na nagnutim bokovima.
Dodirujem mokru kosu žene.

Jutarnja kiša

proljetne suše
slušam
ubrzo
tiša

Jutarnja pjega

punog Mjeseca
ponad
prvog
snijega

Kroz maglu i mrak

dolinom
duž rijeke
tutnji
brzi vlak

Ljetna vedrina

valja se
valovima
plavih
daljina

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

V.

Kasna jesen godine 1494. Kroz uski gotički prozor kaptolske kule gleda u mračnu zagrebačku noć kanonik Juraj de Topusko, pomoćni biskup zagrebačkoga biskupa Osvalda, čazmanski prepošt to jest predstojnik čazmanskoga kanoničkoga zbora, upravitelj Topuske (nekada Topličke) opatije. Još mu je u očima dim spaljenih kuća na prekosavsku Zagrebačkome polju (Campus Zagrabiensis), koje – nije tome dugo – opljačkaše i zapališe martolozi bosanskoga namjestnika Jakub-paše Uškopljenika. O Turovu polju (de Campo Turouo), kako domaći stanovnici nazivaju Zagrebačko polje, pisat će se i govoriti često. U idućih stotinjak godina to polje će Turci nemilosrdno žariti i paliti.

Kanonik i biskup Juraj de Topusko osjeća neku mučninu u želudcu. Večeras ga je pretrpao više, no što je smio. A jist u večer mlogo dobro nije, za moć noćom vazda lagan biti pri večeri valja malo jisti. Tako kažu naputci za čuvanje zdravlja skupljeni u knjigi *Flos medicinae, sive Scholae Salernitanae de conservanda bona valetudine praecepta* napisani za normanskoga vojvodu Roberta Guiscarda, koji je godine 1101. došao u Salerno da bi izliječio ranu prouzročenu otrovnom strijelom. Slične upute nalaze se i u *Pravilniku o zdravlju i o bolesnicima* Petra Musandinusa.

Rečenom knjigom *Flos medicinae* zvanom i *Regimen sanitatis Salernitanum* služili su se profesori Salernske škole u svojim predavanjima. Salernska medicinska škola, koja je u dvanaestom stoljeću doživjela svoj najveći uspon, utjecala je na razvitak zdravstva u cijeloj Europi. Liječnici i ljekarnici ove škole dolazili su i u hrvatske gradove osobito u Dubrovnik, gdje su veoma uspješno obavljali liječničku i ljekarničku službu. Ta je škola imala i svoje vlastite određene regule iliti pravila, koje su dodavane već od prije obstojećima. Sva su ta pravila između godine 1224. i 1300. skupljena u jednu rukopisnu knjigu. S pojedinim pravilima rečene salernske škole upoznavali su se uži i širi krugovi hrvatskoga naroda u prvom redu iz rukopisnih medicinskih djela, a zatim iz kalendara, časoslova i misala. Jedan medicinski rukopis zvan *Libellus de conservanda sanitate* (Knjižica o čuvanju zdravlja) pribavljen je još u trinaestom stoljeću za knjižnicu zagrebačkoga biskupa. Ta je knjižica zapravo prijevod pisma što ga je grčki mudroljubački mislitelj i mudroslovac Aristotel uputio macedonskome vladaru Aleksandru Velikome, pisana goticom i nalazi se u sklopu drugih rasprava zagrebačke biskupske knjižnice.

U knjižnici zagrebačkih biskupa Juraj de Topusko našao je i rukopis o čuvanju zdravlja, naslovljen *Tractatus de Regimine sanitatis magistri Arnoldi prepositi Jacobi in Babenberech*, iz godine 1317. Ugledni njemački prepozit iliti (hrvatski) predstojnik (ungarokroati bi rekli prepošt) posvetio je ovo svoje izvorno djelo zagrebačkome biskupu svete uspomene Augustinu Kažotiću. Bijaše to, dakle, u ono doba kada su nastala i Pravila salernske medicinske škole. Ova je posveta dokaz da su znanje i rad

biskupa Kažotića bili poznati i veoma cijenjeni i izvan granica tadašnje Hrvatske. Osim što se općenito bavio znanošću, Kažotić je svestrano proučavao i poznavao medicinu. Ovaj sveti biskup brinuo se ne samo za društveno nego i za tjelesno zdravlje svoga naroda i stanovnika svoje biskupije. To mu njegov narod nije zaboravio. Za stoljetne lipe u Vugrovcu i Cerniku vjerovalo se, da ih je zasadio blaženi Augustin Kažotić i da zato lišće tih lipa ima posebnu ljekovitu moć.

Kanonik i biskup Juraj iz Topuskoga uze u ruke *Breviarium Zagrabiense* (Časoslov zagrebački), koji je dospio u knjižnicu zagrebačkih biskupa početkom petnaestoga stoljeća. U njemu su pravila i naputci o čuvanju zdravlja napisani goticom i raspoređeni po mjesecima. Juraj potraži naputak kako će iz tijela istjerati otrov i razbistriti glavu, da bi se mogao posvetiti poslu koji već dugo odgađa. I nađe, da je najbolji lijek za to zrno gorušično: Maleno je sime gorušice – suho vruće ono je do korice. Suze tira i glavu očisti, sav otrov diže i jid isti.

Ove godine 1494. upravo se navršuje četiri stotine godina odkako je utemeljena zagrebačka biskupija. Juraj de Topusko obećao je svom biskupu metropoliti Osvaldu Thusu, da će za tu zgodu napisati kratku povijest zagrebačke biskupije i Zagreba. Skupio je sve isprave i povelje do kojih je mogao doći. Osobito se raduje što je našao rukopise *Zagrebački ljetopis i Popis zagrebačkih biskupa*, za koje se misli da ih je napisao zagrebački kanonik i arciđakon Gorički Ivan. Rečeni Ivan bijaše bliži suradnik i pravni savjetnik zagrebačkoga biskupa Kažotića i urednik Statuta zagrebačkoga kaptola. Juraj je načinio nacrt, ali pisanje povijesti je odgodio. Zaokupio ga je rad oko dvaju misala, što ih je za sebe naručio. Te mu misale treba iluminirati to jest uresiti sitnoslikarijama slikarska škola Hansa J. Alemanusa u Zagrebu. Nije htio zaostati za župnikom Petrom iz biskupskoga grada Hrastovice, koji je dao napisati obojeni bogato urešeni pontifikalni benedikcional (priručnik primjera za biskupski blagoslov). Jedan je svoj misal Juraj namijenio biskupskoj knjižnici, a drugi prvostolnoj crkvi zagrebačkoj.

Pošto je s Alemanusom dogovorio sve što je trebalo, Juraj se prihvati pisanja naručene povijesti. Dobro naoštreno guščje pero umoči u crnilo i na prvom listu pripremljenoga bijela papira napiše naslov:

Povijest biskupskoga grada Zagreba i zagrebačke biskupije

1.

U pradavno doba zagrebačko je područje bilo zaljev Panonskoga mora, a visoki vrh Medvednice i susjednih planina otoci. Kada se more povuklo, ostala je rijeka Sava koja je u nezapamćenoj prošlosti mijenjala svoj tok. Na obroncima Medvednice i u njezinu podnožju živjelo se davno prije pisane povijesti. Na Medvednici se lov lovilo već prije kojih četrdesetak tisuća godina. Znatiželjnici koji vole zavirivati u sve skrovite kutke i zakutke (Zagrebčani bi porugljivo rekli: svuda turati svoj nos), pronađoše u jednoj špilji na Medvednici kosti praljudi što tu urediše svoj dom možda i prije stotinjak tisuća godina. Nu pođimo u nama nešto bližu prošlost, a daleku budućnost tih naših pradavnih praotaca.

Prvobitno zagrebačko naselje sagrađeno je na jednom od sedam brežuljaka, koji se s Medvednice spuštaju prema Savi. S vremenom će ljudi podići naselja i na ostalih

šest brežuljaka. Od svih tih naselja narast će današnji Zagreb. Možemo reći da nije samo Rim sagrađen na sedam brežuljaka, nego i Zagreb. Na ostatke nekadašnjih naselja nailazi se na svakom koraku. Na kaptolsku brežuljku, gdje sada stanuju opati i kanonici pa taj dio nazvaše Opatovinom, nadoše kamenu sjekiru nepoznata čovjeka iz kamenoga doba. Na desnoj obali Save lovci na blago odkriše bogato skrovište zlatnoga nakita, u koje ljudi iz ranoga brončanoga doba skriše spiralne svitke, žice, karičice, sljepoočničarke i drugi nakit – sve od suhoga zlata. Podno Medvednice odkopaše skrovište brončanoga nakita: narukvice, karičice, privjeske. Na lijevoj obali Save u močvarnu savsku rukavu izvađen je iz mulja lijepi brončani mač. Obrađujući svoja polja i vinograde uz potok Ilicu, seljaci iskopaše brončane igle, koplja i srpove. Ti nalazi nam svjedoče da su tadašnji Zagrebčanci bili ne samo ratnici nego i žeteoci. U velikoj Gorici otkriveno je prastaro groblje i u njemu brončane kopče, igle, ogrlice, noževi, šuplje sjekire, uvojnice za kosu, mač i mnogo glinenih posuda. Šuplja brončana sjekira nađena je i u Ščitarjevu.

U brončano doba na zagrebačkom je području živio indoeuropski narod, koji je svoje mrtve spaljivao i njihov pepeo pohranjivao u žare. Uz pepeo su u žarne posude stavljali i predmete što su pokojnicima služili za života na zemlji. U to se doba na brdu Gradecu nalazilo naselje, ostatci kojega su odkriveni kada su gradečki građani utvrđivali svoj slobodni kraljevski grad. To je naselje sagrađeno dvanaest stoljeća prije rođenja Našega Gospodina Isusa Krista. Ispod ovoga naselja nađene su pak ruševine prijašnjega naselja staroga nešto preko tri tisuće godina. Sudeći po tragovima još starijih ostataka, možda su na Gradecu živjeli ljudi i desetak tisuća godina prije Kristova rođenja. Na području Zagreba i u njegovoj okolici sigurno se živjelo još od onih pradavnih vremena, kad se povukao led i zemlja rodila šumama i jestivim biljkama.

U početku prvoga tisućljeća prije Krista dođoše ovamo narodi, koje su stari Rimljani nazivali skupnim imenom Iliri. Zajedno s tim narodima dođoše iz dalekoga svijeta i praotci današnjih Hrvata kajkavaca. U petom stoljeću prije Kristova rođenja našao se tu i narod koji grčki povjestnik Herodot naziva Sigini, što u starom jeziku toga naroda znači Iseljenici. Neki vele da je od imena Sigini nastalo najstarije ime današnjega Siska – Segesta. Drugi pak kažu da su to ime Segesta donesli Celti. Nu zna se da su na mjestu današnjega Siska prije Sigina i Celta imali svoje naselje neki od onih naroda koje Rimljani, kako rekosmo, zvahu Ilirima. Stoga je vjerojatnije da su ovi to svoje naselje nazvali prvotnim imenom Segestica – grčki pisci su to ime pisali Segestiké. Kad dođoše Sigini, Segestiku pretvoriše u Sigin. Celti pak od toga imena Sigin načiniše Siscia, što su prihvatili i Rimljani (Grci su to ime pisali Siskía). Sva su ta imena Hrvati preoblikovali u svoj današnji Sisak.

Sigini su, kako piše Herodot u svojoj *Povijesti*, došli iz daleke zemlje koju su stari Grci nazivali Medija. Naselili su se na čitavu području od Dunava do Jadranskoga mora. Ti su se Sigini odijevali i u svojoj novoj podunavsko-jadranskoj domovini kao i u staroj, medijskoj. Konji su im bili kudravi po čitavu tijelu, a dlaka im je bila dugačka do pet coli ili palaca. To su bili maleni konji, konjički, zatupljene njuške. Nisu na sebi mogli nositi čovjeka, ali su zato zapregnuti u kola bili veoma brzi. Sigini su se radije vozili u kolima, nego jahali na konjima. Osim toga u kolima su zajedno s muškim ratnicima išle na put njihove žene i djeca, što im je omogućilo da se nasele i ostanu u krajevima koje su osvojili.

Skupa sa Siginima došlo je još nekoliko naroda iz Medije. Među njima i narod, koji Herodot iskrivljeno naziva Struhati. Sjeverno od Sigina živjeli su Auhati. Njih Herodot smatra plemenom naroda, koji Heleni nazivaju Skiti. O tim Skitima i Auhatima Herodot nam je ispričao ovu priču: »Skiti pričaju za sebe da su najmlađi narod na svijetu, a postali su ovako. U njihovoj zemlji, koja je bila pusta, rodio se prvi čovjek kome je bilo ime Targitaj. Kažu da su roditelji ovoga Targitaja bili Zeus i kći rijeke Boristena. To im ja ne vjerujem, ali oni to uporno tvrde. I taj Targitaj, koji je imao takve roditelje, imao je tri sina: Lipoksaja, Arpoksaja i namlađega Kolaksaja. U doba vladanja ove trojice pale su s neba na skitsku zemlju ove zlatne sprave: plug, jaram, sjekira i jedna posuda. I kad je najstariji od te braće opazio te stvari, prišao im je i htio ih je uzeti, ali je zlato počelo gorjeti. Kad je ovaj odustao od te namjere, priđe drugi i njemu se dogodi to isto. Ovu dvojicu je užareno zlato odbijalo, a kad mu se približio najmlađi, ono se ugasilo pa ga je on uzeo i odnio kući. I zato su obojica starije braće odlučila, da svu državu i prijestolje predaju najmlađemu bratu. Od najstarijega brata Lipoksaja potječu oni Skiti, koji se zovu Auhate«. Od istoga Herodota i drugih starih grčkih i rimskih pisaca doznajemo da su Skiti bili velik, ratoboran i rasprostranjen narod. Naselili su se između Dunava, Crnoga mora i Kaspijskoga jezera te oko rijeka Oxus i Jaxartes u srednjoj Aziji. Bili su najbolji strijelci na svijetu, ali su bili nadaleko poznati i kao vječno žedni pijanci. Rekli smo da su Auhati živjeli sjeverno od Sigina, dok su pak Sigini živjeli sjeverno od medijskoga naroda Eneta. Susjedni Eneta na Jadranu bili su njihovi srodnici Veneti. Herodotove Auhate rimski pisac Plinije Stariji spominje i među zapadnim i među istočnim Skitima, a spominje ih također pod imenom Euhati u gornjem toku rijeke Jaxartes.

U četvrtom stoljeću prije Kristova rođenja na zagrebačko područje dolazi indoeuropski narod zvan Celti. Oni ovamo donose svoju veoma razvijenu kulturu. Osobito bijahu vješti graditelji tvrdih gradova. Od gradova koje su u Hrvatskoj sagradili poznat je grad Židovar. Na obroncima Medvednice nailazilo se a još se i sada nailazi na mnoge stare gradine. Najpoznatija od tih gradina je Medvedgrad, koji je sagradio zagrebački biskup Filip u doba vladanja hrvatskoga i ugarskoga kralja Bele IV. Nije isključeno da je biskup Filip sagradio Medvedgrad na temeljima celtske tvrđave. Dokaz za to mogao bi biti brončani kip nekoga Celta nađen na Medvedgradu. Celti su također bili dobri lončari, tkalci i kovači. Nadasve vješto su izrađivali predmete umjetnoga obrta. Zatečene stanovnike Celti su upoznali s uporabom lončarskoga kola i žrvnja. U vjeri Celta važno je bilo štovanje mrtvih. Uz brojne svoje bogove štovali su i vile, patuljke i svete izvore, a vjerovali su i u prekogrobni život. Ratnici i osvajači Celti izrađivali su izvrstne željezne bodeže i mačeve. Celtska je umjetnost najače utjecala na starosjeditelje Japode, što dokazuju nalazi celtskih novaca i mačeva s urešenim koricama na području gdje življahu Japodi.

2.

Rimljani na područje današnjega Zagreba počinju dolaziti od godine 228. prije Kristova rođenja. Tu konačno učvršćuju svoju vlast od godine šeste do devete po Kristu. Zagrebačko je područje ušlo u sklop rimske pokrajine Panonije, koju je rimski car Trajan koncem prvoga ili početkom drugoga stoljeća podijelio na dvije pokrajine

– Gornju i Dolnju Panoniju – a car Dioklecian godine 297. na četiri: Prva ili Gornja Panonija (sjeverno od Drave i Mure), Druga ili Dolnja Panonija (južno od Drave, s glavnim gradom Sirmijem), Savska Panonija (južno od Mure i Drave) i Panonija Valerija (sjeverno od Drave uz desnu obalu Dunava). Središte i sjedište pokrajine Savska Panonija bilo je u Sisku. Ovim su krajevima Rimljani vladali skoro pet stotina godina. Svoju su vlast temeljili na vojničkim logorima i utvrdama te na promišljenoj i razgranatoj mreži putova, koji su povezivali pokrajine međusobno i sve njih s glavnim gradom Rimskoga Carstva Rimom.

Kroz današnje zagrebačko područje prolazila je važna rimska prometnica u pravcu mjestâ Poetovio (Ptuj) – Andautonia (Ščitarjevo) – Siscia (Sisak). Jedna rimska cesta vodila je od Siska do Senja, a druga dolinom Une preko Knina do Salone. Andautonia se nalazila na mjestu današnjega Ščitarjeva. Bijaše to dobro izabrano mjesto zbog povoljnoga položaja uz rijeku Savu i glavnu savsku cestu koja je u prvom stoljeću Rimskoga Carstva bila važna prometnica i spojnica Italije s Ilirikom.

Rimska pokrajina Ilirik u početku je obuhvaćala samo primorske narode od Istre do rijeke Mata u Albaniji. Prvi je rimski car August podijelio Ilirik na dva dijela: sjeverni nizinski dio koji je nazvao Dolnji Ilirik i južni goroviti dio kojemu je dao ime Gornji Ilirik – kasnije će taj dio dobiti ime Dalmacija. Od polovice prvoga stoljeća po Kristu pokrajina Dolnji Ilirik počinje se nazivati Panonijom, što posvjedočuje nadpis iz godine 62. po Kristu u Turovu ili Zagrebačkom polju. Rekli smo već da je car Trajan Dolnji Ilirik razdijelio na dvije pokrajine, a car Dioklecian na četiri. Dioklecianovom razdiobom ime Ilirik iščezlo je iz naziva pokrajine. Nu Dioklecian je, vele iz osjećajnih razloga jer je i sam bio rodom iz Gornjega Ilirika odnosno kasnije Dalmacije, ime Ilirik dao jednome od četiri dijela Rimskoga Carstva nazvanoga Prefektura (Okrug) Ilirik. Ta je prefektura obuhvaćala zemlje istočno od crte Budva – Drina te još Grčku, Macedoniju, Traciju i Daciju. I na zapadu je Dioklecian sačuvao ime Ilirik, jer je novu smanjenu pokrajinu Dalmaciju, četiri panonske pokrajine i dvije noričke ujedinio u diocezu Ilirik, koju je podvrgnuo prefekturi Italija. Ovu diocezu od tada nazivaju Zapadni Ilirik, a prefekturu Ilirik pak zovu Istočni Ilirik. U prigodi razdiobe Rimskoga Carstva na dva dijela, što su je izveli car Konstantin godine 325. i car Teodozije I. Veliki godine 395., dioceza Ilirik pripala je Zapadnom Rimskom Carstvu, a prefektura Ilirik Istočnom Rimskom Carstvu.

Ime Ščitarjevo nastalo je od imena Skiti. U Andautonii je logorovala četvrta rimska legija zvana skitska. To potvrđuje jedan sačuvani nadpis urezan u kamenu. Taj je nadpis vjerojatno sve do utemeljenja zagrebačke biskupije stajao negdje na vidljivu mjestu. Netko je vjerojatno pomislio da se ime Skiti, koje se u latinskom pisalo Scythae a u domaćem se narječju čitalo kao Ščite, odnosi na mjesto na kojemu se ili u blizini kojega se taj nadpis nalazio pa je tome mjestu dao ime Ščitarjevo. A gdje je bilo Skita, bilo je i Hrvata. Barem onih, koje Herodot iskrivljeno naziva Auhati i Struhati. Hrvati s područja Crnoga mora služili su u rimskoj vojski kao plaćenici već prije Kristova rođenja. Pošto bi odslužili određeni vojnički rok, za mirovinu su dobivali u posjed zemlje najčešće u rimskim pokrajinama Panoniji i Dalmaciji. Tamo su posagradili svoje domove i osnovali obitelji. Nema sumnje da su hrvatski vojnički veterani to jest isluženi vojnici dobivali posjede i na području današnjega Zagreba. Hrvate su stari rimski pisci u svom latinskom jeziku najčešće nazivali Arivati i Arviati, to jest Arvati kako su Hrvati sami sebe nazivali u pučkom jeziku.

Kroz rimsku Andautoniu prolazila je i takozvana jantarna cesta. To znači da je Andautonia bila važno usputno mjesto prema lukama na Jadranskom moru. Važnost Andautonie pokazuju nalazi njenih gradskih zidina, gradskih ulica, termi to jest javnih kupališta, kolektorâ odnosno gradske kanalizacije, cestâ, nekropolâ iliti grobljâ i drugih javnih građevina. Našlo se tu i mnogo uporabnih predmeta, glinenih posuda i novčića iz drugoga i četvrtoga stoljeća s likovima rimskih vladara – carice Lucile te careva Konstantina Velikoga, Konstancia drugoga i Valensa Flavia rodom iz Panonije. Sačuvan je i niz pravokutnih prostorija povezanih hodnicima, nadalje polukružni umjetno izdubeni prostor za vodu te odvodni i dovodni kanali. Andautonia je imala i svoj hipokaust – uređaj za grijanje stanova i kupaonica toplim zrakom.

Rimski grad Andautonia sagrađen je u prvom stoljeću po Kristu pokraj rimske državne ceste Sisak – Ptuj, na desnoj obali Save. Grad je izgrađen u obliku rimskoga vojničkoga logora. Nalazio se na mjestu današnjega sela Ščitarjevo, nekoliko kilometara od Velike Gorice a dvanaest kilometara jugoistočno od današnjega Zagreba. Povoljan položaj grada u sustavu rimskih cestovnih prometnica, koje povezuju Panoniju s Dalmacijom, sjevernom Italijom i drugim susjednim gradovima, osiguravao je gradu uspješni razvitak sve do njegove propasti u burno doba selidaba i preselidaba narodâ i pukova oko godine šeststote po Kristu. Andautonia je od prvoga stoljeća kao municipij, to jest grad s gradskom samoupravom, sve do svoje propasti bila središte današnjega velikoga zagrebačkoga područja. Njeno gradsko naselje izraslo je iz vojničkoga logora, gdje su se stalno nastanili isluženi rimski vojnici. Taj veteranski tabor bio je središte starosjediteljskih Andautonijaca, koji su pod rimskom vlašću živjeli na široku i dugačku prostoru od današnjega Susedgrada do Velike Gorice. Taj je prostor ušao u sklop rimske pokrajine Panonije, a nakon njezine razdjelidbe pripao je pokrajini Savska Panonija. Na tome prostoru – od skrajnje istočne do skrajnje zapadne točke Medvednice sa spuštenim okomicama na Savu – rod Andautonijaca utemeljio je samoupravnu Andautonijsku zajednicu – Res publica Andautoniensium. Ta se Zajednica združila s rimskim gospodarima pa je na mjestu njihova logora izgradila lijepi grad s trgovima, hramovima, kazalištem i javnim kupalištem. Nadpisi cara Decija i njegove žene Herenije Etruscile, na kojima se spominje Res publica Andautoniensium, potvrđuju da je Andautonijska zajednica bila jedinstvena samoupravna politička cjelina. Obujam područja te zajednice može se zamisliti kao pravokutnik, jer su Rimljani običavali ustanovljivati granice naselja u obliku pravokutnika. Jedna stranica toga pravokutnika bila je udaljenost od Ščitarjeva do Susedgrada, unutar kojega su se nalazile Sava i Medvednica.

Sav se život Andautonie ravnao prema dolini i rijeci Savi. Zajednicu je branio rimski tabor, koji se nalazio usred doline – u središtu najvažnijega naselja i na razkrižju najprometnijih cesta. Oblik samoga grada, središta Andautonijske zajednice, bijaše nepravilan šesterokut kome je veća diagonala ili priekutnica od sjevera prema jugu iznosila tristo rimskih koraka, dok je gradski zid bio udaljen od Save oko šesto rimskih koraka. Unutar gradskih zidina nalazilo se nenadkrito okruglo gledalište zvano amfiteatar, gdje su se za zabavu vlastodržaca i puka protiv svojih sudrugova ili protiv divljih zvijeri na smrt borili robovi i ratni zarobljenici zvani gladiatori. Na području Zajednice izvan tabora nalazila su se manja naselja, stražarnice na razkrižju cesta, drvena sela građana na ilirocelтski način, rimske selske vile i poljska dobra s gospodarskim zgradama. Ostatci rimskih naselja odkriveni su u Stenjevcu, Susedgradu

i nekoliko njih nedaleko Kaptola u polju prema Savi. Sva su ta naselja nastala još u prvom stoljeću po Kristu. I na području Kaptola i Gradeca sačuvani su tragovi rimskih naselja. Izkopine i ostatci Andautonie svjedoče da ona u svoje doba bijaše cvatući grad, jedan od najvažnijih na velikoj međunarodnoj cesti koja je povezivala Ilirik i Panoniju s Italijom. Naden je i jedan spomenik iz godine 250. na kojemu se spominje Andautonia. Od pisaca Andautoniu spominju zemljopisac Ptolomej te Itinerarium Antonini. Kao skrajnja točka na cesti Poetovio-Siscia, kad se promatra spoj dviju rijeka tom cestom – Drave i Save, Andautonia je za rimske vlasti imala veliko značenje. Na koncu je i ona dijelila sudbinu čitave Savske Panonije, koju su često napadali i pljačkali različiti narodi.

Bogati Andautonijci kupali su se u svojim kućama, gdje su imali kupaonice zagrijavane toplim zrakom. Siromašniji su se kupali u javnom kupalištu, koje je imalo uređaje za grijanje podova. Andautonia je imala u svoju luku na Savi, odakle se odlazilo u svijet i vraćalo iz svijeta rijekom Savom. Kad su odlazili na put ili se vraćali u svoj grad, putnici su po starom običaju prinosili žrtve na žrtveniku boga rijeke Save. Sudeći po brojnim grobljima i mnogobrojnim nalazima u njima, Andautonia je bila napučeno mjesto. Gradski kanali oplođeni velikom rimskom opekom odvodili su odpadne gradske vode u savski riječni rukav. Andautonia je bila urbanizirana, to jest pograđanjena čak i prije Rima. Jedan od glavnih odvodnih kanala imao je sedam manjih priključnih. Već polovicom prvoga stoljeća po Kristu javne i posebničke zgrade bile su urešene freskama. Neke od fresaka bile su povezane sa štovanjem vinskoga boga veseloga Dioniza. To dokazuje da je područje Andautonijske zajednice bio vinorodan kraj.

U trećem stoljeću Andautonia i njezina okolica bijahu veoma živahno područje. Dvadesetak kilometara od Andautonie, tamo gdje je danas selo Kerestinec, uz tadašnju glavnu cesu iz Siscie u Neviodunum (današnje Krško) i dalje u alpske zemlje, nalazilo se oveće bogato naselje. Koncem trećega stoljeća u tom je naselju živio neki Poncije i njegova žena. Taj Poncije, koliko se zna, nije ni u kakvu rodu s onim Poncijem Pilatom iz Svetog Pisma Novoga Zavjeta. Onaj biblijski Poncije osudio je Isusa na smrt, a zatim uzeo vodu te oprao ruke. Za ovoga našega kerestinečkoga Poncija znamo samo to, da je u središtu mjesta gdje je živio podigao nadgrobni spomenik sebi i svojoj ženi i nekom nepoznatu nam Marku. Možda je taj Marko bio kršćanin, kojih u to doba na području Savske Panonije bijaše veoma mnogo.

3.

Kako pišu učeni pisci, rimska pokrajina Savska Panonija upoznala je kršćanstvo veoma rano. Možda još u apostolsko doba ili nešto kasnije. Glavni grad Savske Panonije Siscia postaje biskupskim sjedištem od polovice trećega stoljeća. Do tada je Savska Panonija spadala u nadbiskupiju sa sjedištem u Sirmiju, a kasnije je podpala pod salonitanskoga nadbiskupa.

Ne zna se kada je sagrađena Siscia, koju ćemo mi od sada po hrvatsku zvati Sisak. Zna se samo da je prije Isusova rođenja obstojao među Kupom i Savom. Stari rimski pisci, koji ga zovu sad Siscia sad Segesta, posvjedočuju da je Sisak bio valjano utvrđen rijekom Kupom, debelim zidom i velikom jarugom. Već smo pisali o tome da je pitanje

nastanka imena Sisak veoma zamršeno. Moglo bi biti da su Sigini ovdje došli već u šestom stoljeću prije Krista i sagradili svoje naselje na desnoj obali Kupe. Je li tu već bilo kakvo naselje onih starosjeditelja koje zovemo Ilirima, ne znamo. Na istom mjestu Celti utemeljuju svoje naselje u četvrtom stoljeću prije Krista. Kada su Rimljani pokorili Panoniju, na lijevoj su obali Kupe koncem prvoga stoljeća prije Krista podigli vojnički grad Sisciu.

Kažu da je nakon dolaska Celta i Sisku i njegovoj okolici živjelo ilirsko-celtsko pleme Kolapiani ili Kupljani. Nu ima i onih koji smatraju da su ovdje živjeli Panonci, a ti da nisu pripadali ni Ilirima ni Celtima. Grčki zemljopisac Strabon, koji je umro devetnaeste godine po Kristovu rođenju, piše da rijeka Kupa protječe kroz zemlju Japoda. Za te Japode se zna da su do četvrtoga stoljeća prije Krista zauzimali veliko područje između rijeke Sane na istoku, rijeke Zrmanje i gorja Velebit na jugu te Jadranskoga mora na zapadu. Ti isti Japodi bili su toliko bogati i moćni, da su za vlastite potrebe kovali vlastiti novac. U nekih starih pisaca može se pročitati i to, da je Sisak bio glavni grad Skordiska. Te celtske Skordiske drugi pak smještaju na obale rijeke Morave.

Starovjekovni rimski pisci prvi puta spominju Segestiku ili Sisak godine 119. prije Krista, kada su Rimljani odlučili nastaviti rat s Japodima i Liburnima započet još godine 129. prije Krista. Tada Rimljani pokoravaju preostali slobodni dio Japodije i zauzimaju Sisak. Sisak i sisački kraj tada su napučivali srodni narodi zajedničkim imenom zvani Iliri – sjeverozapadno od Siska Varcijani, uz rijeku Kupu Kojapjani, a na istoku Osarijati. Iz svoje prvobitne domovine Galije, a to je današnja Francuska, u Posavlje i srednje Podunavlje provaljuju Celti i tu pokoravaju sve narode poslije nazivane skupnim imenom Panonci.

Celti nisu uništili starosjediteljske narode, koje su zatekli na osvojenu području. Oni su se s njima pomiješali, pa je tako nastala jedna šira narodna zajednica zvana Panonci. U toj su zajednici našli svoje mjesto kako starosjediteljski ilirski narodi, tako i oni srodni narodi koji su došli iz Medije – Sigini, Struhati i Auhati. Godine 719. od utemeljenja Rima a trideset i pete prije rođenja Gospodina Našega Isusa Krista Panoniju po treći puta napadoše Rimljani. Rimsku vojsku predvodio je pobjedonosni vojskovođa Oktavijan, koji će se poslije uspješnih bitaka sa svojim neprijateljima proglasiti rimskim carem i dati si pridjevak August – to jest Uzvišeni i Nepovrjedivi.

Kako piše rimski pisac Dio Kasij, Oktavijan nije napao Panonce zato što bi ga oni bili uvrijedili. A niti im je mogao predbaciti ikakvo zločinstvo. Učinio je to samo stoga, da svoju vojsku izvježba u ratnim igrama. Smatrao je naime za pravedno, što jači čini od slabijega. Nu starogrčki povjestnik Apijan nas uvjerava, da se Oktavijanu prohtjelo Siska radi rijeka Kupe i Save po kojima bi mogao dovoziti za vojsku živež i ratne sprave. Nakanio je naime udariti na Dake i Bastarne, koji stanovahu preko Dunava. Sisak bi ga kao nerimski grad mogao u tome smetati. A drugo, Oktavijan je Sisak smatrao vratima kroz koja bi najlakše upao u čitavu Panoniju.

Pošto je Oktavijan zauzeo japodski grad Metul, što se godine 1300. spominje kao Novi Trg a danas se zove Metlika, krene s pobjedonosnom vojskom u Panoniju s namjerom da najprije zauzme grad Sisak. Kako svjedoči već rečeni Apijan, u Panoniji tada ne bijaše mnogo gradova. Panonci su većinom živjeli u selima i to raštrkanima po poljima. Panonci nisu imali ni zajedničke vlade niti zajedničkoga sabora. Svaki narod, svaki rod i svaka obitelj imala je svoje samostalno vijeće. Oružju vrstnih muževa bilo

je oko sto tisuća. Ali što je to vrijedilo, kada nisu imali zajedničkoga vladara niti se mogahu međusobno složiti.

Bitka za Sisak bila je preodlučna za daljnju sudbinu Panonije. O njoj ćemo u nastavku nešto više reći, oslanjajući se na pisanje starih i novih pisaca. Jer padom Siska u rimske ruke počelo je novo povijestno razdoblje panonskih naroda. Bolje ili lošije, o tome nećemo suditi. Mi naime mislimo, da nikakvo dobro koje donose osvajači ne može naplatiti niti nadoknaditi izgubljenu slobodu.

(Nastavlja se)

Malkica DUGEČ

Zagonetka snova i dobrote

Čak i poslije smrti,
Kad se jednom zbude,
Ostat ćemo isti:
Rasipništvo duha,
Zanos praskozorja.
Neimaštvo sreće
Bez svagdanjeg kruha
Na paučine sagu.
Nitko neće znati
Koliko smo sati
I koliko dana
Vječnost bili rasprodana
Gladnima slobode,
Koliko smo proljeća
Čekali da ode
Crna sablast
Ispred praga snova,
Ni zašto smo žudeć dugu
Na hrvatskom nebu
Začuđeni, mali,
Uvijek neku drugu
Zvijezdu ugledali.
Čak i poslije smrti,
Kako god se zbude,
Ostat ćemo isti:
Zagonetka snova i dobrote
Što se srcu ote
U trenu ganuća,
U trenu ljepote!

Dirigent

J. d. J. posvećeno

Nalakćen nad udžbenikom rimskog prava, umoran od dugih landranja zagrebačkim ulicama – zapada Josip u polusan, koji ga nježno vodi za ruku od Fontane di Trevi do vatikanskih kolonada. Nedosanjani san ga često obilazi u raznim oblicima. I svaki put, kad bi se trebao zaogrnuti pravnom togom – bijele sablasti zime ponesu ga do Vječnog grada u kojem bi kao i Matoš morao uzviknuti: – Salve, Dea Roma!

Uostalom, svi putovi vode u Rim! Razapet između paragrafa i nota, Josip u snovidenjima posjećuje rimske pjace i gleda vremešne matrone kako glasno ćakulaju o kapuli i pomidorima. Uz put otkriva rimske palače, fontane, vodoskoke, obeliske, forume i staro kamenje iz kojega progovara prošlost. Hoće li jednog dana slušati tihi glas pontifexa koji je upućen "urbi et orbi", hoće li čuti glas molitve za one u Bosni i Hrvatskoj, hoće li ga jednog dana obasjati sunce na nekom antičkom forumu...

Postavlja Josip sebi tisuću pitanja, a onda rezignirano baci pogled na knjigu ispred sebe i shvati da još mnogo takvih knjiga mora dočitati prije nego mu Vječni grad otvori svoje dveri.

Nošen maštom, Josip lako uspijeva napustiti svoj sobičak u crkvenom tornju, to omiljeno pribježište vrabaca-pokućaraca što veselo ćućore među crkvenim zvonicima. Okružen banalnim paragrafima i sivom panonskom maglom, Josip osjeća, naročito noću, kako njegov zvonik, kao kajita, putuje prema zvijezdama, opirući se gravitaciji. Pod njim ostaje grad pokriven šutnjom, natopljen zvucima Angelusa što lete prema nebu kao bijeli golubovi. Zvijezde su mu tako blizu da ih može doticati kao ukrase s božićnog drvca...

Želio bi Josip postati hodočasnikom, romarom o kojem je i Dante pisao:

Quale è colui, che forse di Croazia
Viene a veder Veronica nostra...

Postati, dakle, globe-trotter, koji će se u Rimu osjećati kao kod kuće.

A u majušnoj sobi natopljenoj mirisima lavande, kadulje i školjki vrijeme kao da stoji. Osjeća se bilo minulih stoljeća što prebivaju u svakom kutu, u pukotini na zidu, u svakom kamenu ugrađenom tko zna čijom rukom. Osjeća se blizina sunčanih ura i bijelih kampanila, osjeća se ugođaj Mediterana.

Tu, gdje tišina najrječitije govori, Josip poput pravog Sizifa gura svojom dirigentskom palicom uz strmeni besmisla note koje teško dopiru do uha naviklog na banalnost. Uvjeren da je glazba Božji dar, ne odustaje od skupljanja raspjevanih dušica za svoj zbor. Izmoren paragrafima, odmara se mašući dirigentskom palicom nad našim glavama, te bi nakon svakog koncerta blistao pred ljepotom Vivaldijeva Magnificata ili Mozartove Svečane mise. Njegovi zahvalni pogledi padaju po nama kao blaga proljetna kiša, a mi se zadovoljno smješkamo, diveći se sami sebi...

Nakon aplauza i pohvala Josip se povlači u svoj toranj da bi u samoći ispisivao notama svoju dušu u crtovlje. Provodi besane noći čvrsto stežući grafitnu olovku u ruci, uporno ispisujući notu po notu. Skladati, skladati, približiti se velikima i tako postati jedan od njih. Tako razmišlja Josip dok, sjedeći za stolom, zatrpanim notnim papirom, druguje s Mozartom, Bachom... Prsti mu se grče od uzbuđenja koje ga približava svjetlosti otkrića, bukoličkoj vedrini, beskrajnom moru koje je postalo njegova trajna opsesija – trezor dragocjenih uspomena... Tek povremeno diže glavu da bi se zagledao u daljinu, u zlatni nimbus iz kojeg izrasta kupola crkve Santa Maria Maggiore.

Gledajući ga iz prikrajka, pokušavam otkriti izvore njegova temperamenta, odlučnosti, snage i volje koja se prelijeva u umjetnost.

Je li to gen, naslijeđen od dalekog pretka, koji je uporno veslao od Raguse do obala Italije? Je li to zov rođaka koji je živio na dvoru kraljice Elizabete? Ili je možda naslijedio talent pjesnika-latinaša koji je pjevao o Dubrovniku i dubravi? Iz obitelji Ivellio mnogi bijahu pustolovi i umjetnici: arhitekti koji su podizali slavoluke i atrije u renesansnom Splitu...

A Josip? Nošen energijom zablude, ovaj krasnoduh, zagonetna pogleda i temperamentnih kretnji, svojom meštrijom otkriva glazbu neviđenih sfera. A u zapućku nosi bedž na kojemu piše – AMOR ET VOLUNTAS!

Ljubav i volja, temeljni etimon njegova života, polako mi otkrivaju tajnu uspjeha ovog negdašnjeg Ivelića. Napuštajući sobicu u tornju, bešumno zatvaram vrata za sobom kao da spuštam poklopac na veliki, od soli izgriženi baul, da ne bih uznemirila fantaziju koja se u nj smjestila. Ostavljam Josipa koji maše dirigentskom palicom nad nevidljivim korovima anđela koji pjevaju visoko, visoko...

Dirigent Josip ostaje sanjati otvorenih očiju o rimskim građevinama u kojima će pored poganskog duha susresti i duh renesanse, duh Petra i Pavla, duh kršćanstva. Pred crkvom sv. Petra ponovo će otkriti da je Bog jedina prava stvarnost i da vjera nudi Ljubav koja pobjeđuje smrt. To će, vjeruje Josip, intenzivno osjetiti u Vječnom gradu.

Odlazeći zamišljam dirigenta kako leži u svojoj "kajiti", u svom zvoniku, daleko od ljudi (ali bliže nebu) i gleda kroz prozorčić oblake i ptice koji kruže oko kuće Božje, a on siromašan kao crkveni miš, pruža ruke za nedostižnom ljepotom koja mu se javlja u uhu kao zvuk dalekih zvijezda...

Mi koji smo punog srca i praznih džepova – bolje ga razumijemo.

Radovan TOLJANIĆ

Čekam

čekam
da svojim dahom
razgrneš oblake
da mi obraz
miluje mjesečina

Stjepan BABIĆ

Spomenik

(malomu čovjeku koji je bio zadovoljan svojom plaćom)

Kratka radničko-činovnička povijest moga oca

Kad sam u svojem životopisu trebao napisati podrijetlo, a trebalo je to često, napisao sam da potječem iz radničke obitelji. U radničkoj državi bila je to prednost jer mi, očevu sinu, oporbenjaku, bar nisu mogli predbacivati buržujstvo. No pisao sam to i zato što je to bila istina iako nije bila cijela istina jer životna stvarnost zna biti mnogo složenija od istine što se izriče jednom rečenicom. Za potpuniju istinu katkada treba nekoliko rečenica. Evo ih.

Moj je otac bio noćni čuvar i vratar u brodskoj Ložionici. Službeno radnik, ali je na istom poslu mogao biti i činovnikom samo je za to trebao biti imenovan, a imenovan za kraljevske Jugoslavije nije mogao biti jer je glasovao za Mačeka. Kao radnik imao je 900 dinara plaće, kao činovnik dobivao bi za isti posao 1200. Glasovanje za Mačeka stajalo ga je 300 dinara mjesečno.

Kad je nastala Nezavisna Država Hrvatska, odmah je bio imenovan. Imenovanje ga nije priječilo da zauzme oporbenjački stav. Rekao je:

– Zar će nama vladati jedan advokat.

Odvjetnike nije volio. (Nije mislio ili nije znao da je i Maček bio odvjetnikom).

* * *

Za teških ratnih dana pomagao je komu je pomoć bila potrebna ne gledajući tko je desno, a tko lijevo.

Radničku je vlast dočekao na radnome mjestu u Oriovcu, gdje se zbog velikoga bombardiranja Broda doselilo ložioničko skladište.

U rano travanjsko jutro dođoše partizani pa ga pitaju što radi.

– Čuvam skladište.

– Samo ti čuvaj. Narodnu imovinu treba čuvati.

Imenovanje mu ipak skinuše. Tko je za Nezavisne Države Hrvatske bio imenovan, sada zbog te nagrade mora biti razimenovan. Tako je opet postao radnik.

Kako je tada na vlasti bila radnička klasa, radnici su bili bolje plaćeni od malih činovnika, razimenovanjem je dobio veću plaću.

Kad vidješe da su ga umjesto kazne zapravo nagradili, odlučiše mu vratiti imenovanje. Dok je postupak trajao, činovnici nadvladaše radničku klasu i s vraćenim imenovanjem opet je dobio veću plaću.

Budući da je bio mali činovnik i veća je plaća bila mala, ali je on njome ipak bio zadovoljan. Dok su se drugi tužili na male plaće, on – vječiti oporbenjak – znao bi reći:

– Tko daje – dobro daje, komu daje – dosta daje.

Znao je: da znaju što im želi, i iz službe bi ga izbacili.

Zdravko MUŽINIĆ

Svestrani javni djelatnik, čovjek od pera, rodoljub i mučenik Kerubin Šegvić (1867.-1945.)

Kerubin Šegvić jedan od istaknutih hrvatskih javnih djelatnika koji je bio čudesno agilan i svestran, a što treba kod njega posebno istaći je da se od početka zalagao za uspostavu slobodne i neovisne Hrvatske i time pokazao put i ostalim rodoljubima. Za razliku, dakle, od mnogih naših ljudi koji su fantazirali o bratstvu i jedinstvu, o nekakvoj bratskoj zajednici ravnopravnih naroda, Šegvić je rano došao do spoznaje da samo slobodan hrvatski narod može u potpunosti razviti svoje nacionalno biće i izgraditi do kraja svoj nacionalni identitet. S te je platforme pisao, govorio, djelovao... Tà je opredjeljenja platio nažalost 1945. i glavom kao jedan u dugom nizu hrvatskih mučenika...

* * *

Kerubin Šegvić rođen je u Splitu 23. veljače 1867, gdje je završio osnovnu školu, a potom je maturirao i diplomirao teologiju u Zadru, naknadno još i klasičnu i slavistiku u Zagrebu (kraće je vrijeme studirao i arheologiju u Beču).

Bješe po zvanju svećenik – uoči rata župnik crkve Ranjenog Isusa kod Jelačićeva trga – usto i svestrani javni djelatnik, politički borac, književnik, publicist, urednik...

Služio je najprije nekoliko godina kao profesor (i svećenik) u Kotoru, potom je kraće vrijeme na dužnosti u Splitu, zatim je urednik u Sarajevu, uoči prvog rata opet je urednik u Splitu, za rata je kratko vrijeme župnik na Šolti, g. 1919. je kao narodni zastupnik pravaškog opredjeljenja sjedio u narodnom predstavništvu u Beogradu, g. 1920. narodni je zastupnik virovitičke županije i urednik u Osijeku, potom je opet na dužnosti u Zagrebu, g. 1924. urednik je u Splitu (kako bilježi R. Horvat u knjizi »Hrvatska na mučilištu«, 4. siječnja te godine bio je kao urednik »Hrvatske riječi« uhićen), a od tada do kraja živi uglavnom u Zagrebu kao svećenik odn. književnik i publicist, a prije svega kao rodoljubni borac utoliko što se u više navrata oglasio odn. angažirao u korist hrvatskih političkih nastojanja, a posebno 1941. i dalje.

Bio je, dakle, Šegvić svakako i agilni i svestrani čovjek od pera, književnik, publicist; propovjedač, književni kritičar, polemičar, književni i politički povjesnik, a bavio se i narodnom književnošću, pa nekim temama i likovima iz crkvene uopće, a posebno hrvatske crkvene povijesti, etnogenezom odn. problemom podrijetla Hrvata, arheologijom, umjetnošću, lingvistikom... Bijaše agilni urednik i štošta još. Tiskao je preko 30-ak knjiga (neke od njih i na talijanskom, primjerice »I Croati – la loro missione storica«) kao i sijaset članak i rasprava po časopisima. Svakako, gotovo sve što je pisao, bješe etički i rodoljubno nadahnuto, pisano s ciljem da se promiču etika i hrvatske nacionalne vrednote...

Iako mu to nije bila glavna preokupacija, Šegvić je bio i pripovjedač – autor više pripovijesti i romana (»Boj na Grahovcu«, »Posljednji Kotromanići«...) dobrim dijelom povijesne tematike, s izrazitom rodoljubnom, ali i odgojnom, etičkom notom, želeći i s tim utjecati na čitatelje.

U svoje se vrijeme predstavio i kao agilan – priznavan ali i osporavan – književni kritičar. Oko 1900. se Šegvić, dakle, uključio u tadašnje književne borbe između Starih i Mladih, kao bezrezervni pristaša, a dobrim dijelom i ideolog Starih. Napadao je Mlade, njihovo odbacivanje tradicije, kao i isticanje apsolutne slobode stvaranja... pledirajući za tradiciju, etiku, rodoljublje... I ne samo da je o tome pisao, nego je s tog stanovništva i ocijenjivao tadašnje pisce, hvaleći napr. Kumičića (koji mu je bio simpatičan i zbog toga što je bio pravaš) kao i Novaka, a još više Tresića kao i neke druge, a napadajući pak pisce koji su Mladi cijenili, smatrajući da ostvaruju njihova načela...

Ogledao se Šegvić i kao književni povjesnik pa je proučavao djela nekih starih pisaca i uopće pisaca prethodnih stoljeća kao npr. Gundulića, Držića, Čubranovića... ond. Mažuranića, Preradovića, Botića, Šenou... Priredio je i izbor iz Gundulića, odn. izdao je njegov spjev »Suze sina razmetnoga«. Značajnije je književno-povijesne studije skupio u posebnu knjigu, a tiskao je i jednu povijest književnosti (začuđuje da je tu uklopio i srpsku književnost).

Zaokupljali su njegovu pozornost i neki značajni povijesni likovi, kao i likovi nekih crkvenih ljudi, kao što je npr. sv. Jeronim, odn. Toma Arhiđakon... Tu su i likovi hrvatskih političara: čelnici stranke prava Ante Starčević i Eugen Kvaternik, o kojima je pisao opsežne studije, proučavajući pak posebno Kvaternikova progonstva (ugodno iznenađenje, jer to tu ne bismo očekivali, da se u 4. sv. »Enciklopedije Jugoslavije« str. 226. u literaturi o jugoslavensko-francuskim odnosima citiraju Šegvićeve studije »Prvo progonstvo E. K.« i »Drugo progonstvo E. K.«), a izdao je i dnevnik E. Kvaternika.

Urednički rad posebno je poglavlje njegova djelovanja. Taj je agilni djelatnik, naime, uređivao više listova kao i časopisa – neke je od njih i pokrenuo – počevši od sarajevskog »Hrvatskog dnevnika« do »Hrvatske straže«. U tim je časopisima i listovima dakako i surađivao, a ne treba posebno istaknuti da je i pri uređivanju tih časopisa i listova favorizirao svoje uobičajene teme i opredjeljenja, to jest etiku i rodoljublje, pa je i tako značajno utjecao na svoje čitatelje i na javno mnijenje.

Našim se boljševicima zamjerio osobito svojom gotskom teorijom o podrijetlu Hrvata!... A ništa manje u svojim rodoljubljem uopće a posebno svojim angažmanom za vrijeme rata na strani NDH. Jer ne samo da je 1941. pozdravio uspostavu NDH, nego je i aktivno surađivao s vrhom NDH, uključivši tu i samog Pavelića. Kako izgleda, Pavelić mu je čak povjeravao i neke važne političke i diplomatske zadaće i misije (jednu je takvu njegovu diplomatsku misiju zabilježio npr. Krizman u knjizi »Pavelić između Hitlera i Mussolinija« koji navodi da je Šegvić u rujnu 1941. po naređenju Pavelića odlazio u diplomatsku misiju k papi u Rim, koji ga je zaista i primio, a to jamačno nije njegova jedina diplomatska misija)...

Njegovo bezrezervno pa i, kako se govorilo, ekstremističko hrvatsko rodoljublje i još više njegova povezanost s vrhom NDH, a ništa manje i gotska teorija – sve to nije promaklo pozornosti jugoboljševika, posebno hrvatskih (koji se uvijek, zalažući se za tzv. bratstvo i jedinstvo, podilazili unitarističkim krugovima i tako osiguravali položaje), koji su mu sve to smrtno zamjerili i zacijelo još prije 1945. odlučili njegovu

tužnu sudbinu. Nisu trebali dugo čekati da realiziraju tu osudu! Kad je 1945. Zagreb bio »oslobođen«, Šegvić je ubrzo likvidiran, čak, prema svjedočenju nekih očevidaca, na drastičan način, što ne začuđuje jer se od (ne) ljudi koji su malo prije toga pobili tisuće nenaoružanih ljudi nije moglo drugo ni očekivati.

* * *

Bio je Šegvić, sve u svemu, zaista agilni i svestrani javni djelatnik, čovjek od pera, književnik i publicist, a prije svega istinski rodoljub koji je cijeloga života nosio u sebi viziju slobodne Hrvatske i borio se i rječju i djelom, koliko mu je bilo moguće, da se oživotvori ta velika ideja. Zbog svega toga zaslužuje da ga s punim pravom smatramo i velikim Splićaninom i jednim od velikih Hrvata, a zbog toga što je i mučenički položio i život za Hrvatsku i jednim od velikih hrvatskih mučenika. Njegovo ime i djelo treba biti izazov i nadahnuće naraštajima koje dolaze...

Radovan TOLJANIĆ

Purpurnoj modrini

Između tihe povorke
jablanova
–u rumeno
proljetno veče–
do neba da mi je doći!

Rasplinut se
visoko negdje;
visoko
iznad vitkih čempresa i jablanova,
visoko
iznad oblaka i sjena

Podastrijet želim
purpurnoj modrini
– spokojnoj i sretnoj –
svu svoju vedrinu

Rajko GLIBO

Sintagme Tina Ujevića

Da li pisati tekst o Augustinu — Tinu Ujeviću i njegovoj poeziji? Ima li uopće to smisla i potrebe ako tekstopisac zna da je to prije njega učinilo više od tisuću »znanstvenika« i znanstvenika, pisaca, pjesnika, ljudi raznih struka i zanimanja. Zašto je samo za dva desetljeća (od 1955. i smrti Ujevića do 1975.) tiskano o Tinu više od 500 književno-kritičkih i esejističkih radova? Doći do svih tih tekstova tako je teško, a kada se za sve to utroši golema količina vremena, čovjek zastane razočaran spoznajom da je o Tinu i njegovoj poeziji pisano tako mnogo, a rečeno je tako malo. Veliki pjesnik je unatoč šepanju, posrtanju i zaostajanju književne kritike za života znao što će se dogoditi i njegovo se proročanstvo i u pojedinostima i u cjelini ispunilo. Interesiranje za Ujevića i njegovo djelo narastalo je s narastanjem svijesti i spoznaje da su njegova poezija i djelo u cjelini u samom vrhu hrvatske i južnoslavenske poezije. To je za znanstvenika trajan izazov, ali i mogućnost da se, baveći se tim, zaplete kao pile u kučinama. I neće se spoticati i zapletati za kristalno čistoj Ujevićevoj poeziji već baš na sudovima i prosudbama koje su »kao s neba pa u rebra« padale i na Tinovu osobu i osobnost i na njegovu poeziju.

Ako politika nije tvornica lokota za ruke i lanaca s lokotom za noge (riječ je o vladajućoj politici), ona se mazi s biznisom i od profita gleda da uhvati što veće zalogaje. To je suština. Sve ostalo u politikinu obzoru samo su sitnice koje vidovitim i talentiranim ljudima znaju zagorčavati život uporno i sustavno sve dok oni u javnosti svoga vremena ne budu svedeni na ništicu. Narodu su zablude ono što prima brzo od politike koja se bori za vlast, a osvješćenje mu je ono što stiže isuviše kasno. Književna kritika i sama se provlačila kroz scile i haribde vremena i manje više bila obojena političkim bojama. Opolitičeni znanstveni sudovi relativno brzo završe u smeću kao i politika kojoj su se dodvoravali i kojem su manje-više odisali. Ne bismo se na to osvrtali da to nema izravne veze i s Ujevićem i s njegovim djelom.

Uz silno pisanje i veliki broj književno-kritičkih tekstova mi ni danas nemamo cjelovito znanstveno ozračje Ujevićeve poetike. Pjesnički univerzum Ujevićev još nije cjelovito prikazan, iako se u više rasprava i eseja sintetički vrednuju njegovi različiti aspekti. Konzistentne vizije Ujevićevog univerzuma, nažalost, nema. Umjesto da se čuvamo književno kritičkih tekstova koji su rasplinuti, konfuzni, glagoljivi, površni i još k tome ispolitizirani, sve češće smo u prilici da se susrećemo sa studijama — golemim knjižurinama o poznatim pjesnicima i proznim piscima koje najčešće čitaju oni koji moraju ili su radoznaliji i tek kada se pročitaju shvate da su od onog što su željeli dobili samo mrvice, a vrijeme utrošeno za čitanje izgubljeno je u nepovrat.

O sintagmama Tina Ujevića nitko do sada nije pisao. Čini se to ovom prilikom da se pronikne u dio odrednica Tinove poetike, da se na temeljima djela pokaže i dokaže da ono može biti putokaz našoj književnosti u budućnosti jer je čvrsto utemeljeno u tradiciju hrvatskog tla i da mu se ne može spočitavati kako je eklektično i presudno opterećeno stranim utjecajima. Ujević je u mladosti bio sjemeništarac i

tijekom boravka u sjemeništu školovao se za rimokatoličkog svećenika. Sjemenište je svojom voljom napustio kao đak sedmog razreda gimnazije (danas bi to bio treći razred gimnazije), ali to ne znači da je postao antiklerikalcem, niti nam daje pravo da govorimo i »tumačimo« genezu Ujevićeve religioznosti što su na neki način činili Ranko Marinković, Novak Simić, Franjo Weiss i drugi. Umjesto raspravljanja, evo Ujevićevih stihova:

Moj je san izabrao kao uzglavlje dlane jednoga Boga,
moja se ljubav rastapa i krvari od ljubavi Hrista,
i ja se vraćam u ono Ništa koje je Sve,
u ovaj mir koji je život.

(Mistički prostor noći)

Svoje sudove o genezi Ujevićeve religioznosti i navedeni i neki drugi tekstopisci kasnije su ublažavali ili potpuno mijenjali, a Ujević je bio i ostao isti jer je s genezom religioznosti završeno još za njegova boravka u sjemeništu.

Pravog Ujevića najbolje možemo sagledati kroz njegovo djelo, njegove životopisne tekstove, kroz njegove polemike, dio eseja i bilježaka iz posthume. I u presudbama koje donosimo temeljene na takvim tekstovima treba biti maksimalno oprezan. Primjerice, u tim Ujevićevim zapisima imamo i ovo: »Moj rad služi da mi se navuku na vrat sve moguće bijede, katastrofe i vratolomije (...) Prema meni niko nije pokazao dobre volje. Organizovane su čitave hajke, potpirivane od popova i onih od kojih oni imaju koristi.«[1] Ne može se posljednja rečenica uzeti kao krunski dokaz kako je Ujević bio antiklerikalac. On, naravno, jest protiv onih svećenika koji potpiruju hajke, i samo protiv njih, ali protiv svih nije nikada bio niti je takvo nešto zapisao.

Kada kažem da o sintagmama Tina Ujevića nitko do sada nije pisao, onda mislim na sintagme koje pjesnik uzima iz usmene narodne književnosti i njihovoj umjetničkoj funkciji u tkivu Ujevićeve poezije u kojemu se one inkorporiraju i međusobno nadopunjuju ili značenjski upotpunjavaju sa sintagmama čiji je tvorac sam Ujević. Istina, ima rasprava dijela lingvista o Ujevićevu jeziku, ali je u njima pretežito riječ o semantici pojedinih riječi ili sintagmi neovisno o umjetničkoj funkciji jezika u tkivu Ujevićeve poezije. Stoga ih ne možemo ni promatrati kao književno-kritičke tekstove, a takav je, primjerice, tekst Bratoljuba Klaića »Lingvist nad Tinovim opusom«.[2], ali manje-više i svi drugi.

Sintagmu imamo u nazivu prve Ujevićeve knjige pjesama »Lelek sebra«. Ujević je osobno potvrdio da je dolaskom iz Pariza u Zagreb 1919. godine planirao da s Ljubom Viznerom tiska pjesničku zbirku pjesama kao jednu knjigu čija je krajnja redakcija dovršena još u rujnu 1919. godine pod naslovom »Lelek sebra«. Ujevićeva želja i plan nije se realizirao u Zagrebu, a u Beogradu mu je jedinstvena knjiga podijeljena u dvije tako što je »Lelek sebra« tiskan 1920, a »Kolajna« tek 1926. godine.[3] Tako je medvjeđa usluga Ujeviću napravljena na samom početku. I o jednoj i o drugoj stihozbirci pljuštali su tekstovi. Simptomatično je, međutim, da će pola stoljeća nakon tiskanja i dva desetljeća poslije Ujevićeve smrti o njima znanstveno progovoriti kao o jednoj knjizi i otkloniti sve dvojbe znanstvenik Radovan Vučković. Njegovi tekstovi »Jedinstvo koncepcije 'Leleka sebra' i 'Kolajne' Tina Ujevića«[4] i »Tin Ujević u književnosti dvadesetih godina«[5] došli su kao melem na ranu književno-kritičkim lutanjima, ocjenama i procjenama. U ovom drugom tekstu Vučković, između ostalog, dobrim dijelom definira Ujevićevu poetiku dvadesetih godina i razliku između nje i poetike »Leleka sebra« i »Kolajne«.

Sintagmu »Lelek sebra« Ujević je dugo promišljao, vagao semantičku vrijednost ove i one i na kraju se odlučio za nju ocjenivši da je njena semantička vrijednost najprikladnija. Odbacio je lekseme jaukanje, kukanje i druge semantički bliske. Za leksemu sebri-sebar štovani akademik Ivo Frangeš kaže da ona označava »obespravljeni sloj ljudi u srednjem vijeku«.[6] Čini nam se da je prikladnije, jednostavnije i praktičnije leksemu sebar prevesti i približiti značenjem leksemi rob jer je Ujević u više svojih pjesama koristi tako. On u poeziji unutar knjige stalno koristi leksemu rob. Takav naziv prve knjige pjesama može se, bez dvojbe, uzeti kao zajednički naziv za sve Ujevićeve knjige poezije, a naslovi tih drugih knjiga mogu se lako uzeti kao podnaslovi. Ima razloga što ovo tvrdim i za one koji bolje poznaju Ujevićeve pjesmotvore te nije potrebno komentirati i šire obrazlagati. Kada o tome govorim onda se treba prisjetiti jednog Ujevićeva pisma u kojemu on citira riječi francuskog pjesnika Alfreda de Vignija: »I pošto je pisano da slavensko pleme mora da nosi jaram i ime robova...«[7] izražavajući nadu da se to neće dogoditi makar u budućnosti. To je povod da se pjesnik, onako ujevićevski dramatično, obraća suvremenicima: »Pokažimo (...) da Južni Sloveni nisu inferiorna rasa, da oni hoće slobodu, jer su je zaslužili, da su je zaslužili jer je hoće (...) Mi više ne smijemo da budemo fataliste i da mislimo da je naša sudbina ropstvo (...) mi moramo vjerovati da smo rođeni za slobodu, da ćemo je doživjeti (...) ako budemo nastojali, i da se moramo za nju boriti...«[8] Sve govori da je leksemu sebar umjesto rob Ujević u naslovu knjige uzeo iz semantičko-pjesničkih razloga i da je za njega sebar-rob. Uostalom obespravljeni sloj ljudi i u srednjem vijeku nije ništa drugo do robovi.

U Ujevićevim pjesmama iz »Hrvatske mlade lirike« susrećemo obilje folklornih sintagmi* koje pjesnik preuzima i stavlja u dodir i prožimanje sa svojim sintagmama gradeći tako pjesničke slike. To povezivanje folklornih i pjesnikovih sintagmi ovdje je još jednostavno i nije u funkciji osimboljavanja, bar nije toliko koliko će biti kasnije u »Leleku sebra«, »Kolajni« i drugim Ujevićevim stihozbirkama. Prateći inkorporiranje folklornih sintagmi i njihovu funkciju u tkivu Ujevićeve poezije mi istovremeno pratimo i kako cvjeta Ujevićeva duhovnost i sve više se udaljava od materijalno postojećega. U pjesmi »Ogledalo« prvi stih je folklorna sintagma »Hladno poput leda visi na duvaru«. Već u drugom stihu Ujević će na početku staviti leksemu »usred« i njome s prvom folklornom povezati svoju sintagmu »nijema dvorca smrti i praznine«. Ogledalo više ne odvraća »sjajnu sliku staru«, onda slijedi folklorna sintagma »raskošna gospodstva, mrtva usred tmine« jer je svemu tome bilo »suđeno da mine / i da pođe na sud Bogu gospodaru«. Cijela druga strofa satkana je od folklornih sintagmi i Ujevićevih koje su građene po uzoru na njih. Slično je i s folklornim sintagmama u pjesmi »Kampanil« kao što su »u vrijeme kuge, rata i glada«, pa »uslišat će Gospod vapaj vjerna stada« i »podobna je čudom ozdravit bonika«. U pjesmi »Što šapće vodoskok« imamo folklorne sintagme »s bolnim šumom jeca«, »ispuni suzom oba oka«, »krije ih duši u dubini«, »oči im kažu da im godi«, »i budi za dan nove nade«.

* folklorne sintagme = sintagme preuzete iz usmene narodne književnosti izvorno ili manje-više preoblikovane pjesnikovim potrebama da se bolje izrazi.

U pjesmi »Dobrina zvona« folk. sintagme su u završnom stihu prve strofe »zamrače se starci i sve dobre kume« i prvom stihu druge strofe »Duše mrtvih, koje preklinju i kume«, pa na kraju pjesme u kojoj pjesnika dobra zvona sjećaju: »sine, misli i na druge«.

Pjesma »Mrtva domovina« počinje stihom koji je folklorna sintagma »Kroz noći bez sna, kroz sne o vampirima«, a onda se u tkivu te pjesme javljaju inkorporirane i sintagme: »A mjesečina sja nad manastirima«, »dvorovima vilinskim pred vratima/gdje začarano sniva kraljsko dvorje«. Folklorna sintagma je i u nazivu pjesme »Naše vile«, a za naslov jedne od najboljih Ujevićevih pjesama uzeta je preoblikovana folklorna sintagma »Svakidašnja jadikovka« prema »svakodnevno jadikovanje«.

U zbirkama pjesama »Lelek sebra« i »Kolajna« Ujević se više posvećuje ne samo expresivnosti, već i svemu drugom što zovemo značajkama pjesničkog jezika. Folklorne sintagme i dalje ne napušta. Ima ih u stihovima i najčešće su dvočlane ili tročlane, a rijetko višečlane. Tako u pjesmi »Sanjarija« imamo folk. sintagme »s prepasti zle svile«, »zlatna polja«, »na gole dlanove«, »bacio sam pogled«, »dokle jezde noću«, »ko ždrijebe na polju« i druge. Kako Ujević spaja folklorne i svoje sintagme vidi se u stihu »te dok zvučnim drumom zli konjici idu«, ali kako na taj način čini osimboljavanje i postiže sve prisutniju i naglašeniju simboliku koja u uspjelijim pjesmotvorima postaje sve višeslojnija. O Ujevićevom simbolizmu bit će riječi drugom prilikom pa ga u ovom radu stoga zaobilazimo.

U pjesmi »Molitva Bogomajci za rabu Božju Deru Remebot« opet su inkorporirane folklorne sintagme: »a teško onom tko je, nespokojan«, »Glas joj tužan kao jek dolina«. Kako se jedne i druge nadopunjuju i miješaju u simboličkom obzorju pjesme govori, između mnogih, i zadnja strofa ove pjesme:

I da se plače, i da se vjera rekne,
i svaki uzdah bude Vita Nuova,
a svaka suza drugi sjajni alem.

Uz simboliku u zadnjem stihu imamo i metaforu, a Ujevićeva metafora je ujevićevska ma koliko mu pripisivali i ma koliko brojni bili njegovi uzori. Ujevićeva rascvjetana duhovnost u sudaru sa životnom stvarnošću sve je bolnija i trpi sve jače udarce, a da je rano proosjećao i spoznao svoju životnu putanju i pjesničku veličinu, te sve ono što će se s njima i njegovim pjesmotvorima posthumno događati najbolje govori druga strofa pjesme »Hektor za Astijanakta«:

I, kad god uzdah grudima se vine,
žeže me plodno sjeme što će teći;
i trpim što će preko mene prijeći
budući patnik strašne veličine.

Uz folklornu sintagmu prvog stiha veže se Ujevićeva iz drugog stiha koja sadrži i simboličku sliku i mataforu, a u zadnjoj strofi opet ćemo susresti folklornu sintagmu »svaka ljubav carstvo vila biva«. Uz hrvatsku tradiciju i prošlost ne vezuju Ujevića samo naizmjenični dvanaesterci i jedanaesterci, već i usmena narodna književnost čije se sintagme manje-više zrcale u svoj Ujevićevoj poeziji.

Alkemijsko pretakanje i stapanje folklornih sintagmi s Ujevićevim leksikom i sintagmama:

da čujem one stare basne,
da mlijeko plave bajke sasnem;
(Odlazak)

– Sedam brata što ih imah
leže sad na ratištima;
sedam sestara što imadoh
zemlji i daljini dadoh;...
(Noću)

... znadu da nema ništa bolje
no zelen gaj i cvjetno polje;
i Ravijojla, bijela ljuba,
nad muškim mirom drvena duba.
(Vremena)

Misli što zveče kao suho-zlato,
sanja što sjaju ko najčišća srma;
(Maštovita noć)

Sa slikom plesa usred šedrvana
moj danak evo blista se u mraku
ko carski biser rujnih djulistana
što Istok draga u jutarnjem haku;
(Maštovita noć)

Znakovit je deseterac drugog stiha u distihu prve pjesme kojemu ćemo se vratiti malo kasnije. U drugoj pjesmi »Noću« znakovit je broj sedam čije značenje ima svoje posebnosti ne samo u tradiciji i narodnoj književnosti Hrvata kao starog naroda, već i mnogih drugih starijih i brojnijih naroda diljem svijeta. U pjesmi »Vremena« vila Ravijojla iz epske narodne poezije našla je svoje mjesto, a u posljednjoj pjesmi 'uz sve što je rečeno' imamo i lekseme šedrvan, srma, djulistan, kao rezultat istočnjačkih utjecaja. Te lekseme najviše se koriste u usmenoj lirskoj i epskoj poeziji mnogih istočnjačkih naroda.

Sintagmu imamo i u nazivu Ujevićeve stihozbirke »Ojađeno zvono«. Ujević tako radi i u svojim pjesmotvorima i to toliko učestalo da je to, bez dvojbe, jedna od znakovitosti njegove poetike uopće. U usmenoj narodnoj književnosti uopće, posebice u lirskim i epskim narodnim pjesmama, imamo sintagme »ojađena majka«, »ojađena ljuba«. Što i kako Ujević radi? On leksemu »ojađena« mijenjajući joj rod vezuje uz imenicu »zvono« od koje ta leksema prima srednji rod i imamo izvrsnu sintagmu »Ojađeno zvono«. Samo dvije lekseme potrebne su Ujeviću da načini personifikaciju i da postigne osimboljavanje i to simbol koji je višeslojan. Slično je, primjerice, i s njegovom antologijskom pjesmom »Svakidašnja jadikovka« Očito je da

je i ona nastala kao rezultat djelovanja folklorne sintagme »svakodnevno jadikovanje« na Ujevića koji je samo malo preinačuje i daje kao naslov svojoj tako uspjeloj pjesmi koja dalje i nije ništa drugo do razrada naslova konkretiziranjem pjesničkih slika koje su navirale u trenucima sretnog pjesničkog nadahnuća.

Slično je i s imenom posljednje knjige pjesama tiskane za pjesnikova života »Žedan kamen na studencu« (1954). Ujevićeva je sintagma »žedan kamen« i ona bez onog »na studencu« ostala bi samo personifikacija, a uzeta cjelovito, ta sintagma postiže simboliku i u prvom i u drugom dijelu, ali i zajedničku.

Uz stotu obljetnicu Tinova rođenja g. Zoran Kravar je tiskao malu, ali vrijednu studiju »Jedanaesterac (Augus) Tina Ujevića«. U njoj on piše o prozodijskom stanju stvari u jedanaestercu tj. jampskom pentametru Tina Ujevića. U srednjem vijeku je u formi »egzegeze« trajalo popularno učenje o višestrukoj objašnjivosti znakova i tekstova tj. o »višestrukom smislu pisma«. Jasno je da je srednjevjekovni egzeget kategoriju znaka (signum) i pisma (scriptura) shvaćao šire nego što se shvaća danas. Egzegeza je imala četiri sloja. Kravar kaže kako se njegova »Analiza Ujevićeva jedanaesterca slobodno odnosi samo prema općoj duhovnoj tendenciji doktorine o četirima značanjima tekstova i fakata...«[9] Pišući o Ujevićevom jedanaestercu autor razmišlja o višeslojnosti i suradnji opisa i interpretacije u pristupu izoliranoj književnopovijesnoj činjenici. Za Ujevićev jedanaesterac kaže da on »stoji u nekom odnosu prema nadindividualnim stihovnim normama hrvatskoga endekasilabičkoga pjesništva, on je, nadalje, komponenta konkretnih lirskih pjesama obilježnih specifičnim formalnim i stilskim svojstvima i tematskom selektivnošću, on je, najposlije, i izraz Ujevićeva snalaženja među metričkim opcijama ovostoljetnoga hrvatskog pjesništva i njihovim poetičkim, estetičkim, eventualno i svjetonazornim osnovama.«[10] Riječ je ovdje ipak o jedanaesteračkoj akcenatskoj shemi i ponašanju akcenta što je kao i sve drugo praćeno pjesnikovim učešćem u hrvatskom književnom životu njegova vremena, ali i snalaženjem i odabiranjem onoga što je bilo prisutno kod književnih djelatnika prije njega.

U tom radu autor najprije u fusnoti bilježi kako se uz jedanaesterac u pjesmi »Probuđeni Orfeus« javlja i deseterac koji je, prema njemu pogrešno napisani jedanaesterac, a glasi »moja kretnja Vječna Lira Mira«. Nešto kasnije ispravit će se i konstatirati kako se Ujević: »U par navrata poslužio katalektičkim i hiperkatalektičkim jedanaestercima i u pjesmama polimetričnima, u kojima uz moderirane jedanaesterce dolaze i drugi stihovi, na primjer, deseterci (»Ptica svijetla, glasnim kukurijekom/ozovnuo se ranom jutru pijetao«) ili dvanaesterci (»Ko sunce zlatan pjesnikov je cvijet,/odziv suncu on, od kojeg sretan živi«)[11]

Ima, međutim, više prisustva deseterca u Ujevićevoj poeziji, a o dvanaestercu da se i ne govori.

Ujević nije zazirao od deseterca i utjecaja deseteračke poezije kao što zazire većina historičara književnosti i književnih kritičara. Nije kod Ujevića deseterac slučajan niti je prisutan u njegovoj poeziji samo u »par navrata«. Drugačije sve to stoji. Na to stoga drugačije gledam jer sam i sam pjesnik, ali i književni histeričar i kritičar. To mi, čini mi se, daje za pravo suditi da je i tu riječ o vezama s hrvatskom tradicijom i narodnom književnošću koje Ujević nikada nije pokidao.

Mnogo je pjesama Tina Ujevića u kojima on kombinira jedanaesterac, dvanaesterac i deseterac, ali rjeđi su slučajevi kada on jedan do drugog zareda više

deseteračkih stihova kao u pjesmi »Mekoća perina« iz zbirke »Žedan kamen na studencu«:

...s mene znoj i nečistoća pada
i crna kora svakoga jada.
Taj je log mirna horizontala,
moja čežnja kolut i spirala,...

Cijela Ujevićeva pjesma »Igračka vjetrova« iz knjige »Ojađeno zvono« sačinjena je od deseteraca i osmeraca koji se smjenjuju neizmjenično. Takvih i sličnih slučajeva miješanja ima mnogo. To je zato, a to zna svaki pjesnik koji stvara poeziju u tkzv. vezanom stihu, da se u trenutku nadahnuća u duši pjesnika zajedno s osnovnim motivom rađa i glazba i melodičnost, a kada pjesnik svoju osnovu i prateće misli prenosi na papir on se trudi da se unutrašnja uglazbljenost u duši održi kroz izbor leksika i pisanje pjesme. Ujević u tome ne može biti i nije izuzetak. Mističan je prostor noći (da se poslužimo imenom Ujevićeve pjesme) i temeljno je pitanje koliko je umjetnik uopće, a pjesnik posebice u stanju iskazati sebe i nadahnuće u sebi. Ujević u tome visoko kotira.

U studiji = velikoj knjizi od 432 stranice g. Dragomir Gajević kaže: »U ovoj studiji se na osnovu književnokritičke recepcije pratila geneza stvaralaštva Tina Ujevića«. [12] Kamo sreće da se to umjesto na osnovu književnokritičke recepcije činile na temelju Ujevićeve poezije, ali, nažalost, nije. Ne ulazeći u ocjenjivanje studije samo da kažem da je ona napisana, umjesto hrvatskim jezikom, onim što možemo nazvati bosanski lonac od hrvatskog jezika. Izdavač je bio dužan tražiti od autora hrvatski jezik tim prije što je studija tiskana uz novčanu pomoć SIZ-a za znanost RH. S te točke motrenja knjiga ide i uklapa se u težnje i ciljeve koji će pripomoći da se duhovna povezanost hrvatskog naroda sustavno labavi i kroz jezik i treba je labaviti sve dotle dok ona ne počne davati što pogubnije rezultate i za Hrvatsku i za Hrvate.

A kada je riječ o stanovitim preobražajima, onda treba reći da oni nisu znakoviti samo za Ujevića, već za sve one koji su kao i Tin duboko osjećali i predosjećali svoju duhovnu superiornost nad okolinom, a za Ujevića je to tim znakovitije što je on bio i ostao iznimnim i po svojim visokim etičkim principima kojih se nije želio odreći ni po cijenu najvećih osobnih nedaća i životne tragedije.

Vrijeme je sustavno radilo i radi u Ujevićevu korist. Tragovi tradicije i elemenata raznih oblika usmene narodne književnosti u većoj ili manjoj mjeri prisutni su u njegovoj poeziji počev od »Hrvatske mlade lirike« pa sve do posljednje stihozbirke izišle godinu dana prije pjesnikove smrti »Žedan kamen na studencu«.

Ujević se tražio i pronalazio sebe i svoj pjesnički izričaj na zasadama hrvatske tradicije i usmene narodne književnosti. Bez toga se ne može govoriti o konzistentnosti njegove poetike. Tradiciji i usmenoj narodnoj književnosti Ujević dobrim dijelom duguje svoju pjesničku veličinu kao i mnogi veliki pjesnici i pisci hrvatske i svjetske književnosti pa njegovoj veličini utjecaji Baudelairea, Verlainea, Aleksandra Bloka i mnogih drugih od Dantea do Matoša koje desetljećima pronalazi i nabraja književna kritika ne škode baš puno i ne umanjuju je. U svakom slučaju oslanjanje na tradiciju, na usmenu narodnu književnost, te preuzimanje i inkorporiranje u svoje pjesmotvore elemenata te književnosti, jedna je od konstanti Ujevićeve poetike, a ta konstanta je nezaobilazna kada se govori o konzistentnosti vizije Ujevićeva univerzuma.

Bilješke

1. Tin Ujević: »Sabrana djela«, sveska XVII; Znanje, Zagreb, 1965, str. 77. i 78.
2. Bratoljub Klaić: »Lingvist nad Tinovim opusom«, Savremenik br. 8-9, str. 168-186, Beograd, 1975.
3. Tin Ujević: »Sabrana djela«, sveska XVII; Znanje, Zagreb, 1965, str. 503.
4. Radovan Vučković: Jedinstvo koncepcije »Leleka sebra« i »Kolajne« Tina Ujevića, »Književne analize«, Sarajevo, 1972.
5. Radovan Vučković: »Tin Ujević u književnosti dvadesetih godina«, Savremenik, br. 8-9, str. 107-139, Beograd, 1975.
6. Ivo Frangeš: »Nastup Tina Ujevića (1909-1914)«, Savremenik, br. 8-9, str. 145-146, Beograd, 1975.
7. Tin Ujević: »Sabrana djela«, sveska XVII; Znanje, Zagreb, 1965, str. 9.
8. Tin Ujević: »Sabrana djela«, sveska X; Znanje, Zagreb, 1965, str. 87, 89. i 41.
9. Zoran Kravar: »Jedanaesterac (Augus) Tina Ujevića«, časopis »Republika«, br. 11-12/1991, str. 27.
10. Isto, str. 28.
11. Isto, str. 32.
12. Dragomir Gajević: »Tin Ujević u jugoslavenskoj književnoj kritici«, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988, str. 341.

Jakov KOPILOVIĆ

Noćna plovidba

Na palubi broda
naslonjači naši.
Nebo plava voda
morske vale plaši.

Veseli plivači
nebeski čiraci.
Bljeste igličasti
vižljasti u mašti.

Put od Dubrovnika,
Splita, Šibenika,
Zadra, ugodnika,
do Rijeke, slika

hrvatska je dika
vazda ponosita.
Hrvatskog jezika
poetika stiha.

Subotica, 1994.

Marko KOVAČEVIĆ

Ujevićevo stilsko obilježavanje antroponima

Augustina Ujevića drže učenim pjesnikom, eruditom. Jedna od jezičnih oznaka te učenosti i intelektualnosti njegova stila obilno je i učestalo spominjanje različitih antroponima iz mitologije, religije, povijesti, umjetnosti, književnosti, filozofije i znanosti. Da se u to uvjerimo, dovoljno je pogledati njegove tekstove, u stihu i prozi, a poglavito njegove članke, eseje, rasprave i feljtone, katkad gotovo prezasićene antroponimima iz najrazličitijih područja. To potvrđuju i opsežni popisi imena na kraju pojedinih svezaka Ujevićevih sabranih djela.[1]

Sljedeća analiza pokazat će kako je Tin Ujević u toj po sebi suhoparnoj i stilski neutralnoj gradnji, što je iscrpno popisuju leksikoni i indeksi, znao otkriti i stilske vrijednosti te, primjereno kontekstu, ostiloviti, stilski obilježiti neutralno, stilski neobilježeno osobno ime, antroponim. Pri tom se služio sljedećim stilskim postupcima stilskog obilježavanja antroponima: (1) antroponimnom inačicom, (2) poprezimenjenjem etnika, (3) izostavljanjem prezimena, (4) dodavanjem ili izostavljanjem titule i (5) ostilovljenjem antroponima nastavkom.

1) *Antroponimne inačice*

Premda ne pripadaju leksiku u užem smislu riječi, antroponimi se na stilskoj razini ponašaju poput općih imenica. Mogu imati neutralni oblik (*Ivan*), deminutivni oblik (*Ivica*) i augmentativni oblik (*Ivanina*). Prvi, neutralni, nulti oblik stilski nije obilježen te predstavlja afektivnu suzdržanost društvene službenosti i matičarske statistike. Druga dva oblika izražavaju afektivno obojen odnos, deminutiv (*Ivica*) pozitivan (naklonost, prisnost), augmentativ (*Ivanina*) negativan (podrugljivost, nenaklonost, odbojnost). A regionalni ili dijalektalni govor zna te dvije afektivne suprotnosti varirati do nijansiranih i jarko obojenih inačica. Na jednom je kraju *Ivo, Ivica, Ivić, Iko, Ikan, Ikica...*, a na drugome *Ivanina, Ivša, Ivelja, Ikača...*

Dakako, Ujević nije bio regionalni pripovjedač te mu na raspolaganju nije bila tako raskošna i jarka paleta ostilovljenih osobnih imena. No,on je nerijetko znao u svojim tekstovima izvući pokoje osobno ime iz njegove leksikonske i indeksne neutralnosti. Kad je ime dopuštalo, a kontekstu bilo primjereno, leksikografsku je neutralnost ostilovljivao antroponimnom inačicom. Za takav postupak nije prikladno svako osobno ime, osobito strano. A zašto je za to bilo podešeno ime jednoga kasnoantičkoga latinskog pisca, čije puno ime glasi *Hieronymus Sophronius Eusebius*, možda će se razaznati iz raščlambe Ujevićevih tekstova. U njima se to ime varira u dva para: *Jeronim (Jerolim: Hieronymus) Hijeronim*, a jednom označuje metonimijskim etnikom *Stridonjanin*.

1 Tin Ujević, *Sabrana djela* (dalje *SD*), sv. I-XVII, Znanje, Zagreb 1964.

a) *Jeronim-Jerolim*

»*Jeronim* raspolaže ciceronskom okrugloću fraze, samo s više nježne osjećajnosti i unkcije, stil mu teče glatko i zvučno, malo suviše patetično i žarko, a u svom jeziku ima veći broj apstraktnih filozofskih riječi kojih dotle nije bilo u književnosti(...) U Dalmaciji, koja je u Trogiru sačuvala fragmenat Petronija, *Jerolim* u narodnoj masi bijaše odvajkada najpopularniji svetac, te mu je povjerena ambasada ove pokrajine u carstvu nebeskom, ali je žalosno da su njegova djela i rad, proučena od šačice erudita, slabo poznata širokom krugu čitalaca«.[2]

Pred nama je Ujevićev feljtonistički tekst (*Jeronimova pisma*), u dvije, razvedene, intelektualizirane rečenice. U prvoj se uspoređuje stil dvojice latinskih pisaca, jednog iz početne (Ciceron), drugog iz završne antičke rimske faze (Jeronim). U učenu, serioznu i intelektualnu kontekstu te rečenice stilski se primjereno uklapa afektivno neutralno, standardno ime *Jeronim*. U drugoj rečenici, koja također čuva intelektualni okvir na početku i završetku, u sredini se ocrtava srednjovjekovna, pučka varijanta Jeronimova lika. Ujević to naznačuje ovim izrazima: »*u narodnoj masi*«, »*najpopularniji svetac*«, »*te mu je povjerena ambasada ove pokrajine u carstvu nebeskom*« Posljednja naznaka unosi familijarnu, malčice podsmješljivu notu, dovodeći u vezu svjetovni politički termin »ambasada« s biblijskom sintagmom »carstvo nebesko«. U takvu kontekstu primjereno se uklapa nestandarna, stilski obilježena inačica Jeronimova imena: *Jerolim*. U njoj je i prizvuk regionalnosti (dalmatinsko-primorsko područje) i konotacija hrvatske starine (Jerolim Brtučević, Jerolim Kavanjin). Da je autor upotrijebio inačice *Jere ili Jerkan*, zvučalo bi suviše familijarno (Jere) ili čak podsmješljivo (Jerkan). A to bi, poglavito ovo posljednje, bilo u raskoraku s njegovom neskrivenom naklonošću prema tome latinskom piscu i crkvenom ocu.

U svojim sabranim djelima Ujević pohrvaćeno ime toga kasnolatinskog pisca spominje 21 put u standardnome obliku (*Jeronim*), a 15 puta inačicu tog imena (*Jerolim*). Uz standardni oblik kvalifikativ *sv.*(eti) spomenut je 11 puta, a uz oblik Jerolim samo 3 puta. I ta posljednja statistička činjenica ukazuje na stilsku obojenost inačice Jerolim, dakako u Ujevićevim tekstovima, jer familijaran, prisan ton redovito isključuje titulu, osim u pejorativnu prizvuku.

U sljedećim navodima vidjet će se kako Ujević varira te dvije antroponimne inačice, ovisno o kontekstu:

»*Jeronim* se rodio g. 346. u Stridonu, mjestu koje se nalazilo na granici Dalmacije i Panonije, nedaleko od Akvileje«.[3]

U toj stilski neobilježenoj, obavijesno neutralnoj, gotovo leksikonskoj rečenici primjereno stoji standardno, stilski neobilježeno ime *Jeronim*. No uzmimo sljedeću rečenicu:

»Jedini latinski pisac jest crkveni otac *Jerolim* (umro 420), koji potječe iz Stridona (Zrin?), na granici Dalmacije i Panonije«.[4]

Rečenica pripada istoj vrsti stilski neobilježena stručnog stila, priopćuje povijesnu obavijest. Ali otkud sada, u takvu kontekstu, stilski obilježena inačica *Jerolim?*

2 Tin Ujević, *SD*, XII, str. 264-265.
3 SD, sv. XII, str. 264.
4 SD, sv. XVII, str. 187.

Vjerojatno je dozvana istom inačicom, na istoj stranici, u kontekstu starijega, arhaičnijeg navoda:

»... naši su svećenici crkvenog oca proglasili za izumitelja glagoljice i njegov je životopisac napisao: '*Jerolim* je naš Dalmatinac, on je dika, poštenje i kruna hrvatskog jezika!'«[5]

Katkad se taj prizvuk starine stapa sa zavičajnom prisnošću:

»Ako je Erazmo Roterdamski s nasladom čitao *Jerolima*, Petrarca je veći *hommage* načinio hiponskom biskupu.«[6]

U relativno kratkoj, stilski obojenoj (»čitati s nasladom«) rečenici, Ujević sučeljuje četiri značajna imena duhovne i kulturne povijesti Zapada. Jedan se spominje punim imenom i prezimenom, bolje rečeno poprezimljenim etnikom (Erazmo Roterdamski), drugi samo prezimenom (Petrarca), treći (Augustin) svojom crkvenom ulogom. A onda tu neleksikonsku antroponimnu uraznoličenost još više ističe arhaično-regionalna inačica *Jerolim*. Kao da je Ujević htio reći: Dalmatin, našijenac.

No našijenci znaju biti opori, tvrdi:

»Pored Meštrovića, Krleža predstavlja pokušaj da se oslobodimo Europe... Njih spaja izvjesna divljina, nasilna dinamika i trik brutalnosti, koji se od svetog *Jeronima* preko izvjesnih umjetnika talijanske renesanse vuče do Nikole Tomasea i još dalje do nas«.[7]

Pred nama su dva, ili, po drugačijem brojanju, četiri zemljaka, našijenca, ali u neprisnu, tvrdu kontekstu. Riječ je o ilirsko-panonskome mentalitetu i žestini. *Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum!* Stoga je, uz kvalifikativ *sveti*, u tome kontekstu primjerenije neutralno, standardno ime *Jeronim*, osobito uz standardno navođenje drugih imena (Krleža, Meštrović, Tomaseo).

Katkad se dvije inačice variraju u neposrednoj blizini:

»Mislim na pustinjake prije *Jerolima* koji se hrane mekušcima i školjkama na kakvom otočiću okolo Šolte. Kad god mogu, sjetim se biblije i čitam *Jeronimove* životopise, dokumentiram se«.[8]

U prvoj rečenici novovjeki boem i prisilan isposnik s blagim se osmijehom prisjeća drevnih isposnika i učena, dobrovljna asketa. Stoga je tu, u kontekstu svojevrsna pobratimstva, uboškoga, primjereno upotrijebljena nestandardna antroponimna inačica (*Jerolim*), onako prisno, pobratimski. Druga je rečenica intelektualistički ozbiljna, emocionalno sazdržana, neutralna, pa joj je primjerenije standardno *Jeronim*.

Evo odlomka iz esejističko-meditativnog teksta (*Biblioteke*), gdje Ujević, u ležernu i familijarnu tonu, velikim gradskim knjižnicama suprotstavlja kulturnu šturost seoske sobice u provinciji:

»Dvije-tri brošure, par starinskih uveza na starovremenskoj blagajni. Dva-tri izgubljena listića na kakvu kalendaru ili *škanciji*. O zaborava! Bolje nije prolazio ni sveti *Jerolim* u sirijskoj pustinji (ili ja da se sada vratim u drugi razred gimnazije). *Jerolim* je doduše bio sabirač, dakle i izbirač rukopisa.[9]

5 SD, sv. XVII, str. 187.
6 SD, sv. VI, 67.
7 SD, sv. VII, str. 446.
8 SD, sv. XVII, str. 98.
9 SD, sv. VI, str. 85.

Familijarnu tonu, pučkoj seoskoj sredini naznačenoj i regionalizmom *škancija*, s prisjćanjem na đačko podstanarstvo, prikladna je antroponimna inačica *Jerolim*, koja, nekom vrstom kontaminacije, određuje da se i u posljednoj rečenici, gdje bi moglo stajati neutralno, standardno *Jeronim*, opet pojavi stilski obilježena inačica.

b) Hieronymus/Hijeronim

Ujević je jednom upotrijebio još dvije inačice Jeronimova imena, latinski oblik *Hieronymus* i hrvatskom jeziku glasovno, oblično i pravopisno prilagođen oblik *Hijeronim*. Te dvije antroponimne inačice nisu stilski obilježene jedna prema drugoj, već obje to postaju prema standardnome i stilski neutralnu imenu *Jeronim*. Evo teksta s prvom inačicom:

»*Mirabilia. Imponderabilia.* Pjesnici su još od davnih vremena vidjeli, i na zemlji i na nebu, više čudesnosti nego su propisali i odredili Kepler, Tycho de Brahe i Einstein (...). (Pjesnik) je izražavao ne samo čudo stvari u stvorenju i u postojanju nego i samo blago uzbuđenosti od neriješenih naličja cvjetanja i postojanja (...). Dalmatinski samotnik *Hieronymus* mogao je da kroz poznavanje grčke i rimske Muze, ali daleko preko nje, u tumačenju kršćanskih književnih djela, još u davna vremena, izazove srh slobodne i individualističke romantike«.[10]

To je odlomak iz Ujevićeva esejističkog razmatranja o pjesništvu *(Adonai)*. Latinski oblik imena sv. Jeronima *(Hieronymus)* uklapa se u razmatranju započeto dvjema eliptičnim latinskim rečenicama *(Mirabilia. Imponderabilia)* i nastavlja evociranjem grčke i rimske starine. A tu su i tri predstavnika novovjeke astronomije, čija su imena napisana izvornom grafijom.

Evo teksta s antroponimnom inačicom *Hijeronim:*

»Bojim se da (Erazmo) piše jedan izbrušeniji latinski jezik nego g. Paul Valéry francuski. I to ne kažem latinski nego latinski jezik, on koji je birao najbolje ono što je mogao naći i kod našeg oporog Dalmate *Hijeronima*«.[11]

Antroponimna inačica Hijeronim glasovno, pravopisno i oblično prilagođen je oblik latinskog imena Hieronymus. Ta je prilagodba posve u skladu s uobičajenim uklapanjem latinskih imena u suvremeni hrvatski standardni jezik. Ali, stjecanjem kulturoloških i povijesnih razloga, u standardnoj je upotrebi prevagnula manje sustavna inačica Jeronima (sjetimo se analognih slučajeva: hijerarh (jerarh, hijerarhija/jerarhija; hereza/jeres, heretik/jeretik..., gdje prva riječ pripada hrvatskome, druga srpskom standardnom jeziku). U kontekstu navedena Ujevićeva teksta (razmatranje o latinskom jeziku; latinski etnik Dalmata mjesto hrvatskog Dalmatinac) stilistički je motivirana upotreba antroponimne inačice, koja je bliža latinskome izvornom imenu od druge dvije inačice (Jeronim, Jerolim). Tu je i izvjestan familijaran ton (»kod našeg oporog Dalmate«), koji nekako isključuje latinski oblik imena (Hieronymus).

10 SD, sv. IX, str. 150.-151.
11 SD, sv. VIII, str. 365.

c) Grgur I. (Grgur Veliki) Gregorius Magnus:

»... papa *Grgur I* piše u mjesecu julu god. 600. solinskom biskupu Maximu list, iz kojeg se vidi da su (Slaveni) bili ne samo tik Solina nego i po cijeloj Istri...«[12]

»Kod kuće zagledam u pisma *Gregoriusa Magnusa* biskupima: Solina, Risna, Mitrovice (...). Slutim da ni scriptores historiae Augustae običnom štiocu prehrvatske povijesti ne pružaju dovoljne podatke ni za razgraničenje rimskih pokrajina«.[13]

Pred nama su dva Ujevićeva teksta u kojima se ime jedne kasnoantičke osobe varira u dva lika: *Grgur I./Gregorius Magnus.* Prvi je lik hrvatsko standardno ime, zabilježeno u povijesnim priručnicima, leksikonima i enciklopedijama,[14] samo mu je izostavljen atribut *Veliki*, koji je, u inverziji, sastavni dio imena, te kvalifikativ *sv.* (eti), koji, stavljen i ustanovljen ispred imena, nije sastavni dio imena. Drugi je lik *(Gregorius Magnus)* standardno latinsko ime tog pape, bez redoslijeda na papinskoj stolici te bez kvalifikativa *sanctus.*

Pročita li se prvi tekst pažljivo, dojmit će nas se kao da je uzet iz kakve povijesne rasprave. U takvu stručnu, historiografskom stilu, kojim se objektivno prenosi povijesna obavijest, odgovara i standardni, stilski neobilježen antroponim Grgur I.

Drugi tekst je biografski zapis, pisan ležerno, opušteno, familijarno, na što upućuje osobito onaj glagol na početku: zàglédām, to jest čitam onako usput, bez studioznijeg ulaženja. Tu ležernost, tako naznačenu, više ne dokida ono učeno *Gregorius Magnus,* u latinskome standardno i stilski neobilježeno ime, već je nekako još više ističe, podvlači. A onda opet ležerna, nekategorična pretpostavka, izražena glagolom »slutim«, koju opet učena, po sebi seriozna tročlana latinska sintagma *(scriptores historiae Augustae)* ne dokida, već, po suprotnosti, ističe. Naposljetku, i starinska imenica *štilac,* upotrijebljena namjesto suvremenoga standardnog *čitatelj/čitalac,* unosi prizvuk starine, osjećaj prisnosti, opuštenosti i neobveznosti.

To je primjer kontekstualnog ostilovljenja antroponima, koji po sebi nije stilski obilježen, već postaje, u kontekstu, prema hrvatskome standardnom liku *(Grgur I. Veliki).*

2) Poprezimenjenje etnika

Poprezimenjenje etnika nije neobično u hrvatskome standardnom jeziku. Ono je redovita pojava kad je riječ o antičkim antroponimima: Tales Milećanin (< iz Mileta), Aristotel Stagiranin (< iz Stagire), Isus Nazarećanin (< iz Nazareta), Juda Iškariot (< iz Kariota), Pavao Taržanin (< iz Tarza)... Česta pojava kad je riječ o osobama iz srednjeg vijeka: Leon Armenac (< iz Armenije), Herman Dalmatinac (< iz Dalmacije), Franjo Asiški (< iz Asiza), Ivana Arška (< iz Arca), Katarina Sijenska (< iz Siene), Toma Kempenski/Kempenac (< iz Kempa)... Ta je pojava rjeđa u

12 SD, sv. XVII, 188.
13 SD, sv. XVII, str. 98.
14 *Minervin Leksikon,* Zagreb 1936; August Franzen, *Pregled povijesti Crkve,* KS-GK, Zagreb 1970; *Leksikon,* JLZ, Zagreb 1974.

novovjekovnih antroponima: Erazmo Roterdamski (< iz Roterdama), Terezija Avilska (< iz Avile)..., ali: Leonardo da Vinci, Francesca da Rimini...

Dok se ne ustali iza imena, takav je poprezimenjeni etnik stilski obojen, zapravo vrsta metonimije. I Ujević se katkad služio takvim postupkom, razbijajući tako monotoniju leksikografskog nizanja antroponima.

Katkad je to činio metonomnazijom, prevodenjem ustaljenoga stranog poprezimenjenog etnika:

»Samilosni i strasni zvukovi iz petog pjevanja Pakla (stihovi ljudske samilosti rijetki kod tog pjesnika), kada je govorio o *Franceski Riminki,* vraćaju mi se u dušu«.[15]

Prevodeći talijansko prezime Danteove junakinje (Francesca *da Rimini),* u hrvatskim leksikonima usvojeno u izvornom obliku pa prema tome stilski neobilježeno, Ujević mu daje blagu stilsku obojenost, koju ističe i glasovni kontekst posljednjeg sloga (Francesca Riminka/Franceski Riminki).

U sljedeća dva primjera vidjet će se stilski postupak nepotpunog oprezimenjenja etnika:

»Sirovi život može da nameće isposnicima i patnicima teške živčane kušnje (otuda krize molitve i pobožnosti klasičnoga sv. Antuna i, recimo, *Stridonjanina* sv. Jerolima u sirskoj pustinji)...«[16]

»Erazmo Roterdamski, koji je s finim osmijehom humaniste motrio sve što se tiče katolicizma i njegovih vjerskih antagonista, ipak je s velikom slašću čitao prepisku ovoga nemondenskog autora (sv. Jeronima) i divio mu se od srca. Jer je *Stridonjanin* imao temperamenta i odista svojim tonom umio da trone«.[17]

U prvome navodu etnik *Stridonjanin* (»čovjek iz Stridona«) upotrijebljen je u svojoj redovitoj upotrebi i stoji ispred osobnog imena (Jerolim). U drugome tekstu etnik *Stridonjanin* upotrijebljen je mjesto osobnog imena (Jeronim) te, usljed te svoje metonimičnosti, stilski nije neutralan, već je jedan način Ujevićeva ostilovljavanja osobnih imena: *Jeronim/Jerolim; Hieronimus/Hijeronim; Stridonjanin.* Da je kojim slučajem etnik postao sastavnim dijelom imena ovog crkvenog oca *(Jeronim Stridonjanin),* ustalio bi se iza imena, kao prezime, te bi izgubio stilsku obojenost.

Sličnu metonimiju srećemo u sljedećem tekstu:

»No žarki *Afrikanac* pa razdražljivi *Ženevljanin* našli su u sva vremena, a zadnjih 150 godina najviše, oponašatelja«.[18]

Kad bismo mjesto *Afrikanac* stavili Augustin a mjesto *Ženevljanin* – Jean-Jacques Rousseau, rečenica ne bi samo dijelom izgubila stilsku obojenost već donekle i smisao. Jer što bi značila sintagma »žarki Augustin«? No kako metonimija ne pripada lingvističkoj stilistici, već književnoj (tropima i figurama), ovo je granični slučaj dvojakog ostilovljenja antroponima. S jedne strane imamo antroponimne inačice *Aurelijan Augustin/Augustin/sv. Augustin,* s druge strane metonimijske varijacije: *Afrikanac/sin Tagaste/sveti Moničin sin/hiponski biskup.* Sve su to Ujevićeve varijacije jednog te istog antroponima. Isto vrijedi i za drugi poprezimljeni etnik iz navoda: *Jean-Jacques Rousseau, Rousseau, Jean-Jacques/Ženevljanin, ženevski građanin, pjesnik Heloize.*

15 *SD;* sv. VI, str. 58.
16 *SD,* sv. XIV, str. 47.
17 *SD;* sv. XII, str. 266.
18 *DS,* sv. VI, str. 64.

3) Izostavljanje prezimena

Kad kažemo *Petar Petrović,* rekli smo ime i prezime određene osobe, službeno, matičarski i statistički neutralno, jedna ljudska jedinka među jedinkama. Kad tko tu istu osobu oslovi samo imenom *(Petre!),* izražava bilo prisnost, bilo neuljudnost. Prisnost ako na nju ima zbiljsko pravo (netko iz obiteljskoga, kolegijalnog ili prijateljskog kruga), neuljudnost ako to netko kaže, a nije doista u blisku i prisnu odnosu s dotičnom osobom. Kad tu istu osobu oslovimo samo prezimenom *(Petroviću!),* izražavamo bilo neutralan stav bilo distancu, ovisno o kontekstu ili govornoj situaciji.

To je svakodnevna, razgovorna, dijelom i administrativna stilska razina. Mogli bismo je sažeto ovako izraziti:

I + P (službenost – stilski neobilježeno);

I + Ø (prisutnost/minoriziranje – stilski obilježeno);

Ø + P (neutralnost/distanciranost – stilski neobilježeno), pri čemu I označuje ime, P prezime, Ø izostavljanje imena ili prezimena.

Sličnu raspodijeljenost stilske vrijednosti ima ime i prezime u stručnome i znanstvenom stilu, uz neke nijanse.

I + P (u znanstvenoj raspravi i stručnom članku), odnosno P + I (u enciklopedijskim i leksikonskim natuknicama te u indeksima osobnih imena) nisu stilski obilježeni: Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Erazmo Roterdamski, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Rafael Santi, Johann Wolfgang Goethe, Francois-Marie Arouet de Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Marin Držić, Mihovil Pavlinović, Frane Bulić, Dositej Obradović, Vuk Karadžić, Branko Radičević, Tin Ujević. U navedenu nizu ime i prezime označuju određenu osobu iz kulturne povijesti, objektivno, neutralno, bez naznake afektivna odnosa.

Obrazac Ø + P čest je u stručnome i znanstvenom stilu te također nije stilski obilježen. Upotrebljava se zbog ekonomičnosti kad je iz konteksta sasvim jasno o kojoj je osobi riječ, na primjer: Petrarca, Goethe, Voltaire, Rousseau, Držić, Pavlinović, Bulić, Karadžić, Radičević, Ujević. Ako taj niz usporedimo s predhodnim (I+P), vidjet ćemo da nedostaje 5 prezimena: *Alighieri, Roterdamski, da Vinci, Buonarroti* i *Santi.* Od tih 5 prezimena neka se rijetko upotrebljavaju bez imena a neka gotovo nikad, dok se ime bez prezimena upotrebljava često, ali je bez stilske obilježnosti: *Dante, Leonardo, Erazmo, Michelangelo, Rafael.* Premda su ta imena, odvojeno od prezimena, u početku izražavala prisan odnos što su ga kulturni poklonici osjećali prema nositeljima tih imena, ona su se, čestom upotrebom u stručnim i znanstvenim tekstovima, defamilijarizirala, rastilovila te postala stilski neutralna, neobilježena. A stilsku bi obilježenost poprimila prezimena kad bi se sama upotrijebila: *Alighieri, Roterdamski, da Vinci, Buonnaroti, Santi.* To ćemo pokazati na sljedećem primjeru:

»*Erazmov* je spis na svoj ležeran način dosta pridonio tome da se otpor protiv vlasti rimske crkve još snažnije razbukta (iako se pisac nije opredijelio za *Lutherov* pokret).[19]

Da je ime *Erazmo,* upotrijebljeno bez prezimena, postalo neutralno, bez familijarne konotacije, pokazat će se ako se, u navedenoj rečenici, to ime zamijeni prezimenom *Roterdamski,* a prezime *Luther* imenom *Martin:*

19 *Književni leksikon – Strani pisci,* ŠK, Zagreb 1968, s.v. Erazmo Roterdamski.

»Spis je *Roterdamskog* na svoj ležeran način dosta pridonio tome... iako se pisac nije opredijelio za *Martinov* pokret«.

U preinačenoj rečenici i prezime *Roterdamski* i ime *Martin* postali su stilski obilježeni, ono prvo prizvukom neke neobičnosti pa i svečanosti, ono drugo prenaglašenom familijarnošću, koja prelazi u podsmješljiv ton i nekako kao da umanjuje ozbiljnost Lutherove povijesne uloge.

Obrazac I+Ø sreće se u stilskim obilježenim tekstovima, a u stručnome i znanstvenom stilu samo u tri slučaja:

1) kad osoba nema prezimena (Ambrozije, Augustin, Pelagije, Arije; majstor Radovan...)

2) imena vladara, papa, patrijarha, episkopa i vladika (knez Branimir, kralj Tomislav, car Dušan, kralj Ferdinand, Inocent III., patrijarh German, episkop Simeon, vladika Danilo...);

3) kad je ime čestom upotrebom izgubilo stilsku obilježenost (Dante, Erazmo, Leonardo, Michelangelo, Rafael; na putu rastilovljenja, s izvjesnim prizvukom prisnost nalaze se ova književnopovijesna imena: Dositej (Obradović), Vuk (Karadžić), Branko (Radičević), Tin (Ujević).

U ostalim slučajevima, kad kulturnopovijesna osoba ima ime i prezime, obrazac I+Ø stilski je obilježen: *dum Marin* (Držić), *don Miho* (Pavlinović), *don Frane* (Bulić), *Tin* (Ujević). Ime Augustin bez prezimena (Ujević) ne sreće se ni u pisanu ni u usmenu govoru.

U stilskom obilježavanju antroponima Ujević se katkad služio obrascem I+Ø, izražavajući tako svoj afektivan odnos a katkad i sud prema osobi iz povijesti kulture.

a) *Francesco Petrarca/Petrarca/Francesco*

»*Petrarca* je često puta razmišljao o kružnom putu života i smrti; za jedne od tih meditacija pojavi se pred njim eterično-svjetlosno tijelo žene«.[20]

U navodu je upotrijebljen obrazac Ø+P (Petrarca), što i odgovara ozbiljnosti teme i povijesnokulturnoj pjesnikovoj ulozi. Kad bismo prezimenu dodali ime (Francesco) i kvalifikativ pjesnik, ono bi i dalje sačuvalo svoju stilsku neobilježenost. No to je suvišno jer obavijest je jasna.

»*Francesco* se brani od prigovora – da je ambiciozan; on uistinu nije proždrljiv ni koleričan. Ali on je, priznat će i sam, sladostrasnik. To je jače od njega; njegovi se protivni napori izjalovljuju«.[21]

To je Ujevićev komentar razgovora što ga u dijaloškim meditacijama pod naslovom *Secretum meum*[22] vode sv. Augustin i Petrarca, »u nazočnosti šutljive Istine«. Valja primijetiti da se u tome Petrarkinu djelu nalazi samo pjesnikovo ime (Francesco), što je primjereno intimnu i osobnu dijalogu između učena sveca i renesansnog pjesnika. No u Ujevićevu navodu postoji, uz taj razlog, i drugi, stilistički. Upotreba samog imena skida kulturnopovijesnu masku iza koje se skriva pjesnik Petrarca te ga,

20 *SD*, sv. VI, str. 67.
21 *SD*, sv. VI, str. 68.
22 Usp. Francesco Petrarca, *Moje tajne*, izbor i prijevod Frane Čale, GZH, Zagreb 1987, str. 11-15.

familijariziranjem, nekako uprizemljuje, razgolićuje, otkriva njegovu nutrinu, jednaku nutrini bilo kojeg ljudskog bića (on je ambiciozan, sladostrasan, ako ne proždrljiv i koleričan).

Sličnu stilističku opreku *prezime/ime* srest ćemo i u dva sljedeća navoda:

»*Petrarca*, prelat sv. rimske crkve, koji spada i u historiju Srednje Evrope, jer ga je češki kralj Karlo IV ovjenčao na Kapitolu, napisao je Moju tajnu«.[23]

»Rođen 1304. u Arezzu, gdje je boravila njegova porodica firentinskih izgnanika, u svojoj 23. godini *Francesco* će u Avignonu (...) da na sam Veliki petak susretne prvi svoj ideal: Lauru de Sades, rođ. Noves...«[24]

Opet je društvenoj, povijesnokulturnoj ulozi što je označuje prezime (Petrarca) u prvome navodu, suprotstavljena intima, označena imenom (Francesco) u drugome. Povijesne potankosti (1304. u Arezzu, u svojoj 23. godini, na sam Veliki petak), pa ono matičarsko »Laura de Sades, rođ. Noves« samo još više ističu intimu označenu imenom.

b) *Jean-Jacques Rousseau/Rousseau/Jean-Jacques*

Zašto je Rousseauovo ime podašno ostilovljenju a ne i Voltaireovo, to zacijelo proistječe iz složena odnosa između društvene sredine i osobe kojoj dotično ime pripada. Taj se odnos poslije, tijekom povijesti, može i mijenjati, no već za života dotične osobe stvoreni su uvjeti za takav jezičnostilski postupak. U Ujevićevim tekstovima srest ćemo stilsku opreku *Rousseau/Jean-Jacques* (Ø+P~I+Ø), ali nikada opreku *Voltaire/Francois-Marie* (Ø+P~I+Ø). Da bi ostilovio antroponim jetkog prosvjetitelja, Ujević će morati posegnuti za drugim postupkom. A za ostilovljenje Rousseauova imena Ujeviću je put utro već sam Voltaire:

»Treba podučiti *Jean-Jacquesa* da, ako se blago kazni jednoga razvratnoga romanopisca, ono ipak treba pedepsati smrtnom kaznom jednoga podlog buntovnika«![25]

U toj rečenici, u Ujevićevu prijevodu, Voltaire, polemizirajući s Rousseauom, izostavlja prezime svojeg književnoga i filozofskog takmaca te ga proziva samo imenom, kao učitelj zločesta, nepoučljiva đaka. Tako, služeći se familijarnim tonom, koji ne priliči situaciji, on zapravo minorizira svoga protivnika.

Ujević će više puta pri imenovanju uglednoga ženevskog građanina primijeniti postupak izostavljanja prezimena (I+Ø). Katkad će učenik biti gotovo volterovski okrutan:

»Jean-Jacques je digao paklenu hajku na Voltairea, jer je doveo glumce na teritorij kreposne Ženeve (...)«.[26]

To više nije Jean-Jacques Rousseau, prosvjetitelj, pisac rasprave o društvenoj nejednakosti i romanâ o neograničenoj slobodi ljudskih osjećaja, već nekakav skučen ženevski kalvinistički sektaš, moralistički čistunac. To više nije Rousseau, povijesnokulturna veličina, već nekakav Jean-Jacques!

23 *SD*, sv. VI, str. 65.
24 *SD*, sv. VI, str. 66.
25 *SD*, sv. VI, str. 237.
26 *SD*, sv. VI, str. 237.

Obrazac I+Ø zazvučat će katkad pobratimski prisno i samilosno:

»U 18. vijeku boemi su Jean-Jacques, nahoče d'Alembert i Gilbert.«[27]

Gdjegdje će, čini se, biti dozvan susjedstvom drugog imena i spominjanjem ispovjednog žanra:

»Školska djeca čula su za uspomene Augustina i *Jeana-Jacquesa*«.[28]

Katkad će obrazac I+Ø biti uvjetovan istovremenim spomenom prezimena dviju povijesnoknjiževnih osoba, nesklonih Rousseauu:

»Ako France nije bio osobito ljubazan prema *Jeanu-Jacquesu*, po ovogodišnjem romanu čini se da mu Voltaire nije bio mrzak«.[29]

Obrazac Ø+P, stilski neobilježen, ponovno vraća neutralan ton:

»(...) mi ne govorimo o Augustinu, *Rousseauu*, Amielu, Mariji Baškirčevoj, Benjaminu Constantu, pa psihološkom romanu Stendhala i Dostojevskoga (...)«.[30]

c) *Baudelaire/Charles; Rimbaud/Arthur*

»Mislim da o *Baudelaireu* i *Rimbaudu* kritičari još nisu stigli do stepena najtananijeg razlikovanja (...). *Baudelaire* je dijete više salonskoga 18. vijeka i Régence, *Rimbaud* samosvjesno i hirovito dijete Rousseaua (...). *Charles* nije naučio upravljati životom, i on je žrtva umjetnosti. *Arthur* se vrhovno upravlja u životu; on žrtvuje knjigu«.[31]

To je primjer stupnjevita ostilovljenja obrascem I+Ø. Najprije se spominju prezimena dvojice književnika, stilski neobilježeno. Potom slijedi kontekstualno familijariziranje dviju književnopovijesnih osobnosti (»Baudelaire je *dijete*... salonskoga 18. vijeka..., Rimbaud *samosvjesno i hirovito dijete* Rousseaua«). Treći je korak potpuno familijariziranje imenom, skidanje književnopovijesne maske, povratak životu. Više nema Baudelairea i Rimbauda, književnih veličina, postoje samo *Charles* i *Arthur!*

d) *Verlaine/Lélian; Rimbaud/Arthur*

Čini se da je raskorak između surove svakodnevice i književnopovijesne uloge dvojice modernih francuskih pjesnika dao priliku Ujeviću da postupkom I+Ø ostilovi njihove antroponime:

»*Verlaine* se u Crimen Amoris zalaže za dualizam dobra i zla, dok *Rimbaud* traži bratsku ljubavnu zajednicu i dobrih i zlih... Oni se tuku u šumama Germanije, *Lélian* gubi njegov Duhovni lov i u Bruxellesu kuša da ga ubije, zato što Rimbaud hoće da ga ostavi... 1873. se *Arthur* ranjen i potišten vraća majci«.[32]

27 *SD*, sv. VI, str. 196.
28 *SD*, sv. VI, str. 65.
29 *SD*, sv. VIII, str. 21.
30 *SD*, sv. VI, str. 269.
31 *SD*, sv. VI, str. 349.
32 *SD*, sv. VI, str. 358. Lélian je pseudonim Paula Verlainea, zapravo le Pauvre Lélian (Sirotan Lélian); riječ je o anagramu pjesnikova imena i prezimena.

U prvoj rečenici saopćen je književnopovijesni sud o svjetonazoru dvojice pjesnika. Tome je kontekstu posve primjeren stilski neobilježen obrazac Ø+P. U nastavku teksta Ujević sažeto donosi drastičnu scenu iz života dvojice pjesnika. To nisu više oni iz povijesti književnosti, iz pjesničkih zbirki i antologija (Verlaine i Rimbaud). To je bekrija Lélian i vjetrogonja Arthur, »dječak s potplatima od vjetra«. Pa ona posljednja rečenica: »... Arthur (se) ranjen i potišten vraća majci«. Kako bi neprimjereno bilo reći da se Rimbaud, ustoličena pjesnička veličina, onaj iz leksikona i povijesti književnosti, »potišten vraća majci«!

4) Ostilovljenje titulom

Titula je kvalifikativ koji se pridaje imenu ili prezimenu kako bi odredila društveni, duhovni ili stručni položaj neke osobe. Na primjer: Ivan *pl.* Trnski, *barun* Trenk, *grof* Petar Zrinski, *knez* Krsto Frankopan, *knez* Branimir, *kralj* Tomislav, *car* Ivan Grozni; *papa* Inocent III, *kardinal* Drašković, *nadbiskup* Zane, *biskup* Strossmayer, *don* Frane Bulić, *patrijarh* Focije, *episkop* Simeon, *vladika* Danilo, *iguman* Stefan...; *profesor* Pavlović, *doktor* Petrović, *inženjer* Ivanović...; *drug* Lenjin, *gospodin* Clemenceau... Spominjanje titule ondje gdje se ona izostavlja ili ondje gdje joj nije mjesto ili njezino izostavljanje ondje gdje bi ona redovito uslijedila, postupak je kojim se izražava određen afektivan odnos prema dotičnoj osobi. Sreće se i u razgovornome stilu u svakodnevici i u pisanim, stilski obilježenim tekstovima. Poglavito je prikladan za stilsko obilježavanje prezimena, jer je ono postojanije, društveno i pravno ustaljenije te ga, redovito, nije moguće ostiloviti antroponimnom inačicom, deminutivom ili sufiksom, što je lakše postići s imenom ili nadimkom, koji su manje ustaljeni i postojani.

Ujević je katkad posezao za takvim postupkom ostilovljujući na taj način prezime neke kulturnopovijesne osobe. Tako je prema njoj izražavao ne samo određen afektivan odnos već i svoj sud o njoj. To će se vidjeti na sljedećim primjerima:

»Dragi *gosp.* Delorko,

jutros sam dobio jednu Vašu kartu; vidim potpisane: Dragutin Tadijanović, Vjekoslav Majer, Mile Starčević, Blaž Jurišić, Kozarčanin, Bogner (...). Molim Vas da pozdravite književnike i 'farizeje', a i Vi sami neobično zdravstvujte Vašem Tinu«.[33]

Riječ je o običnu dopisnom stilu, te – unatoč familijarnu tonu, što je posljedica pripadnosti istome cehu, književničkome (»pozdravite književnike i 'farizeje'«; »zdravstvujte Vašem Tinu«) – titula uz prezime (*gosp.* Delorko), upotrijebljena je stilski neobilježeno, iz uljudnosti, konvencionalno.

Razmotrimo sljedeći primjer:

»Možda je to grozno za nekoga: prepustiti ga samom sebi? Zašto ne bi primio s krilaticom: Biram društvo! Ali onda bi morao na neko ostrvo u Tihom Okeanu, do *g. Robinsona*«.[34]

33 *SD*, sv. XVII, str. 248.
34 *SD*, VI, str. 233.

Robinson, književni lik, pripada građanskome trgovačkom staležu te mu, prema tome društvenom statusu, pripada titula *gospodin*. No u kontekstu divljeg otoka, izgubljena na oceanskoj pučini, gdje je lik vraćen pukom preživljavanju i golu opstanku, ta titula zvuči smiješno. Jedan je to od čestih primjera Ujevićeva razmišljanja o samoći, samotništvu, društvenoj isključenosti, s blagim ujevićevskim podsmijehom!

a) *Volataire/gospodin de Voltaire*

»'Trnje na glavi književnosti i glasovitosti samo je cvijeće uporedeno s drugim zlima što su oduvijek preplavljivali zemlju... Ciceron, Varon, Lukrec, Virgil, Horac nisu imali ni najmanjeg učešća u proskripcijama... Priznajte da Petrarca i Boccaccio nisu skrivili nerede u Italiji, priznajte da Marotov badinage nije prouzročio bartolomejsku noć, i da tragedija Cid nije prouzrokovala Frondinu bunu. Velike zločine počinili su slavni neznalice'.[35]

Tako se prije 183 godine razgovaralo između Rousseaua i *g. de Voltairea*. Ali *de Voltaire* je bio racionalista, i služio se razlozima iz vremena prosvijećenosti... *De Voltaire* nije pamtio da je *de Voltaire* laskao Fridriku i Katarini, da je bio nedostojan i nepostojan, učestvovaši po redu u zločinima gospodara, te masa sumnja da je taj idol, kralj, duhovni samodržac *de Voltaire* u pravu kad se busa u prsa i kaže: 'Ja koji sam jedini od književnika ovog vremena bio progonjen'«.[36]

Pred nama je navod u dva dijela. Prvi dio Ujevićev je prijevod odlomka iz Voltaireova pisma Rousseauu, gdje je riječ o prosvjetiteljskoj ulozi književnosti i književnika u povijesti civilizacije i oblikovanju ljudske etike. Rusoovskome dobrom divljaku suprotstavljen je obrazovan i prosvijećen um. U drugome dijelu Ujević polemizira s tim prosvjetiteljskim racionalističkim poimanjem ljudske naravi, koje čovječje biće jednostrano svodi na racionalno, na znanje, na prosvijećnost, zaboravljajući zakučastu, dvoznačnu i podmuklu igru u podsvijesti, od čega nije bio pošteđen ni Voltaire, *prosvijećen* književnik i *neprosvijetljen* farizej. Kritiku Voltaireove ličnosti, licemjerne pravičnosti i konformizma Ujević izražava na dvije razine, na razini izričitosti *(»učestvovavši... u zločinima gospodara«; »duhovni samodržac«)* i, neizravno, na jezičnostilskoj razini, učestalim ponavljanjem titule (jednom *g. de*, četiri puta plemićka titula *de)*.

Za Voltaireova života, u svakodnevnu ili u epistolarnu ophođenju, bilo bi normalno i stilski neobilježeno da tko filozofa oslovi bilo *Monsieur Arouet* (građansko prezime), bilo, nakon književne i filozofske afirmacije, *Monsieur de Voltaire* (pseudonim s plemićkim *de)*. No nakon smrti Voltaire je ušao u povijest književnosti i kulture te je izgubio društvenu ljušturu i simbole društvenoga i staleškog statusa *(gospodin, de)*. Vratiti ih ponovno uz filozofovo ime, i to naglašeno, s učestalim ponavljanjem, znači demitologizirati povijesnu osobu, uprizemljiti je, vratiti u golu i surovu zbilju. U tome kontekstu i ono ukrštanje građanske i plemićke titule *(g. de* Voltaire) ukazuje

35 Odlomak iz Voltaireova pisma upućena Rousseauu 30. VIII. 1755. povodom nekih stavova iz *Rasprave o nejednakosti.*
36 *SD*, VI, str. 237.

na unutarnju dvoznačnost građanske svijesti, molijerovsku komičnost *Građanina plemića*, podsvjesnu želju za sudjelovanjem u povlasticama aristokratskog staleža, što ističe ono četiri puta ponovljeno *de* Voltaire.

Već smo rekli, govoreći o antroponimu Jean-Jacques Rousseau, kako Voltaireova ličnost nije prikladna za ostilovljenje postupkom I + Ø. premda bi bila zamisliva i primjerena ovakva rečenica: Kad su se Arouetovi nastanili u Parizu, 1694. rodio se mali François-Marie; zacijelo ne bi bila prikladna rečenica: 'François-Marie odapinjao je otrovne strelice na Jean-Jacquesa!' Racionalna, distancirana, nadmoćnom ironijom oboružana ličnost ne da se familijarizirati i označiti samo imenom (François-Marie). Ona se dade samo ironizirati otkrićem neke njezine proturječnosti i nedosljednosti, i to postupkom *titula + prezime*, čime se Ujević primjereno služi. Naprotiv, Rousseauova osobnost, oličenje emocije i afekta pa prema tome i društvene ranjivosti, podašnija je familijariziranju pa i ostilovljenju postupkom I + Ø, što je i pokazano na prethodnim primjerima.

b) *Goethe / gospodin Goethe*

Sličan postupak ostilovljenja primjenjuje Ujević i na prezime velikoga njemačkog pjesnika:

»... ali nažalost ne znam je li ono odlični poznavalac svih slasti, *Goethe*, rekao da 's jednom kapljom vina nema ni jednog dobrog stiha'. U interesu trezvenosti? Da se okrenemo prošlosti,to bi gotovo demantiralo cijelu historiju svjetske književnosti ne izuzimajući sasvim ni *gospodina Goethea*, Feinschmeckera koji se doduše manje podatno držao za stolom nego Dis i Lacko Vidrić«.[37]

Razglabajući o konzumiranju alkohola i pjesničkome stvaralaštvu, Ujević demitologizira neke pjesničke veličine te ih iz olimpijskih visina spušta u zemaljsku krčmu. Pri tome je dobro osjećao da je za Vladislava Petkovića dovoljno upotrijebio njegov pjesničko-boemski nadimak *(Dis)* a za Vladimira Vidrića deminitiv njegova imena *(Lacko)*. No ćutio je da se osebujna i divovska Geotheova osobnost ne da tako familijarizirati, moguće je diviti joj se, grditi je ili je ironizirati. Stoga postupak I + Ø nije bio prikladan. Valjalo je najprije u Geothoevoj osobi otkriti neku nedosljednost, neiskrenost. Potom je bilo dovoljno prezimenu *(Goethe)*, stilski neobilježenu, koje označuje određenu književnopovijesnu veličinu, pridodati građansku titulu *(gospodin)*, pa da se olimpijac, uz Disovu i Lackovu nazočnost, i u kontekstu onog njemačkog *Feinschmecker* (sladokusac, oblizalo), preobrazi u pozemljara. Tako Ujević, ostilovljujući prezime titulom, u određenom kontekstu izriče i svoj sud o Goetheu, sud prisutan izričitije u jednom drugom tekstu:

»I prirodno je zavolio *birokratu, sebičnjaka*, Goethea, *velikana-filistra* sasvim blizu stoljeću perika i pudra spojena s francuskom konverzacijom i salonskim liberalizmom.[38]

37 *SD*, sv. VI, str. 15.
38 *SD*, sv. VI, str. 293.

c) *Katarina II. Velika / Jekaterina*

»Denis Diderot, kasnije sabesjednik *Jekaterine*, samo je prošao tim putem u mladosti«.[39]

Već je rečeno, kad je riječ o vladarima, da je upotreba imena bez prezimena stilski neobilježena. Premda obrazac I + Ø redovito izražava prisnost pa je stilski obilježen, vladarska se imena defamilijariziraju i rastilovljuju titulom (*carica* Katarina), rednim brojem iza imena, čini se označuje redosljed na prijestolju (Katarina II), ili određenim atributom, koji, stavljen i ustaljen iza imena, postaje sastavnim dijelom imena (Katarina *Velika*). Prema tome stilski su neobilježene sve kombinacije tog imena s vladarskim kvalifikativima: carica Katarina II Velika, Katarina II Velika, Katarina II, Katarina Velika.

Reći samo *Katarina*, bez vladarskih oznaka, znači familijarizirati vladaricu, na neki je način detronizirati. U kontekstu navedene Ujevićeve rečenice riječ je o statusnom izjednačenju potrebnu za subesjedništvo. Katarina II, odnosno Jekaterina II, prosvijećena vladarica, da bi postala subesjednica učenu prosvjetitelju, postaje *Jekaterina*! U tome kontekstu i s obzirom na leksikonski neutralno Katarina II Velika, ruski lik tog imena još više ističe stilsku obilježenost.

d) Franjo Josip I / Franz Josef I / Franc Jozef

»Usuđivali smo se misliti, disati, govoriti i pisati — sami, bez preteča i učitelja — protiv *Franca Jozefa u Francjozeflandu*, pa se usuđujemo disati protiv besmrtnoga *Franca Jozefa* i u Francuskoj za koju smo učili iz školskih klupa da je demokratska republika«.[40]

U hrvatskome standardnom jeziku imena stranih vladara pišu se u prilagođenu, pohrvaćenu liku: Franjo Josip I, Fridrik II Veliki, Franjo I Francuski, Jakov II Engleski, Jakov II Aragonski, Ljudevit / Luj XIV, Katarina II...

U navedenu Ujevićevu tekstu ime austrijskog cara razlikuje se u dvome od standardnoga hrvatskog lika tog vladarskog imena. Prvo, mjesto *Franjo Josip* donijet je fonetizirani oblik njemačkog imena. Drugo, izostavljen je redni broj (I), minimalan vladarski kvalifikativ. Prvo je uvjetovano dvoznačnim toponimom *Francjozefsland*, koji se ne bi mogao stilski jednakovaljano izraziti sintagmom *Zemlja Franje Josipa*, što ne bi dovoljno izrazilo Ujevićev protuaustrijski stav iz mladenačkih dana. Izostavljenjem pak rednoga broja (I) vladarsko se ime familijarizira a vladar na neki način detronizira, čime je izražen Ujevićev antimonarhijski stav.

e) *Josip Kozarac/Kozarac I: Ivan Kozarac/Kozarac II*

»...*Đuka je Begović* više socijalni dokument negoli književno djelo. U njemu *je Kozarac II*, iznio mane Slavonaca: rasipnost, putenost, nebriga za budućnost — poznate i do otrcanosti obrađivane u slavonskoj literaturi sve tamo od staroga Relkovića pa do *Kozarca I*«.[41]

Izostaviti uz vladarsko ime vladarsku titulu ili koji drugi vladarski kvalifikativ znači detronizirati vladara, familijarizirati ga, lišiti vrhunskoga društvenog statusa. Pridati koji vladarski kvalifikativ onome kome on redovito ne pripada, znači ili glorifikaciju, ili ironiziranje. Nazivajući Josipa Kozarca Kozarcem I, a Ivana Kozarca Kozarcem II, Ujević zacijelo ironizira i izražava svoj negativan stav prema pragmatičnu, prosvjetiteljskom poimanju uloge književnosti, što je izričitije rečeno u užem i širem kontekstu.

5) Ostilovljenje antroponima nastavkom

U suvremenome hrvatskom standardnom jeziku nastavkom se može stilski obilježiti ime i prezime, prvo lakše i češće, drugo teže i rjeđe. S obzirom na standardno neobilježeno ime (Ivan), stilski su obilježeni svi deminutivi tog imena (Ivo, Ivica, Ivić, Iko, Ikan...) i svi njegovi augmentativi (Ivanina, Ivelja, Ikača...). Stilski su također obilježeni pluralni oblici osobnih imena kad se njima označuju određeni ljudski tipovi: Juda-Jude (izdajice): Pilat (hipokriti), don Juan — don Juani (zavodnici)...

Premda je prezime usljed svoje društveno i pravne ustaljenosti postojanije od imena pa prema tome manje prikladno za stilsko obilježavanje nastavkom, ta mogućnost u hrvatskome jeziku nije posve isključena. Prezime se može ostiloviti na dva načina. Prvo, pluralom prezimena kad ono označuje skup članova neke obitelji ili porodice: *Kodolići, Glembajevi, Budennbrookovi, Thibaultovi.* Ta se stilska obilježenost postiže prema stilski neobilježenim likovima: *porodica Kodolić, porodica Glembaj, porodica Budennbrook, porodica Thibaud.* Drugo, dočecima - ova/eva, - ka, koji se dodaju prezimenima muških ili posvojenim pridjevima od tih prezimena u tvorbi ženskih prezimena. Prvim se sufiksnim parom tvore prezimena pretežno neudatih, drugim sufiksom pretežno udatih osoba. Prema upravno-matičarskom liku *gospođa Petrović*, stilski neobilježenom, stilski su obilježeni oblici *Petrovićeva i Petrovićka*, prvi blaže, drugi jače.

a) *Plural osobnih imena*

Kad označuje određen ljudski tip, plural osobnih imena stilski je obilježen: Treba biti oprezan prema *Judama* (izdajice). Kad označuje više različitih osoba koje nose isto ime, plural nije stilski obilježen. Na primjer: U Evanđelju su dva *Jude*, Juda Tadej i Juda Iškariot. Ujević se katkad služio tim stilskim postupkom:

Herodijada/Herodijade: Katarina/Katarine

»Još strahovitija je stvar kada se žarke *Herodijade*, metamorfozom ovidovskih heksametara, preko noći prometnu u ekstatične *Katarine* što primaju svetu hostiju iz ruku anđela«.[42]

39 *SD*, sv. VI, str. 196.
40 SD, sv. XVII, str. 245.
41 SD, sv. VII, str. 24.

U navedenoj rečenici Herodijade znače putene žene. To je pluralni oblik ženskog imena Herodijada. Katarine znače ekstatičarke, asocijacija na talijansku katoličku mističarku sv. Katarinu Sijensku. U ovom kontekstu lažne obraćenice.

Mandaljena/Mandaljene

»Probudit neće, premda žele,
na obje strane stare Seine,
ni tvoje pale arhanđele
ni tvoje krotke Mandaljene«.[43]

Popularni oblik *Mandaljene*, u značenju *pale žene, grešnice*, još je više stilski obilježen zbog svoga starinskog lika — prisjećanje na Đorđićevu *Mandaljenu* pokornicu, nasuprot standardnome *Magdalena* i pučkome *Manda*.

Prometej/Prometeji: Ikar/Ikari:

»Moji Prometeji ne mogu sić s hridi!
Moji su Ikari u procjepu grude![44]

Prometeji tu znače lučonoše, svjetlonoše, borci protiv napravde. *Ikari* su oni koji tragično pokušavaju nadići ljudsku utamničenost, Ujevićevi »uzdušni piloti, nebeski piloti« iz Visokih jablana.

Ksenija/Ksenije:

»Tko će da kaže rasut kao čađu
nad stoljećima strah Milenija,
i našu želju uvijek mladu, sladu
nad zavornicom cijenih Ksenija?«[45]

Nije jasno na što Ujević aludira pluralom imena *Ksenija*. Možda bi trebalo posegnuti za korijenom toga imena, koje na grčkom znači i »gostoljubiva« i »strankinja«, te u igri te dvoznačnosti naslutiti jednu od Ujevićevih varijacija vječnoga ženska.

Lazar/Lazari

»Jedni su živi,
a druge su preskočili:
a treći su se vratili kada padne veče,
kao Lazari, iz mraka crni skoroteče...«[46]

Lazari ovdje znače *mrtvaci*. Aluzija na novozavjetnog Lazara, Marijina i Martina brata, kojeg je Isus ponovno dozvao u život.

42 *SD*, sv. XVII, str. 237.
43 *SD*, sv. III, str. 47.
44 *SD*, sv. II, str. 273.
45 *SD*, sv. II, str. 278.
46 *SD*, sv. III, str. 343.

Marija/Marije:

»Srce dâre sebe trima Marijama«.[47]

Pluralni oblik vlastitog imena u navedenu stihu ne označuje ljudski tip već se odnosi na tri osobe kojima je ime Marija. Riječ je o trima novozavjetnim Marijama, o Mariji, materi Isusovoj, Mariji Kleofi i Mariji Magdaleni. Takav množinski oblik sam po sebi nije stilski obilježen, barem ne u nominativu. Na primjer: U razredu su tri Marije. No kako je u razgovornom stilu sve rjeđe sklanjanje brojeva (Razgovarali su *o tri Marije*), ono *»trima Marijama«* poprima izvjesnu stilsku obilježenost.

b) Plural prezimena s nastavcima -ovi/-evi.

Taj se način stilskog obilježavanja antroponima sreće u Ujevićevim prijevodima francuske proze:[48]
gospodin Verdurin, gospođa Verdurin/Verdurin*ovi* (*les* Verdurin)

»Gospodin Verdurin nije se mogao suspregnuti da se ne nasmije« (Proust/Ujević, str. 193.).

»Gospođa Verdurin je sjedila na nekoj visokoj švedskoj stolici od navoštane jelovine...« (Proust/Ujević, str. 193).

»I kad mu je djed otpisao da to neće učiniti, sama je Odette odvela Swanna k *Verdurinovima*« (Proust/Ujević, str. 188).

Maheu/*les Maheu:* Maheu/*Maheuovi*

»Sredinom kolovoza Etienne se nastani kod *Maheuovih...*« (Zola/Ujević, 131).

Levaque/*les Levaque*: Levaque/*Levaqueovi*

»Ni *Levaqueovi* nisu večerali s dobrim tekom...« (Zola/Ujević, 130).

Ujević, sklon i inače leksičkome uraznoličenju, često odstupa od toga pluralnog prezimena te ga, ovisno o kontekstu, zamjenjuje prezimenom ispred kojeg stavlja bilo riječ obitelj, bilo riječ par, bilo riječ muž i žena, bilo riječ kuća. Na taj način, donoseći izričito semantički sadržaj tih pluralnih nastavaka (-ovi/-evi), on prezime lišava konotacije te ga vraća nultoj poziciji, denotaciji. Evo nekoliko primjera takva rastilovljenja:

»Ta životinja cijelo vrijeme boravi kod *obitelji La Tremoïlle*, kod *obitelji Laumes*, kod sve te gospode!... Ta je optužba, uostalom, bila to neosnovanija, što je Swann već punu godinu dana posjećivao još samo *Verdurinove*«. (Proust/Ujević, 242)

Dakle, francusko *les Tremoïlle* Ujević prevodi s *obitelj La Tremoïlle, les Laumes s obitelj Laumes a les Verdurin* s pluralnim oblikom *Verdurinovi*. Je li riječ o stilskoj varijaciji ili je Ujeviću na putu bila tvorbena prepreka s obzirom na dva prva prezimena? Francusku sintagmu »le nom de *ces La Tremoïlle*« one će ipak prevesti pluralnim oblikom (»ime tih La Tremoïllea«), dakle upotrijebit će nastavak -i a ne -ovi/evi, nešto kao Kodolići a ne Kodolićevi. Ma kako bilo s tom pojedinosti, Ujević će, i kad nije bilo tvorbene prepreke, posezati za spomenutim variranjem, na primjer:

47 *SD*, sv. III, str. 76.
48 Marcel Proust, *Put k Swannu*, II dio: *Jedna Swannova ljubav*, preveo T. Ujević, GZH Zagreb 1981 (dalje: Proust/Ujević); Emile Zola, *Germinal*, preveo T. Ujević, GZH, Zagreb 1981 (dalje: Zola - Ujević).

»Chez *les Maheu*, déjà tout manquait. *Les Levaque* mangeaient encore, sur une pièce de vingt francs prêtée par Bouteloup. Quant *aux Pierron*, ils avaient toujours de l' argent... (Zola, str. 217)[49]

U *kući Maheu* već je nedostajalo svega. *Par Levaque* još je jeo na zlatnik od dvadeset franaka, koji je pozajmio Bouteloup. Što se tiče *Pierronovih*, oni su uvijek imali novaca... (Zola/Ujević, 181)

»Kod *Maevih* je svega nedostajalo. *Levakovi* su još nekako jeli blagodareći zlatniku od dvadeset franaka, koji je Butlu pozajmio. Što se tiče *Pjeronovih*, oni su uvek imali para...«[50] (Zola/Matić, 183)

»U *Maheuovih* je svega nedostajalo. *Levaqueovi* su još nekako kuburili sa zlatnikom od dvadeset franaka koji im je posudio Bouteloup. Što se *Pierronovih* tiče, oni su vazda imali novaca...« (Zola/M. K.)

Dakle, pred nama je Zolin izvornik i tri prijevoda. Ako izdvojimo tri Zolina prezimena u pluralu te njihove prilagodbe u prijevodima, dobit ćemo sljedeću situaciju:

a) les Maheu, les Levaque, les Pierron (Zola)
b) kuća Maheu, par Levaque, Pierronovi (Ujević)
c) Maevi, Levakovi, Pjeronovi (Matić)
d) Maheuovi, Levaqueovi, Pierronovi (M. K.)

Prvi niz (a) donosi tri prezimena radničkih obitelji u stilski obilježenu obliku, kojima, u francuskom, odgovara matičarsko-administrativno, stilski neobilježeno: *la famille Maheu, la famille Levaque, la famille Pierron.*

Niz c) donosi stilski obilježenu, familijarnu varijantu francuskih prezimena prilagođenih srpskom jeziku i pravopisu, a njihov matičarsko-administrativni, stilski neobilježen lik bio bi: *porodica Mae, porodica Levak, porodica Pjeron.* Zanimljivo je da Dušan Matić prvo prezime (Maheu/Mae) ostilovljuje nastavkom -i, bolje rečeno nastavkom -ovi, koji se ispred dva samoglasnika sažima u - vi!

Ujević (b) samo treće prezime Zolinih ugljenara ostilovljuje nastavkom - ovi (Pierronovi), dok druga dva prezimena rastilovljuje (kuća Maheu, par Levaque). Niz d) donosi hrvatsku prilagodbu, stilski jednakovaljanu francuskim familijarnim oblicima: Hrvatski stilski neobilježen niz tih prezimena bio bi: *obitelj Maheu, obitelj Levaque, obitelj Pierron.*

c) Ostilovljenje prezimena dočetkom-ova/-eva; -ka; -ica.

Budući da su se u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku ustalila ženskom rodu neprilagođena muška prezimena na konsonant (gospodin Petrović / gospođa Petrović; gospodin Batak / gospođa Batak; gospodin Kruhek / gospođa Kruhek), ženska prezimena, izvedena od tih muških prezimena dočecima - ova/-eva -ka, -ica stilski su obilježena te se sreću u razgovornom jeziku i u pisanim stilski obilježenim tekstovima (gospođa Petrović / Petrovićeva, Petrovićka; gospođa Batak / Batakova, Batakovka, Batakovica; gospođa Kruhek / Kruhekova, Kruhekovka, Kruhekovica).[51]

49 E, Zola, *Germinal*, éd. Fasquelle, Paris 1983, p. 217. (dalje: Zola)
50 E. Zola, *Žerminal*, preveo Dušan Matić, Sarajevo, 1982 (dalje: Zola/Matić)
51 Usp. Stjepan Babić *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU i Globus, Zagreb 1986, § 843 i 846.

Takvo stilsko obilježavanje ženskih prezimena rijetko je u Ujevićevim tekstovima, pa i u njegovim prijevodima pripovjedačke proze s francuskog. Evo ipak jednog takvog primjera:

»Ja živim toliko tisuća metara iznad pličine gdje huče i reže takva prljava blebetanja da me ne mogu poprskati šale nekakve *Verdurinovke!* povika podižući glavu i ponosno uspravljajući tijelo.... Poneka je otmjena žena koju sam poznavao bila daleko od savršenstva, ali je ipak u njoj postojala zaliha tankoćutnosti, ispravnost u postupcima, zbog koje ni u najgoroj nedaći ne bi mogla počiniti neku lopovštinu, a to je dovoljno da iskopa čitav jaz između nje i neke guje poput te *Verdurinovke.*«[52]

U tome odlomku Proustove proze, u Ujevićevu prijevodu, u trenutku kad je Swann, glavni junak, obuzet gnjevom što ga je u njemu izrazila frivolnost Verdurinovih, *gospoda* Verdurin (*Mme* Verdurin) postoje Verdurin*ovka (une* Verdurin / *la* Vardurin). Tako Ujević francusko stilski neobilježeno Mme Verdurin prevodi s gospođa Verdurin, a stilski obilježeno francusko žensko prezime (određeni ili neodređeni član ženskog roda ispred muževljeva prezimena) jednakovaljanim hrvatskim oblikom Verdurinovka (Verdurin-ov-ka).

Premda Zola u svom *Germinalu* pruža prevodiocu sjajnu priliku za takvo ostilovljivanje ženskih prezimena, ono je izostalo u Ujevićevu prijevodu tog romana.[53] No kako i izostanak moguće ili očekivane stilske obilježenosti govori o nečijem stilu, razmotrit ćemo kako Ujević u svome prijevodu donosi neke Zoline stilski obilježene antroponime. Pri tom ćemo Ujevićev prijevod usporediti sa srpskim te dati mogući hrvatski korelat.

Budući da Zola u *Germinalu* prikazuje sukob dviju društvenih klasa, građanske i radničke, likovi u tome romanu i u svojim imenima ili prezimenima nose obilježja koja ih svrstavaju u jednu od dviju klasa. Tako pripadnici građanske klase svagda ispred imena ili prezimena nose titulu gospodin, gospođa, ili gospođica na primjer: *monsieur* Grégoire, *madame* Grégoire, *madmoiselle* Grégoire. Ujević u svome prijevodu primjereno prenosi te društvene naznake: *gospodin* Grégoire, *gospođa* Grégoire, *gospođica* Cécile. Zolini ugljenari nemaju nikakve titule te ta nulta oznaka ukazuje na njihovu pripadnost proleterskoj klasi. Oni su jednostavno *Maheu, Levaque, Pierron* itd. No spominjući njihove žene Zola rijetko navodi njihova imena, već ih navodi onako kako ih zovu u susjedstu, u radničkoj rudarskoj koloniji. Ako je mužu prezime Maheu, žena je *la Maheude*: ako je mužu prezime Levaque, žena je *la Levaque*: ako je mužu prezime Pierron, žena je *la Pierronne*. Tako Zola pučkim, nestandardnim likovima ženskih prezimena obilježuje klasnu pripadnost svojih ženskih likova:

»C' était une idée de *la Maheude* /.../ Elle décida *la Brulé et la Levaque* á l' accompagner: quant á *la Pierronne*, elle s' excusa /.../. Il recommença á dire des farces, il offrit sa boutique á *la Brûlé*, si elle le prenait pour galant«.[54]

Evo Ujevićevih prijevoda tog teksta:

»To je bila misao *Maheuove žene* /.../. Ona nagovori *Brûlé* i *Levaqueovu ženu* da je prate; što se tiče *Pierronove žene*, ona se ispriča /.../. on opet otpočne govoriti neke lakrdije te ponudi svoj dućan *ženi Brûlé*, ako ga ona uzme za ljubavnika«.[55]

52 Proust - Ujević, *nav. dj.*, str. 268. i 269. Usp. Proust *nav. dj.*, str. 130-131.
53 Zola - Ujević, *nav. dj.*
54 Emile Zola, Germinal, éd Fasquelle, Paris, 1983, p. 247.
55 Zola - Ujević, *nav. dj.* , str. 206.

Ujević u svom prijevodu donosi samo osnovna značenja francuskih stilski obilježenih ženskih prezimena ne tražeći im u hrvatskom primjerenu stilski jednakovaljanu prilagodbu. Stoga mu je la Maheude »Maheuova žena«, la Levaque »Levaqueova žena«, la Pierronne »Pierronnova žena«, a la Brûlé jednom »Brûlé«, drugi put »žena Brûlé«. Osnovno je značenje preneseno ali ne i suznačenje koje obilježuje pripadnost određenoj društvenoj klasi.

Razmotrimo sada srpski prijevod istoga Zolina teksta:

»To je bila ideja *Maeve žene* /.../. Ona je nagovorila *udovicu Brile* i *Levakovicu* da pođu s njom; što se *Pjeronovice* tiče, ona se izvinila /.../. On otpoče opet sa šalama, nudio je dućan *Brileovoj* ako ga uzme za dragana.«[56]

Od četiri Zolina ženska pučka antroponima, Matić jednom donosi osnovno značenje (Maeva žena); da prilagođuje na razini dočetka (Levakovica i Pjeronovica). Četvrti Zolin antroponim (la Brûlé) Matić jednom parafrazira (»udovica Brile«), drugi put prilagođuje na razini dočetka, kao da je po očevu prezimenu (»Brileova«). Tako prevodilac u ostilovljavanju Zolinih pučkih ženskih prezimena zastaje na pol puta s obzirom na mogućnosti jezika na koji prevodi.

Evo jednoga mogućeg prijevoda u kojemu će sva četiri navedena prezimena biti prilagođena na razini dočetka:

»Bijaše to *Maheuovkina* ideja /.../. *Maheuovka* nagovori *Brûléovku* i *Levaqueovku* da pođu s njom; što se tiče *Pierronovke,* ona se ispričala /.../. On opet počne lakrdijašiti te ponudi *Brûléovki* dućan ako ga uzme za ljubavnika.«[57]

Mjesto obrascem muško prezime + -ov + -ka (Maheu-ov-ka, Brûlé-ov-ka, Levaque-ov-ka, Pierron-ov-ka), Zoline je pučke antroponime moguće ostiloviti i obrascem muško prezime + -ov + -ica (Maheu-ov-ica, Brûléovica, Levaqueovica, Pierronovica). Premda Stjepan Babić[58] ne donosi ovaj drugi tip tvorbe, takve su izvedenice od muških prezimena i imena česte u hrvatskome razgovornom jeziku te su stilski obilježene kao i one na dočetak -ovka.

Dakle, u skladu s lingvističkom stilistikom, po kojoj jezik izražava misli i osjećaje, denotacije i konotacije, osnovna značenja i suznačenja, nadamo se da je ova analiza Ujevićevih tekstova pokazala kako se ta polarizacija stilske neobilježenosti i obilježenosti očituje i na području antroponima. Augustin Ujević, vrstan poznavalac jezika i njegovih stilskih mogućnosti, znalački je rabio i tu jezičnostilsku mogućnost, ne ostajući, dakako, svagda besprijekoran, osobito u prijevodima. I na ovoj razini, lingvističkostilističkoj, koju valja dobro razlikovati od književne stilistike, osobina je Ujevićeva stila obilje, sklonost uraznoličenju, variranju, koje u slabijim trenucima prelazi u izvjesnu rasplinutost pa i razbarušenost. No time već prelazimo na područje estetskoga i književnokritičkog vrednovanja, a to nije bio predmet ove lingvostilističke analize.

56 Zola/Matić, *nav. dj.*, str. 206-207.
57 Preveo M. K.
58 *Nav. dj.*, str. 146, § 557.

Juraj GRACIN

Južnohrvatska književnost nakon apsolutizma do prvoga rata

Naslov ovog sintetičkog rada napućuje na raspravu o južnohrvatskoj književnosti u vremenskom odsjeku što obuhvaća razdoblje protorealizma, realizma i moderne, kako se hrvatska književnost nakon apsolutizma pa do prvog svjetskog rata određuje u našoj novijoj književnoj historiografiji.

Južnohrvatskoj ćemo književnosti toga razdoblja pokušati ustanoviti mjesto te svrhovitost i učinkovitost njezinu unutar istodobne sveukupne hrvatske književnosti. To ćemo učiniti tako što, frangeševski rečeno, ni jednoj ni drugoj nećemo odrediti neprimjerene i neostvarive zadaće i obveze,[1] a to znači da ćemo predmetu promatranja prići sa shvaćanjem, kako bi rekao Šenoa, perspektive vremena.[2] Takvim ćemo pristupom izbjeći mogućnost prestroga suda kojim bismo uistinu nepravedno proglasili ništetnim trud nekoliko pokoljenja poštenih i vrlo zauzetih a zbog objektivnih okolnosti nedorečenih darovitih ljudi od pera što se, da se poslužim Pavlinovićevim ognjišarskim jezikom, razmahivahu višegranim zubljama ne bi li kroz prosjeke minulih iskustava i suvremenih izgleda pronašli pravu mjeru za svoje knjige narodu na korist.

Ako stvari tako postavimo, bit će nam lakše toj i takvoj književnosti naći kakvo-takvo mjesto unutar sveeuropske književnosti i, svakako, uljudbe koja joj je, htjela ona to uvidjeti ili ne, na određen način kumovala, da bi ju onda posve ignorirala kao što je izvan najtješnjih svojih interesa ignorirala postojanje njezina autentičnog prostora.

Dok u razdoblju koje promatramo europsku književnu dubravu napučuje red golemih pojava i izvrsnih djela od sveopća velika značaja, hrvatska književnost od Šenoe, pod pritiskom nove stvarnosti traži novi svoj sadržajni i izričajni identitet eda bi u slabo razvijenoj čitalačkoj sredini ispunila od ilirizma nekako naravno preuzetu zadaću da, sada ipak na nešto široj i stoga manje izabranoj osnovi, održi te svakako i usavrši obostrano poticajnu svezu s narodom kojega je i dalje valjalo privoditi knjizi i kojega je valjalo akoprem svestrano obučavati i opetovano nacionalno osvješćivati.

Ono što je ilirizam začeo nužno je bilo sada sveobuhvatnije razraditi te i pod utjecajem onoga što je ipak sve više dolazilo izvana, uravnotežiti u skladu s unutrašnjim potrebama i mogućnostima, vodeći računa o potrebi da se sve to mora na neki način postaviti na tračnice prema novim civilizacijskim obzorima što su se barem nazirali ako ne i jasno vidjeli. Postupnost toga procesa slijedimo u filogenezi hrvatske književnosti, kojoj je na ovom stupnju uporišna točka Šenoa (on sa svojim građanskim načinom spoznaje svijeta te sa svojim shvaćanjem književnosti kao značajne prosvjetiteljske mogućnosti, u što je ugrađen i osobiti predvodnički talent), a kojoj je vršni doseg u Kranjčeviću i Matošu, u dvijema, posve izvjesno, elitnim spojnicama njezinim s istodobnim ili vremenski bliskim europskim književnim sklonostima.

Od Šenoe do Matoša hrvatska književnost, sa svim svojim nacionalno-prosvjetiteljskim, sentimentalno-romantičarskim i romantično-realističkim nakupinama prolazi put do razvijenijih umjetničkih nagnuća otimajući se postupno, iako ne posvema, površnoj deklarativnosti i jednostranosti. Na tom je putu ona malo-pomalo ostvarivala novi izričajni standard s pomoću kojega je novim sadržajima pokušavala naći prikladnija formalna rješenja, što je k općenito aktualnijem donekle ispravljalo neka njezina tradicionalno zastarjela obilježja, a kada je prefiks »pseudo-« bio najčešći u njezinom nastojanju, često i grčevitom, da barem donekle slijedi europske obrasce i sklonosti.

U uvjetima nepovoljna društveno-političkog stanja u razjedinjenoj svojoj zemlji hrvatski su književnici nužno bili najvećma zauzeti pitanjima nacije i građanskoga morala te i socijalnim problemima. Od Šenoe do Kranjčevića i Matoša – da ne izađemo iz okvira naše teme – sve je nekako ostajalo unutar opsega i na razini tipičnih pojava; od njih dvojice stvari se istodobno i uopćuju i produbljuju, pa hrvatska književnost prihvaća zov da se bavi sveljudskošću i u skrivenijim njezinim pregibima.

Za književnost najčešće, nekako i silom prilika, autodidaktičkih pregnuća, kakva je hrvatska preporodna književnost, pojava Šenoe znači pojačan rad na njezinoj široj pristupačnosti, što će joj omogućiti jači i brži razvoj u sklopu jedne društvene stvarnosti koju su takvom kakva je bila – a bila je bremenita političkim, gospodarskim i inim problemima – određivale silnice što su poglavito pokretane iz središta moćnoga carstva kojemu je ona bila tek daleka i k tome egocentrična briga.

Glede Europe, a u skučenim svojim provincijskim prilikama, hrvatska književnost od 1860-ih godina do prvog svjetskog rata prolazi najprije mijenu promišljenoga svog pristajanja uz realizam te istodobna osjećajnog vraćanja romantizmu, pa onda i mijenu pristajanja uz novije književne težnje, kada je donekle umanjila zaostajanje koje, ako ćemo pravo kazati, nikada nije uspjela posve nadoknaditi.

Sve je to bio posljedak stvarnoga stanja u kojemu se hrvatski narod nalazio stalno podložan političkim, gospodarskim i kulturnim interesima razvijenijih i moćnijih susjednih naroda. Između toga vanjskog svijeta i svoga nerazvijenoga društva hrvatska je inteligencija posredovala tako što se, polazeći najprije od sebe same, trudila da umanji razmak, i to tako da prijamu uzvrati i svjedočenjem o domaćim vrednotama te očitovanjem svoga vlastita stvaralaštva.

U prva dva postapsolutistička desetljeća hrvatska se književnost, prvenstveno zahvaljujući mladima što uče na strani, nadahnjuje humanističkim pregnućima ruskih realista, poljskih romantičara, francuskih naturalista... Razdoblje je to njezino koje možemo označiti kao Šenoino i šenionsko: povijesno-romantičko i socijalno-kvazirealističko.

Šenoina intenzivna zauzetost građanskom koncepcijom književnosti najbolje je održavala prijeku potrebu da se hrvatski narod uvede u krug onih naroda kojima knjiga nije puki ures, već učinkovito sredstvo za unapređivanje svekolika života.

Bio je to znatan poticaj da književnost u Hrvatskoj svjesnije i svestranije pokuša biti osjetnikom i pretražnikom te i podstrekačem nužne samosvijesti. Pozitivan pomak je u tome učinjen poglavito u prozornoj produkciji, gdje su pripovijetka i roman pokazali napredak te su manje retorički i sentimentalistički, i manje didaktički, a znatno slobodnije, podudarajući se sa stvarnim životom u većoj mjeri nego dotad, otvarali neka aktualna socijalna i psihološka stanja, pa i pokoji etički i filozofski

problem, ne prezajući od mogućnosti da dotakne i poneki novi oblik te i zabilježi neko slobodnije htijenje. Poezija će na tom putu prijelom ostvariti u Kranjčeviću.

Dobro će g. 1912. u *Bosanskoj vili* primijetiti Milan Marjanović [3] da je hrvatska književnost, da bi došla do određene svoje slobode »kretanja i izražavanja«, trebala gotovo čitavo jedno stoljeće rada i brige »oko jezika, stila, čitača, odgajanja svoje okoline i sebe same i borbe s nedaćama izdavačkim, političkim i s neprilikama svake vrste«. Hrvatska je književnost tada, dakle, morala izgrađivati samu sebe i sve oko sebe, i to u sveukupno neodređenom osnovnom liku društva, pa je, neizbježno, očitovala mnoge svoje nesavršenosti i svoja zaostajanja, a tradicija njezina, posebice ona slavna dubrovačko-dalmatinska bila je davno prošlo vrijeme.

Naglo i posve određeno buđenje nakon apsolutizma svoje će prave rezultate u hrvatskoj književnosti dati u posljednjim desetljećima 19. i u prvih petnaestak godina 20. stoljeća, kada će ona na sebe preuzeti mnoge brige, s namjerom da ih sa znatnim zauzimanjem istakne te da ih radikalizira, vodeći pri tome računa, više negoli do tada, da i oblikom mora udovoljiti svojoj zadaći. Posve je izvjesno da je hrvatska književnost u Hédervárijevo doba na sebe preuzela mnoge obveze, jer ostala područja života u Hrvatskoj nisu mogla učinkovitije izići iz zadanoga kruga.

Iako bez prave potpore te u vrlo složenim političkim okolnostima, u spektru različitih interesa i nakana hrvatska je književnost na svoj način izdržala u nastojanju da bude tumačem pa i sudionikom u stvaranju moderne hrvatske nacije.

Potkraj 19. stoljeća na hrvatsku književnu scenu stupa novo pokoljenje pisaca praško-narodnosne, minhensko-bečke secesionističke te i parnasovsko-simbolističke koncepcije, da bi se na njih nakon desetak-petnaestak godina nastavili vjesnici avangardne književnosti s nekolikim nastavcima na prefiks »anti-«, što će prouzročiti višeliko manifestiranje težnje k stanjima što iznimljuju pojedinca u znatno većoj mjeri negoli je to bio slučaj do tada.

Tražeći u ovoj raspravi mjesto za južni odvojak hrvatske književnosti u razdoblju od prvih 1860-ih godina do u prvi svjetski rat reći nam je da on pokazuje znake postupnoga razvitka k boljem i suglasnijem dodiru s glavnim težnjama i vrijednostima svoje matice u čijem tijeku vidimo sve više europskoga pritjecanja.

Do g. 1880., dokad prevladavaju starija pera, južnohrvatska književnost ima obilježja provincijalne književnosti, s time što je umjetničku deficitarnost nadoknađivala nastojanjem da učinkovito repristinira narodnosne poticaje iz vremenski ne tako daleke »Zore dalmatinske« te i iz slobodarske književne i uljudbene tradicije »hrvatske Atene«.

Između 1860. i 1870. godine narodna je politička borba u južnoj Hrvatskoj bila nekako najžešća, a književna djela sljedno tome nose biljeg vremena: narodni duh, rodoljublje, domoljublje, težnja k oslobođenju čovjeka općenito te ina plemenita čuvstva, i sve to uglavnom u stihovima. Oblici su: pobudni spjevovi, boračke davorije, narodne himne, rodoljubljem prožete pjesničke poslanice... Umjetničke je proze zanemarivo malo, poglavito se pišu politička štiva u obliku novinskih članaka, javnih besjeda, polemika i sl.

Godine 1870. Narodna stranka u pokrajinskom saboru dobiva većinu pa otada žestina stranačnih nadmetanja jenjava, a to onda u književnosti daje više i raznovrsnije proze, više se brige posvećuje lijepoj književnosti koja za svrhu ima i čistu zabavu; počinju se pisati pripovijesti. Poezija ostaje, dakako, i dalje nezaobilazni medij s

pomoću kojega osjetljiviji duhovi nastoje održati djelatnim komunikacijski kanal sa stvarnošću koja ih okružuje.

Do g. 1880. sve dolazi, rekli smo, od starih pisaca, i ne probija se provincijalna opna. Osamdesetih se godina pak južnohrvatska književnost s mladima počinje probijati preko Velebita, gdje se donekle prima u listovima pa njezino »dalmatinstvo« blijedi pomalo u oba smjera: prema gore ona se trsi da uhvati priključak u načinu pisanja i u promišljanju tematike koju nastoji proširiti, odozgo pak prema njoj se upućuju nagovještaji većeg razumijevanja i određenije volje da ju se prihvati i kao dio svoje obveze u duhovnom i materijalnom smislu. Što smo bliže novome stoljeću u južnohrvatskoj ćemo književnosti primjećivati sve više znakova opće hrvatskoga nagnuća k europeizaciji književnih interesa i postupaka, što će biti umnogome poticano i popraćeno od sada ažurnije kritike koja se značajno i ustrukovljuje i te i oslobađa u ambicioznijoj periodici. U 20. će stoljeće ta književnost ući, dakako sa svojim novim vršnim dijelom, kao značajan čimbenik reprezentativnog hrvatskog književnog sklopa, i to u sva tri književna roda.

Tome je otprilike tako glede bitnih svojstava predmeta našeg ispitivanja. Pokušajmo sada nanizati znatnije nositelje južnog odvojka hrvatske književnosti u ovdje određenom vremenskom rasponu, dakako s time da se prvenstveno spomenemo njihovih djela koja znatnije spadaju na stvar.

Evo najprije skupine Dubrovčana koju čine pisci što su 1860-ih godina u punoj svojoj zrelosti, i što su svojim književnim radom prizivali, ako ne vrijednošću a ono svakako nastojanjem, slavnu tradiciju svoje ugledne sredine: Antun i sin mu Ivan August Kaznačić, Paskoje Antun Kazali, Mato Vodopić i Medo Pucić. Neki od njih, poglavito potonja trojica popisaše nekoliko za ono doba vrijednih djela.

P. A. Kazali se ističe deseteračkim epom *Grobnik* (1863.), gdje u rodoljubnom zanosu na retoričan način, na trima regbi heterogenim razinama (herojska bitka, ljubavne zgode, proslava) ustanovljuje svoj pjesnički odnošaj spram u njegovo doba nužnih hrvatskih unionističkih poticaja. M. Pucić pak u svojoj romantičnoj pripovijesti *Cvijeta,* dvije godine poslije, slavi rodnu grudu te u stvar upliće i zalaganje za širi dah jednoj nesretnoj lijepoj ženskoj duši koju brani slučajem biblijske Magdalene.

Mato Vodopić je spisatelj koji se iz te dubrovačke skupine izdvaja kao posebna vrijednost. [4] Najvećma je to po svome pripovjedačkom talentu. 1868. objelodanio je on pripovijest o malim ljudima iz Gruža i dubrovačke okolice, tragičnu mornarsku priču *Tužna Jele.* Pionirski realistički izradak djelca[5] bit će potvrđen kako u sadržaju tako i u formi. Duh narodnog života i tradicije iznesen je tu živim narječjem dotične sredine te i razvijenim opažajem raznih potankosti. Trinaest godina kasnije Vodopić će se okušati na tada aktualnoj hercegbosanskoj tematici, dakako s rodoljubno-slobodarskom tendencijom, uz neizbježni romantički ljubavni oblog: *Na Doborskijem razvalinam* je historijska pripovijest-roman. Dubrovački će pisac, inače visoki crkveni dužnosnik, 1893. iz svoje realizmu tako otvorene radionice dati *Mariju Konavoku,* folklorom obuzetu pripovijest nekih zanimljivih detalja. I pjesnička pripovijest *Robinjica* (1875), o ustanku u BiH, otkriva Vodopića kao okretnog stvarnosni okrenutog pisca.

Izvan ovog zanimljivog dubrovačkog spisateljskog kruga, u južnohrvatskoj književnosti od 1860-ih godina pa do elitne skupine »modernista«, što će se najaviti na razmeđu dvaju zadnjih stoljeća, nailazimo na niz više ili manje zanimljivih i

vrijednih književnika. Da izdvojimo neke od njih te da ih poredamo po redoslijedu njihova rođenja.

Selinjanin Vladislav Vežić će se iskazati junačkim spjevom *Sigetski junak Nikola Zrinski;* Luka Botić će godinu dana prije svoje prerane smrti čitateljima podastrijeti i treću svoju pjesničku novelu u desetercima *Petar Bačić:* Stjepan će se Buzolić istaći sa svojim prigodnim lirskim pjesmama u probranom narodnom jeziku; Mihovil Pavlinović će narodnu borbu u južnoj Hrvatskoj poosobiti u prometejskoj narodnosnoj svojoj agitaciji *Ognjišaru,* a putopisnoj će prozi udahnuti osobitu živopisnost; Karlo Antun Bakotić, iz Gomilice kod Splita, u botićevskoj će maniri napisati čitljiv roman *Raja,* niz zgodno povezanih slika iz hercegbosanskog života, doduše bez osobite sposobnosti u oblikovanju karaktera ali s ponesenom porukom o nužnom suživotu različitih vjera; fra Ivan Despot će nenametljivo pokazati svoju naklonost prema poznoj talijanskoj romantici bolnog sentimentalizma, to u svojim lirskim »iskricama«, dok će u potpisanoj prozi njegovati realistički opis prirode; Nikola će Šimić pak pod utjecajem talijanskih verista crtati i slikati, čistom narodnom dikcijom, seoski život, s time da će svojim živahnim proznim stilom poglavito tražiti dobre strane ljudi; Juraj Carić će pažnji kritike nametnuti svoj pripovijedački talent kako u putopisima tako i u pripovijetkama pretežno iz hvarskoga života (putopis *Slike iz pomorskog života,* u dva sveska, roman *»Obitelj kapetana Opačića,* pripovijetke *Ribareva kći, S naših ostrva),* čime će unekoliko nadvisti i Vodopića i Bakotića, koji su, po mnogima, najbolji prozaisti u južnoj Hrvatskoj do Vojnovića; poput bračkoga kamena tvrd je u svojoj prozi Kažimir Ostojić, u tome rodu još jedan verist, dok je u stihu čulni lirik ciničkog odmaka od društvenoga morala pa i vjere (zbirka *Poletarke)* po ugledu na Lorenza Stecchettija.

I došli smo tako do elitne skupine pisaca poniklih u južnome miljeu s vremenom ipak sve povezanije književnosti politički razjedinjene Hrvatske. Ivo Vojnović, Ante Tresić Pavičić, Milan Begović, Vladimir Nazor te Dinko Šimunović uvjerljivo će naglasiti unaprijeđeni način pisanja u sva tri književna roda, prva četvorica u mnogome europeizirana. Jasan je to čas uvjerljive deprovincijalizacije južnoga odvojka hrvatske književnosti.

Kada dobro pogledamo, lako ćemo uočiti da je ovaj naš prikaz južnohrvatske književnosti u razdoblju od g. 1862. pa do zreloga prvog desetljeća 20. stoljeća izveden u naravnome svom klimaksu zahvaljujući objektivnome stanju stvari. Gradacija od slabijega prema jačemu i boljemu ima svoje agense u stvarnim okolnostima sredine i vremena. Do negdje 90-ih godina prošloga stoljeća južno-hrvatska je književnost uključena u ostvarivanje težnji k pohrvaćenju svekolika života, k čemu je ugađala svoj jezik kao vrlo svrsishodan instrument. Kako to vazda i svagdje biva, i u južnohrvatskoj su se književnosti toga doba materijalizirali modeli, kako bi to rekli strukturalisti, izabranih ulomaka stvarnosti, pa su onda ti modeli funkcionirali kao modeli stvarnosti: sveukupne hrvatske stvarnosti koja je pokazivala sve određenije znakove pristajanja uz razvijeniju Europu, ali je povrh i prije svega težila svehrvatskome unutrašnjem primicanju. Valja reći da se i u jednome i u drugome nastojanju učinilo onoliko koliko se moglo glede nagomilanih stečevina i objektivnih mogućnosti i okolnosti. Vrlo je važno da su se mnoge unutrašnje razlike izjednačile te da je skladnije i učinkovitije počeo djelovati odnos središta s periferijom, i to postupno na svim područjima.

U svemu se tome zbiva još jedan zanimljiv proces. Naime, istodobno s europeizacijom, ovdje je riječ konkretno o književnosti, ostvaruje se i veći zamah izvornih talenata koji jačaju na vrijednim sinkronim vanjskim iskustvima, te tako izbrušeni lakše pronalaze put do razvijenija vlastita umjetnička izričaja. U tome su književnicima dosta pomogli i sve brojniji i sve bolji književni kritici – od Despota i Ostojića, preko Kasandrića, Politea, Sabića i Petravića do Jakova Čuke, od kojega je valjalo računati na izoštrenije europske kriterije u svekolikom pristupu književnosti.

Tom su trendu svakako doprinijeli i razni listovi, posebno književni časopisi (Šimićeva *Irska*, Tresićev *Novi vijek*, pa Čukin *Glasnik Matice dalmatinske* i *Lovor* M. C. Nehajeva).

Sveukupno uzevši, reći nam je da je južnohrvatska književnost od 1862. do prvi svjetski rat imala tijek postupnoga integriranja u svehrvatsku književnost te je ovoj pridonijela koliko je to iz svojih prilika mogla, osobito značajno u razdoblju »moderne«, kada je podsjetila na negdašnju svoju vrijednost i važnost, kako na planu unutrašnje konvergencije tako i na planu svoga ažurnijega pristajanja uz šire pojave preko hrvatskih granica.

Bilješke

1. Vidi Ivo Frangeš, »Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu«, u knjizi *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 383.
2. Vidi članak A. Šenoe o Janku Jurkoviću u *Vijencu*, br. 16. g. 1878.
3. U članku »Hrvatska književnost, njezin put i njezino obilježje«.
4. Kao najboljeg prozaista u južnoj Hrvatskoj do J. Carića i I. Vojnovića Vodopića, rekli bismo s razlogom, ističe Ante Petravić u svom članku »Književnost u Dalmaciji u zadnjih pedeset godina«, *Narodni list*, jub. br., g. 1912., str. 91-92.
5. Tužna Jele je, kako to lijepo piše I. Frangeš (u svojoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb-Ljubljana, 1987., na str. 206.), »osamljen proplamsaj realizma, i to s neočekivanih, južnih strana, u času kad se Šenoa tek otpravljao u književnosti«.

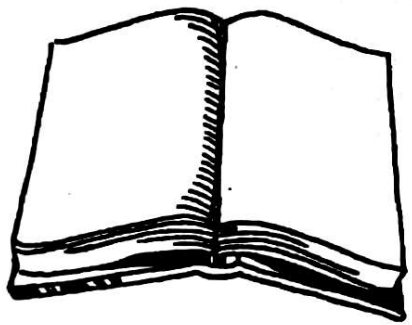

Gospodin šegrt

Bilo je to ljeta Gospodnjeg 1961., početkom mjeseca u kojem cvatu lipe. Skupilo se veliko društvo malih, još golobradih galamdžija pred župnim dvorom u mjestu Preseka. Djevojčice su stajale sa strane i smijale se nama objesnim dječacima koji smo izvodili svoje nestašluke, samo da u očima tih budućih majki ispadnemo što veći heroji. Naganjali smo se po prilici pola sata oko crkve i župnoga dvora. Premda smo bili pred završetkom osmoga razreda, još uvijek smo se ponašali poput male djece.

Bezbrižnu dječju igru prekinula je pojava župnika Martina, koji nas je pozvao da zauzmemo svaki svoje mjesto. No, kako je bilo i djece koja su došla iz radoznalosti, morali smo iz podruma donijeti još klupa, tako da »padobranci« ne ostanu stajati. Ti »padobranci« bijahu naši vršnjaci, čiji roditelji nisu dopuštali da im djeca odlaze na vjeronauk. Ali kako je završila školska godina, popustila je roditeljska stega pa smo onda svi skupa otišli u župni dvor na vjersko predavanje, mi redoviti zadnji put, a »padobranci« prvi put. Ti mali autsajderi stisnuli su se kao miševi u mišolovci, jer su bili na nepoznatom terenu, kao što bi se osjećali i mi koji smo redovno polazili vjeronauk kad bi nas kojim čudom pozvali u neku partijsku školu.

Velečasni je odmah vidio da tu ima ovčica koje nisu iz njegova stada pa ga je to toliko oraspoložilo te je održao vrlo nadahnutu propovijed, koje se još dan-danas sjećam. Počeo je otprilike ovim riječima: »Draga djeco, vi ste sada na pragu novoga života. Većina vas odlazi u grad na daljnje školovanje...«, a zatim je slijedio naputak o ponašanju među ljudima i sve ono što bi trebalo znati seosko dijete koje odlazi na daljnje školovanje u veliki grad. Apologetiku je velečasni tumačio na svoj način, nauk vjere po knjigama a moral (i sve ono što čovjek očekuje od života) župnik je znao tako slikovito objasniti na primjerima iz života, baš poput samog Spasitelja koji je govorio u prispodobama. Sjećam se još i danas kako je velečasni Martin govorio o sotoni, koji je prvi izmislio križ za mučenje ljudi, ali je poslije Isusova razapinjanja isti taj križ za sotonu postao noćna mora.

Zatim je velečasni govorio o tome kako je Lucifer pristao da bude sve kao čovjek, samo nije želio da bude vojnik i šegrt. Upitali smo velečasnoga zašto ne vojnik, a on nam je odgovorio kako vojnici na prsima nekada nose križeve, a ako ne križeve, onda barem remenje jedno preko drugoga, što je opet znak križa od čega sotona bježi. »A zašto ne šegrt«? – pitali smo. Nato nam župnik odgovori kako je šegrt nešto najniže i najponiznije, što su ljudi mogli izmisliti.

Nije me baš u potpunosti zadovoljilo takvo objašnjenje, jer koliko sam učio u školi, već odavno nema robovlasničkih odnosa, a društveni je poredak, po pričanju odraslih, ukinuo svaku vrstu izrabljivanja. Zato, duboko u duši, ipak je ostala sumnja u ukidanje eksploatacije, ako ni zbog čega drugog onda zbog župnika Martina, koji nikada nije lagao. Velečasni Martin je završio predavanje riječima pouke i blagoslovio nas prije nego što smo poput ptica izletjeli iz župnoga dvora.

Većina smo bili u kratkim hlačicama i bosi, a onaj tko nikada nije hodao bos taj ne zna što znači trčati bos po rosnoj travi. Činilo mi se da ću poletjeti, jer konačno, to je bila posvemašnja sloboda, budući za neko vrijeme neće biti školske stege, samo napasanje krava ujutro, zatim igranje, kupanje, ribolov, odlazak u šumu tražiti gljive.

U životu sve što je lijepo ne traje dugo pa je tako, sredinom mjeseca kolovoza, moj pokojni otac odveo mene u grad Zagreb, da bih počeo učiti zanat. Rasklimani autobus dovezao nas je u rano prijepodne do Langova trga, nakon čega me moj otac posjede na klupu u velikom parku i reče da ga malo počekam. U obližnoj gostionici tata je popio gemišt za hrabrost, a zatim smo pješice krenuli u Martićevu ulicu broj 19, u mehaničku radionicu majstora Stjepana Stuparića, gdje sam za desetak dana trebao početi učiti mehaničarski zanat. Majstor me pogledao kao zmija žabu i zaklimao glavom, rekavši: »Vidjet ćemo«. Osjećao sam se kao na balu vampira, jer taj zagonetni smješak nepoznata gospodina nije mi baš govorio ništa dobroga.

Isto popodne vratili smo se u selo Zrinščinu, ali trčanje po rosnoj travi više nije bilo onako zanosno. Nakon desetak dana počeo sam naukovanje u dvorištu u Martićevoj ulici 19. Bio sam, dakle, ono što Lucifer nije želio biti a to je gospodin šegrt. Gazda nije imao vlastite djece pa nije znao postupati s djecom. Osim toga, zakon mu je naredio kako bezuvjetno mora imati naučnika zbog poreskih olakšica. Izrabljivanje ni izdaleka nije bilo ukinuto, jer sam kao konj morao raditi i po deset sati dnevno, čak i u dane kada nisam imao nastavu. Kada je nastava bila ujutro, morao sam raditi popodne. Samo je nedjelja bila slobodna, ali mi taj dan nije padalo na pamet da bos trčim po travnjacima zagrebačke Dubrave.

Koliko sam shvatio u ono vrijeme, a shvatio sam vrlo brzo, gazda je bio u zavadi s cijelim socijalizmom od Rusije do mora Jadranskoga, a ceh sam plaćao ja, ni kriv ni dužan što se moj gazda ne trpi s državom. Njegov prezir prema malom težačkom djetetu bio je zaista velik. Nije me oslovljavao mojim krsnim imenom, već mi je podrugljivo dobacivao riječi koje bolje da i ne spominjem, a zvao me 'Jura'. Godinu dana trajalo je moje naukovanje, sve dok mi jednoga dana gazda nije rekao kako on neće imati naučnika i uručio mi nešto poput otpusnog lista, preporučivši me svome kolegi, koji je imao radionicu u Livadićevoj ulici broj 27.

Majstor Franjo Metzner bio je dobričina. I on je imao neke račune s državom pa je proveo u zatvoru par godina, ali kod njega ceh nisu plaćali šegrti. No, druga je jedna nevolja bila kod njega: malo je mario za poslove. Sve je on to prepuštao majstoru Vladi, a gazda je obično sjedio u gostionici s društvom u Maksimirskoj 28.

Opet sam nosio svoje staro ime, nitko me nije ponižavao, niti zvao Jura. Za nijansu mi se popravio šegrtski život, ali se dogodilo nešto drugo. U školi su svi šegrti ili učenici u privredi, kako se tada govorilo, imali jednak status. Ali su profesori nas koji učimo kod privatnika sažaljevali pa me to počelo smetati. Stvorila se jedna manje vrijedna klasa mučenika kojima izrabljivači i 'buržosi' deru kožu. Ostao bih ja na naukovanju kod gospodina Metznera, da me nije privlačio sirenski zov državnog poduzeća.

I tako, na polovici mojega naukovanja, odem u »Radio-industriju«, koja je u ono vrijeme bila uzor socijalističkog poduzeća i pravi rasadnik ranog samoupravljanja. Velika upravna zgrada s neonskim osvjetljenjem bila je jamčevina kako tu teče med i mlijeko. I zbilja, jednoga dana pred kraj radnoga vremena, osvanem ja u »Radioindustriji«, u kadrovskom odjelu, i jednoj simpatičnoj gospođi drugarici objasnim svoju šegrtsku muku. »Kako da ne, drage volje«, rekla je gospođa drugarica i zatražila da odmah sutradan donesem dokumente. Dalje je sve išlo kao po loju. Gazde i njihovo neslaganje s državom ostalo je iza mene, a ispred mene bila je »svijetla budućnost«.

U dane kada sam imao nastavu, bio sam oslobođen prakse. Zato sam svaki drugi dan radio pola radnog vremena. Prostorija u kojoj sam radio bila je topla, imali smo tuševe i sve je bilo znatno bolje nego kod privatnika. Radilo se s novim alatima na novim strojevima, no svejedno je ostao onaj stari odnos pa je šegrt ponekad mogao izvući kraći kraj. Ipak ni socijalizam nije riješio ono što je rekao velečasni Martin.

Izučio sam zanat, dobio diplomu služeći tri gospodara. Prvog, koji kao da je izašao iz ždrijela Gehene, drugog dobričinu i trećega, kod kojega se zapravo nije znalo tko je gazda. Sotoni ništa ne dam za pravo, ali u tome sa šegrtijom ima neke istine, možda mu je to jedina istina, ili barem približno tome.

Rane šezdesete bile su obilježene još uvijek nekakvim odnosima, kad su jedni drugima plaćali račune preko tuđih leđa. Onda su ukinute škole učenika u privredi, ukinuti su šegrti i kalfe, niske dnevnice otjerale su naše ljude preko »grane« i zato danas jesmo gdje jesmo. No, to je već stvar političara, novina, radija i televizije. Vrijeme šegrtovanja prođe kao i svako drugo vrijeme, ali sjećanje ostane pa mi se čini kako bi i danas mnoge trebalo poslati na zanat pa da tek onda budu gospoda, ali to nije u mojoj moći. Ono čega mi je žao a što se nikada neće vratiti jest ono trčanje bosih stopala po rosnoj travi, ona neobuzdana sloboda koju čovjeku može jamčiti samo Svevišnji, koji je stvorio travu i rosu na njoj, pa će možda i mene nekada uzeti za šegrta, da kod Njega pošteno izučim vrtlarski zanat pa da proizvodnim ruže nebeske, koje mi neće plaćati po jedinici proizvoda, kao u doba ranog socijalizma i ocvalog samoupravljanja.

Sestra Marija od PRESVETOG SRCA

Zastajem na proplanku

Zastajem na proplanku
ozarena rumenilom večernjeg sunca.

Odložih sav teret Zemlje
u dolinama...

Samo zlatni i žarki snopovi sjaja
ostaju za mnom –

u visinama

Đuro BOŠNJAK

Cuckodrom

Da. Dobro ste pročitali CUCKODROM.

Ne, nije to novo-stara kovanica obnovljenog nam materinjeg jezika. To je naprosto pojam. Na žalost pojava. A o čemu se zapravo radi? Odgovor je vrlo jednostavan. Radi se o najljepšem dijelu, najljepšeg i najdražeg, glavnog nam grada. O Tomislavovom, Strossmayerovom i Zrinskom trgu je riječ. Te bisere europske vrtne arhitekture, u najstrožem središtu metropole, dragi nam sugradani pretvorišc u svakodnevne, prave pseće promenade... Kakvih se tu sve pasmina i uzrasta može vidjeti? I najveća kinološka smotra, u odnosu na ovo, prava je dječja igra.

Dopuštam da mi se kaže da sam zašao u godine i da postajem nostalgičan, ali Zrinjevac, Tomislavov i Strossmayerov trg moje mladosti sasvim drugačije izgleda, a bijaše to prije možda četvrt stoljeća...

Bijaše to onih dana kad sam kao seljačić i provincijalac pun ideala stremeći, visinama znanosti i kulture, odlučio iz Strossmayerova kraja doći u onodobnu jugoslavensku (istina formalno ne baš priznatu ali i te kako uvažavanu) metropolu nauke i kulture. Na kraju krajeva, i Akademija, a u ono doba Jugoslavenska, nije baš tek tako i bez razloga bila i ostala baš tu. I gle, koje li podudarnosrti! Moj prvi susret s metropolom, bijaše susret s prvim hrvatskim kraljem, na trgu s njegovim imenom. Ponosni konjanik bijaše upravo simbol ovoga grada. Svakodnevno se pojavljivao i na »malim ekranima« (kako se tada govorilo). Iza njega, u pozadini, jednako tako dostojanstveni, dva vitka i visoka tornja zagrebačke prvostolnice. Sve u svemu vrlo dojmljivo.

Oko Tomislava njegovan travnjak, cvjetnjak, staze, vodoskok, klupe,... opet staze i šetači pa velebno zdanje Umjetničkog paviljona, sve to uokvireno lijepim i brižno uređenim drvoredom.

Nakon »Tomislavaca« (barem smo ga mi tako od milja zvali), mali perivoj s ne baš odviše njegovanim drvećem, iz čijeg su grmlja nekako stidljivo stršale za ono doba standardne statue razdrljenih grudi, zgrčena lica i stisnutih pesnica, koje su valjda trebale predstavljati »žrtve fašističkog terora« i ustanike istodobno. Iza tog spomenika jednom prohujalu vremenu, velebna palača o kojoj se svašta govorilo, kao na primjer o kuhanju sapuna... (danas bi to već spadalo u horror) pa lijepo dječje igralište a u nadnaravnoj veličini slavni biskup đakovački i mecena hrvatski, Strossmayer, ispred Galerije starih majstora.

Još jedna cesta pa lijep cvjetni aranžman uobličen u gradski grb. Predivan perivoj divovskih platana a na sredini lijep natkriveni paviljon iz kojega su se često znali razlijegati ugodni zvuci lijepe glazbe. Opet staze u sjenci razgranatih platana do same »Špice« (kako smo i mi dotepenci, da bi se valjda poistovjetili s purgerima, nazivali dio Trga i Praške). Bijaše to Zrinjevac. Zrinjevac moje mladosti. Prepun šetača, mladosti, djece...

Kako ugodno bijaše slušati veselu ciku razigrane djece, lijepo gledati zaljubljenu mladež i s poštovanjem promatrati posjede i ćelave časne starine koji žustro komentiraju najnovije političke događaje... Da, to bijaše Zrinjevac tada...

Danas, ne baš da sam ostario, ipak vremešan jesam, možda i nostalgičan, ne mogu nikako prihvatiti i pomiriti se s činjenicom da taj najljepši dio svima nam drage metropole, skorojevići i snobovi pretvoriše u pasje šetalište i igralište. Ne mogu se pomiriti s tim da djecu, mladež, časne starine, potiskuju pudlice, pinčevi, dalmatineri, dobermani, lesiji... i tko zna kakvi još... I to u samom središtu Zagreba! Na manje značajnim mjestima postoje pločice s natpisima o zabrani izvođenja pasa, a ovdje nigdje niti jedne, ni za lijek. Ovo je izgleda postao pravi pasji raj. Oni, psi, ovdje su zaštićeniji od vas ili vašeg djeteta. Ne daj Bože da, dok šetate s djetetom, zamolite uvaženog gospodina snoba da makne svoje pseto, koje tako drsko i bezobrazno (a može biti i opasno) njuši i liže vaše dijete...

Isti gospon se bu tak rasrdil da vas bu mam poslal tam odakle ste došli.

Kaj bi vi šteli? Decu zna saki bedak delati. I kaj bu z njih posle? Socijalni problem? Još mu grad bu i stana trebal dati. A poglečte, prosim lepo, ovo drago stvorenje... kake samo okice ima... i kak vas samo gledi? Ali kaj? Kaj vi selaci dotepenci znate. Niš, samo decu delati. Kaj vi znate kaj je trend, kaj je šik. Kaj vi znate kaj je to Europa. Tam v Europi sak ko drži do sebe ima, kak bi se to reklo, kućnog ljubimca. Ak to ne razmete, ak nemate šlifa, mogli ste ostati tam na selendri... A mi idemo u Europu. Zajedno sa svojim ljubimcima, cuckima, psi su ostali na »balkanskoj« selendri.

E, pa gospodo skorojevići i snobovi, ako put u Europu vodi preko pasjih izmeta, a da bismo tamo ne znam ni ja kome sve morali dokazivati kako smo u trendu i kako nismo »balkanci« (a usput »balkanci« su imali i svoje države i svoje kulture i civilizacije kad su mnogi tamo na zapadu još bili barbari), onda je gospodo radije ostajem u vječitom »predziđu« gdje se još uvijek zna gdje je kome mjesto, gdje se zna koje mjesto zauzima ČOVJEK, a koje mjesto pripada psu, – pardon, njegovom veličanstvu CUCKU.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA) U TRAVNJU, SVIBNJU I LIPNJU

14. IV. 1994 – vlč. Stipo Šošić: Do pakla i natrag
21. IV. 1994 – mr. Kazimir Katalinić: Muslimani i katolici u Bosni
19. V. 1994 – dr. Branimir Šubić: Razvoj psihijatrije (povodom 115. obljetnice osnutka Bolnice u Vrapču)
26. V. 1994 – prof. dr. Vlado Pandžić: Hrvatska kultura u Bosni i Hercegovini
23. VI. 1994 – Vlč. Stjepan Džalto: Stradanja hrvatskog naroda u Bosni
30. VI. 1994 – Anton Koštre: Nikola Šop (1904–1994)

Sekretarova vruća stolica

Bio je ugledni Sekretar u velikoj gradskoj organizaciji Komunističke partije. Oko njega se politički sve vrtilo. Znao je kako građani dišu, kako trava raste, kako vjetrovi pušu, kako sunce svijetli, kako kiše i snjegovi padaju, kako i gdje prostitutke trguju svojim tijelom, kakvo tijesto su umjetnici i znanstvenici. U njega je silazio sav javni i privatni život. Za njega je radila i milicija. Bez njega se ništa nije moglo dogoditi: ni vrana se nije mogla popeti na jablan, ni ptice nisu mogle cvrkutati u vrtovima.

Radio je ono što voli, ali nije bio rob posla. Volio je mir, ali i buku. Volio je sve kontraste i napasti, sve neizvjesnosti i daljine. Bio je jak i snalažljiv, hladnokrvni kamen i lukava lisica. Ali, ipak on nije bio on, nego zvučnik i manipulacija političara iznad njega. Objašnjavao je drugima da među komunistima nema oportunista, a sam je bio oportunist i stvarao je oportuniste. Odlučno je živio svoj neponovljivi život i nije se bojao nikakvog mraka, nikakve opasnosti, pa ni visokog podzemlja Partije, kamo je mogao doprijeti samo da dobije radne zadatke i gdje se spoticao na birokratizmu, nepotizmu, privatizaciji vlasti, pogrešnom vođenju privrede, parazitskom ponašanju, presipanju velike politike iz šupljega u prazno i papirnatim deklaracijama.

Sve je bilo dobro dok sebe nije upitao: što sam ja, i dok nije odgovorio: pokretačka snaga vlasti, čovjek koji od drugih traži više nego od sebe, besmisleno i jalovo trajanje, lijepa riječ koja ništa ne kaže.

Kad je počeo misliti, postao je dvojna ličnost: jedna za javnu upotrebu, a druga za svoju osamu i rezerviranost. U tom trenutku je i njegova stolica postala toliko vruća da je na njoj teško sjedio.

* * *

Nije se usudio zapisati dio svoga zakulisnog svijeta, pa ga je pamtio, a njegova zapamćenja su istine o njemu i komunizmu na vlasti. Ta zapamćenja pokazuju njegovu i društvenu bolest, krizu dosljednosti, samozadovoljstvo jednopartijskog sustava, tugu drugačijeg mišljenja koje komunisti organiziraju da bi prikrili svoju samovolju.

Samo je on znao što u njemu raste i što on sakriva kao zmija noge.

* * *

Vrijeme utrošeno za proučavanje marksizma izgubljeno je vrijeme. Zato više ne čitam Marksa, jer je život po njemu toliko težak i neugodan da je normalno pobjeći iz njega, ako je moguće.

Ako je Lenjin bio Marksov, a Staljin Lenjinov učenik, onda su sva trojica kriva za komunističko jednoumlje i nasilje, o čemu se ne smije govoriti.

Komunizam počiva na marksizmu, a svačiji komunizam ima svoj marksizam, dakle drugačiji. Postoji marksizam Druge i Treće internacionale, Mao Ce Tungov marksizam, Castrov marksizam, Titov marksizam, i tako dalje, a zajedničko im je: nepoštivanje čovjeka i sebičnost, duhovni mrak i politička mržnja.

Komunistička partija je bila i ostala staljinistička i kominternovska – svu gdje, pa i u Jugloslaviji. Onaj tko govori obratno, stidi se njenog birokratskog i dogmatskog izgleda, odnosno ponašanja. Ona je vlast nad ljudima, nad njihovim dušama i tijelima. Nespojiva je s humanizmom, jer je puna lažne ljubavi za ljude, sebična i bezobzirna. Nasilje i strah su dio njezine svakidašnjice. Svoj ideološki i politički terorizam pokušava prikriti slobodom seksa, droge, alkohola, nereda i nepoštivanja starijih.

Ona je za magle u magli, za gluposti u glupostima, za izrabljivanje izrabljivanih. Priča o svemu i svačemu na konfekcijski način, jer ne zna i ne želi pričati o onome o čemu treba pričati.

Tko će izdržati!? Grad je prljav, javni prostori su neuredni, kulturno naslijeđe propada, političke diskvalifikacije ometaju normalan rad, guše nas psovke i gole stražnjice, različite pravde za istu stvar, frakcijska sektašenja, ideološko nejedinstvo u vrhovima i bazi, grupe političara koji su zapravo prava vlast i koje se međusobno gaze po nogama, ali koje ne daju k sebi.

Komunisti organiziraju simpozije, kongrese, konferencije i savjetovanja, ali na njima se govori ono što oni hoće i zaključuje ono što oni žele; mnogo pričaju a malo misle; prodaju uopćene fraze – ali, rješenje za bolji život nemaju. Stalno ponavljaju da ne smiju ponavljati stare pogreške, da postoji opasnost od sraščivanja birokracije s državnim aparatom, da se ne smije forumski raditi, da ne valja horizontalna rotacija unutar uskih grupa političkih profesionalaca, da ne smiju odlučivati neformalne liderske grupe nego izabrani narodni predstavnici – ali, sve su to samo puste priče i bacanja prašine narodu u oči, sve to pokazuje da su komunisti glavni problem na svim područjima vlasti i da oni čine ono što demagoški kažu da se ne smije činiti.

Različiti organi vlasti, od najviših do najnižih, zbog propagandnih razloga donose često dobre propise, da bi pokazali svoje demokratsko, samoupravno i federalističko lice, ali iste te propise najviše oni krše u ime centralističkih i unitarističkih interesa Beograda.

Kod nas je sve lažni pljesak, dvostruki moral i rutinsko licemjerje. Nitko se ne osvrće na jasne principe istine, na demokratski dijalog i slične nepotrebne sitnice.

* * *

Komunisti govore o radnicima, a radnici su im zadnja rupa na svirali. Tanke su njihove veze s radničkom klasom koja im služi samo kao demagoška smicalica, isprika za loša djela i zle namjene, za političku fantastiku koja prikriva tugu vremena i elitističko ponašanje prema formuli: borac, prvoborac, komunistički funkcioner, vojni i milicijski moćnik.

Naučili su radnika da živi od plaće i polumisli, da bježi od rada, da se naslanja na ljude s reputacijom, da se osjeća moćnim građaninom iako je u praksi Nitko i Ništa.

Prije osvajanja vlasti radnike su uvjeravali da će oni umjesto tenkova proizvoditi traktore, a umjesto topova i pušaka hranu i dječje igračke. No, kad su došli na vlast, ništa od toga. Nitko se više ne naoružava od komunista.

* * *

Da bi sebi osigurali posebne privilegije, komunisti se oslanjaju na ratne zasluge i na vlast kao na kravu muzaru. Kako to? Ovako.

Oni dobivaju i preprodaju stanove, oni uz penziju mogu raditi i dobivati punu plaću, oni ne plaćaju javni prijevoz, oni su glavni rukovodioci, oni su ono što su u feudalnom sustavu bili plemići. Za njih mora biti na stolu pečeno meso i vino; drugi im moraju stražnjicu lizati, prati krmeljive oči i žlice prinositi ustima.

Bahati su, cinični i osvetljivi.

Kad su ih žene poslije rata pitale gdje su njihovi uhićeni muževi, odgovorili su: »Njima je dobro. Ništa im ne treba«. A na primjedbu žena: »Dakle, pobili ste ih«, što su doista učinili, govorili su ljubazno i prijetvorno: »Mi to ne činimo«.

Komunisti su materijalno nezasitni i nepromišljeno rasipaju društvena sredstva za svoj i javni luksuz.

Najveće privilegije imaju komunisti u vojsci, miliciji i politici, u sizovima, bankama, privrednim komorama i sindikatima – tamo gdje se med pretače i gdje se prsti liže.

Sve institucije vlasti su lakrdijaške tvorevine u kojima se odlučuje onako kako traže komunisti i kako njima odgovara da bi zaštitili svoj monopolistički status. U takvim prilikama bujaju goleme i česte krađe, a 95% kradljivaca su komunisti, jer su u najvećoj mogućnosti da kradu.

Zašto je to tako? Zato što su pogažene sve moralne i etičke norme, zato što se poštenje smatra kapitalističkom i popovskom predrasudom, a onda i zato što se među komunistima nalaze kojekakvi karijeristi i prevaranti koji se sakrivaju u sektaškim grupama, gdje vedre i oblače, prijetvorno se dodvoravaju močnijima od sebe i osvetnički gaze sve koji su slabiji od njih.

Da bi komunisti nekako sačuvali lice i sa sebe skinuli odgovornost (barem oni tako misle), izmišljaju krivce i unutarnje neprijatelje, disidentsku inteligenciju, tuđe špijune i razorno djelovanje Crkve. A ne izvlače zaključak iz činjenice da je 10. VII. 1984. u komunističkim organizacijama stanje bilo ovakvo: u 73% organizacija Saveza komunista za godinu dana nije primljen nijedan novi član.

E, pa lijepo! Narod neće u Partiju, a neće ni mladi, jer vide da ih ta organizacija ne vodi u život, usprkos svim privilegijama kod zapošljavanja i napredovanja u polsu.

U komunističkom političkom cirkusu za komuniste vrijedi i ovo:

Staljinističkiji su od staljinista iako ih verbalno osuđuju zbog kamuflaže. U svojoj nasilnoj praksi svaki čas mijenjaju ponašanje, žrtvujući često one koji su ranije najdosljednije provodili dogovorene zaključke.

* * *

Bila je to strašna istina do koje je drug Sekretar došao svojim iskustvom. Ali, toliko se bojao te istine da je bježao od nje i da se nije usudio misliti na nju, iako se od nje nije mogao udaljiti.

Od njega nitko nije mogao bolje znati kako stvari stoje u pozadini, kako izgleda naličje o kome je netko ponešto znao, ali u pratnji velike opasnosti.

Drugu Sekretaru je to bilo jasno. No, to i jest njegova nevolja.

Želio je ostati čist i principijelan, a to nije bilo moguće. Umjesto toga došao je u sukob sa sobom i drugima oko sebe. Nije bilo nikoga s kim bi se usudio o tome govoriti pa je padao u samoću i strah.

Posebno ga je zbunilo anonimno pismo u kome je pisalo:

»Najprije ja se ispričavam što se kao običan neprijateljski građanin obraćam vama, jer ste i vi krivi za sva zla koja nas okružuju. Druže sekretaru, kome se vi ulizujete i gdje svršava vaša dvoličnost? Zašto sakrivate istinu? Koga obmanjujete? Vi ste se najeli vlasti i oslijepili ste od svakakvih slasti. Vi ste politički saobraćajac na cesti koja vodi u vražju mater. Vi ne mislite politički nego kao političko govno«.

Nije znao je li to pismo doista napisao neki obični građanin ili ga je napisala milicija. To ga je zbunjivalo toliko da ga je hvatala panika i nesigurnost.

Do još veće duševne krize došao je kad se od njega tražilo da politički napadne i optuži svoga prijatelja književnika.

– Ti ga moraš slomiti i javno uništiti. Moraš!

– Kako?

– Pronađi način. Udari ti njemu političku ocjenu pa će vrisnuti.

– Ne mogu to učiniti. Zajedno smo jeli i pili – i kod njegove i kod moje kuće. Ne mogu izdati prijateljstvo.

– Možeš. To je tvoja komunistička dužnost. To nema veze s građanskim moralom. Po našem moralu moralno je pljunuti na svakoga tko nije s nama.

– U zadnjih pet godina pet puta sam skakao sebi u želudac, mijenjao svoje mišljenje i bio protiv onoga protiv čega nisam bio.

– Tvoj jedini prijatelj je Partija. Pravilno je to što ona traži. Pa ti to znaš! Ako tako ne misliš, onda si neprijatelj.

– Ovaj put ovaj teret ne mogu metnuti na sebe.

– Ne možeš? Dobro. Onda ćeš nositi teret koji je teži od toga tereta. Zna se tko je u ovom društvu gazda.

* * *

Stolica druga Sekretara je postala prevruća i na njoj se više nije moglo sjediti. Od nje su ga tjerala njegova privatna iskustva i razmišljanje o njegovoj ružnoj ulozi, a on najbolje znade koliko je ta uloga ružna.

Pakao je ušao u njegovu dušu. Na koju god stranu se naslonio, naslonio se na nemir, na prljavo i bezizlazno stanje, na bijedno osjećanje, na vrtoglave neizvjesnosti, na trnovite i minirane staze.

Teturao je sve do svoga samoubojstva vješanjem, do nadstvarnosti u kojoj ga nisu mogle uhvatiti ničije ruke.

Mislio je da izabire smrt da bi se sačuvao od nečijeg zla, licemjerja i sljepila, od nečije praznine i naduvenosti, od nečijeg historijskog smrada, od prakse po receptu mafije i američkih gangstera.

Nažalost nije se mogao utješiti čovjekom pa je od njega pobjegao. Pogrešno.

Nevenka NEKIĆ

Tri pripovijesti o Ruđeru Boškoviću

III. Milano

21. travnja 1787. stavljen je u Velikom vijeću Dubrovnika na glasanje prijedlog »neka se iz državnih sredstava podigne kip pokojnom Boškoviću u velikoj dvorani kneževa dvora «. Ali, Bošković nije bio vlastelin, a nije ni državi ostavio teške kovčege novca kao Miho Pracat pa je prijedlog odbijen sa 14 prema 12 glasova. Onda se usvojio drugi prijedlog »da se održi posmrtni spomen u stolnoj crkvi u prisutnosti rektora i vlasti i podigne u njoj spomen-ploča na državni trošak«.

Tako je i učinjeno 21. svibnja 1787. U Dubrovniku su održane zadušnice za pokojnog Ruđera. Prisustvovalo je mnogo naroda s knezom Lukom Nikom Pucićem na čelu. Posmrtni govor držao je Brno Zamanja, učenik Ruđin.

A dotle se već njegovo tijelo ohladilo i smirilo u crkvi sv. Marije od Podone u Milanu. Kasnije kod restauracije crkve zametnula se ploča s imenom i danas se ne zna mjesto groba. Točnije se zna mjesto Ruđino na Mjesecu gdje jedan krater nosi njegovo ime, a kraj njega su imena onih s kojima se družio u Parizu i Londonu: DELISLE, MAIRAN, SHORT, FRANKLIN. Taj sjajni noćni drug kojeg je toliko puta gledao teleskopom pokazao se kao sigurnije boravište nego Zemlja, kojom je nemiran i gonjen lutao 76 godišta, živeći i boraveći u više stotina mjesta: Italija, Francuska, Engleska, Flandrija, Holandija, Germanija, Poljska, Turska. Od Rima do Londona, od Marseillesa do Haaga, od Carigrada do Varšave...brodom i kočijom, neumorno od svoje četrnaeste godine.

Stigao je konačno 13. listopada 1785. kad se zasutavio na posljednoj stanici kamo se nije kanio vratiti i odakle je prije 13 godina pobjegao zbog spletaka.

* * *

Milano. Stigao je u civilu, koje odijelo je morao silom obući one gorke 1773. godine kad su ukinuli isusovački red. Iza njega je ostalo razdoblje života ispunjeno velikim naporom u Bassanu gdje se istrošio tijelom i dušom, radeći na izdanju i reviziji svojeg djela »OPERA PERTINENTIA AD OPTICAM ET ASTRONOMIAM«. Strašan posao za njegove 73 godine, njegovu uznapredovalu podagru, koja čupa i kljuje u nogma kao ptica grabljivica kandžama strvinu. Mnoge tiskarske pogreške, i po stotinu u jednom svesku, morale su se ispravljati radiranjem, a za svaku pogrešku treba tisuću operacija. Od toga posla koji ga je kinjio gotovo dvije godine, a kome se ipak radovao, pa i u krevetu s velikim bolovima pisao i korigirao, postao je zaboravan, zbunjen i omamljen. O tome piše i svojima u Dubrovnik kako je »affolato e stordido«.

Ali muza Urania nije ga još ostavila. Strast i ljubav za tišine tajnog čuda zvijezda nikada ga nisu napustile. Posljednjom snagom bacio se na izdanje toga opsežnog djela, a tiskar Remondini, slavan po bakrorezima koji su bili poznati po cijeloj Europi pa i u Rusiji, dao je lijevati za ovo djelo abbea Ruđa nova slova i algebarske znakove. Tu će izaći svih pet svezaka djela a k tome i njegov putopis »Put od Carigrada do Poljske«.

Remondini je bio veliki prijatelj Boškovića. Kod njega je slavni Ruđe stanovao, odlazio na ladanje u vilu Remondini nedaleko Bassana u prekrasno mjestašce Santa Croce Rigolina blizu rijeke Brente. Ruđe je uživao u dobrom društvu, tihom krajoliku prepunu dudova i šetnjama uz rijeku. Ili je pak odlazio u Mestre, poslaniku Durazzu gdje se okupljalo otmjeno društvo. Te godine zabavljali su se novim izumom – puštanjem balona. Sam Ruđe mu je progorio konop, balon je uzletio, letio jednu milju i lagano se spustio. Društvo u vrtu oduševilo se ovim izumom, to je već bilo doba kada su braća Montgolfier sagradila svoj balon i o tome se referiralo u Akademiji u Parizu, a već je preletio i kanal La Manche. Ruđe je oduševljeno gledao kako se ovaj njihov balon diže iz vrta i leti plavetan bliže Uraniji.

U Bassanu je Ruđe stanovao nasuprot crkvi benediktinki. To ga je sjećalo na njegov Dubrovnik i on je pisao sestri Anici: »Svaki večer vidim puno čeljadi, er smo blizu vrta od grada u borgu, ko tamo u vas u Pilam...« Jednog dana u samostanu je bila velika slava – proglašenje nove blaženice pa je i o tome pisao doma Anici:« ...velika buna, muzika prahoviti oganj s roketima i iluminacijom po svem gradu...« Također je poslao i moći te blaženice, a sestra Anica ih je ušila u svoga Bambina, njadražu stvar koju je čuvala od djetinjstva: kip djetešca Isusa u dugačkoj haljinici, s krunom na glavi, a s jabukom u lijevoj ruci, dok je desnicu digao i blagoslivlja. Imao je malu nišu, sječao se Ruđe, srebrnu svjetiljčicu, dva srebrna svijećnjaka i srca...

Tamo u Bassanu imao je Ruđe još snage. Mogao je izliječiti nesanicu i strepnje koje su se javljale, radom i vedrim boravcima u društvu. Putovao je na odmor i do Mletaka, uživao u simfoniji titravih slika čipkastih palača na rubu plavog neba u ranim jutrima, ali je ipak osjećao kako mu vrijeme nepovratno i vratolomno juri. Tada bi se vraćao u Bassano i u svojoj sobi ispunjenoj zvucima zvona crkve benediktinki bacao na pisanje pisama u Dubrovnik sestri Anici i bratu Božu. Često misli na Ilijinu Glavicu – kao, sjedi on na rubu ispod odrine, oko njega polegle trave i komorač baca sjeme. Smokve zriju i već sluti njihov med, a iza njega kamena šutljiva kuća koju divlji korov uzima u zagrljaj. Jer, Anica piše da ne može više gore, ni sama, ni u seggetu. Kuća propada ostavljena, a on ovdje u tmurnoj jeseni Bassana osjeća kako su mu nosnice pune mirisa trava, kako se srebrne masline prepuštaju zrenju, kako se topla jara pretače u gusto zeleno ulje, a cvrčci pjevaju ...I odjednom shvati da je to već postao nedohvatno vrijeme, da više nikada neće tamo, da je sve to samo uspomena, ali tako duboka i stvarna da sadrži više esencije njegove duše nego sama stvarnost.

Tako opsjednut prošlošću,odmaknut od sadašnjosti koja mu šumi u uhu nejasno i potmulo kao školjka, osjeća da se bol u kostima pojačava svakim danom i da su rastresenost i zaboravnost postale glavni demoni s kojima se bori tijekom dana. Izmučen je od korektura, iako su mu pomagali i Puccinelli i mladi simpatični Stecchini, a ponajviše je oko svega brinuo nezaobilazni Luigi Tamagnini, njegov odani tajnik i prijatelj koji ga prati zadnjih deset godina.

Kad mu se prvi puta javila veća poteškoća sa sjećanjem, užasnuto je pomislio na jadnog Mairea kojeg je sreo u Gentu. Vratila mu se slika Maireovog opuštenog lica bez strasti i svijesti i počeo je moliti Boga da mu ne dopusti takav kraj. Uz to se uvuklo

u Ruđea neko sumnjanje u svrhovitost i točnost vlastitoga rada. Tu u Bassanu počinje ga progoniti ta opaka misao koja se noću uobličuje u san. San se ponavlja u raznim varijacijama, ali suština je ista: on ide nekim usjekom između vrletnih planina, punim vječnih sjena, u zraku mir, a pred njim bi se trebala otvoriti jedna vrata iza kojih su dragocjenosti. To su vrata od tamnog dijamanta, ali u trenu kad on zakorači prema njima, vrata se zatvore. Sve gorčine proživljene na javi sabrane su u tom jednom trenu u snu, u srcu i svijesti, pun je jada i stepnje, obnavlja svoje sukobe u životu,sve što je bilo mučno u laikatu i unutar reda, kroz glavu mu »prohodu dijelovi knjiga« što ih je doma pisao. Noću se sjeća tamnih strana života, sudara se u mraku s neprijateljima i vodi duge dijaloge, obnavlja davno napisane riječi obrane: »...er ja ništa ne ištem, a jako bi mi žo bilo da se cijeni da ištem...; ...ma ja ne ufam ništa er je oni arčibiskup govedo i nije mudar ...«

Gorčina zbog ukidanja reda i neizvjesnosti koja je nastupila u njegovu životu nikada nije posve iščezla. U mraku zime 1785. izranjaju pred njim u nijemom mimohodu njegovi protivnici iz davnih godina, njegova soba poput velike urne pretrpava se njihovim živim i mrtvim likovima: ministar Kaunitz, Frisi, Lagrange, D'Alembert, Francesco Luino, Laplace, Rochon ... Osobito se u mislima vraća na nesretnu brersku aferu kad je otišao sa stvarima kao pas skitnica i opet mu zvone vlastite riječi koje je tada napisao: »Ja ništa veće sad ne žudim nego uteć u Carigrad er ufam da ću naći da su Turci veoma bolji nego krstjani...«

Ti noćni razgovori uz dnevni rad izmučili su abea Ruđea i on u proljeće 1785. piše kako je rastresen, kako ne može sabrano napisati dva retka, kako je zaboravan i izmučen od traženja pogrešaka i korekture. Stoga odlučuje poći na putovanje Italijom kako bi posjetio svoje prijatelje. Oni su ga podržavali u teškim danima 1773. kad se ukidao isusovački red i kad je izgubljen pisao u Dubrovnik svojima: Stojim pred odlukom da se sasvim povučem iz svijeta i odem u Dubrovnik, moj zavičaj, da ondje čekam svršetak svih tih jada, jer kako su mi već 63 godine, moram početi misliti na starost.

Ali ipak nije tada otišao u svoj Dubrovnik. Pa ni sada. Nakon jedanaest godina od vremena ukidanja reda on opet, posljednji puta, sjeda u kočiju i gonjen onom vječnom manijom lutanja, kreće na putovanje koje će trajati od svibnja do listopada 1785. Opet: Mleci, Chioggia, Ravena, Rimini, Jakin, Loreto, Rim, Siena, Ripoli, Bologna, Modena, Milano... Kao u bijegu pred krajem koji sluti, kao u velikom pješčaniku koji se pretposljednji puta okrenuo da sipa pijesak vremena iz Kronosove nevidljive ruke, nošen nemirom i sjetom vječnog putnika koji čezne daljine, a zavidi onima koji spokoj nalaze u jednom mjestu što ga domom zovu, lutao je tih nekoliko mjeseci svjestan da je kasna jesen na izmaku, a zima života blizu. Moleći se svakog jutra i večeri, slutio bi da je na kraju puta, da tamni anđeo već širi krila pod krošnjom smrti, da se mora odvajati od zemlje što se prelivena kositrenom mjesečinom i hladna, ne odaziva.

* * *

Vozeći se natrag konačno na posljednji log u Milano u listopadu 1785. prolazi kroz drvored s prašnim lišćem kao da još traje sparno ljeto, dovoze ga do vile grofa Trottija gdje će stanovati. On pristupa prozoru po dolasku u svoju sobu i, naslonivši

ruke na kamen prozorskog okvira, odjednom se sjeti glupog, a ipak dojmljivog događaja. Bilo je to kod grofa Durazza u gradu Mestre, samo je zaboravio kada, možda 1772.? ili prije? Boravio je više puta. U toj vili živjelo se raskošno i smireno, puno se šetalo i razgovaralo. Na dan sv. Mihovila, kad je u tom gradu »una spezie di fiera rurale«, pošli su domaćini i Ruđe na šetnju gradom koji je blistav i bučan slavio svoj dan. Na jednom trgu zatekli su dvije vrlo prljave vračare (»sordissime strologesse«) koje su nagovorile groficu da joj gataju i prorekle koliko će sinova roditi, a onda je jedna htjela uzeti Ruđerovu ruku, no on ju je s gađenjem trgnuo. Pošli su dalje i uskoro naišli na jednoga gatara s trubom koji je šaptao budućnost u uho. Svi su bili u dobru raspoloženju i Ruđe pristane da ga nagovore. Gatar je imao crvene oči i smješkao se na Ruđea. Uzeo mu je ruku i prislonio trubu na uho te stao govoriti. Zaboravio je Ruđe gotovo sve što je čuo, a nije ni pridavao neku važnost tome, ali jedne rečenice se sjeća: SMRT U MILANU.

I on je sad ovdje, ima 74 godine i 13. je listopada 1785. Smješten je dobro, ne doduše u Breri kako je mislio radi zvjezdarnice što ju je sam osnovao, i knjižnice koja mu treba, nego kod grofa Trottija. Dobro je primljen kao drugi član obitelji. No on se više ne osjeća kao nekad, sad je samo stari abbat u civilu, bez svoga isusovačkog reda, bez stalnog boravišta i sigurnosti. Pa ipak, kad se pročulo da je stigao abbat Ruđe, mnogi prijatelji i znanci iz davnih dana opet ga zovu i primaju srdačno u svojim domovima: Gambarane, Taverne, Scotti, Greppi, Bellini, pa nadvojvoda Ferdinand i njegova žena Maria Beatrice d'Este – ljubazni, uvažavaju ga, zovu na ladanje. On rado prihvaća kao i prije, pa se redaju vile u Vimercate, Monzi, Vareseu. Prija mu odličan zrak kao i društvo koje se skuplja, šetnje i pokloni. Francuski kralj produljio mu je dopust, brerska afera riješena je isprikama Ruđeu, u zvjezdarnici su s poštovanjem dočekali slavnoga fizičara i on je konačno mogao napisati: »...le mie cose...vanno a maraviglia...« (Moje stvari idu divno...)

Unatoč svemu ne prestaje planirati odlazak iz Milana. Najprije je kanio poći u Dubrovnik. Tamo su živi sestra Anica i brat Božo. Božo ima 90 godina, ali Anica piše da je još prije dvije godine mogao svako jutro prošetati na nogami do tri crkve ... »tako te nije vele staraca tega doba koji bi mogli to podnijeti...« Ali dalje piše Anica da se Božo sada tuži na »slabos«. Iz Dubrovnika stižu i loše vijesti: da prijeti pljačka od skadarskog paše, bosanski paša da je zatražio prolaz za 30000 vojnika kroz mletačke zemlje da pođe na Crnu Goru, da su Crnogorci razbijeni ... Tako je plan odlaska u Dubrovnik otpao i ponovno se javlja misao o putu u Paris.

Noću se pojačavaju muke i snoviđenja i on drhti u krevetu kao dijete, on koji je bio vatren, krepka tijela, spreman na svaki pothvat, živahne ćudi, svjež, veseo, u društvu središte duhovita razgovora, nevino prostodušan, takav pater Ruđe sada se pretvara u prestrašena nemoćnog starca kojem »u glavi« nije najbolje. To osjećanje da mu »u glavi« nije dobro postupno se pojačavalo, a zima 1786. donijela je jake napade podagre. U nogama bi se razigrala nepodnošljiva bol i on bi tražio svog vjernog Tamanignia da naloži peć što jače.

Tim tjelesnim bolima dodavali bi se stvarni i izmišljeni problemi oko materijalne sigurnosti, slabe prodaje njegovih djela, spore izrade komentara za Stayevu filozofiju koje je htio završiti. Tu je bio i rad na dalekozoru punjenom vodom. Od svega je stvarao mračne more što ga satiru pa i od velikih europskih događaja koje je slutio i o kojima je pisao doma: »Čini mi se da vidim europsku ravnotežu poput ravnoteže koplja koje

stoji uspravno na jednom prstu. Na razne strane prijeti da će pasti, a rukom se kreće amo-tamo da se pad zapriječi: ali napokon pada. Nas smo dvojica prestari da vidimo taj pad, ali već su rođeni oni koji će ga vidjeti«. On koji se bavio politikom shvatio je u starosti da »o stvarima u velikom svijetu ne zna ništa do li ono što se vidi u novinama ... kabineti rade u velikoj tišini ... zakon jačega danas vlada...«

Taj osjećaj nemoći i neznanja odjednom se protegao i na njegov osobni znanstveni rad: nešto taštine koja ga je poticala na rad u sjajnim vremenima, pretvorilo se sada u drhtavu strepnju da mu djela ne valjaju, da se preračunao u zaključcima, da će mu se svijet smijati, da mu tekstovi vrve pogreškama. Tjeskoba zbog neprodanih djela pojačavala je osjećaj promašenosti – u Francuskoj, zemlji njegove slave i gorčine, knjižari pitani za savjet odgovarali su da bi se njegovo djelo »ECLIPSES« moglo prodati samo kao papir »a peso di carta«, a ni djelo »OPERA« nije bolje prošlo: do ljeta 1786. prodana su u Parizu svega četiri, u Milanu dva, a u Genovi jedan primjerak.

Neimaština koje se bojao, usamljenost i rastresenost pridružile su se zloslutnom predosjećaju mračnoga kraja. U svijetlim trenucima nije se nikada bojao smrti jer je uvijek govorio da je smrt samo povratak u domovinu iz progonstva. Ali, krajem zime pojačavaju se njegove kronične boljetice – plućni katar i podagra. Bolovi su se razbuktavali ovisno o vlažnoj ili suhoj zimskoj vjetrušini što je nalijetala na prozore njegove sobe. U njoj se osjećao zatvoren kao ptica u krletki, on koji je toliko volio prostranstva, putovanja, društva, sjajne dvorce, koncerte, biljar, šetnje i duhovite rasprave. Sada se sveo na krevet i željeznu peć za koju strepi da se ne ugasi. Vjerni tajnik Tamagnini gotovo da ne smije izaći iz sobe, odmah ga zove, drži za ruku i pita neke sasvim bezazlene stvari samo da ga zadrži kraj sebe. Kad ga popuste strepnje, sposoban je za molitvu.

Onda je došao udarac: u veljači mu javljaju da je umro njegov brat Božo u Dubrovniku u devedesetoj godini života. Najednom postaje svjestan da je od svega roda ostala tamo samo Anica sa svoje sedamdeset i dvije godine i da se obiteljsko ognjište utrnulo. U opustjeloj kući za njihovim tavolinom, u tišini večeri sjeda Anica, kako mu piše, »a tavola sama na salatu...« Turobno mu je u duši dok se u sivoj milanskoj magli sjeća njihove svijetle kuće na Ilijinoj Glavici u kojoj odjekuju glasovi kao skamenjeni kristali: svi su mrtvi- otac, majka, Pero, Ivan, Božo, Baro, sestre ... svi osim njegove mile nježne Anice, koju ne može ni sada drugačije zamisliti nego kao u djetinjstvu. Zabrinut za njezinu sudbinu, zaboravlja na svoje tegobe i sjeda pisati pismo u kojem joj javlja da će joj osigurati »da uzmožeš imati i na večeri što bolje nego samo salatu«. Slijedili su mjeseci uređenja novčanih poslova koji će doista pomoći Anici.

Onda je došlo proljeće i Ruđe, bačen u krevet s užasnim bolovima, nije se mogao spuštati stepenicama ni na objed. Od 16. srpnja odlukom kancelara Kaunitza bio je smješten u Breri. No ni to, nekad veliko zadovoljstvo, nije ga moglo utješiti. Počeo ga je hvatati neki bijes što je tako slab i nejak, a glava ga sve više ostavlja. Moli Luigija da mu čita iz njegovih djela, vrebajući na tobožnje greške i ljuteći se što ne može pratiti tijek misli. Jednoga dana zamoli Tomagninija da mu dade zrcalo. Ovaj ode u susjednu sobu i donese jedno manje zrcalo što ga je skinuo sa zida, ovalno s udubljenjima sa strane koja umnožavaju odraz šesnaest puta. Ruđe ugleda pred očima nekog nepoznata čovjeka, izobličena lika, otromboljenih usna i grozničavih očiju. Drhtavim rukama držao je svoj šesnaest puta umnožen lik i zabezeknut gledao ukošeni nos,

crvene kapke, obješene obraze. Da se dobri Luigi nije na vrijeme snašao i u trenu zgrabio ogledalo, Ruđe bi ga razbio u žestini.

Dolaskom proljeća počeo se ipak bolje osjećati. Silazio je opet na donji kat za stol. No za stolom je šutio neugodno i mračno raspoložen, a kad bi progovorio, bilo je to s puno samoljublja za svoje djelo i nekog naglog zanošenja za svoja vlastita proučavanja do kojih je počeo pretjerano držati. Časkom iza toga upao bi u depresiju i sam sebe kudio, govoreći da su mu djela prepuna pogrešaka i da će umrijeti bez ugleda i smiješan. Uzalud su bila uvjeravanja prijatelja i pokrovitelja da se okani takvih misli. One su navijestile još veće bunilo. Osobito bi se uzrujao ako bi tko kod stola spomenuo pa makar i mrtve protivnike. Upadao je u bijes i govorio o njima kao o utvarama koje ga uzbuđuju i upropašćuju, nema izlaska iz toga, nema spasa, on je osramoćen zauvijek...

U svijetlim trenucima spoznavao bi svoje stanje i onda još više upadao u melankoliju. Unatoč svim tim raspoloženjima uspio je preko svojega vjernoga Tamagninia i gospara Lukše Sorga urediti godišnju rentu za Anicu »da uzmožeš imat i na večeri što bolje nego samo salatu«. U dužim svijetlim trenucima toga zadnjeg ljeta njegova života, ljeta 1786. kad se kolovoz bližio kraju a Lombardija tonula u duge večernje i jutarnje maglice, napisao je u trenu svjetla svoje zadnje pismo Anici. Opominjao ju je da dobro gospodari onim što ima i da sluša gospara Lukšu u tim stvarima: »Sa svijem tijem valja se vladat i stedit, za da može štogod ostat, i kad bi i meni kojagod nesreća bila, er nije ništa na ovemu svijetu sasvijem stavno na taki način, da se ne može izgubit«. Navodi za sebe da je »...zdrav u svemu ostalom izvan glave, koja je oslabila, da ne mogu činiti ni u dugo, ni kako bi se htjelo i kako sam prije činio... Pozdravi neputa i nepuču i moli Boga za mene er sad imam potrebu veću nego igda prije od njegove pomoći. Moja se svrha približava, imam 76 godišta i ćutim slabost...S Bogom...«

Kad je dobila pismo, Anica se dala odnijeti u seggetu na Ilijinu Glavicu. Na pragu jeseni, a usred babljeg ljeta, okružena modrinom, posve sama, otkrivala je posljednji put mjesto starog zajedničkog života: kao iz providnog vrča točile se uspomene kraj prozora sa zelenim kapcima u zidu, kraj niše gdje je Ruđe spremao knjige, kraj okašnjelih žutih cvjetova žuke... Ruđe je tu s njom, oni su djeca, nemaju ni dan rođenja, ni dan smrti, lahor im se poigrava kosom, kozica brsti svele travke,a oko njih vječnost mora i sunca... Njene služavke Anica i Lucija provjetravaju sobe iz kojih miriši starina i izlaze tolike slike davnoga života zabilježene u potamnjelom bakrenom posuđu na zidovima, u požutjelim pliticama od majolike, u škrinjama neprovjetrenih roba što ispunjaju sobu mirisnom ustajale lavande i bosiljka. Jastuci, stolići, sjedalice, sve te stvari pamte i zaboravljaju dodir. Ovdje i sada misli na svoje stihove:

»Nu da znadu sva godišta
da su magla, dim i ništa;
i ova, na ka ja sam došla,
sva su kako sjena prošla.
Ja najbolje mogu rijeti
da je ništa sve na svijetu«.

Njen život gasio se polagano i spokojno da se u 90-toj godini utrne kao svijeća koja je dogorjela svoj vosak.

* * *

Koncem ljeta te iste 1786. počele su utvare opsjedati abbea Rudu. Svoga vjernog Luigija ugledao je kao nakazu u jednom trenu dok mu je pomagao skinuti robu da otpočine na krevetu. Zamahnuo je rukom i udario Luigija vičući kao da pred sobom vidi demona. Od toga dana pljuštali su udarci po posluzi te su svi postali vrlo oprezni u njegovoj blizini.

Istina, preko toga mraka prelijeva se ponekad svijetli optimizam vjere i nade »da je smrt samo povratak iz progonstva u domovinu«. Onda se opet u mračnom instinktu, ispod i duboko negdje iza tog snažnog uma, izobličeno javlja demon smrti i jednoga jutra kad se nije nitko nadao, zgrabio je bodež što je kao dio zbirke starog oružja vidio na zidu. Uz bulažnjenje o nepoznatu progonitelju, pokušava se ubosti bodežom i da nije vjerni Luigi bio uz njega, tko zna kako bi završila ova scena. Kasnije je u letargiji sjedio kraj prozora i ponavljao »IL NOSTRO ABBATE ... SENZA SPERANZA...«

Tijekom rujna i listopada nagomilalo se utvara dana i utvara noći koji bi ga dizale iz kreveta i gonile hitrim koracima kroz dugačke hodnike Brere, prijeteći da ga natjeraju da skoči u prazno. Tako je Luigi morao i noću biti na oprezu, jer abbate počinju mjesečarske pohode, a kad ga uhvate, grize i udara.

A onda je moralo doći preseljenje u MONZU, u nekadašnji jezuitski kolegij. Kobno predosjećanje skoroga kraj ovdje se još više pojačalo unatoč liječenju: puštali su mu krv, mlakim kupkama umivali noge, a hladnim glavu, davali sredstva za čišćenje, dopuštali da popije umjereno vina i čokolade. U dobrim trenucima grlio bi svoga vjernoga Luigija i zahvaljivao mu za odansot. Zajedno su dočekali duge jesenje kiše, a oblast je krenula svom vrhuncu.

Tad ga posjeti dubrovački knez Luka Pucić, i ugledavši slavnoga abbata u takvom stanju, ponudi mu da ga odvede u Dubrovnik. Ali to je bilo neizvedivo. Stoga je Pucić uzeo spise o dubrovačkoj politici koje je čuvao Bošković »SCRITTURE SECRETE DEL AB. BOSCOVICH«.

Bolest je bila toliko uznapredovala, da su ga morali vratiti u Milano. 23. listopada po kišnom i sluzavom vremenu sjeli su u kočiju. Rude je posebno osiguran sa još jednim pratiocem, ali taj mu se zbog nečega nije svidio i on je počeo u kočiji mahnitati i udarati toga nesretnika u trbuh tako da se ovaj onesvijestio. Po povratku u svoju sobu, siroti starac hvatao se jedinog čovjeka u kojeg je imao povjerenja i govorio: »Bez moga neusporedivog Luigija ne bih bio u životu!« Luigi je trajno i strpljivo podnosio sve tužne trenutke velikog čovjeka i sprečavao da ovaj, opetovano pokušavajući, ne počini samoubojstvo. Poslije takvih dana, Rude bi vapio: »Luigi, mio Luigi, na kakve sam grane spao i kakvom sam vas bijednom žrtvom učinio, bez nade da vam mogu pomoći«. Poslije bi upao u tešku sjetu i plakao.

Luigi Tamagnini sjećao se tih trenutaka kasnije s tugom i očajem- prvi puta za dvanaest godina zajedničkoga života vidio je tog nekada slavnog i jakog abbata kako plače.

Još su dva događaja uzbudila Rudu prije smrti: odlazak iz Brere u stan kirurga BOSSIJA i primitak dvaju pisama iz Dubrovnika-Sergovo i Aničino. Pisma su stigla u trenutku predbožićnog raspoloženja. Bio je bistar i svjestan. Vani je padao snijeg, a pisma su donijela miris juga njegova Dubrovnika koji se iz ove hladnoće i vlage činio kao nedosanjan san. Sa slutnjom smrti od katara pluća držao je ta pisma i požudno ih

čitao po nekoliko puta. Tužno je rekao da žali što ne može odgovoriti. Luigi je navaljivao neka samo izgovori što želi, on će napisati pisma umjesto Rudea. Ali ovaj, je samo podizao oči k nebu i širio ruke kao da hoće uskliknuti, ali progovorio nije ništa. Tonuo je posljednji puta nad uspavano more ispod Ilijine Glavice, na neka plava topla žala, penjao se do kuće pune sunca i sjena, klečao pred majkom da ga blagoslovi pred put. Ona je polagala svoje ruke na njegovu dječačku glavu i zvala ga k sebi.

* * *

U nedjelju 11. veljače 1787. počeo je kraj. Držao je Luigija za ruku, htio ga poljubiti i govorio: »Dragi Luigi, nemojte me ostaviti jer nikoga nemam na svijetu dražega od vas. Budite mi pri ruci, Bog će vam naplatiti!« Plakali su obojica, a katar mu je stezao grudi. Umro je u utorak, 13. veljače 1787. Vjerni Luigi sjedio je kraj uzglavlja i držao za ruke staroga abbata s kojim je proveo 12 godina.

Potom je Tamagnini sjeo i napisao u Dubrovnik pismo u kojem javlja Dubrovačkom senatu da je domovina izgubila najvećega čovjeka Europe, koji je za domvinu uvijek osjećao neizrecivu odanost, jednaku onoj što ga domovina osjeća prema njemu.

Oko Luigija u sedam soba gdje je stanovao s Rudom širili su se predmeti i knjige velikog učenjaka, nedovršeni komentari, otvorene nedočitane stranice, križevi od srebra u reljefu, venecijanski baršun s ornamentima blijedocrvene boje na koricama starih knjiga, mali slikoviti prekrivači za kaleže, pokloni prijatelja i zaštitinika... Sve je to ostalo ležati u sobi kao školjci bez mesa i bisera. Starog abbata odnijeli su s prekriženim rukama, a prsti su mu mirovali na prsima. Zajedno s križem. Bio je mjesec kiše i snijega, dogorjele su svijeće u Sv. Mariji od Podone. Svijet se spremao na najveći krvavi sukob od vremena Martina Luthera. Spone u Europi pucale su po loše zašivenim šavovima, onaj mač vibrirajući na vrhu prsta spremao se pasti. Osam dana iza smrti Rudea sastala se Skupština staleža u Versaillesu i ona će za dvije godine započeti revoluciju. Više nego istinito i mudro zvone njegove riječi što ih je napisao bratu Baru davno prije smrti: »Ne možeš vjerovati kako idu posli od svijeta svud: Koliko je ludijeh čeljadi među onijem istijem koji se cijenu prvi politici...«

No starog abbata više ništa nije moglo uzrujati. Govoreći zadnji put riječi »IN UMBRA MANUS SUAE PROTEXIT ME« (Sjenom ruke svoje zaštiti me) utonuo je u kriptu Sv. Marije od Podone, ispod baroknih svetaca okićenih papratima i svijećama.

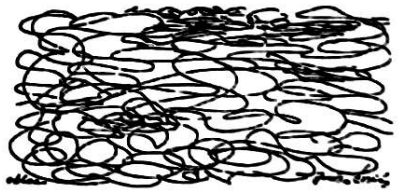

Pupoljci

1
Ja sam
s â m
ali nipošto jedini

Umnožen nitima
postojanja
u klupko
raznolikog mozaika
nosim uz postojanje
uzrast
izrast
dorast

Zagledan u sunce
ne postajem
slijep
već oživljen
umnožen
posjajem
ožaren
uzlaćen iskrom
iskona

Pupoljak
u nastajanju
živi
budućnost živovanja
bivovanja
postojanja.

2
Kroz sumračje
iskri svjetla žar
i plaho
žuri noseći
vijenac zora
iznad
utoljenog mora
u čijoj modrini
odjekuje glas
oživljene čežnje
za bitkom
bitisanjem
biglisanjem
plamsanjem u beskraj

Zlatna je ptica
nosila
u pozlaćenom kljunu
zlatnu nit
opredenu
u talionici ljubavi
i pozivala
nedostižene tišine
da se udruže
u vjenčastu
igru
što spaja
pružene ruke
rojevite košnice
majčinske darežljivosti
darivanja
u nepovrat

3
Prolomio se
nad bezdanom
sjaja
i dosjaja
veliki znak
života
u širokom rasponu
zemaljskog prostora
i počeo
klijati

bivati
sjati
dosjati
posjati
postati

Razlivena tišina
zvala je
u svoj neomedeni
krug
poslušne niti
iz kojih
proviruju oči
novih bića
žićâ
umilnih novih
stvorova
što tajnovito dišu
i dahom pišu
nove stranice
svoje
zvijezde Danice

4
Iz latičja pupoljka
promiliše oblici
jurišnih urvina
što se u visovima
hrane
nebosklonom u
praskozorje
i žure kroz
prve ognjene
luči
da vide dan
bogodan
u vječnom igranju
nedokončan

Nezaustavljen
u poletu hitrine
oplodio je
tek stidljivo otvorene
pupoljke
b r a ć u
satkanu od prede
iskona
što šire sićušne
ruke
u zagrljaj trajanja
čežnje
koja se ugasiti
n e d a
jer hoće da
svoj d a r
svim i svima
preda

5
Poput meteorskih
svjetlaca
ravnomjerno u
zibanju maglice
skrivenih zvijezda
ispisuju se
krugovi dozivanja
za svanuća
porinuća
u kolijevke živosti
nesustalih izvora
vodoskoka životnosti
nesmalaksalosti
u mirnom spoju
ti – on – ja
Mi svi

Zbrka je poražena
otklonjena
cjelovom što žari
pali
ne dogara
bukti
smirenošću svemirske
slogovitosti
urasle
u temelje klisura
na kojim
niču
slova spokojne
pobjede
urasle u brazdišta
iz kojih niče

novo biće
Čovjek

6
Umiven jutrom
disao je poletno
i svojim očima
tražio je uzletno
visine
doline
nizine
mora površine
cvijećem okićene
tratine
i počeo darežljivo
rasipno
prostirati biserje
uzavrele duše
na beskrajnim poljanama
uzmlađivanja

Bez izazova
žurio je hitro
popout zvjezdanoga
darovatelja
usrećitelja
bogatuna miline
bez trunka siline
preskačući
nizine i doline
ostavljajući daljine
i vonjomilne dozive
za tragače tišine
koji zatravljeni
milopojem dobrote
skladaju pjesan
milote

7
Iznenađen
na ugaru prepozna
tamnu mrlju
što ostavi neskriveno
noga lutalice
iz koje soči doziv
i moli
smilovanje
čovječansko svepomaganje
u začaranoj zbrci
bespuća
i traganja za
izbivanjem
smirenjem
oživljenjem

U pupoljastoj
zlatnoj čaški
nosio je On
svemoćnu kap
ponovnog klijanja
dozivanja
povratka k izvoru
novog bivovanja
i neskršenog
oživljenja
u iskonskom liku
novog postojanja
za daljnja
visinska ispinjanja
do vrhunca želje
neumiranja

8
Iz jednog pupoljka
gle
osu se raskošna
grana
ispisana
žeženim slovima
i svako iskri
i svako živi
i svako veli.
V iskonu bi Slovo
što svemoćnom
snagom darivanja
u bezmjerju ovjenča
Deblo
Čovjekova
Roda

U tili čas
zaoriše nečujno

glasovi neprebrojivi
stvorova
dvonožaca
dvorukaša
jednoličja
mozgovitih dovitljivaca
poletnika
jurišnika
da raznesu
nebom i zemljom
novine iskona
životvorce
novog
u nedokončanju

9
I nema uzmaka
i ne može ga
biti
jer svemoćna ruka
trajno će
biti
životni pupolj-izvor
čudesna kap
nedovršenosti
kroz brazdišta
što počinju uzglavcima
dovršuju zaglavcima
rađajući pjenicom
bjelicom
lasinom
debitom
i junačkom
kršnom
Dicom

Požari gore
šume se lome
more se uzvreljilo
gromovi ore urvine
vukovi zavijaju
strijele prosijevaju
lelek i meketanje
kreštanje ptica
orljava
pucanj
povodanj
al' Čovjek
HARAVATHI
na vilenim konjima
grabi gore
močvare
zapreke
u nepovrat

10
Na zastavi
pupoljak:
tri lista
tri znamenja
tri Domovine
u JEDNOJ
tri osmišljenja
za danas
sutra
za vjekovanje
jedro živovanje
ne-robovanje
za SLOBODANJE
uspinjanje
trajno napredovanje
izgradnju za
PRAVDU
i iskonskog ljudstva
dosizanje

S ISTOKA
preko Kavkaza
Ukrajinom
Poljskom
Panonijom
vrletnim brdima
umilnim poljima
uz rijeke
jezera
pašnjake
kroz šikare
i krš
sve bliže i bliže
na domak Mora:
O THALATA
MARE NOSTUM

Naše More
Hrvatsko More
Naša Domovina
LIPA
prilipa
NADA SVE LIPA!

11
Krstom obžeženi
dorečeni
u pupoljku
o s m i š l j e n i
na suncu Zapada
ogrijani
ponovljeni
osnaženi
Vjerom rođeni
pravovjerjem učvršćeni
u Iskon vreli
učvršćeni
s novom Braćom
združeni
na sve strane
zbratimljeni

S Istoka otpućeni
k Zapadu posrećeni

Petero Braće
i dvije Sestre
svak svoj pupoljak
čuva
iz njega izrasta
Novi Život
cvjeta i rađa
buja i množi se

Od Iskona bi Slovo
u njemu snaga
nepobjeđena
u njemu Sreća
ne pomućena
u njemu vatra
Ognjišta neugasiva

Iz jednog PUPOLJKA
nikoše pupoljci
beskrajem...

Ivan SVETIĆ

Uskrs '41.

I.

Uskrsna zvona.
Svečani psalmi.
Zavjetne svijeće.

Zanos i nada.
Aleluja!
Uzdasi sreće.

II.

Bjesovi. Otrov.
Nečiste sile.
O, zemljo mati!

Hoće li hrvatsko
cvijeće slobode
procvjetati!

NOVA IZDANJA HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA)

MATO MARČINKO: **Drvo života i drvo smrti**
RADOVAN GRGEC: **Odsjevi kršćanske kulture**
TRPIMIR MACAN: **Susreti s hrvatskom Kliom**
STJEPAN SULIMANAC: **Naše pravice**
PIO POLONIO: **Žena koja je zadivila i zadužila svijet**
BENEDIKTA ZELIĆ-BUĆAN: **Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti**
MLADEN JURČIĆ: **Smisao modrine** (roman)
MLADEN KABALIN: **Prekomorska jeka**
STJEPAN HRASTOVEC: **Časovi i otkrivenja**
TOMISLAV DOROTIĆ: **Ponornice sanja**
PETAR GRGEC: **Sveta Hrvatska** (reprint prigodom 100. obljetnice autorova rođenja)
MILUTIN MAJER: **Medvedgradski jastrebovi**
RAJMUND KUPAREO: **Čežnja za zavičajem**
GRUPA AUTORA: **Obljetnice hrvatskih velikana**
GRUPA AUTORA: **Hrvatski velikani** (trobojni notes)
STJEPAN DŽALTO: **Pod Jurcanovim orahom**
JOSIP BUTURAC: **Regesta Slavonske Požege i okolice**
STJEPAN KRČMAR: **Opiranje**
ENVER ČOLAKOVIĆ: **Izabrane pjesme**
ENVER ČOLAKOVIĆ: **Mali svijet**
IVAN ALILOVIĆ: **Hrvatsko ime u narodnoj predaji i običajima Bosne i Hercegovine**

Narudžbe prima izdavač:

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA
(SV. ĆIRILA I METODA)
Trg kralja Tomislava 21, 41000 Zagreb

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Benedikta Zelić-Bučan: ČLANCI I RASPRAVE IZ STARIJE HRVATSKE POVIJESTI,** HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1994.
2. **Tomislav Dorotić: PONORNICA SANJA** (pjesme), HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1994.
3. **Malkica Dugeč: KRIŠKA DOBROTE,** Consilium, Zagreb, 1994.
4. **Ante Sironić: ODJECI ŽIVOTA,** Tiskara Rijeka d. d., Rijeka 1994.
5. **Živan Bezić: IMA LI NADE?** UPT, Biskupski Ordinarijat Đakovo, Đakovo 1994.
6. **Ljubica Kolarić-Dumić: VRATIT ĆU SE, ZEMLJO** (Pjesme), Školske novine, Zagreb, 1991.
7. **Ljubica Kolarić-Dumić: MOLITVA ZA HRVATSKU** (pjesme) »Tiskara Rijeka«, Rijeka 1992.
8. **Mile Prpa: KRALJ VJEKOVA,** vlastito izdanje, Zagreb 1994.
9. **2000** br. 73/74, Časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja, Ljubljana 1994.
10. **Ivica Relković: SAVLE, SAVLE, ZAŠTO ME PROGONIŠ?,** Hrvatski katolički zbor MI, zagreb 1994.
11. **DUBROVNIK,** 3, 4, 5/1993., Matica Hrvatska Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik 1993.
12. **Petar Šegedin: FRANKFURTSKI DNEVNIK,** Ceres, Zagreb 1993.
13. **Hrvatski biskupi: PRISTUP ODRASLIH U KRŠĆANSTVO,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1993.
14. **Mladen Vuković: HRVATSKI EPIGRAM,** Matica hrvatska – Ogranak Imotski, KIZ »Tin Ujević«, Split 1994.
15. **Josip Berka: POD ZVJEZDARNICOM NA ŠALATI,** Zagreb 1994.
16. **TKO ĆE OBNOVITI HRVATSKU,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1994.
17. **Ministarstvo obrane Republike Hrvatske: ZA HRVATSKU,** Zagreb 1992.
18. **KAJ,** časopis za književnost, umjetnost i kulturu, br. 5–6, Zagreb 1993.
19. **CRKVA I MISIJE,** Misijska centrala – missio, Sarajevo – Zagreb 1993.
20. **BOGOSLOVNI VESTNIK,** 1 (54) 1994., Teološka fakulteta Univerze, Ljubljana 1994.
21. **Vlatko Komes: IZA BRDA,** TIZ Zrinski d. d., Čakovec 1994.
22. **IZAZOV ISTINE,** Glasilo mladih hrvatskih dominikanaca 1/11/94, Zagreb 1994.

Bartul Kašić nije pogriješio

U »Maruliću« br. 2, 1994. Svevlad Slamnig napisao je *Marginalije o Bartolu Kašiću kao prevoditelju* (str. 299-301), a na temelju Kašićeva prijevoda Salomonove Pjesme nad pjesmama, koji je tiskan u mojoj transkripciji i s mojim uvodom o tom prijevodu (Marulić 3, 1993.). Slamnig pozitivno ocjenjuje moj prikaz toga prijevoda pa i ne bih imao razloga odgovarati, ali moram se osvrnuti na Slamnigove opaske o tobožnjim Kašićevim pogreškama u prijevodu Pjesme nad pjesmama, to više što sam ustvrdio da Kašić »načelno neće nigdje pogrešno prevesti«.

Treba u početku reći da riječi na marginama rukopisa prijevoda Pjesme nad pjesmama nisu nikakvi Kašićevi ispravci pogrešaka u tekstu, kako to misli Slamnig, nego su to sinonimi, uobičajeni u cijelom Kašićevu prijevodu Sv. pisma. To, dakle, ne treba dirati niti razumjeti kao ispravke grešaka. Npr. *zid* i *ošit* u Kašića su sinonimi pa ne treba *Eno on stoji za zidom našijem* »ispravljati« u *Eno on stoji za ošitom našijem,* nego uzeti jedno i drugo kao ispravno i točno.

Svevlad Slamnig drži da je Kašić riječ *tunica* netočno preveo kao *suknjica* jer »suknjica pokriva tijelo samo od struka nadolje, za razliku od tunike«. Međutim, griješi Slamnig, a ne Kašić. Suknja jest tunika, tj. donji dio odjeće, ali ne u »okomitu« značenju kao što mi danas mislimo kad kažemo suknja za »šos«. Suknja je ono što se nosi *ispod* druge odjeće i pokriva gornji i donji dio tijela. Tako Skok u Etimologijskom riječniku suknju tumači kao *tunica*, a Broz-Ivekovićev Rječnik za suknju ima: Der Unterrock (der Frauen), tunica, donja haljina (ženska). Dakle, Kašić je točno preveo *tunica* kao *suknjica*.

Svevlad Slamnig drži da je Kašić latinsko *inquinare* pogrešno preveo kao *oterljati*, a treba *isprljati, uprljati, ukaljati.* Slamnig ima pravo kad kaže da inquinare ne znači otrljati, ali rješenje je donekle šaljivo. Kriv sam ja, a ne Kašić, jer u korekturi nisam ispravio *oterljati* u *oberljati* kako stoji u rukopisu Kašićeva prijevoda. Prema tome, Kašić je *inquinare* preveo kao *oberljati*, tj. obrljati (zabrljati, ubrljati!), što je svakako točno. Slamnig nije mogao znati da je *oterljati* pogreška korektorova, a ne Kašićeva, ali je mogao pretpostaviti da je Kašić sigurno znao što znači *inquinare*.

Slamnig misli da nešto nije u redu ni s prijevodom stiha *terribilis ut castrorum acies ordinata,* što Kašić prevodi kao *strahovita kakono od bojničtva lice uređeno.* Slamnig kaže da je »prevoditelj omaškom *acies* pročitao kao *facies* i dao u prijevodu *lice*. Radi se o banalnoj omašci i zašto je pogrešna riječ *lice* ostavljena u glavnom tekstu na str. 368, kad je sam autor na margini načinio ispravak? Malo dalje ta se omaška ponovila (369), a autor je zaboravio označiti ispravak. Mislim da današnji redaktor smije sam sprovesti istovrsni ispravak kao u slučaju na str. 368«.

Tako Slamnig. No, Kašić ništa nije »omaškom pročitao«. On je za *lice* na marginu stavio *četa*, ali ne kao ispravak nego kao sinonim. *Acies castrorum* i jest *lice od bojništva*, tj. prednja strana (lice, oštrica!) čete u bojnom pohodu. Četa u Vitezovića znači i *bojni pohod* pa je umjesno da Kašić ima i *lice od bojništva* i *četa od bojništva*. Da je *acies lice*, potvrđuje i Divković u svom Latinsko-hrvatskom rječniku jer za *acies* ima i tumačenje *lice vojske postavljeno u bojni red, jer je nalik na oštrinu oruđa kakova!* Kašićev je prijevod točan i nije Kašić *acies* pročitao kao *facies* jer tada ne bi kao sinonim za *lice* (od bojništva) stavio na marginu *četa* (od bojništva).

Možda bi se moglo raspravljati o prijevodu »Ako su vrata, uresimo ih daskami cedrinskijemi« za latinsko »Si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis«. »Uporabi izraza *uresiti* ovdje nema mjesta ni leksički ni situacijski. Daske nabijene na neka vrata nisu sigurno nikakav ures, a ni u semantičkome polju glagola *compingere* nema ničeg takvog« kaže Slamnig predbacujući Kašiću netočnost u prevođenju. *Compingere* doista ovdje znači *zatvoriti* (vrata) – u novom prijevodu to je mjesto prevedeno kao *utvrdit ćemo ih cedrovim daskama* – no Kapićev prijevod (uresiti) nije nelogičan jer je cedar »ukrasno drvo« (Klaić) pa zatvoriti vrata cedrovim daskama doista znači ta vrata i »uresiti«.

Što se pak tiče prijevoda *locutus est*, sâm je Slamnig objasnio o čemu se radi pa ni to nije Kašićeva pogreška.

Svevlad Slamnig zamjera što nisam objasnio zašto prijevod Sv. pisma nije tiskan za Kašićeva života. Nisam to učinio jer mi je bilo bitno da prikažem Kašićev prijevod Pjesme nad pjesmama. O tome zašto Kašićev prijevod Sv. pisma nije tiskan, potanko sam objasnio u Vjesniku od 26. travnja 1991. (Zapostavljeni velikan), a to sam učinio na temelju istraživanja mr. Vladimira Horvata, o čemu je on pisao u Glasu Koncila br. 3. od 20. siječnja 1991.

Prema svemu što je izneseno, ne stoji zaključak Svevlada Slamniga da Kašić »koliko god bio jedno od najslavnijih imena u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, nije kao ljudsko biće mogao biti imun od pogrešaka, pa od vjernosti izvorniku njegovu prevoditeljskom radu ne treba praviti dogmu«, ako se taj zaključak temelji na onim elementima u Kašićevu prijevodu Pjesme nad pjesmama koje je Svevlad Slamnig pogrešno ocijenio kao Kašićeve pogreške.

Julije Derossi

100-godišnjica Prve hrvatske gimnazije u Istri i Kvarnerskim otocima

»Velike hrvatske Litanije« na ovim prostorima

»Gospodi, pomiluj« velikih hrvatskih Litanija je zazvonio kad naši predi pred 13. stoljeća zasjedoše na ove plave obale, a »Aganče« se još uvijek pjeva i pjevat će se kroz svu vječnost »Na Gozbi Kralja Jaganjca« – »Na carskom brace aganči«.

»Velike Litanije« su napisane prstom Božjim a glagolskim slovima na kamenim pločama, bogoslužnim knjigama i službenim ispravama, a njihove zazive prate zvuci sopila što poput blagog lahora otiru znoj s umornog čela našega ratar i ribara: »Naš kànat i naše sopèli glâs je bôžji glas«. U istim »Litanijama« žalopojka sa usana Ivana VII Frankopana (+ 1486) »Oj turne moj lipi, lipi ter prostrani,... komu te ostavljam?« – te tugaljiva popijevka »Popuhnul je tihi vetar« nad jedrima mornara, ispuniše sjètom ovo divno i zdravo ozračje; ipak će potkraj 19. st. jedan mali školj postati velik svjetionik, čije će svjetlo bljeskati od krajnjeg juga do krajnjeg sjevera Jadrana, a njegovo školsko zvono će čistom hrvatskom riječju pisati novu stranicu hrvatske povjesnice. Ovako um i srce našeg čovjeka ispisa pergamenu hrvatske povijesti pod vedrim i oblačnim nebom što se razape nad Istrom i Kvarnerskim otocima.

Uzevši početkom 16. st. ove krajeve, Venecija je odmah započela i njihovo odnarodivanje. U službi Božjoj izvan grada Krka i svagdašnjem saobraćanju zadržao se hrvatski jezik i glagolsko pismo. Franjevci glagoljaši su to njegovali i u samom gradu, a popovi glagoljaši prema mogućnostima podučavali priatno mlade u istom duhu. U gradu Krku su javne ustanove i srednje škole od samog početka talijanske; nakon pada Venecije (1797.) talijansko-francuske, a početkom 19. st. talijansko-njemačke. Namjerno se izbjegava hrvatski duh i jezik u srednjim školama, da bi se raskinule sve veze Istre i Kvarnerskih otoka s Hrvatskom i Dalmacijom. Sva nastojanja krčkih biskupa i rodoljuba kroz čitavo 19. st. da se u Krku osnuje hrvatsko sjemenište i bogoslovija, ostade bezuspješno. Kao neko čudo, kroz tmaste oblake se probi zraka i sjede nad Košljunom kao nad Betlehemom, označujući novo RAĐANJE: Neposredno iz Beča, mimo talijansko-njemačke Uprave u Trstu, Franjevačka Provincija dobije dozvolu, i odmah, 1894. otvori gimnaziju s hrvatskim nastavnim jezikom. Ona postaje MOST koji poveže Istru s otocima Kvarnera s Hrvatskom i Dalmacijom, sakupljajući đake i kandidate od Kotora do Pazina, Hrv. Primorja i Gorskog Kotara, do gornje Hrvatske, pa čak i Slovenije. I ova će škola i njezin zavod morati prolaziti vlastitim križnim putom, ali neće sustati. Naziv ovoga zavoda »BONAVENTURIANUM« označuje i njegovu ulogu: odgojiti integralnog čovjeka kojemu je uzor sv. Bonaventura, velik učenjak i mistik, ali i čovjek za kojega rekoše da Adam u njemu nije sagriješio. Ova Ustanova je kolijevka mnogih istaknutih ljudi, ali i okolnost osobitih blagodati našim krajevima i mnogo udaljenijim od Istre i Kvarnerskih otoka po raznorodnoj djelatnosti nastavničkog i ostalog osoblja ovog samostana. Košljun, koji zbog prirodne ljepote nazvaše Eden, zbog umjetničkog i kulturnog blaga riznicom gornjeg Jadrana, po prvoj hrvatskoj gimnaziji zlatna je stranica hrvatske povjesnice koja označuje ne samo početak jedne ustanove, nego obilježava jednu novu epohu pod zlatnim suncem Istre i Kvarnerskih otoka, koji su u to doba spadali pod Istru.

100-godišnjica osnutka Prve hrvatske gimnazije na otočiću Košljunu višestruko će se obilježiti i slaviti kroz godinu 1994. crkveno-liturgijskim slavljem, znanstveno-kulturnim i umjetničkim priredbama, te posebnim programima koji će imati na Košljunu škole otoka Krka, škole drugih otoka i posebne skupine.

Škole otoka Krka će po predviđenom planu dolaziti na Košljun nakon uskrsnih praznika.

Prvi od koncerata održat će se kao uskrsni koncert 9. travnja navečer, a nastupit će mješoviti zbor »Zvjezda Danica« iz Kraljevice sa solistima.

Datumi ostalih koncerata i priredaba na vrijeme će se objaviti.

Simpozij se predvida za 30. srpnja, a glavno Euharistijsko slavlje u Nedjelju 31. srpnja. Radovi simpozija će se objelodaniti u posebnom Zborniku.

Ovaj Jubilej će biti pod visokim Pokroviteljstvom Predstavnika naše Države, a potpomognut dobrotvornošću mnogih Sponzora.

U »Krčkom kalendaru« za 1994. god. smo objavili napis o 100-god. naše škole na Košljunu, i zamolili da nam se jave još živi polaznici. Nekolicina su se javila. I ovim putem to isto ponavljamo. Ukoliko im je moguće, zamolili bi ih da nam pošalju neko svoje sjećanje – »zapamćenje« iz doba svog školovanja, pa makar u par rečenica. Svaka riječ sudionika je dragocijena.

Također još uvijek sa zahvalnošću prihvaćamo sponzorstvo velikodušnih jer je i to doprinos širenju onog zdravog duha i plemenitog mirisa kojim se odlikovao ovaj Zavod, a koji je još uvijek djelotvoran po domaćinima Košljunskog samostana. Simbolika u liku Sv. Franje i brata vuka na košljunskom pristaništu govori svakome da je dobrodošao na ovo posvećeno tlo, a glagolski natpis MIR I DOBRO na ulazu u samostan prenosi želje Franjevaca ljudima svih boja i jezika.

Zahvalni Bogu, svom hrvatskom narodu, svojoj Provinciji sv. Jeronima i svojim predšasnicima na ovom Otočići

braća Franjevci na Košljunu.

Na svetkovinu Bagovijesti, Košljun, 25. ožujka 1994.
Za sve informacije
51521 Punat Košljun
(0532) 227-017
Tel/fax: 22-817

Josip Vidas

Odgovor Mladenu Jurčiću, tajniku uredništva

G. tajniku ne mogaše srce odoljeti da se barem uzputice ne svrsta među krležiće što mi se djelatno suprotstaviše. U tomu priložiću navede kako ne kani sa mnom polemizirati. I to bi osnovno. Prozreo sam njegove nmjere pa okončah odgovor izrekom: Apage satanas!

U Maruliću 1/94. kratko mi uzvrati člančićem Zadnji put (s moje strane) o Srećku Srećkoviću. Kada bi g. tajnik poznavao hrvatski jezik, što uostalom od njega traži položaj na komu je, uporabio bi ovdje prid. *posljednji* umjesto zadnji. Podmeće mi oblik auktor, koji do danas nigdje ne napisah. Bavi se priviđenjima u Maruliću, kojemu je tajnikom. On bi se svakako trebao skrbjeti da ne bude tiskarskih pogrešaka u dvomjesečniku gdje je drugi čovjek u uredništvu. Ostavljam na stanu grube tiskarske pogreške u prijašnjim mojim prilozima, predočit ću one u članku Krležica i krležići (Marulić 1/94.). U njemu biva: težnja za slovom; doznati; U rukopisu pak stoji: težnja za slavom; saznati; Domanovićeve pripoviedke. U članku do naslovljenoga stoji: sve to, u izvorniku *sve što*. K tome, pišem hrvatskim pravopisom, kada je moj prilog otisnut, dobiva se mješavina hrvatskoga i srbskoga pravopisa. Jadno da ne može biti jadnije. U pitanju je nemar. Možda nije slučajan.

Dalje, Jurčić se ruga mojemu hrvatskome pravopisu. Uz moj oblik *uobće* dodaje: »strašna li oblika!« Eto, Marulićev se tajnik sprda s hrvatskim pravopisom. Samim time brani srbski pravopis, pravopis Vuka Karadžića, otca srbskoga imperijalizma. Pravopis koji brani biva među najprimitivnijim na svietu.

Odgovor na prvi Juričićev iztup ne imadoh mu što reći, namienih ga uredničtvu časopisa Marulića, točnije HDK-u sv. Jeronima. U doba komunističke strahovlade Glas Koncila i Marulić nietili su hrvatski duh i kulturu, branili katoličku crkvu u Hrvata, opirali se bezbožničkome komunizmu. Time stekoše goleme zasluge za cjelokupno hrvatstvo. Dokle bude glavnim urednikom glasila Marulića g. Radovan Grgec, u osnovi se časopis sebi ne će iznevjeriti. Kada ga napusti, bojim se za Marulića. Postupno bi mogla jačati moć sadašnjega tajnika, čovjeka koji brani bezbožnoga Krležu, koji ne podnosi hrvatstvo, koji ga mrzi. Jednako i iztjerane Hrvate. I on i ovi njegovi prilozi snažno odudaraju od usmjerenosti glasila u kojemu obavlja tajničku dužnost.

Članak svršuje stavkom:

»Kako ni sada nemam vremena ni volje polemizirati s ljudima Šimundićeva kova, ovime zaključujem polemiku. Na kraju bih mu samo poručio da brigu o hrvatskoj književnosti, a i o Hrvatskoj »uobće« prepusti nama, koji tu živimo i s našom mladom državom dijelimo sve poteškoće«.

Dakle, konac dijelo krasi. G. tajnik ogoli obraz. Neprijateljski tuđini stvoriše dvie Hrvatske – domovinsku i izseljenu. U izseljenoj su izseljenici, prognanici i iztjeranci. Ne spadam među prve. Mi u tuđinama neprekidno pomažemo tvarno i novčano domovinu Hrvatsku; mnogi i iznad vlastitih mogućnosti. Dapače, domovina nam odredila određen postotak mjesečnoga prihoda koji joj trebamo dati. Većina nas nije se oglušila na poziv mile domovine, a pomagat ćemo je i dalje nesebično, iskreno i predano. A vidite na djelu g. tajnika glasila Marulića i HKD-a sv. Jeronima, koji je svakako djeljenikom pomoći nas Hrvata u tuđinama! On mi, profesoru hrvatskoga jezika i književnosti, zabranjuje kano takvu baviti se književnošću moga naroda i uobće se brinuti o Hrvatskoj. Na to imaju izključivo pravicu ljudi u domovini, kakav je npr. Mladen Jurčić i razni Jurčići. Srbokomunisti nas izgnali, a tzv. demokrati nas ne primaju natrag. Hrvatskom se književnosti mogu baviti domovinski Hrvati, valjda i svi drugi ljudi na svijetu, jedino se zabranjuje nama izseljenim Hrvatima! Komunisti i njihovi neprijateljski podrepaši nisu mi ustupali prostor u svojim glasilima (npr. Jezik), zahtieva to sada i jedan Jurčić od mene i svih Hrvata širom biela svieta. Via facti, ne bi trebalo dopuštati ulazak u domovinu ni hrvatskoj književnosti što je nastala vani od 1945. do 1990. Dakle, tko ne živi u domovini, nije njezin sin i kći. Krasne li pripreme u domovini za konačan povratak nas njezinih raztepenih sinova i kćeri! Koji pošteni hrvatski domoljub ne bi pozavidio uredničtvu časopisa Maruliča i HKD-u sv. Jeronima na tajniku takva kova?!

Konačno, g. Jurčić ne susteže se ni od težkih uvreda upućenih mojoj osobi. Tvrdi kako nisam uravnotežen te da su sbrkani moji pismeni sastavi. Na to odgovaram: gospodin je Mladen Jurčić cjelovito uravnotežen, kano tajnik do kraja jasan!

Zaključujem: Quo vadis, Marule, quo vadis SLC sanc. Hieronyme?

Mate Šimundić

Uzdarje Oskaru Piškoriću

Na moj članak Srećko Srećković i krležići (Marulić 6/93.) uzvraća sažeto pod istim naslovom g. Piškorić. Od mene ište dokaze da »trojka, prava kitna ikonija« pripada ili je pripadala »našim komunjarama, komunjarićima i komunjarčićima«. Premda niti jedan član krležićevske četvorke nije ni pokušao podastrieti nikakav dokaz da se Miroslav Krleža nije bio slizao sa satrapom Brozom, da nije uživao goleme povlastice što mu ih pružalo to podrepničtvo, da nije dopuštao spomen pok. Mati Ujeviću i dr., ipak ću udovoljiti g. Piškoriću. O Piškorić i trojka iz petnih se žila napinju braneći protuhrvata, bezvjernika i protukatolika Krležu. Time se našli »na platformi odnosno liniji Saveza komunista«, kako se često govorilo i pisalo. Tko drži vreću onomu tko trpa u nju tuđe stvari, zna se kamo pripada. Baniti ovu stranu Krležina djelovanja, znači poistovjetiti se s njime, s komunjarstvom i množtvom zala što ih nanese hrvatskome narodu.

Ako su u Hrvatski biogafski leksikon »i sve osobe unijete sa znanjem Miroslava Krleže«, – kako tvrdi Piškorić – zašto se sve te ne nahode i u Enciklopediji Jugoslavije koju također uređivaše M. Krleža. Kako je znano, u njoj nije nepoželjnih kakvi su npr. Artuković, Bonifačić, Budak, Oršanić i desetci drugih poznatih Hrvata. A nije izostala natuknica o njemu (Krleži) i njegovoj supruzi drugarici Beli. Sve je prilika da je Krleža imao malo dodira s Leksikonom. U protivnomu, prošao bi kao Enciklopedija Jugoslavije.

Mate Šimundić

Pobjednik nad smrću, a ne socijalist-utopist

U povodu knjige »Isus« Zdravka Mršića

Potkraj ožujka 1994. pojavila se u nekoliko knjižara u Zagrebu knjiga ovećega formata ugodne modre boje s kratkim naslovom »Isus«. Autor joj je Zdravko Mršić, koji je u našoj sredini poznat kao političar, pisac knjiga i rasprava o kršćanskoj duhovnosti i vlasnik poduzeća za poslovno i investicijsko savjetovanje.

Ne znam kojim se tempom knjiga raspačava, ali svjedočim da je njezina promocija u »Mimari« 13. travnja 1994. okupila velik broj građana, točnije prostrana je dvorana bila ispunjena do posljednjega mjesta. Bez obzira na to kakav je naš odnos prema sadržaju i poruci Mršićeve najnovije knjige, vrijedi, mislim, o njoj javno raspravljati, kako bi se brojnim zainteresiranim osobama pomoglo srediti dojmove, pogotovo zato što knjiga ima veoma delikatnih stavaka glede religije.

Autor smatra da naša epoha ima više šansi da točno shvati Isusa, mentalnu podlogu njegovih postupaka, razvoj počam od »obraćenja«, preko svojevrsne nesigurnosti u domišljanju i oblikovanju iskustvenih stečevina u prvoj fazi javnoga djelovanja (koja se nesigurnost, primjerice, vidi u razgovoru sa Samorjankom na zdencu), zrelost i sreću zbog stečene zrelosti, duhovnu energiju koja mu je omogućila da dobro

upotrijebi život i ostavi neizbrisiv trag. Naša epoha ima više šansi za navedeno shvaćanje nego doba u kojemu je Isus živio, jer je emancipirana u odnosu na mitove, dok su Kristovi suvremenici živjeli u njihovoj magli i kroz nju Isusa pogrešno doživljavali.

Najinteresantniji je dio knjige u kojemu autor, polazeći od podataka u Evanđelju Isusa karakterološki portretira. Suočen s provokacijama u vezi sa zakonima (državnim ili vjerskim), Isus je, na primjer, bio sklon izbjegnuću problema, pa je bio »poslušan«, ali je zapravo zakon za nj bio, kako kaže autor »nepitanje«. Često govoreći »Bilo vam je rečeno... a ja vam kažem...«, Isus je, misli autor, onemogućio zakonu da igra praktičnu ulogu u njegovu novom svijetu. Isus je htio svrgnuti sustav nadmetanja među ljudima, a zakoni samo reguliraju nadmetanje načinom koji više pomaže sustavu nego ljudima. On je lišavao društveni sustav izlike koju mu pruža državna religija. »Ondašnja religijska policija brzo je uočila subverzivnu narav Isusove poruke i lagano osigurala podršku rimskih izvršitelja« (str. 138). Tu sam rečenicu citirao zato jer je Zdravko Mršić u Glasu Koncila od 15. svibnja, osporavajući osvrt na njegovu knjigu iz pera teologa Josipa Ćurića, poistovjećujući u stanovitoj mjeri svoj položaj s Isusovim, iznio veoma bizarnu misao: »Ipak je u tuzi osvrta na moju knjigu 'Isus' u kojoj sam nastojao prikazati Isusa kojega se da nasljedovati i oponašati, umirujuće to što je i Isus imao okapanja zbog lažnih dojava i što baštinici ondašnjega duhovnoga redarstva (kakav je valjda prof. dr. Ćurić? opaska S. S.) danas nemaju Poncija Pilata da mu se uteknu«.

Najmučniji dio knjige je nijekanje Uskrsnuća. To je nijekanje i sa stajališta logike vrlo sporno, jer uključuje u sebi tezu da su apostoli svjesni lašci, za što nema nikakvih ni najmanjih naznaka ni u kojemu izvoru. (Taj me je Mršićev tekst još više šokirao nego također sporni tekst poznatoga profesora Bogoslovskoga fakulteta koji je u Glasu Koncila prije desetak godina pisao da Isus nije uskrsnuo svojim tijelom nego tijelom koje je Bog u času uskrsnuća »ad hoc« stvorio. Profesor je također morao nagovijestiti da su apostoli lašci, jer u evanđelju ima epizoda u kojoj je Toma na uskrslom tijelu prepoznao Kristove za života stečene rane).

Navedeni dio knjige je najzanimljiviji i sa stajališta stila, premda će mnoge čitatelje zasmetati (osim nijekanja Uskrsnuća i isforsirana Isusova »prizemljenja« i epitet *huncutski* na str. 135: »Isus huncutski dodaje: 'Blago onima koji u mene ne sumnjaju!'«

Manje originalan je dio knjige u kojemu pisac elaborira pojedine kristološke doktrine, a kraj toga dijela, gdje autor izlazi na teren širih društvenih reperkusija Isusova idejnoga nasljeđa, sasvim je utopistički (»Vrijeme umjesto novca«, »Djelovanje umjesto promidžbe«). Utopistički aspekt uvjetovan je zaboravljanjem da je povijest nužno borba dobra i zla, pa je Mršićevo društvo »sudioništva« i sveopće ljudske solidarnosti, umjesto društva »nadmetanja«, naprosto nemoguće. Netočno je da je takvo društvo propovijedao Isus. Isus je propovijedao kraljevstvo nebesko u koje se ulazi čistim srcem i odricanjem od svjetovnog. Vrijednosni kriterij naših postupaka i propusta nije u tome koliko oni vode ili ne vode u društvo sudioništva nego koliko su oni u skladu ili neskladu s Božjom voljom, sa savješću, bez ikakve veze s njihovim pragmatično-materijalnim učinkom na razini ovozemnoga društva. Tko vjeruje u savršeno društvo, u društvo sudioništva na ovome svijetu, u kraljevstvo nebesko na zemlji, taj je utopist, barem dok traje povijest kao što je *per definitionem* borba dobra i zla. U toj borbi, prije kraja povijesti, neće doći do pobjede ni dobra ni zla.

Manje je zazorno posljednje poglavlje knjige »Isus«. Prvi mu pasus jest doduše blago teološki diskutabilan, ali je daleko od zablude o ostalim dijelovima knjige. Slijedi historijat Europe na kulturnome i ideološkome planu od prvog svjetskoga rata do danas, koji je informativan, ali je netočno da bi, kao što kaže autor, Crkva u razrješenju jugoslavenske krize pokazala samo neznatnu djelotvornost. Završni članak knjige naslovljen »Crkva u Hrvata« zahtjevao bi poseban osvrt za koji se ne osjećam kompetentnim kao običan katolički laik.

Najveća je zabluda djela zanemarivanje i čak portretiranje autentičnoga religijskog aspekta kako u prikazu Isusova radosnog i dosljednog osvješćivanja preko »iskustva«, tako i u autorovoj poruci čitateljima da u nasljedovanju Isusa jednakom dosljednošću ostanu na isključivo iskustvenoj razini (što autor ilustrira obraćenjem i životom sv. Franje, sv. Ignacija, sv. Terezije Avilske, pa *mutatis mutandis* i sv. Pavla Apostola, koji je »umjesto čudesa odabrao ljubav«). Mršićevo se djelo može svrstati u kategoriju tzv. teologije Božje smrti. I u knjizi, a i u svome predavanju na promociji knjige u »Mimari«, on je, polazeći od toga da Crkva gubi kredit u suvremenome svijetu, preporučio Crkvi da iz kršćanstva izostavi vjeru i religijski sustav. »To bi Crkvu ostavilo bez dijela sadašnjeg poslanja, ali bi je učinilo prihvatljivom u cijelome svijetu, a ne samo među bijelim ljudima, i sposobnom da preuzme odgovornost za novo usmjerenje evolucije ljudskoga roda«. (Ne treba ni reći da ta teza predstavlja klasičan primjer kontradikcije »in se«). Kao metaforu takva razvoja Mršić u svojoj knjizi na početku objavljuje epizodu iz Tolstojeva romana »Rat i mir«, gdje grof Benigsen traži da se ni za jotu ne odustane od tradicionalnoga vječnoga ruskoga rodoljublja, a to znači da se, bez obzira na bilo što, ne napušta bez borbe s neprijateljima »sveta i drevna prijestolnica Rusije« (to bi u usporednom viđenju moglo značiti sveti i drevni poklad vjere), ali vojskovođa Kutuzov zapovijeda uzmak i napuštanje svetinje za volju opstanka.

Ja sam za rasprave u »Mimari« branio religiju navodeći da se ona kao fenomen ne iscrpljuje postulatom antropocentrične dobrobiti, nego joj je bit u vezi s onostranošću, te da samo onostranost osmišljuje svjetonazor vjernika. »Spašavati« kršćanstvo eliminacijom toga aspekta jest apsurd nad apsurdima.

Zanimljivo je da sam ostao osamljen. Čak je i ugledni dr. Ćurić uglavnom samo dokazivao da je Kristovo poslanje u mnogome dedukcija metafizičkih, neiskustvenih »teorija« pa se iskustvenost ne smije prenaglašavati, a kamoli samo na njoj ostajati. Očekivali smo da će autor rado i zauzeto sudjelovati u raspravi, pa smo se razočarali kada je on samo upućivao na knjigu i umjesto diskusije, preostalo vrijeme upotrijebio za čitanje zapisa nekih prominentnih zapadnih mislilaca.

Sekulariziranje Bogočovjeka i vjerovanje da se prije kraja Povijesti može ukinuti nadmetanje i uspostaviti vladavina Dobra (nazočno u knjizi »Isus« Zdravka Mršića) samo je vrh ledenjaka pretjeranoga antropocentrizma kakav doista prevladava u suvremenom kršćanstvu. Ako to uočimo, onda nam knjiga može biti veoma korisna, ali ne svojom neposrednom porukom nego šokom koji u nama izaziva, šokom koji će nas potaknuti da se vratimo teocentrizmu kao krajnjem smislu svojega dosmrtnoga i poslijesmrtnoga života. One koji neće prihvatiti direktnu poruku knjige »Isus« autor u predgovoru uspoređuje s ljudima koji usred (tropske) pustinje čekaju da padne snijeg. Iako je usporedba jamačno mišljena ironično, ja je od srca primam i uzimam na sebe. U pustinji Povijesti, u kojoj nikada neće doći do prave pobjede Dobra, jer je u njoj uvijek u igri i moćni čimbenik Zla (odnosno, Zloga), ja doista čekam da padne

čisti, bijeli snijeg Parusije, novoga Isusova dolaska, Bogočovjekove konačne eliminacije Zla. Čekam da taj snijeg, po svršetku Vremena učini Novu Zemlju za vječnost bijelom i blaženom. Svjestan da to čekanje neće prestati mojom smrću, znadem da ono ipak neće biti uzaludno i da je u tome smisao pojma »pobjede nad smrću« kao vrhunac Kristova poslanja, premda o tome pojmu nema ni riječi u Mršićevoj knjizi »Isus«.

Svevlad Slamnig

NE ZABORAVITE PRETPLATU

AKTUALNE NEVOLJE S ORJUNOM

(»Potopljena zvona« Ive Brešana u HNK)

21. IV. 1994. u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu praizvedena je groteska (kako je autor nazvao djelo) »Potopljena zvona«, Ive Brešana, duhovita i zabavna predstava koja ipak ne ponavlja iskričavost i složenost najboljih Brešanovih komedija, a poglavito već »klasičnog« »Hamleta«. Ipak, ugodna nam večer u kazalištu, uz zabavu i smijeh, nudi i neke gorke spoznaje i pouke, jer dotiče možda najdužu i najtežu ranu Hrvatske — bolni i često šokantni nedostatak nacionalne svijesti ne malog broja Hrvata, koji idu tako daleko da posve podliježu krajnje perfidnoj i stalnoj srpskoj agresivnosti, pa kad po nacionalnosti postanu »Jugoslaveni«, sjajno služe pogibeljnu širenju i sprovođenju maksime: »Srbi svi i svuda«.

Premda se Brešanova groteska odigrava negdje na početku prve Jugoslavije, u državi »Srba, Hrvata i Slovenaca« i danas je itekako aktualna, jer takva, imalo svjesnu čovjeku posve neshvatljiva povodljivost, nažalost *jest* naša konstanta.

»Potopljena zvona«nastala su, kako autor priča, po istinitom događaju, kad je dio hrvatskog stanovništva jednog dalmatinskog otoka iz koristoljublja prešao na pravoslavlje, nasjevši precizno razradenim srpskim planovima za perfidnu kolonizaciju dalmatinske obale. Kad primitivni »novopečeni pravoslavci« dolaze pod udar svojih sumještana, srpska ih žandarmerija zaštiti tako da im na brzinu podijeli značke »Orjune«, s kojima će biti posve »bezbedni« i tako nastaje »mjesni ogranak« Orjune, u koju su, nažalost, i u zbilji, a ne samo u groteski, naprosto hrlili neki nazovi-Hrvati. Brešan time naznačava i neke povijesne (za Hrvatsku vrlo bolne) trenutke — stvaranje Orjune s jedne, ali i HSS-a kao protuteže, s druge strane.

Iz svega što smo rekli, već je vidljivo da će gledatelj uz Brešanovu grotesku provesti zanimljivu i zabavnu večer u kazalištu, a osvježit će i poznavanje (razmjerno) nedavne, žalosne povijesti, koja nam doista može biti učiteljica, a njezini će tragovi još dugo biti nazočni i to ne samo u Dalmaciji. (Primjerice, nekog unuka Ante Bevande, otočanina koji predvodi prijelaz na pravoslavlje i svojevrsni je preteča »bratstva i jedinstva«, sasvim lijepo možemo zamisliti u uredništvu splitskog »Feral Tribunea«, ili kao čelnika Dalmatinske akcije).

Ipak, najnovije Brešanovo djelo ima i mana, jer primjetan je određeni nedostatak dubine, pa i klišeiziranost, primjerice u liku Antice, koja jedina odlučno sipa invektive na »novi duh« materijalno primamljiva pravoslavlja, kao i u mladom paru, koji se, svojom ljubavlju, na određeni način »uzdiže« iznad razmirica, pa i lik katoličkog svećenika, župnika, odviše je karikiran, a prikazan je kao smješni nesposobnjaković i slabić, koji se niti može, a niti doista želi suprotstaviti srpskoj »najezdi«. Ipak, među najvažnije mane Brešanove groteske svakako možemo ubrojiti razmjerno često psovanje Boga, Isusa, svetaca itd. Nikakvim umjetničkim razlozima, a niti potrebom za uvjerljivim i realističkim predstavljanjem određena mentaliteta, ne može se opravdati psovanje Spasitelja, pa je, prema tome, posve svejedno čujemo li psovke od pijanca na ulici, ili od »kulturnih djelatnika« na pozornici, jer one uvijek ostaju ono što jesu — vrlo težak grijeh i sramota. Nijedan se umjetnik ni iz kakvih razloga ne bi smio spustiti do toga da u svom djelu rabi psovke na Boga, Isusa, ili Majku Božju, a niti do toga da druge navodi da psuju, kao, u ovom slučaju, glumce koji izgovaraju njegov tekst.

Inače, bila je to, kako rekosmo, večer dobre zabave, aktualne poruke i razigranih glumačkih kreacija. *Ivan Katić* plijenio je pozornost kao glasni, temperametni, ali i pohlepni Ante Bevanda, »prvoborac« Orjune. Njegovu je ženu Anticu, svjesnu i žarku Hrvaticu, sjajno odigrala *Ena Begović*, koja je, likom otočanke, ponovno pokazala svoj dar za najrazličitije preobrazbe, nužan glumici od formata. Matija *Nataše Dorčić*, bila je svježa i ljupka, a *Božidar Boban* uspio je izvući maksimum duhovitosti iz inače klišeizirana lika don Dume, mjesnoga župnika.

Kruno Šarić imao je mnogo prostora za komično, jer tumačio je protu Svetu, koji je, s tipičnom mješavinom krajnje perfidnosti i primitivizma krenuo posrbljivati Dalmaciju. Iskusni je *Šarić* taj prostor, dakako, vrlo profesionalno i razigrano iskoristio, a njegov »oslonac« i »zaleđe«, srpskoga žandarmerijskog kapetana Jovu Štaku, sa svim nam je preljevima agresivne tuposti prenio *Božidar Orešković*.

Ivo Gregurević ležerno je prikazao propala odvjetnika Viska Zlodru, a znalački je prikrio neke neuvjerljivosti u tom liku koji najprije, iz pohlepe, omogući dolazak prote Svete, a onda se naglo osvijesti, pa postane žarki Hrvat, čijom zaslugom Srbi gube »teren«. Ako je Brešan tim likom htio prikazati današnje (istinske) konvertite, onda to nije dovoljno razradio. Nikako ne sporimo da među bivšim Jugoslavenima ima Hrvata kojima je ovaj rat otvorio oči, pa su postali iskreni borci za Hrvatsku i za njezinu samostalnost, ali »obraćenje« pravnika Viska previše je naglo i potpuno, pa on postaje nalik na nekog vrlo blijedoga sv. Pavla. Ipak, *Gregurević* je u stanju tako iznijansirati lik i obdariti ga žanimljivošću, da su mane u tekstu i karakterizaciji manje važne.

Svakako treba spomenuti vrlo učinkovitu scenografiju *Drage Turine*, koja je omogućila brzo izmjenjivanje scena, a uspješno je dočarala ozračje dalmatinskoga otoka. Nadareni režiser *Kosta Spaić* napravio je dinamičnu predstavu u kojoj sve teče glatko i koja se, unatoč dužini, gleda »u jednom dahu«.

Mladen Jurčić

DUGA JE PROŠLOST NASILJA

Mirko Grmek, Marc Gjidara i Neven Šimac: Etničko čišćenje: Povijesni dokumenti o jednoj srpskoj ideologiji, Globus nakladni zavod, Zagreb 1993. 226 str.

S nakanom da se zapadna uljudba, a poglavito francuska javnost, upozna s dugom prošlosti nasilja u kojoj su zapravo korijeni sadašnje drame, autori, dobro poznati francuskom i našem kulturnom i političkom krajoliku, Mirko Dražen Grmek, Marc Gjidara te Neven Šimac priredili su knjigu povijesnih dokumenata o jednoj srpskoj ideologiji i naslovili je ETNIČKO ČIŠĆENJE. Knjigu je s francuskog jezika preveo Ivan Gotthardi Škiljan a objavio Globus nakladni zavod iz Zagreba.

Akademik M. D. Grmek dugogodišnji je predsjednik Međunarodne akademije za povijest znanosti i profesor na Ecole Pratique des Hautes Etudes u Parizu, Marc Gjidara profesor je prava na Orleanskom sveučilištu i savjetnik francuske vlade, čiji je član i dr. N. Šimac.

Knjigu su podijelili u pet dijelova: 1. korijeni etničkog čišćenja; 2. program; 3. velikosrpske ideje u prvoj i drugoj Jugoslaviji; 4. sadašnja tragedija i 5. Srbija na raskrižju.

Praksa kao ideologijska potka etničkog čišćenja nisu od jučer, pa ipak je u velikome dijelu svjetske javnosti cijeli jedan dio povijesti između Srba i ne-Srba bio zanijekan poradi, držimo, razloga koje stubokom valja tražiti u tradicionalnim i političkim svezama Srbije s Francuskom a i s drugim zemljama Zapada. Zaradi njihova prijateljstva strašnu je dramu, dakle, valjalo odšutjeti!

Podastirući povijesne a neprijeporne dokumente o korijenima zla, autori su ove knjige pošli od načela da ljudi ne mrze po prirodenom nagonu, već zato što su tako odgojeni. Pokazati i prokazati svijetu tu »školu mržnje« njihova je, pak, temeljna nakana. Glede toga autori nastoje odgovoriti na četiri bitna pitanja: Je li sadašnja praksa etničkoga čišćenja »prometna nezgoda«, »klizanje sidra«, ili pak o s t v a r e n j e p r o g r a m a? Je li etničko čišćenje plod nova nadahnuća ili potječe od stare tradicije? Je li ono konačan cilj ili tek sredstvo određene politike? I najposlije, ako je riječ o politici, koji su njezini kratkoročni i dugoročni ciljevi?

Povijesno gledano, praksa etničkoga čišćenja pojavila se za oslobodilačkih ratova u XIV. st. tijekom kojih se Srbijanci ne oslobađaju samo svojih turskih gospodara, nego se također žele »osloboditi« nesrpskoga življa. Upravo u žestini tih borbi, točnije 1844. godine Ilija Garašanin je utemeljio cjelovit program teritorijalnoga širenja Srbije. Čišćenje je samo jedno od sredstava koje se rabe da se izvrši taj neljudski i pakleni program i tako ostvari »homogena i čista Srbija«. Osmišljavanju toga programa svoj pridonesak dao je i Vuk Karadžić.

Misao kulturnoga jedinstva Južnih Slavena nije bila strana većini hrvatskih intelektualaca u razdoblju romantizma, ali su oni ekspanzionističkoj ideologiji Vukova srpstva suprostavljali transnacionalnu zamisao ilirizma. Oni su se dali zlouporabiti od Karadžića jer nisu shvatili da se iza politike srpsko-hrvatskoga prijateljstva zapravo krije zamisao Velike Srbije. »Posrbljavanje« Hrvata bilo je – i još jest – tek ratno lukavstvo. »Karadžić ga je izmislio, nastavnici i profesori gimnazija u Srbiji uliše ga u duh svojih učenika; Jovan Cvijić (1865.-1927.) razvio ga je antropo-geografskim argumentima...« (str. 28.)

Zanimljiva je i činjenica da je prigodom priznanja kneževine Srbije na berlinskom kongresu 1878.god. bila stavljena i posebna odredba o zaštiti prava vjerskih i nacionalnih manjina, a koja će biti priznata – makar i formalno – u ustavu te države tek deset godina kasnije. Svijest o obvezi poštivanja međunarodnih dogovora u Srbiji je, vidimo, sporo napredovala. Nadalje, Srbija s balkanskim ratovima ulazi u pakleni krug politike agresije, teritorijalnoga osvajanja i podjarmljivanja susjednih naroda (Makedonaca, Albanaca, Bugara). Takva se politika nastavila i stvaranjem kraljevine Jugoslavije, pa i kasnije stvaranjem federalne države. Kada je pak ta ideologija »doživjela« zastaru i istrošenost, skupina akademika SANU piše čuveni Memorandum, kojega je bit u tome da treba zauzeti sve teritorije gdje Srbi žive, čak i u manjini. Oni su »nebeski i izabrani« narod pa ne treba samo svim sredstvima protjerati većinsko stanovništvo već i izbrisati tragove njegova postojanja, njegovo navlastito korijenje na tim prostorima. Uz hladno i krščanima neprimjereno držanje svijeta, Srbija je trebala biti hegemon tj. vladalac i obnovitelj toga mitskoga bizantinskoga carstva a Hrvati, Muslimani, Albanci samo žrtve te krvave krunidbe.

Svjedoci smo, dakle, jedne poludjele i mitske slike svijeta kao i stravične prakse čiji korijeni sežu unatrag dva stoljeća.

P. D. Grubić

ISTINA O HRVATSKOJ

Alain Finkielkraut: Kako se to može biti Hrvat?, »CERES«, Zagreb, 1992.

Vjerujem da u Hrvatskoj nema politički mislećeg čovjeka kojemu nije poznato zalaganje francuskog filozofa Alaina Finkielkrauta da istina o Hrvatskoj prodre u javnost njegove zemlje. Taj napor je to dragocjeniji ako se znade da francusko državno vodstvo nije pokazalo razumijevanje za težnje Hrvata, a javnost te države bila je informirana o sadržajima koji su bili više upereni protiv Hrvatske, nego njoj u prilog. Gospodin Finkielkraut je uporno i argumentirano, objašnjavao i branio našu povijest, slobodarske ideje i pravo na nezavisnost. Pri tome nije se plašio oštre polemike i s poglavarom države.

Rezultat te borbe (mislim da je to odgovarajući izraz) je knjiga »Kako se to može biti Hrvat?« O toj knjizi u Hrvatskoj je pisano mnogo prilikom njenoga izdanja na našem jeziku.

Želja mi je istaknuti neke od misli iznijetih u toj knjizi, kako bih dao uvid u djelo i onima koji knjigu nisu pročitali.

1. ZAPADNE SILE I MALI NARODI

»Balkanska osobitost tog sukoba bila je potcrtana s gotovo bijesnim prezirom i ravnodušnim gađenjem spram svih pokretača zbivanja. (...) Svi su bili jednaki, svi redom prostaci.«

Da se radi o kontinuitetu takvog prezira, autor citira dva uglednika.

1938. Chamberlain: »Koliko je zapravo užasno, koliko fantastično, koliko nevjerojatno da smo stigli do toga da kopamo rovove i isprobavamo plinske maske poradi prepirke koja je izbila u nekoj dalekoj zemlji među narodima o kojima ništa ne znamo.«

1991. Peter Handke: »A ja ne vidim nikakav razlog, ni jedan jedini – pa čak ni takozvani »velikosrpski tenkovski komunizam« – za stvaranje države Slovenije osim svršena čina. Isto tako ne vidim koje bih razloge mogao navesti u prilog stvaranja Hrvatske«.

»Mi pripadnici *velikih nacija* o povijesnim smo pitanjima odgajani uz pomoć dječjih slikovnica. Prema našem viđenju svijeta, male su nacije s ruba Europe folklorni i pomalo smiješni entiteti, i oni planetu uopće nisu potrebni«.

– Autor dokazuje da zapadna Europa misli onako kako su to mislili Marx i Engels, kada su 1849. napisali: »Gdje je povijest ilirskih Slovenaca, Dalmatinaca, Hrvata i Šokaca? Od X. stoljeća do danas izgubili su sve do posljednjeg traga političke neovisnosti i živjeli djelomice pod njemačkom, a djelovmice pod mletačkom i madžarskom dominacijom. S tim istrgnutim krpicama željeli bi sklepati čvrstu i neovisnu naciju, sposobnu za život«.

Napominjem, da je ovaj test »klasika marksizma« prvi kod nas obznanio akademik Tuđman 1969. g. u knjizi »Velike ideje i mali narodi«. To otkriće imalo je znatan utjecaj na svjetonazor moje generacije.

2. PROTIV OSAMOSTALJENJA HRVATSKE

»Ukratko, Hrvati se odjugoslavljuju u času kada čovječanstvo u Jugoslaviji vidi oblik svoje zrelosti i sliku svoje budućnosti ili, drugim riječima, njihov je neoprostivi zločin to *što nisu dobri suvremenici*«. (...)

»I kada, slijedeći ovaj problem do kraja, Hrvati tvrde da od Srbije brane i svoj nacionalni identitet, i svoju pripadnost Zapadu, njihova krivica u očima službenih predstavnika Zapada izgleda još veća«.

»Još bolje ili tim gore: kao u najmračnijim vremenima staljinizma i njegovih iskrivljenja stvarnosti, Hrvati su bili optuženi da Srbiju žele odgurnuti izvan civilizacije, istodobno dok su *njihovu* uljudbu gađali bombama, dok su njihovi najstariji spomenici bili zacrtani kao prvenstveni ciljevi na nišanskoj spravi, i dok je srpska vojska, sa sračunatim divljaštvom, do temelja rušila sva mjesta koja su tako nedvojbeno pripadala zapadnoj tradiciji ispitivanja sebe i istraživanja života«.

3. PREŠUĆIVANJE HRVATSKE PATNJE

»No, uvidio sam da, unatoč propasti komunizma, košmar XX. stoljeća ni izdaleka nije okončan, da je sada na Hrvatima da to iskuse. Zbog njihove dvostruke patnje, branio sam ih s još većim žarom«.

»Borci koji brane svoju slobodu, i na čijoj je, dakle, strani pravo, neuvijeno čak, bivaju pozivani na polaganje oružja, to jest na prihvaćanje svršenog čina zločina i osvajanje«.

4. HRVATSKA POVIJEST

»Hrvatska je stara nacija koja se oblikovala prije no što su to učinili budući Francuzi pod franačkom vlašću«.

5. SVOĐENJE HRVATSKE NACIJE NA NIVO PLEMENA

»Intelektualci i političari, koji o tome narodu govore kao o »plemenu« otkrivaju dakle vlastito duboko nepoznavanje povijesti.(...)

Dok je europska elita bila zabrinuta nad »tribalizmom« Hrvata, Europa je na tlu Hrvatske gubila svoje romaničke i barokne crkve, jednako kao i svoje mletačke palače«.

»Riječ »pleme« nije, dakle, samo mrsko pokroviteljska. To je riječ – ekran koja sputava našu misao i akciju, jer nam u ratu koji se odvija isključivo na tlu Hrvatske onemogućuje da razlikujemo napadača od napadnutoga«.

»Upravo je snaga riječi *pleme*, prognala u rubriku »Novosti iz amazonske prašume« pustošenje nacionalne i europske baštine u Hrvatskoj, razaranje groblja i nadgrobnih spomenika granatama i bombama, palež arboretuma u Trstenu i perivoja u Lokrumu, uništavanje muzeja hrvatske srednjevjekovne umjetnosti u Splitu ili bombardiranje katedrale u Šibeniku i Osijeku, crkava sv. Anastazije i sv. Krševana u Zadru ili crkve sv. Vlaha u Dubrovniku«.

»Dok se Francuska kolebala između gađenja spram plemena i slavljenja svojih humanitarnih junaštava, njemačko se javno mnijenje zauzelo za nove republike«.

6. O PARTIZANIMA, USTAŠAMA I NACIONALIZMU

»Pod imenom nacionalizam kažnjavaju onu želju da se bude slobodan, koja se ne slaže s jednodimenzionalnom slobodom kakvu oni zamišljaju...

Čini mi se nepoštenim nazivati fašističkim sve pokrete koji ističu zahtjeve za identitetom i upozoravati na nacional-populizam svaki put kad netko izgovori riječ nacija (...)

Bivša nomenklatura i njezini sudrugovi zlobno preuveličavaju opasnost od nacionalizma, zato što u njemu vide potvrdu svoga jugoslavizma i sovjetizma«.

»Komunizam je u takvoj zemlji trajno diskvalificirao borbu protiv fašizma, jer je pod okriljem parola proizveo isuviše laži. Tako se ne treba čuditi što je gradska uprava Zagreba, na veliki bijes hrvatske inteligencije, preimenovala Trg žrtava fašizma u Trg hrvatskih velikana. Učinivši to, ona nije pokazala nikakvu sumnjivu sklonost spram fašizma, već duboku odvratnost spram antifašističkog birokratskog jezika.«

»Mračna epizoda ustaške države, stvorene od Hitlera 1941, ne pretvara Hrvatsku u ne-naciju. Svođenje današnjega hrvatskog patriotizma na ponovno buđenje fašizma odraz je esencijalističkog prosuđivanja, kojim se hrvatska borba protiv okupatora za vrijeme rata potiskuje u drugi plan«.

»Na Balkanu se u ovom času ne sukobljavaju dva zastarjela i barbarska nacionalizma, već se vodi borba između imperijalističke vlasti i volje za emancipacijom, kao i 1956. u Budimpešti i 1968. u Pragu«.

»I premda je istina da su mnogobrojni Srbi divljački pobijeni u Jasenovcu ili drugdje od Pavelićevih ustaša, mi Francuzi nepopravljivi djelitelji lekcija, ne

bismo smjeli zaboraviti da je u Hrvatskoj bilo više partizana negoli u Francuskoj, te da su još od 1942. među partizanima Hrvati bili najbrojniji«.

Ovo je samo dio istine o nama. Finkielkrauta bi trebalo čitati, a osobito bi ga trebale čitati neke naše sveznajuće glave.

Đuro Vidmarović

USMENA KNJIŽEVNOST HRVATA U MAĐARSKOJ

Đuro Franković: »Taši, taši tanana«. Dječje igre, pjesme, brojalice, uspavanke, brzalice i rugalice, »Hrvatski institut«, Pečuh, 1994.

Ruža Begovac: »Idem spati Boga zvati I Mariju milovati...«, »Hrvatski institut«, Pečuh, 1994.

Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj potvrđuje svoju narodnosnu samobitnost, između ostaloga i bogatstvom usmene književnosti. Cjelokupna folklorna baština naših sunarodnjaka u ovoj susjednoj zemlji izaziva pozornost zbog bogatstva sadržaja i kvalitativnog odnosa prema toj baštini. Arhipelaška rasuđenost manjine, kao i njeno grupiranje u više subetničkih skupina povećavaju fokloristička raznolikost, a borba pritv asimilacionih procesa poglavito onih koje uvjetuju deruralizacija, industrijalizacija, migracije pučanstva i utjecaji mas-medija, čine osjetljivost prema ovom obliku kulturne baštine naglašenijom nego kod matičnog naroda. Za etnografe i folkloriste na ovim prostorima postoji obilje građe za proučavanje i znanstveno vrednovanje.

Ovom prilikom želio bih upozoriti na dva vrijedna izdanja »Hrvatskog instituta« iz Pečuha, mlade manjinske ustanove koja je dokazala opravdanost svoga postojanja. Radi se o knjizi usmene književnosti za djecu koju je sakupio DURO FRANKOVIĆ, davši joj naslov »Taši, taši, tanana! ... dječje igre, pjesme, brojalice, uspavanke, brzalice i rugalice«. te knjizi usmenih molitava »Idem spati Boga zvati i Mariju milovati«, RUŽE BEGOVAC.

Gospodin Franković je sakupio primjerke usmene dječje književnosti iz većine hrvatskih naselja, svrstavši ih prema subetničkim grupama u »zapise« Hrvata Bunjevaca, Šokaca, Raca i Dalmatina u Bačkoj, Budimpešti i okolini, Bošnjaka i Šokaca u Baranji, Gradišćanskih Hrvata u Podravini i Šomodu, te Hrvata u Pomurju. Na 163 stranice, našlo se 467 pjesmica. Knjizi je dodat popis kazivača, stručna literatura, a briga o likovnim prilozima prepuštena je djeci.

Knjiga Dure Frankovića svojevrsno je otkriće za sve ljubitelje usmene književnosti za djecu, premda je njezina zadaća edukativna. »Naša zbirka – piše u predgovoru autor – može i kani pomoći roditeljima i našim odgajateljima, učiteljima i nastavnicima«. Budući da se radi o učitelju i predavaču na Hrvatskoj katedri Univerziteta Janus Pananius« u Pečuhu, te istaknutom narodnosnom djelatniku, ovakav zadatak knjige koju je oblikovao, potpuno je prihvatljiv.

Gospođa Ruža Begovac, također afirmirano ime u folkloristici mađarskih Hrvata, objavila je rad koji je rezultat njezinog desetogodišnjeg istraživanja. Samo u uvodu ističe da je to tek »mali uvid u pučki vjerski život Hrvata u Mađarskoj«, te da se radi o »arhaičnoj vrsti usmene narodne književnosti koja se stoga pojavljuje kao kod Hrvata i Mađara, tako i kod ostalih naroda i vezuje se za ostale književne vrste i motive usmene narodne književnosti kao što su npr. bajalice, plačevi itd.«.

Knjiga je tematski podijeljena na »arhaične molitve«, molitve za Božićne i Uskrsne blagdane, molitve povodom Duhova, te Marijanske i pogrebne molitve. Ono što ovoj vrijednoj knjizi povećava značaj jest i priloženi notni materijal, tako da svaka od molitava može poslužiti i kao oblik reafirmacije ovog dijela duhovnosti naših sunarodnjaka u novim uvjetima demokratskih i vjerskih sloboda.

Bilo bi korisno za cijeli hrvatski korpus kada bi se navedene knjige učinile dostupne čitateljima izvan Mađarske, jer bez toga ostat će u svojevrsnoj izolaciji, udaljene od procesa ubaštinjavanja kojem težimo.

Zagreb, ožujak 1994.

Đuro Vidmarović

OSLONJEN NA NADU

Tako je naslovio svoju najnoviju knjigu, desetu po redu, naš hrvatski katolički novinar i književnik don Žarko Brzić.

Zapravo, to u piščeva razmišljanja o tjesobnim pitanjima koja se postavljaju pred svakoga suvremenog kršćanina i hrvatskog rodoljuba, posebno pred naše mlade, u ove neizvjesne dane, pune zabrinutosti ali i vedre nade. Svoje misli pisac temelji na primjerima i doživljajima, zgodama i svjedočanstvima naših suvremenika, ljudi patnika, pogođenih udarcima ovoga teškog ratnog vremena. »Ova je knjiga dar našem čovjeku, pogođenom mnogovrsnom nevoljom smrti, ranjavanja, razaranja i prognaništva, što ih rat sobom donosi... Ona se uključuje u ostale napore za obnovom našega čovjeka i društva« – ističe u predgovoru knjige nadbiskup Marijan Oblak. »Svi se naslovi, s različitog motrišta, poput dobrog Samarijanca, nadvijaju nad izranjenog čovjeka da mu melemom vjere i nade pomažu zadane rane«.

Brojni primjeri iz našega suvremenog života popraćeni su i obasjani svjetlom Božje Riječi, mislima renomiranih pisaca, filozofa i teologa oko nas. Svaki je članak obogaćen i sretnim izborom poruka koncilskih dokumenata II. vatikanskog sabora i pregrštom misli pape našega Ivana Pavla Drugoga i hrvatskog kardinala Franje Kuharića.

Na više mjesta dotaknuti su teški problemi koje proživljava naša domovina danas: mržnja i nasilje, ugnjetavanje i genocid, neodlučnost i nehaj odlučujućih u Europi i svijetu, zakon o aboliciji, praštanju... ali i domoljublje i čovjekoljublje Na sva ta sudbonosna pitanja jedan naš teški ranjenik iz Baranje gleda s nadom u Boga te bez mržnje prihvaća svoja invalidska kolica. »Ne! Ne mrzim. Pa nisam ušao u borbu zato što mrzim, nego zato što volim. Volim Hrvatsku, volim svoj narod, svoj dom, svoju obitelj... Nadam se da ću se moći zaposliti jer imam zdrave ruke. Za ostalo će se Bog pobrinuti. Bog i Gospa su moja snaga, i mir, i radost...«

Svojom knjigom don Žarko želi potaknuti čitatelja na kršćansko svjedočenje, a posvetio ju je »našoj poletnoj križarskoj mladosti koja je ponesena Merčevim primjerom živjela, radila i trpjela za Crkvu i domovinu Hrvatsku«.

Knjigu je objavila knjižnica »U pravi trenutak«, Đakovo.

Rozario Šutrin

DIACOVENSIA – TEOLOŠKI PRILOZI

Časopis Visoke bogoslovne škole Đakovo, 1993.

Zahvaljujući prvo Glasniku biskupije Đakovačke i Srijemske, što neprekidno izlazi već 121 godinu, kasnije vrijednom knjižnicom »U pravi trenutak« s obiljem izdanja – od popularnih do onih veoma visoke razine, dugogodišnjim izdanjem godišnjaka »Đakovački vezovi«, a sada i veoma ambicioznim časopisom (mogli bismo ga nazvati i zbornikom) s plodovima znanstvena rada profesora VBŠ u Đakovu – taj se slavonski gradić i sijelo biskupije sve značajnije ucrtava u kartu izdavačkih centara.

Časopis je prilagođen novim prilikama, novim vremenima, novim teološkim vidicima, posebno onima koje je otvorio II. vatikanski sabor sa svojim, Duhom Svetim nadahnutim, dokumentima – kako to lijepo u uvodnoj riječi napisa biskup mons. Ćiril Kos. Ali ujedno ističe kako je u izgradnju Crkve sve odgovornije i sve zauzetije uključen i Božji narod, a taj će časopis uvelike koristiti i njima. Baš stoga se o toj nesumnjivo značajnoj publikaciji progovara i ovdje, u nestručnom (u teološkom pogledu) časopisu, jer časopis može u dobru svome dijelu zainteresirati i opće i kršćanski obrazovana čitatelja, ali pritom i teološkoga »nevježu«. Teme ne samo da su zanimljive, autori probrani, nego su se i uvelike trudili (i uspjeli u tome) uza svu stručnost prozboriti tako da će časopis rado uzeti u ruke ne samo studenti teologije iz laičkih redova, nego i oni koje taj studij zasad samo privlači, pa makar se još i dvoumili.

Među autorima su Nikola Dogan, ujedno glavni i odgovorni urednik, Đuro Hranić, Helmut Renöckl (u prijevodu), Franjo Gruić (i kao autor i kao prevodilac), Ivan Zirdum, Marko Jerković, Andrija Šuljak, Antun Jarm (s dva priloga), Zvonko Pažin i Nedeljko Čutura, Stjepan Sršan, Marin Srakić, te Pero Aračić i kao prikazivač knjige i kao sugovornik s Edgarom J. Korherrom.

S obzirom na to da će teolozi kao i studenti teologije o tome časopisu moći negdje pročitati više i posve stručno, to samo nekoliko pripomena za »one ostale«. Naime, teško je vjerovati da šire obrazovana laika ne bi zanimale teme kao »Školski vjeronauk u Hrvatskoj nakon drugog svjetskog rata (1945.-1952.)«, pa u Osijeku često raspravljena ili bar načimana tema »Prijenos sjedišta Đakovačke i Srijemske biskupije iz Đakova u Osijek«, zatim dva veoma zanimljivo pisana priloga o đakovačkoj katedrali: »Đakovačka katedrala. Požar i obnova 1933.-1937.« i »Bogorodičini likovi u Đakovačkoj katedrali«, a posljednjoj temi uneke je bliska i ova: »Kult Majke Božje u pastoralnom djelovanju biskupa J. J. Strossmayera«. Ne zaboravimo ni prilog dr. Sršana »Popis slavonskih župa i Škola pečuške biskupije godine 1766.«.

Najzad prikazivačima knjiga kao uzor: Pero Aračić piše o knjizi E. J. Korherra »Beten lehren – Beten lernen« a dr. Pažin o »Malom liturgijskom leksikonu« R. Bergera (u prijevodu A. Jarma). Obojica sažeto, pregledno i kao uzor kako se s malo riječi može mnogo reći.

Za pohvalu je i grafička oprema knjige (časopisa).

Ivo Slaviček

PETRINA REDIVIVA – OŽIVLJENA PETRINJA

Ivica Golac, Povijest grada Petrinje (1240-1592-1992), Zagreb 1993.

Knjigu Ivice Golca *Povijest grada Petrinje* izdala je Matica Hrvatska Petrinja, a suizdavači su Školska knjiga Zagreb i Povijesni arhiv Sisak. Knjiga ima 604 stranice, a tiskana je u 2500 primjeraka. U njoj se nalaze 233 slikovna priloga (crno-bijela i u boji). Na kraju knjige je kazalo osobnih imena. Poslije *Riječi urednika, Predgovora autora* i naputnice *Što nam donosi ova knjiga* dolaze *Uvodna historiografska razmatranja.* Zatim glavni tekst podijeljen na 13 dijelova i 46 poglavlja. Na kraju su *Zaključna razmatranja-Petrinja izvan Petrinje.* Sažetak je napisan na hrvatskom, njemačkom, engleskom i francuskom jeziku. Iza sažetka nalazi se *Bilješka o piscu, Popis slikovnih priloga* i *Kazalo osobnih imena.*

Hrvatski grad Petrinja nalazi se na ušću rječice Petrinjčice u rijeku Kupu. »Ovu Petrinju valja razlikovati od stare srednjovjekovne Petrinje koja nije stajala na mjestu današnje i o kojoj su pronađeni skromni pisani spomenici-tragovi«. U hrvatskoj je historiografiji ostalo neriješeno pitanje nastanka Stare Petrinje i točne godine dobivanja povlastica slobodnoga kraljevskoga grada (neki čak smatraju da te povlastice ona uopće nije nikada ni dobila). Pojedini povjestnici misle da je Stara Petrinja obstojala još u rimsko doba i da joj je ime nastalo od riječi *petrus* (kamen). Drugi pak smatraju da je Stara Petrinja mogla nastati na jednom od bivših rimskih naselja (negdje u blizini Hrastovice, Jabukovca ili Kraljevčana), »gdje se nalazila i crkva sv. Petra još od vremena sisačke biskupije, po kojoj se također može dovoditi u vezu samo ime Petrinja«. Sa sigurnošću se može tvrditi da se Stara Petrinja »nije nalazila na mjestu Hasan-pašine ili Nove Petrinje podignute 1592. godine«. Kako piše A. B. Krčelić, Petrinjom se zvalo više mjesta: grad iznad Hrastovice u Hrastovičkoj gori, današnje Topusko (prije zvano Petrovo brdo ili Petrina) te Petna (grad zagrebačkoga Kaptola). Ljudevit Mikoč spominje dvije Petrinje: Staru ili Pustu Petrinju »na putu od Kraljevčana prema malom Gradecu«, dok za drugu predpostavlja da se nalazila u blizini Hrastovice. Najviše pristaša ima predpostavka, da se Stara Petrinja nalazila na području današnjega sela Jabukovca.

Stara Petrinja prvi put se spominje god. 1201. Povlastice (»slobodštine«) joj je podijelio god. 1240. herceg-vojvoda Koloman, brat hrvatskoga i ugarskoga kralja Bele IV. Kolomanove povlastice potvrdio je kraj Bela IV. u Virovitici 14. kolovoza 1242. Na temelju zaključka Hrvatskoga Sabora Stara Petrinja je razorena god. 1543. »iz bojazni da ne padne sasvim u turske ruke i da im ne posluži kao ishodište za napade preko Kupe«. Izgleda da je god. 1563. na mjestu Stare Petrinje izgrađena stražarnica i u nju smještena vojnička posada, dok su kmetovi »zbog sigurnosti većim dijelom iseljeni uz liniju obale rijeke Kupe, znači u područja zaštićena jakom utvrdom Hrastovicom«. God. 1592. Hasan-paša Predojević utemeljuje Novu Petrinju na mjestu, gdje se ona i danas nalazi. »Tu nije do godine 1592. bilo ni grada ni sela. Krasno i plodno polje petrinjsko bijaše svojinom biskupa zagrebačkoga... kome... su pripadali također ubavi brežuljci, koji s istoka i zapada zatvaraju dolnji tijek rijeke Petrinjčice... a sijelom tog velikog imanja smatrala se varoš Hrastovica...« (Rudolf Horvat). Nova Petrinja, kojoj su kao zaleđe »trebale

poslužiti već ranije osvojene utvrde Hrastovica i Gore«, bila je izgrađena kao odskočnica za osvajanje Siska i drugih dijelova Hrvatske. Kako pišu suvremenici, Hasan-paša je Petrinju uredio »da svijetli kao zrno bisera«. U bitki kod Siska, 22. lipnja 1593., u kojoj je smrtno stradao i sam Hasan-paša, Turci doživljavaju strahoviti poraz. Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja Hrvati konačno god. 1595. preotimaju Petrinju od Turaka. »Otada Petrinja ostaje trajno pod kršćanskom, odnosno hrvatskom vlašću«.

Petrinjska tvrđava postaje sjedištem novoustrojene Petrinjske kapetanije. S osloncem na nju kršćanska vojska nastoji god. 1596. osvojiti Kostajnicu, ali zbog jakih turskih snaga i izdaje Vlaha morala se vratiti u utvrde na Kupi. U pismu od 23. srpnja 1596. nadvojvoda Ferdinand priznaje generalu Herbersteinu da ga je »ova vojna uvjerila, kako su Vlasi opaki, izdajnički, hinbeni i lažljivi... te bi im se... trebalo mačem osvetiti za ova nedjela njihova«. Upornim nastojanjima Hrvatskoga Sabora da se Petrinja pripoji banskoj Hrvatskoj, ona je konačno predana Banskoj krajini god. 1753. te god. 1765. ili nedugo potom dobiva položaj (status) slobodne vojničke općine – komuniteta. Od god. 1809.-1813. Petrinja je u sklopu »Napoleonove Ilirije«. Takozvani Ilirski pokret (1835.-1848.) odjeknuo je i u petrinjskome kraju. God. 1873. (8. rujna) konačno je ukinuta Druga banska pukovnija sa sjedištem u Petrinji. Tada Petrinja postaje sjedište Banskoga okruga, koji obuhvaća gotovo cijelu Banovinu (s kotarevima Petrinja, Glina, Vrginmost, Dubica i Dvor). God. 1876. petrinjski kotar obuhvaća općine Gradusu, Hrastovicu, Jabukovac, Mečenčane, Petrinju (vanjska općina) i Sunju. Ukidanjem slobodnih vojničkih krajiških općina Petrinja gubi položaj slobodnoga vojničkoga komuniteta i dobiva položaj slobodnoga grada.

Za gradonačelnika slobodnoga grada Petrinje 8. srpnja 1875. izabran je »osvjedočeni pravaš« Ivan Petrušić. U doba njegova načelnikovanja »u gradu se znatno rasplamsava, dotada, slobodno bismo mogli ustvrditi, zanemarivano istinsko hrvatsko domoljublje«. God. 1876. austrijske vlasti upozoruju gradonačelnike bivše Banske krajine »na velikosrpsku propagandu koja se u zadnje vrijeme počela širiti među krajiškim stanovništvom«. Gradonačelnik Petrušić izvješćuje da je »u Petrinji nekolicina stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti nadahnuta također idejom velikosrpstva«. Srbija i Crna Gora u u lipnju 1876. počinju rat za Bosnu i Hercegovinu, ističući to kao rat za oslobođenje. »Srpski ustanici u Bosni odmah su proglasili ujedinjenje sa Srbijom«. Svečanim pismenim proglasom (manifestom) od 15. srpnja 1881. kralj Franjo Josip I. ukinuo je Vojnu krajinu. »Na prostoru Vojne krajine, nakon toliko stoljeća, prestaje djelovati austrijska vojna vlast, ukinuta je zasebna krajiška zemaljska vlada u Zagrebu, uprava nad hrvatskim područjem prelazi konačno u ruke bana Hrvatske«. Koncem XVIII. st. počinje djelovati »Gavrilovićeva mesarija«, kasnije »Prva hrvatska tvornica salame, sušena mesa i masti«. God. 1890. grad Petrinja ima 4.691 stanovnika, od kojih je bilo 4110 rimokatolika te 530 pravoslavnih. Poslije nemira god. 1883. u gradskom poglavarstvu Petrinje prevladavaju pravaši. U početku XX. st. program Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) nailazi na »plodno tlo« upravo na području Petrinje. Prva osnivačka skupština HPSS održana je u selu Hrastovici pokraj Petrinje 21.

siječnja 1905. u kući člana glavnog odbora HPSS Stjepana Šimunovića. Tada je u Hrstovici utemeljen prvi ogranak HPSS i izabrani prvi povjerenici. Upravo iz Hrastovice bio je »prvi poslovođa HPSS Đuro Stojanović i zahvaljujući njima (Šimunoviću i Stojanoviću) za dva mjeseca bile su organizirane općine Hrastovica i Gora i poneka sela u općinama Praćnu i Sunji«. U gradu Petrinji »najžešći širitelji ideja HPSS su obrtnici Ivan Sever i Đuro Petračić«. Petrinja i njena okolica »postaju izuzetno značajno i važno uporište stranke koju vodi S. Radić sve do smrti 1928. god.«.

Prvih godina nakon raspada Austro-Ugarske i stvaranja države SHS u gradu Petrinji najviše pristaša ima Stjepan Radić, potom frakcija Hrvatsko-srpske koalicije, a na trećem mjestu pristaše stranke prava. Kralj Aleksandar posjetio je Petrinju 7. lipnja 1931., gdje ga je »dočekala šutnja, a na dan njegova dolaska na petrinjskim ulicama nije bilo ni žive duše«. Po službenim podatcima u Petrinji je god. 1910. bilo 4,416 Hrvata i 683 Srba, dok je 31. III. 1921. bilo 4.535 rimokatolika (Hrvata) i 917 pravoslavnih a 31. III. 1931. bilo je 4.462 katolika (Hrvata) i 962 pravoslavna. Podizanja spomenika Stjepanu Radiću na središnjem petrinjskom trgu 25. listopada 1936. pozdravilo je 30.000 nazočnika. God. 1938. održan je u Petrinji Euharistijski kongres, kojemu je predsjedao tadašnji zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac. Uoči i nakon uspostave Banovine Hrvatske, najveći dio stanovnika petrinjskoga kraja »otvoreno ili prikriveno, daje podršku Hrvatskoj seljačkoj stranci«. Već god. 1934. u Petrinji je osnovan pododbor četničkoga pokreta s ciljem »da stane na put zakletim neprijateljima državnog jedinstva«, a ti neprijatelji najvećim su dijelom bili Hrvati. Ovaj je četnički pododbor god. 1935. zabranilo Kotarsko načelstvo u Petrinji, ali on nastavlja djelovati ilegalno. God. 1940.-1941. u Petrinji i petrinjskom kraju ima i pristaša ustaškoga pokreta, koji zagovaraju uspostavu »samostalne i Nezavisne Države Hrvatske« budući da je Jugoslavija »nemoguća socijalna i politička tvorevina, bila ona na centralističkoj, federalističkoj ili kakvoj drugoj osnovi«. U Hrastovici je djelatan župnik Vilim Cecelja, a u Hrvatskom Čuntiću gvardijan fra Častimir Herman. Pristaše ustaškoga pokreta sastaju se u prostorijama, koje je držao u najmu Slavko Kvaternik. Pred sam rat komunisti u Petrinji »pojačano rade«, pa početkom 1941. osnivaju i Kotarski komitet SKOJ-a.

»Hrvatski je narod 10. travnja 1941., nakon više ili manje iskazanog oduševljenja, pozdravio osnivanje Nezavisne Države Hrvatske«. U Petrinji se odmah »razrađuje plan oko uspostave nove vlasti i ustroja cjelokupnog života u Petrinji i okolici«. Srbi ni u kom slučaju nisu prihvaćali NDH«. Na temelju zakonske odredbe od 10. lipnja 1941. »Partizani zauzimaju Petrinju s izuzetno jakim vojnim postrojbama 5. svibnja 1945. godine i tada počinju teški dani za znatan broj petrinjskih žitelja hrvatske nacionalnosti«. Šefom petrinjske OZNE postaje Srbin Đuro Arbutina. Poslije pada Rankovića »prvi čovjek Petrinje svakako je Živko Juzbašić, direktor tvornice 'Gavrilović'«, koji je imao »negativan odnos prema rješavanju hrvatskog pitanja«. Ogranak Matice Hrvatske u Petrinji, osnovan 30. svibnja 1971., imao je 703 člana od toga 53 člana radnika. Od planiranih osnivanja odbora ogranaka MH u pojedinim selima petrinjske općine, prvi je utemeljen u Hrastovici.

Poslije zabrane Matice Hrvatske njezine članove progone. »Osnovne političke smjernice petrinjskoj politici« daje Borislav Mikelić, »poznat po svojim krutim i upornim stavovima, te kristalno čistim antihrvatskim osjećajima«. Mikelića podržavaju Milutin Baltić i generalski vrh bivše JNA.

Popisom stanovništva god. 1948. ustanovljeno je »da na području petrinjske općine ukupno živi 24.819 stanovnika od kojih 15.400 Hrvata, 9.178 Srba i 241 ostalih«, a u gradu Petrinji »iste godine živi 4.308 Hrvata, 735 Srba i 178 ostalih«. Neposredno nakon god. 1945. u gradu i okolici »nestalo je ili poubijano od strane patizanske vlasti veći broj Hrvata, uglavnom muškaraca, civila potom pripadnika ustaških postrojbi i najveći broj pripadnika domobranskih postrojbi«. Neki Hrvati »s potrebnim oprezom neki što to žele, a neki što moraju, prihvaćaju novu državu... iskreno pomažu novim vlastima, često puta i na štetu vlastitog naroda«. »Od 1948. do 1961. broj Hrvata u gradu od 4.308 stanovnika povećan je na 5.454, dok je broj Srba do 1961. porastao nešto manje nego trostruko, te od 735 sada u Petrinji živi 2.160 srpskih žitelja. Normalno je da se ovdje ne radi o tako velikom prirodnom priraštaju, već o planskom naseljavanju, osobito naglašenom od 1972. do 1991. godine«. »Prema popisu stanovništva iz 1971. općina Petrinja ukupno ima 31.018 žitelja ili 52,9% Hrvata, 43,5% Srba i 1,8% Jugoslavena. Grad Petrinja iste godine ima ukupno 11.155 žitelja od toga 6.779 Hrvata, 4.528 Srba, 431 Jugoslavena i 417 ostalih«. Od god. 1961. do 1971. »udio Hrvata porastao je za 1.325 a Srba za 2.368 žitelja«. Nacionalizirane su velike površine zemljišta petrinjskih domorodaca i dodijeljene uglavnom Srbima. U petrinjskom maselju »Mrzlo polje« (nazvano »malim Beogradom«) »gotovo da i nema kuće Hrvata. Od god. 1972. u Petrinju »dolaze, dobivaju stanove i gradilišta, uglavnom srpski doseljenici iz pojedinih mjesta Banije, Korduna i Bosne i Hercegovine«. God. 1981. Petrinja ima ukupno 15.778 stanovnika od toga 6.202 Hrvata i 4.948 Srba te 4.628 »Jugoslovena« i ostalih.

»Popisom stanovništva iz 1991. konačno se Petrinja uspijeva prikazati kao grad s većinskim srpskim stanovništvom. Bez obzira, što imamo pravo sumnjati u istinitost iskazanih podataka, ovim popisom pučanstva Petrinje ostaje zabilježeno da u Petrinji 1991. od 18.679 stanovnika, živi 7.662 Hrvata i 8.445 Srba, te da 2.572 ostalih. Znači da je broj petrinjskih Srba u odnosu na petrinjske Hrvate veći za 783 žitelja, a Petrinja po tome prvi puta od njena postanka naseljava neznatno veći broj pravoslavnog stanovništva ... ostaje činjenica da je političko rukovodstvo Socijalističke Republike Hrvatske od 1972.-1990., koje je bez sumnje imalo dovoljno uvida u sve ono što se u Petrinji događa, umnogome pripomoglo ostvarenju dugogodišnjega sna Beograda, planskim naseljavanjem Petrinje, Hrvatske Kostajnice, Gline i mnogih drugih mjesta, nehrvatskim, ponajviše srpskim pučanstvom. Tako Hrvati koji 1948. čine 'gotovo 2/3 stanovništva općine i više od 4/5 gradskog stanovništva...' tijekom 1991. u samom gradu Petrinji 'za četiri desetljeća... od izrazito većinskog, postadoše manjinski narod...'«. U srpnju 1991. srpski napadači zauzimaju Hrvatski Čuntić i protjeruju stanovništvo. Od 2. rujna 1991. počinju napadi na Budičinu, Hrastovicu i na Petrinju. »Od 21. rujna 1991. Petrinja je u cijelosti okupirana, veći dio hrvatskog življa koji nije na vrijeme napustio svoja

rodna ognjišta pobijen je ili se ne zna za njihovu sudbinu... Petrinja i Petrinjci žive 'izvan Petrinje', a njeni je neprijatelji razaraju, pljačkaju i naseljavaju pravoslavno žiteljstvo iz raznih dijelova bivše Jugoslavije. Preko 20 tisuća žitelja područja općine nalazi se u progonstvu«.

U svojoj *Povijesti grada Petrinje* Ivica Golec nam odkriva na dramatičan način kako su Srbi – potomci turskih martoloza – »etnički čistili« hrvatski grad Petrinju od Hrvata. Ono što im nije uspjelo u kraljevskoj Jugoslaviji, uspjelo im je u komunističkoj. Hasan-paša je god. 1592. sagradio današnju Petrinju, da iz nje osvoji Sisak a iz Siska ostatak Hrvatske. Četiri stotine godina kasnije Petrinja je za istu svrhu trebala poslužiti Srbima. Hasan-paša nije ostvario svoju namjeru, neće je ni genocidni velikosrbi. Davor Salopek u *Riječ urednika* kaže: »Vladajuća velikosrpska oligarhija u bivšoj SFRJ i SRH izgradila je svoju dominaciju na mitu o žrtvama u ratu (NOB-i) samo srpskog naroda, a anatema krivnje bačena je na cijeli hrvatski narod... Srbohegemonisti u novoj vlasti s blagoslovom Saveznika potrudili su se da tamaneći pripadnike postrojbi NDH i muške članove njihovih obitelji, kao i druge nepoćudne im građane (u Bleiburškom masakru, na Križnim putovima, po neimenovanim lokalnim stratištima), obezglave hrvatski narod u vitalnoj životnoj dobi cijele ratne generacije«.

Ivan Golec za svoju knjigu veli da je ona »pokušaj cjelovite povijesne sinteze rodnoga mi grada« i da je u njoj nastojao »pomiriti znanstveno i popularno«. Odmah ćemo reći da je u tome podpuno uspio. Dobre povijestne knjige ne pišu se samo za uski krug stručnjaka, pa je Golec izabrao pravi put. Slažemo se s auktorom da će se za neka razdoblja petrinjske povijesti »objektivnija ocjena moći dati nakon niza novih istraživanja«. Stoga će u drugom izdanju auktor trebati objektivnije i znanstveno utemeljenije obraditi osobito razdoblje od 1941.-1945. Što nam donosi Golecova knjige? Evo što kažu njezini ocjenitelji (recenzenti). Malo je gradova u nas koji se sličnim knjigama »mogu podičiti, koji je mogu pokazati, pokloniti ili izdati u najtežem trenutku svoje povijesti« (Dragutin Pavličević). Auktor je »stvorio cjelovitu sliku o srednjovjekovnoj Petrinji« (Ivo Goldstein). Poglavlja početaka povijesti grada Petrinje »vode čitatelja u postupnom odkrivanju događaja teških ratnih godina u kojima se biju bojevi na Kupi, između Siska i Petrinje, za povijesnu opstojnost Hrvatske« (Milan Kruhek). Ova pristupačno pisana monografija »pružit će čitateljima svestrani uvid u stoljetne razvojne tokove petrinjskih naselja, te u zanimljiva društvena, politička, vojna, gospodarska i kulturna zbivanja na njihovom tlu« (Igor Karaman). Iz Golecova teksta »doznajemo veoma zanimljive i značajne pojedinosti koje se slažu u zaokruženu sliku razvoja grada« (Hrvoje Matković).

Knjigom *Povijest grada Petrinje* Ivica Golec podigao je trajni spomenik svome rodnome gradu. Poželimo i njemu i svima nama, da se »zajedno s ovom knjigom svi prognani Petrinjci što prije vrate u svoju, slobodnu i hrvatsku Petrinju«.

Tomislav Heres

* * *

20. III. 1994. emitiran je na I. programu Radio-Zagreba razgovor *Jasminke Domaš* s dr. *Antom Sekulićem* prigodom 100. obljetnice rođenja dr. *Josipa Andrića*. Istoga dana prikazana je proslava na I. programu HTV u okviru emisije »Mir i dobro«.

* * *

»Glas Koncila« od 27. III. 1994. donosi prikaz 100. obljetnice rođenja dr. *Josipa Andrića* u katedrali i u »Vijencu« kao i prikaz predstavljanja »Napretkova« kalendara u HVEP-u.

* * *

23. III. 1994. emitiran je na I. programu Radio-Zagreba razgovor *Viktora Tadića* s *Radovanom Grgecom* u okviru emisije »Susreti i portreti«.

* * *

U OR od 16. III. 1994. *Armando Rigobello* piše, u povodu izlaska iz tiska knjige *Jeana Guittona* »Il puro e l'impuro« (Čisto i nečisto) u talijanskom prijevodu, članak pod naslovom »La polemica anticatara di Jean Guitton« (Protukatarska polemika Jeana Guittona).

* * *

Mjesečnik »Tomislav« organizirao je 25. III. 1994. forumski skup o značenju morala u našoj situaciji, na kojem su između ostalih održana predavanja *Vladimira Šeksa, Hrvoja Hitreca, Dubravka Horvatića, Radovana Grgeca, Zdravka Gavrana, Tomislava Sunića, Kazimira Katalinića* itd.

* * *

Kod Einaudija je objavljeno u talijanskom prijevodu izdanje poznate knjige *Geršoma Solema* »Najvažniji pravci hebrejske mistike«.

* * *

Od 26. III. do 4. IV. 1994. održan je u organizaciji Studenskog centra Sveučilišta u Zagrebu niz priredbi pod nazivom *Pasionska baština.*

* * *

U časopisu »Famiglia cristiana«, br. 13/94, *Ferruccio Parazzoli* piše o književnosti kršćanskog nadahnuća i, uvjetno rečeno, o »katoličkim piscima« (premda se etikete nikome ne sviđaju) u članku pod naslovom »Ma chi è oggi lo scrittore cattolico?« (Tko je danas katolički pisac?), spominjući imena kao npr. *François Mauriac, Julien Green, Bernanos, Claudel, Bloy, Chesterton, Cesbron, Graham Greene, Gertrud Von Le Fort, Papini, Pomilio, Chiusano, Doni, Ulivi* itd.

* * *

Kod Gallimarda objavljena je korespondencija između *Jacquesa Maritaina* i *Jeana Cocteaua.* U jednom od pisama J. Cocteau piše Maritainu: »Bez vas, Raisse i Meudona bio bih izgubljen«.

* * *

»Notes et Documents« donose u br. 36-37/93 završni govor kardinala *Rogera Etchegaraya* na skupu u Fribourgu (1-3. IX. 1993) kojemu je tema bila »Etika, ekonomija i razvoj«. U tom govoru kard. Etchegaray rekao je između ostaloga: »Evanđelje nas svojom paradoksalnom porukom na Gori Blaženstava poziva da nadiđemo sami sebe... Ne smijemo zaboraviti da je ekonomija poprište neumoljivih zakona suparništva... Danas su religije možda jedino područje na kojemu se susrećemo »homo oeconomicus« i »homo«, tj. potpuni čovjek... U tom svjetlu najveći bi klerikalizam bio dati biskupima da govore u ime laika, jer najvažnija je tu riječ samih laika, vjernika angažiranih u svjetovnim i vjerskim poslovima, onih koji su nosioci civilizacije i evangelizacije, često zahvaćeni vrtlogom ekonomskih i političkih zbivanja...«

* * *

9. IV. 1994. prenesen je na I. programu HRTV-a razgovor nadbiskupa *Josipa Pavlišića* s *Ivan Hetrichom* u emisiji »Srdačno vaši«.

* * *

U Hrvatskom katoličkom zboru »MI« predstavljena je knjiga *Ivice Relkovića* »Savle, Savle, zašto me progoniš«?. Predstavljači su bili *Vladimir Horvat* i *Tomislav Vuković.*

* * *

8. do 10. IV. 1994. održan je u Zadru skup *Paneuropskog radnog* kruga za Alpe-Jadran.

* * *

14. IV. 1994. održano je u okviru jeronimskih književnih večeri predavanje o knjizi vlč. *Stipe Šošića* »Do pakla i natrag« u kojoj se opisuje boravak u bosanskim logorima smrti. 21. IV. 1994. govorio je također u okviru književnih večeri Društva sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) mr. *Kazimir Katalinić* o katolicima i muslimanima u Bosni.

* * *

»Glas Istre« od 12. IV. 1994. donosi prikaz naše revije »Marulić« 2/94. iz pera *D.N.*

* * *

U »Vili Velebita«, ličkom mjesečniku br. 16/1993, koji izlazi u Zagrebu, objavljeno je pismo gđe *Vesne Murković* iz Buenos Airesa, u kome se ona uvodno kritički osvrće na pisanje suvremenoga hrvatskog tiska, uz iznimku »Vile Velebita« i »Marulića«. Prateći u dalekoj Argentini hrvatsko novinstvo i periodiku, ona odaje priznanje dvama navedenim glasilima za korektno pisanje. Imenovana je jedan od pripadnika drvenoga hrvatskog roda Murkovićâ iz Stajnice kod Brinja, koji je u velikom broju morao na kraju 2. svjetskog rata napustiti svoj zavičaj što je bila posljedica jugokomunističkog nasilja.

* * *

»Hrvatski glasnik – budimpeštanski tjednik Hrvata u Mađarskoj«, br. 2/1994, donosi kraći članak *Stipana Filakovića* u kome on bilježi pisanje

Stjepana Krpana u »Maruliću« br. 5/1993, o Hrvatima-Dalmatinima u Sentandriji. Stipan Filaković, ističe zanimljivo izlaganje S. K., »...o toj maloj skupini Hrvata koja živi nadomak Budimpešte i o kojoj se vrlo malo zna i u Mađarskoj«.

* * *

Na Stjepanje (26. prosinca 1993.) u Svetištu Srca Isusova u Stepinčevoj ulici u Osijeku navečer se prvi put održala i jedna koncertna priredba, a crkva se pokazala veoma pogodna za muziciranje manjih zborova. Nastupio je mješoviti zbor *HPD »Lipe«* s božićnim pjesmama – pučkima u umjetničkoj obradbi, starohrvatskima, ali i nekim poznatim stranima (npr. »Stille Nacht«).

* * *

Književna večer, predstavljanje plodna književnoga stvaratelja, a ujedno i svojevrsna molitvena večer – bio je to nastup književnika vjerske orijentacije Stjepana Lice, uz prisnu a ujedno objektivnu uvodnu riječ *Vesne Trenkl,* u Svetištu Srca Isusova u Osijeku, na dan 10. veljače 1994.

* * *

Od 16. do 23. ožujka u Osijeku se održala proslava 265. obljetnice gimnazijskog školovanja u gradu, kao i Dan škole II. gimnazije (»nasljednice« nekadašnje Ženske realne gimnazije). Od bogata programa izdvajamo niz predavanja na Pedagoškom fakultetu (dr. V. Horvat »Utjecaj isusovaca na hrvatsku leksikografiju«, dr. J. Matoš »Isusovci u istočnoj Hrvatskoj« i dr. D. Sršan »Počeci gimnazije u Osijeku«), zatim dan kasnije održani »okrugli stol« s temom »Klasična gimnazija danas« uz sudjelovanje prof. Z. Šešelja, prof. Petra Galaunera, dr. Olge Perić i dr. Vladimira Vratovića«.

* * *

Kod Herdera je izašla iz tiska knjiga *Gavana Dawsa* »Damian De Veuster« o apostolu gubavaca na Molokaju, koji treba da bude beatificiran 15. V. 1994. Kod istog izdavača *Heinrich Jürgenbehring* objavljuje knjigu »Liebe, Religion und Institution« (Ljubav, religija i institucija) o etičkim i religioznim temama kod *Heinricha Bölla.*

* * *

Kod Seuila je objavljena knjiga *Aldousa Huxleya* »Bog i ja«. To je izbor Huxleyevih eseja u kojima on kao preteča »New Age«-epohe pristaje uz mišljenje *W. Jamesa* da su naša svijest i savjest svojevrstan odraz »kozmičke svijesti« koja nas poziva da se otvorimo većemu od sebe. Pitanje je za Huyleya kako je ime tome »većemu od nas«.

* * *

Na I. programu Radio-Zagreba emitiran je razgovor s dr. *Vjekoslavom Cvrljom* o pontifikatu *Pavla VI. Ivana Pavla II.* Razgovor je emitiran 14. IV. 1994. (s *Jasminkom Domaš).*

* * *

U časopisu »La Vie« od 7. IV. 1994. objavljen je razgovor s *Jacquesom Robinom* o gospodarskoj »trijadi« »rast, suparništvo-namještenje«, koju po njegovu mišljenju valja zamijeniti trijadom »razvoj-suradnja-djelatnost«. U istom broju časopisa objavljen je i članak *Christiana Lecomtea* »Sarajevo retrouve son printemps« (Sarajevo ponovno nalazi svoje proljeće).

* * *

Udruga Benkovčana u Zagrebu »Branimir« održala je predstavljanje svojega časopisa *»Benkovački ljetopis«* (br. 2) 15. IV. 1994. u prostorijama Hrvatske matice iseljenika.

* * *

17. IV. 1994. otvorena je u Bresci izložba slikarskih djela *Jeana Guittona, Jeana Bazainea i Henrija Matissea.* »Obojena šutnja«.

* * *

U okviru društvenih večeri HKD-a govorio je 21. IV. 1994. mr. *Kazimir Katalinić* o muslimanima i katolicima u Bosni pred velikim brojem slušalaca.

* * *

22. IV. 1994. otvoreni su u Splitu *Marulićevi dani.* O ocu hrvatske književnosti govorili su don *Drago Šimundža,* fra *Damjan Glavaš,* dr. *Josip Vončina* i mr. *Nikola Grabić.*

* * *

»Vjesnik« od 23. IV. 1994. donosi članak *Mirka Tomasovića* »Marulić u svjetskoj književnosti«.

* * *

24. IV. 1994. emitiran je na I. programu zagrebačke televizije dramatizirani razgovor s *Đurom Sudetom* (»Razgovor sa sjenama«).

* * *

U stručnom švicarskom časopisu »Textilveredlung«, br. 1-2/94, objavljen je u njemačkom prijevodu članak *Ive Soljačića,* objavljen prvotno na hrvatskom jeziku u našoj »Danici« za 1994. (str. 214).

* * *

U »Glasu Koncila« od 8. V. 1994. *Gabrijel Jurišić u* članku pod naslovom »Marulić-svetac i naučitelj« piše o predstavljanju knjige *Charlesa Bénéa* o djelu *M. Marulića* u okviru »Marulićevih dana« u Splitu (21-29. IV. 1994). U istom broju *Josip Ćurić* piše kritički o knjizi *Zdravka Mršića* »Isus«, na koju se kritički osvrnula i *Emilija Ljubić* u »Zvonima«, br. 5/94.

* * *

OTV (Omladinska televizija) emitirala je 16. V. 1994. razgovor *Drage Pilsela* s ravnateljem HKD-a *Radovanom Grgecom.*

* * *

»Sveta Cecilija«, br. 1/94, donosi članak *Ante Sekulića* o *Josipu Andriću* prigodom 100. obljetnice njegova rođenja i kratak prikaz proslave 100. obljetnice u katedrali i »Vijencu«.

* * *

9. V. 1994. umro je u Zagrebu član i suradnik HKD-a prof. dr. *Josip Kribl,* a 26. V. 1994. umrla je u Rijeci suradnica »Marulića« *Smiljana Rendić,* »prva dama« našeg poratnog katoličkog novinarstva, darovita spisateljica i svestrano obrazovana intelektualka.

* * *

U Rovinju je na tribini Narodnog sveučilišta 27. V. 1994. predstavljeno djelovanje HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) u hrvatskom narodu u 126 godina njegova postojanja. Ujedno je predstavljena i jeronimska književna

revija »Marulić« u 26 godina svojeg izlaženja. O Društvu i reviji govorili su ravnatelj *Radovan Grgec* te članovi uredništva *Mladen Jurčić* i *Tvrtko Klarić*. Posebno su istaknute veze Jeronimskog društva s kulturnim i vjerskim krugovima u Istri. Glavni predstavnici te povezanosti bili su upravo Mons. *Božo Milanović* i Mons. *Ivan Pavić*, a u novije vrijeme kulturni djelatnici iz Rovinja *Predrag Grubić* i *Boris Biletić*. O rovinjskoj tribini i gostovanju jeronimske »trojke« pisao je »Glas Istre« a sutradan (28. V.) osvrnuo se na nju u jednoj od svojih emisija i Radio Pazin.

* * *

Nacionalna i sveučilišna biblioteka i katolički Bogoslovni fakultet predstavili su 25. V. 1994. u »Vijencu« dvije knjige o *Marku Maruliću* (»Sudbina jedne pjesme« i »Colloquia Maruliana«).

* * *

26. V. 1994. govorio je na tribini HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) o kulturi Hrvata u Bosni i Hercegovini prof. dr. *Vlado Pandžić*.

* * *

26. V. 1994. prikazana je na I. programu HRT-a dokumentarna emisija o zagrebačkom nadbiskupu, kardinalu *Jurju Hauliku*, utemeljitelju HKD-a.

ISPRAVCI

»Maruliću« 2/94, u članku Trpimira Macana *»Spremnost« 1943.* potkralo se nekoliko tiskarskih pogrešaka: Str. 241, r. 4: *državnoupravni* je zapravo *državnopravni*. Str: 243., r. 9. odozdo: *njemačkog okupatora* zapravo je *njemačkom okupatoru*. Str. 243., 4. r. odozdo: *jugoistočnog* je *jugoiztočnog*. Str. 245., 12. r. zapravo glasi: *jer partizani kao »orude sovjetskog imperijalizma«, ugrožavaju Osovinu*. Str. 245. 24. r.: *boljševičkog vodstva* zapravo je *boljševičkom vodstvu*. Str. 246., 22. r. odozdo: *Slovenci* su zapravo *Slovaci*. Str. 247. 5. r. odozdo: *3-4* je *3 i 6*.

U istom broju »Marulića«, u uvodnom dijelu članka Ivana Damiša: *»Bibliografski pogled u knjige o kardinalu Alojziju Stepincu«*, str. 220., r. 1. odozgo, umjesto: *U nastavcima donosimo rad dr. Ivana Damiša o knjigama što su objavljene o kardinalu Stepincu,* treba biti: *U nastavcima donosimo rad dr. Ivana Damiša i o knjigama što su objavljene o kardinalu Stepincu...*

U istom broju, u članku Stanislava P. Šodana *»Ravnodušje«*, na str. 287., r. 11. odozdo, umjesto: *kada pametan Hrvat piše genijalno o NEČEMU,* treba stajati: *kada pametan Hrvat piše genijalno o NIČEMU.*

U istom broju u »Vijestima« na str. 327., stupac 2., red 9. – 13. odozgo stoji: »Anton Bevin piše prigodom 34. obljetnice smrti i 60. obljetnice imenovanja kardinalom sluge Božjega Alojzija Stepinca«, a treba: »prigodom 34. obljetnice smrti i 60. obljetnice imenovanja nadbiskupom koadjutorom...«

Na zahtjev naše suradnice *Stanislave Adamić* donosimo obavijest da je, tijekom vremena, u »Maruliću«, osim pod svojim imenom, surađivala i pod pseudonimima: *A. Marius, Alma Fides i Ava Mislan*, što nije posebno naznačeno u *»Bibliografiji«* u »Maruliću« 6/1992.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (94) 333
Radovan Grgec: Dr. Josip Andrić (1894-1994) 338
Središnja proslava 100. obljetnice rođenja dr. Josipa Andrića 342
Stjepan Sulimanac (1915–1994) 344
***Predrag Grubić:** Bijela noć; Put velikog vjenčanja; Niotkud 346
Ivo Perić: Jedno pismo Dubrovčanina Antuna Stražičića upućeno Josipu Jurju Strossmayeru 347
***Ivan Svetić:** Hrvatska' 45 350
***Marijan Čekolj:** proljeće 350
***Ivan Damiš:** Bibliografski pogled u knjigu o kardinalu Alojziju Stepincu . . 351
***Drago Maršić:** Proljeće će 374
Božidar Brezinščak Bagola: Uz 90. obljetnicu rođenja Edvarda Kocbeka . . 375
Edvard Kocbek: Ostajem ono što jesam 376
***Alojz Buljan:** Moje selo; Odlazak 383
***Milan Radić:** Hrvatski jezik 384
Mladen Jurčić: Onkraj ljudi 385
***Mladen Jurčić:** Vjerujem 388
***Mladen Jurčić:** Jesi 389
Trpimir Macan: »Spremnost« 1943.-III 390
***Milan Radić:** Nekad i danas 399
***Ivana Radić:** Krijesnice 399
Ivan Benac: Hrvatska u ishodu povijesti 400
***Ivan Novački:** Samo tišina šapće ljubav 406
***Marijan Čekolj:** Ljeto 406
Ivo Slaviček: Put u Slavoniju 407
***Janko Dimnjaković:** Epitaf bez lovora 409
***Tomislav Maretić:** Sunce na pruzi 410
Josip Lisac: Petnaesta obljetnica smrti Ljudevita Jonkea 411
***Drago Maršić:** Jadno moje podne 413
***Bruno Zorić:** Žute šume uzdišu 413
***Zvonko Petrović:** Jutarnja kiša 413
Mato Mrčinko: Bila jednom jedna crkva 414
***Malkica Dugeč:** Zagonetka snova i dobrote 422
Marija-Maja Ćosić: Dirigent 423
Radovan Toljanić: Čekam 424
Stjepan Babić: Spomenik 425
Zdravko Mužinić: Svestrani javni djelatnik, čovjek od pera, rodoljub i mučenik Kerubin Šegvić (1867-1945) 426
***Radovan Toljanić:** Purpurnoj modrini 428
Rajko Glibo: Sintagme Tina Ujevića 429
***Jakov Kopilović:** Noćna plovidba 436
Marko Kovačević: Ujevićevo stilsko obilježavanje antroponima 437
Juraj Gracin: Južnohrvatska književnost nakon apsolutizma do prvoga rata . 457
Josip Rogin: Gospodin šegrt 463

*Sestra Marija od Presvetog Srca: Zastajem na proplanku 465
Đuro Bošnjak: Cuckodrom 466
Jakov Ivaštinović: Sekretarova vruća stolica 468
Nevenka Nekić: Tri pripovijesti o Ruđeru Boškoviću (III. Milano) 472
*Mirko Validžić: Poljupci 480
*Ivan Svetić: Uskrs' 41 484
Nove publikacije 486

Mišljenja i reagiranja

Julije Derossi: Bartul Kašić nije pogriješio 487
Josip Vidas: 100-godišnjica Prve hrvatske gimnazije u Istri i Kvarnerskim otocima 488
Mate Šimundić: Odgovor Mladenu Jurčiću, tajniku uredništva 490
Mate Šimundić: Uzdarje Oskaru Piškoriću 492
Svevlad Slamnig: Pobjednik nad smrću, a ne socijalist-utopist 492

Mozaik

Mladen Jurčić: Aktualne nevolje s Orjunom 496

Knjige

P. D. Grubić: Duga je prošlost nasilja 498
Đuro Vidmarović: Istina o Hrvatskoj 499
Đuro Vidmarović: Usmena književnost Hrvata u Mađarskoj 502
Rozario Šutrin: Oslonjen na nadu 503
Ivo Slaviček: Diacovensia — teološki prikazi 504
Tomislav Heres: Petrina rediviva — Oživljena Petrinja 505

Vijesti

Iz domovine i svijeta 510

MARULIĆ – hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.